

Elżbieta Hajnicz, Anna Andrzejczuk, Tomasz Bartosiak

Słownik walencyjny języka polskiego Walenty

Część druga – semantyka

Instytut Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk

RECENZENT

dr hab. Elżbieta Kaczmarska

© Copyright 2021 by Elżbieta Hajnicz, Anna Andrzejczuk, Tomasz Bartosiak

ADRES AUTORÓW elzbieta.hajnicz.@ipipan.waw.pl

anna.andrzejczuk@gmail.com

tomasz.bartosiak@gmail.com

Instytut Podstaw Informatyki PAN

ul. Jana Kazimierza 5

01-248 Warszawa

© Copyright 2021 by Instytut Podstaw Informatyki PAN

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Tekst licencji jest dostępny na <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en>.

SKŁAD I ŁAMANIE W SYSTEMIE L^AT_EX

Elżbieta Hajnicz

WYDAWCA

Instytut Podstaw Informatyki PAN

ISBN 978-83-63159-30-6

e-ISBN 978-83-63159-32-0

Warszawa, 2021

Przedmowa

Książka, którą oddajemy do rąk Czytelnika, stanowi szczegółowy opis warstwy semantycznej słownika walencyjnego *Walenty*. Jest to druga część fundamentalnej pracy poświęconej temu słownikowi – pierwsza część skupia się na opisie poziomu składniowego. *Walenty* stanowi obecnie nie tylko największy słownik w pełni poświęcony walencji w Polsce, ale jeden z największych na świecie. Na przykład jeden z najbardziej znanych w świecie słowników walencyjnych, amerykański FrameNet (punkt 2.1.1), posiada ramy dla 13 tys. jednostek, gdy tymczasem w *Walentym* ponad 31300 ram sformułowano dla ok. 14 tys. haseł¹. Wskazuje to na przynajmniej dwukrotnie większy rozmiar *Walentego*. Słownik więc niewątpliwie już dojrzał do omówienia i przedyskutowania przyjętych w nim rozwiązań.

Słownik od momentu powstania przeznaczony był do wykorzystania w automatycznej analizie składniowej i semantycznej; jest używany w parserach POLFIE (Patejuk i Przepiórkowski, 2015, 2017) i *Świgr* (Woliński, 2019; Woliński i Hajnicz, 2021). Stąd oba poziomy *Walentego* reprezentowane są za pomocą ściśle sformalizowanego języka². I niezależnie od obecnego ogromnego sukcesu metod automatycznego przetwarzania języka za pomocą sieci neuronowych (Goldberg, 2017; Lopez i Kalita, 2017; Deng i Liu, 2018) i wektorowych modeli języka typu BERT (Ravichandiran, 2021; Rogers *et al.*, 2020, dla polszczyzny HerBERT³) wierzymy, że w rozwoju automatycznego przetwarzania języka naturalnego (ang. *Natural Language Processing*, NLP) jest wciąż przestrzeń dla rozwiązań opartych na regułowych metodach formalnych wykorzystujących zasoby o charakterze słownikowym, a nie tylko uczących się na podstawie dużych, oznakowanych korpusów. Zwłaszcza jeśli mowa o semantyce głębokiej, a nie tylko leksykalnej.

Książka przeznaczona jest głównie dla lingwistów, kognitywistów oraz wszystkich innych zainteresowanych lingwistyką formalną i komputerową, zwłaszcza semantyką formalną. Może być ciekawa także dla osób zainte-

¹ Ramy *Walentego* tworzone były dla każdego hasła odrębnie (z wyjątkiem haseł z lematami powiązаныmi tak słotwórczo, jak i semantycznie). Niezbyt liczne przypadki powiązania kilku jednostek do jednej ramy są szczegółowo omawiane w tekście.

² Język opisu składni jest bardziej rozbudowany i złożony.

³ <https://github.com/allegro/HerBERT>.

resowanych formalną reprezentacją semantyki języka, szczególnie struktur predykatowo-argumentowych. Używana terminologia pochodzi głównie z zakresu lingwistyki formalnej. Chociaż staramy się wyjaśniać wszystkie używane terminy, liczymy na chociaż minimalne przygotowanie Czytelnika. Brak takiego przygotowania nie powinien uniemożliwić lektury książki, może jednak utrudnić zrozumienie niektórych jej fragmentów, które powinny się dać pominąć i bez których da się ogarnąć całość prezentowanych rozważań.

Podziękowania

Na koniec chcielibyśmy podziękować licznej grupie osób, bez których praca ta nie miałaby większych szans na powstanie. Zaczniemy od współtwórców koncepcji słownika, dr Agnieszki Patejuk, prof. Adama Przepiórkowskiego i dr. hab. Marcina Wolińskiego, odpowiedzialnych głównie za poziom składowy, którzy jednak uczestniczyli w tworzeniu koncepcji zapisu warstwy semantycznej, a także później nie raz wspomagali nas swoją radą i pomocą. Podziękowania należą się także naszym kolegom z Zespołu Inżynierii Lingwistycznej Instytutu Podstaw Informatyki PAN wraz dr. hab. Maciejem Ogrodniczukiem, kierownikiem Zespołu.

W tych podziękowaniach chcielibyśmy uwzględnić leksykografów opracowujących semantyczny poziom słownika: Halinie Bukowieckiej, Lidii Drabik, Bożenie Itoyi, Marcie Kalużnej, dr Małgorzacie Maciejewskiej, Natalii Skubidzie, Annie Stankiewicz, Adrianowi Sulichowi, dr. hab. Michałowi Szczyszkowi, Lidii Wiśniakowskiej, dr Alicji Wójcickiej, Maciejowi Zgondkowi.

Na koniec szczególną wdzięczność jesteśmy winni recenzentce książki, dr. hab. Elżbiecie Kaczmarek, za podjęcie się recenzowania pomimo wyjątkowo niesprzyjających i naglących terminów, oraz przede wszystkim za wnikliwe, szczegółowe uwagi, które staraliśmy się w miarę naszych możliwości uwzględnić. Na pewno wpłynęły one korzystnie na ostateczną postać pracy.

Elżbieta Hajnicz
Anna Andrzejczuk
Tomasz Bartosiak

Główny wkład w zawartość książki A. Andrzejczuk stanowi Dodatek C, T. Bartosiaka – Dodatek A. A. Andrzejczuk i E. Hajnicz miały równy wkład w rozdz. 4, T. Bartosiak i E. Hajnicz – w rozdz. 5 i Dodatek B, a wszyscy autorzy – we *Wprowadzenie* i *Podsumowanie*. Za pozostałą część książki odpowiada głównie E. Hajnicz. Niezależnie od tego, książka w całości była czytana i redagowana przez wszystkich współautorów. Udział procentowy E. Hajnicz oceniamy na 50%, pozostałych autorów – po 25%.

Książka ta stanowi pracę badawczą finansowaną z funduszy publicznych kolejnych projektów CLARIN-PL, w tym w ramach Programu Operacyjnego Inteligentny Rozwój 2014-2020, Priorytet IV: Zwiększenie potencjału naukowo-badawczego, Działanie 4.2: Rozwój nowoczesnej infrastruktury badawczej sektora nauki, nr POIR.04.02.00-00C002/19, "CLARIN - Wspólne Zasoby Językowe i Infrastruktura Technologiczna".

Spis treści

Przedmowa	3
Podziękowania	4
Rozdział 1. Wprowadzenie	13
1.1. Lista pojęć i terminów	15
1.1.1. Ilustracja zagadnień z pomocą przykładów	15
1.1.2. Hasło słownikowe w <i>Walentym</i>	16
1.1.3. Predykat	17
1.1.4. Poziom składniowy <i>Walentego</i>	17
1.2. Wykorzystywane zasoby	22
1.2.1. Narodowy Korpus Języka Polskiego	22
1.2.2. <i>Słowskić</i>	23
1.3. Semantyka ram	30
1.3.1. Podstawy teoretyczne	30
1.3.2. Rama semantyczna	33
1.3.3. Argument semantyczny	34
1.4. Alternacje	35
1.4.1. Alternacja bez zmiany lematu predykatu	37
1.4.2. Transformacja – alternacja ze zmianą lematu	48
Rozdział 2. Znane słowniki walencyjne	51
2.1. Słowniki walencyjne języka angielskiego	51
2.1.1. FrameNet	51
2.1.2. VerbNet	60
2.1.3. PropBank	64
2.2. Słowniki walencyjne języka czeskiego	68
2.2.1. VALLEX i PDT-VALLEX	69
2.2.2. Slovesa pro praxi	73
2.2.3. VerbaLex	73
2.3. Słowniki walencyjne języka rosyjskiego	75
2.4. Słowniki walencyjne języka polskiego	77
2.4.1. Słownik Polańskiego	77
2.4.2. Słownik CEGLEX	79
2.4.3. Projekt <i>Ramki</i>	80
Rozdział 3. Rama semantyczna	82
3.1. Powiązanie ram ze <i>Słowskićią</i>	83
3.1.1. Brakujące znaczenia	84
3.2. Ocena ramy	85

3.3.	Argument semantyczny	89
3.4.	Przykłady na poziomie semantycznym	92
3.5.	Ramy semantyczne a schematy składniowe	94
3.5.1.	Pozycje wymagane i luźne	94
3.5.2.	Przypisanie jednego schematu do kilku ram	98
3.5.3.	Przypisanie kilku schematów do jednej ramy	102
Rozdział 4.	Role semantyczne	110
4.1.	Analiza koncepcyjna	110
4.2.	Przyjęte założenia	111
4.2.1.	Reguły doboru ról	112
4.2.2.	Wstępne próby	112
4.2.3.	Ostateczny dobór ról i ich klasyfikacja	114
4.2.4.	Poziomy opisu ról semantycznych	115
4.3.	Podstawy opisu ról semantycznych i związków między nimi	117
4.3.1.	Uczestnik sytuacji a okoliczności	117
4.4.	Charakterystyczne funkcje uczestnika sytuacji – pełnione przezeń role podstawowe	117
4.4.1.	Inicjowanie – rola <i>Initiator</i>	119
4.4.2.	Podleganie – rola <i>Theme</i>	120
4.4.3.	Inicjowanie a podleganie	122
4.4.4.	Inicjowanie — podleganie — powstawanie (<i>Result</i>)	126
4.4.5.	Inicjowanie — podleganie — odbieranie skutków (<i>Recipient</i>)	129
4.4.6.	Powodowanie – rola <i>Condition</i>	131
4.4.7.	Bycie używanym – rola <i>Instrument</i>	136
4.4.8.	Wywoływanie reakcji a odbieranie bodźców (<i>Stimulus</i> , <i>Experiencer</i>)	139
4.4.9.	Wspomaganie	143
4.5.	Role uzupełniające	151
4.5.1.	<i>Purpose</i>	151
4.5.2.	<i>Attribute</i>	153
4.5.3.	<i>Manner</i>	155
4.5.4.	<i>Measure</i>	157
4.5.5.	<i>Location</i>	158
4.5.6.	<i>Path</i>	159
4.5.7.	<i>Time</i>	161
4.5.8.	<i>Duration</i>	161
4.6.	Role pomocnicze – atrybuty ról	162
4.6.1.	Para <i>Foreground</i> , <i>Background</i>	163
4.6.2.	Para <i>Source</i> , <i>Goal</i>	168
4.7.	Role semantyczne a składnia i leksyka	176
4.7.1.	Rola a realizujący ją typ frazy	176
4.7.2.	Dopasowanie ról semantycznych przy alternacjach	178
4.7.3.	Rola a realizująca ją jednostka leksykalna	182
4.8.	Hasła nieczasownikowe	183
4.8.1.	Przypomnienie poziomu składniowego haseł nieczasownikowych	183
4.8.2.	Poziom semantyczny	184

4.9.	Realizacja składniowa wybranych argumentów dla powiązanych derywacyjnie czasowników i rzeczowników	189
4.9.1.	Podmiot nominalny	189
4.9.2.	Dopełnienie bliższe	191
4.9.3.	Fraza celownikowa czasownika	191
Rozdział 5.	Preferencje selekcyjne	194
5.1.	Podstawy teoretyczne	194
5.1.1.	Podejścia prawdziwościowe	194
5.1.2.	Podejścia statystyczne	197
5.2.	Wykorzystanie <i>Słowsieci</i> do reprezentacji preferencji selekcyjnych	198
5.2.1.	Predefiniowane najbardziej typowe zestawy preferencji selekcyjnych	200
5.2.2.	Synsety najczęściej używane jako preferencje selekcyjne	203
5.2.3.	Zastosowanie relacji między synsetami i jednostkami leksykalnymi ze <i>Słowsieci</i> do definiowania preferencji selekcyjnych	205
5.3.	Typowe preferencje dla poszczególnych ról	208
5.3.1.	<i>Initiator</i>	208
5.3.2.	<i>Experienter</i>	210
5.3.3.	<i>Theme</i>	210
5.3.4.	<i>Result</i>	211
5.3.5.	<i>Stimulus</i>	212
5.3.6.	<i>Factor, Recipient</i>	212
5.3.7.	<i>Instrument</i>	213
5.3.8.	<i>Location, Path</i>	214
5.3.9.	<i>Time, Duration</i>	215
5.3.10.	<i>Condition, Purpose</i>	216
5.3.11.	<i>Attribute</i>	217
5.3.12.	<i>Measure</i>	218
5.3.13.	<i>Manner</i>	218
5.4.	Zakres preferencji selekcyjnych	219
Rozdział 6.	Reprezentacja poziomu semantycznego walencji konstrukcji frazeologicznych	225
6.1.	Podrzędniki nie zmieniające znaczenia czasownika	227
6.2.	Podrzędniki wpływające na znaczenie czasownika	230
6.3.	Sytuacje pośrednie	234
6.4.	Notowanie części <i>sobie</i> lematów czasownikowych	237
6.5.	Frazeologia haseł nieczasownikowych	238
Rozdział 7.	Podsumowanie	241
7.1.	Brakujące role	242
7.1.1.	Używanie ze zużyciem	242
7.1.2.	Dysponowanie własnością, czyli role <i>Initiator, Theme</i> dla czasowników wyznaczających stany	245
7.1.3.	Czasowniki wyrażające kondycję intelektualną	246
7.1.4.	Przyczyna a warunek zajścia sytuacji	247
7.1.5.	Atrybuty ról	248

7.2.	Zachodzenie na siebie ról dla pojedynczego argumentu	251
7.2.1.	<i>Theme</i> czy <i>Condition</i>	252
7.2.2.	<i>Theme</i> czy <i>Purpose</i>	253
7.2.3.	<i>Theme</i> czy <i>Recipient</i>	254
7.2.4.	<i>Instrument</i> czy <i>Manner</i>	254
7.3.	Wykluczanie się ról w ramie	255
7.4.	Preferencje selekcyjne	256
7.5.	Wykorzystywanie słownika	258
7.6.	Dalsze plany	259
Dodatek A.	Specyfikacja formatu XML TEI słownika <i>Walenty</i>	260
A.1.	Zewnętrzna struktura	260
A.1.1.	Nagłówek — <i>teiHeader</i>	260
A.1.2.	Ciało słownika — <i>body</i>	261
A.2.	Hasło słownikowe — <i>entry</i>	262
A.3.	Warstwa składniowa — <i>syntactic_layer</i>	263
A.4.	Schemat składniowy — <i>schema</i>	263
A.4.1.	Opinia o schemacie/ramie — <i>opinion</i>	264
A.4.2.	Występowanie inherentnego <i>się</i> — <i>inherent_sie</i>	264
A.4.3.	Aspekt — <i>aspect</i>	265
A.4.4.	Wymaganie negacji — <i>negativity</i>	265
A.4.5.	Wymaganie pozycji predykatywnej — <i>predicativity</i>	265
A.5.	Pozycja składniowa — <i>position</i>	266
A.6.	Fraza	267
A.6.1.	Fraza nominalna — <i>np</i>	267
A.6.2.	Fraza przymiotnikowa — <i>adjp</i>	267
A.6.3.	Fraza posesywna — <i>possp</i>	268
A.6.4.	Fraza porównawcza — <i>compar</i>	268
A.6.5.	Fraza przyimkowa — <i>prepn</i>	268
A.6.6.	Fraza przyimkowo-przymiotnikowa — <i>prepadjp</i>	269
A.6.7.	Fraza z przyimkiem złożonym — <i>comprepn</i>	269
A.6.8.	Fraza zdaniowa — <i>cp</i>	270
A.6.9.	Fraza zdaniowa z korelatem — <i>ncp</i>	270
A.6.10.	Fraza przyimkowa z korelatem — <i>prepncp</i>	271
A.6.11.	Fraza niechromatyczna — <i>nonch</i>	272
A.6.12.	Fraza bezokolicznikowa — <i>infp</i>	272
A.6.13.	Fraza przysłówkowa — <i>advp</i>	273
A.6.14.	Fraza motywowana semantycznie — <i>xp</i>	273
A.6.15.	Fraza podniesiona — <i>E</i>	274
A.6.16.	Oratio recta — <i>or</i>	274
A.6.17.	<i>Się</i> zwrotne — <i>refl</i>	274
A.6.18.	<i>Się</i> recyprokalne — <i>recip</i>	274
A.6.19.	<i>Po</i> dystrybucyjne — <i>distrp</i>	275
A.6.20.	Fraza liczebnikowa — <i>nump</i>	275
A.6.21.	Fraza przyimkowa z liczebnikiem — <i>prepnump</i>	275
A.6.22.	Fraza imiesłowowa czynna — <i>pactp</i>	275
A.6.23.	Fraza przyimkowa z imiesłowem czynnym — <i>preppactp</i>	276
A.6.24.	Fraza imiesłowowa bierna — <i>ppasp</i>	276

A.6.25. Fraza przyimkowa z imiesłowem biernym — preppasp . . .	276
A.6.26. Fraza gerundialna — gerp	276
A.6.27. Fraza przyimkowa z gerundium — prepgerp	277
A.6.28. Kublik — qub	277
A.6.29. Fraza zleksykalizowane — lex	277
A.6.30. Fraza ustalona — fixed	280
A.7. Warstwa znaczeń — meanings_layer	280
A.7.1. Jednostka leksykalna — lexical_unit	280
A.8. Warstwa semantyczna — semantic_layer	281
A.9. Rama semantyczna — frame	281
A.9.1. Opinia o ramie — opinion	282
A.9.2. Powiązane znaczenia	282
A.9.3. Argument semantyczny — argument	282
A.10. Warstwa powiązań — connections_layer	285
A.10.1. Powiązanie ramy z jednym schematem — alternation . . .	285
A.10.2. Powiązanie argumentu z frazami — connection	286

Dodatek B. Instrukcja dostępu do słownika walencyjnego *Walenty* za pośrednictwem programu *Slowal*

B.1. Lista haseł	287
B.1.1. Frazeologia	288
B.1.2. Status hasła	288
B.1.3. Wyszukiwanie haseł	289
B.2. Poziom składniowy opisu hasła	289
B.2.1. Podhasła	290
B.2.2. Schemat składniowy	290
B.2.3. Przykłady	291
B.3. Poziom semantyczny opisu hasła	291
B.3.1. Ramy semantyczne	292
B.3.2. Role semantyczne	294
B.3.3. Powiązanie semantyki ze składnią	294
B.3.4. Semantyczna interpretacja frazeologii	295
B.4. Filtrowanie haseł	295
B.4.1. Proste wyrażenia regularne	296
B.4.2. Filtrowanie ogólnych własności hasła	297
B.4.3. Filtrowanie składniowych własności hasła	299
B.4.4. Lokalne filtrowanie własności składniowych	303
B.4.5. Filtrowanie semantycznych własności hasła	304
B.5. Pozostałe udostępniane informacje	306
B.5.1. Administracja	306
B.5.2. Rozwinięcia typów fraz	307
B.5.3. Pobieranie pliku zawierającego słownik	310

Dodatek C. Instrukcja dostępu do słownika walencyjnego *Walenty* za pośrednictwem programu *ShellValier*

C.1. Hasła	311
C.1.1. Lista haseł	312
C.1.2. Wyszukiwanie haseł	312

C.2.	Poziom semantyczny opisu hasła	313
C.2.1.	Jednostka leksykalna	313
C.2.2.	Rama semantyczna	314
C.2.3.	Prezentacja schematów w widoku zakładki SEMANTYKA	315
C.3.	Poziom składniowy opisu hasła	316
C.3.1.	Podhasło	316
C.3.2.	Schemat składniowy	317
C.4.	Przykłady niedopasowane	317
C.5.	Filtrowanie	318
C.5.1.	Filtrowanie po schematach	318
C.5.2.	Podstawowe przyciski formularza	321
C.5.3.	Filtrowanie po ramach	322
C.5.4.	Filtrowanie po hasłach	324
C.6.	Opcje	327
C.7.	Typy fraz	328
Bibliografia	330

Rozdział 1

Wprowadzenie

Ogromna rola języka w ludzkim procesie poznawczym powoduje, że istotna część danych zgromadzonych w pamięci komputerów przechowywana jest w postaci tekstów, skąd pojawia się konieczność sprawnego i wygodnego operowania na danych tekstowych, dodatkowo paląca w dobie Internetu.

W chwili, w której piszemy niniejszą pracę, ogromny sukces w przetwarzaniu języka naturalnego odniosły metody maszynowego uczenia się, przede wszystkim oparte na sieciach neuronowych (ang. *neural networks*). Mimo to uważamy, że tradycyjne metody, oparte nie na prostych regułach, lecz na złożonych gramatykach składniowych i semantycznych, wciąż mają przyszłość.

Takie metody wymagają ręcznie przygotowanych zasobów, przede wszystkim właśnie słowników walencyjnych.

Niniejsza praca jest kontynuacją pracy (Hajnicz, 2022), w której opisany jest poziom składniowy słownika *Walenty*. Jej celem jest omówienie sposobu, w jaki pewne zasadnicze własności semantyczne pojawiające się na styku predykat – argument są opisywane w słowniku.

Termin *walencja* (fr. *valence*) zwykle kojarzony jest w lingwistyce z nazwiskiem francuskiego strukturalisty Luciena Tesnière’a (1959). Wyróżniał on argumenty i modyfikatory, a najważniejszym jego wkładem było uwzględnienie opisu własności morfoskładniowych poszczególnych argumentów, np. przypadku rzeczowników. Kwestia ta należy jednak do poziomu składniowego i została przedyskutowana w pracy (Hajnicz, 2022, rozdz. 1). Tu należy zaznaczyć, że decyzja, czy dany podrzędnik jest argumentem czy modyfikatorem, zostaje podjęta podczas prac nad poziomem składniowym słownika, por. (Hajnicz, 2022, rozdz. 4). W niniejszej pracy opisujemy jedynie, jak te zależności składniowe są interpretowane na poziomie semantycznym. Nie trzeba chyba wyjaśniać, że wszelkie błędy i niekonsekwencje popełnione w reprezentacji poziomu składniowego walencji rzutują na jakość opracowania słownika na poziomie semantycznym.

Należy jeszcze podkreślić, że zarówno składniowy, jak i semantyczny poziom opisu hasła musi mieć formalną strukturę umożliwiającą jego reprezentację służącą do automatycznej analizy tekstu, zarówno składniowej jak i semantycznej. W żadnym razie nie jest to opis przeznaczony wyłącznie do

oglądania przez człowieka, choć staraliśmy się uczynić słownik (a właściwie jego wizualizację dostępną przez Internet) maksymalnie czytelnym.

Hajnicz (2022) do reprezentacji poszczególnych własności walencyjno-składniowych posługuje się zapisem tekstowym tych własności, swoistym językiem formalnym, którego pierwotna wersja powstała podczas opracowywania koncepcji, na długo przed zaimplementowaniem programu *Slowal* przeznaczonego do jego tworzenia (Nitoń *et al.*, 2015, 2016, patrz też Dodatek B). Jednak taki język nigdy dla warstwy semantycznej nie powstał. Wynika to z faktu, że warstwa semantyczna nie funkcjonuje samodzielnie, jej inherentną częścią jest powiązanie poziomu semantycznego ze składniowym. Niezmiernie trudno znaleźć postać tekstową w czytelny sposób notującą te zależności. Dlatego w niniejszej pracy zazwyczaj do ilustracji opisywanych pojęć będziemy posługiwać się uproszczoną postacią tekstową bądź zrzutami ekranu ze *Slowala*.

Opracowanie reprezentacji struktury semantycznej nie jest zadaniem prostym, a niezależnie od stopnia dopracowania koncepcji zderzenie z rzeczywistością językową, jakie ma miejsce podczas prac słownikowych, bezlitośnie obnaża błędy i luki w tej koncepcji. Jest tak także i na poziomie składniowym, chociaż składnia każdego języka tworzy strukturę dyskretną: mamy pewną listę atrybutów, z których każdy ma określoną liczbę własności. Oczywiście, prawo Zipfa (Zipf, 1935)¹ działa i w tym wypadku, więc uwzględnienie wszystkich rzadkich przypadków jest niemożliwe, a listę atrybutów należy uznać za nieskończoną; nie zmienia to jednak dyskretności całej przestrzeni. W przeciwieństwie do tego przestrzeń znaczeń jest ciągła (a przynajmniej, ściśle matematycznie rzecz biorąc, gęsta). Przy czym nie jest to przestrzeń równomierna, gdyż niektóre miejsca mają wyższe prawdopodobieństwo (częściej pojawiają się w rzeczywistych wypowiedzeniach). Położenie poszczególnych jednostek leksykalnych w tej przestrzeni oparte jest na relacji podobieństwa między nimi².

Wyznaczając w tej przestrzeni poszczególne znaczenia danego wyrazu, dzielimy tę przestrzeń na obszary (dyskretyzujemy ją). O wyraźnym podziale na znaczenia możemy mówić, kiedy widać w tej przestrzeni rozłączne

¹ Prawo Zipfa głosi, że jeśli na podstawie korpusów językowych ustali się wykaz wyrazów ułożonych w malejącym porządku częstotliwości ich występowania w korpusie, to ranga (numer porządkowy) wyrazu jest odwrotnie proporcjonalna do częstotliwości, zatem iloczyn częstotliwości i rangi powinien być wielkością stałą (Powers, 1998; Ziomek, 1990). Prawo to odnosi się do wielu innych danych lingwistycznych i nie tylko.

² Relację podobieństwa można wyznaczyć na podstawie położenia w wordnecie bądź na podstawie dystrybucyjnej interpretacji poszczególnych znaczeń leksemu. Należy określić frekwencję (znormalizowaną, prawdopodobieństwo) tych jednostek bądź, przy drugiej metodzie, rozpatrywać każde wypowiedzenie (ew. wraz z szerszym kontekstem) oddzielnie. Dopiero w tym drugim wypadku mamy do czynienia z przestrzenią gęstą, najlepiej przybliżającą „rzeczywistą” przestrzeń znaczeń.

obszary skupienia. Jeżeli dwa takie obszary (lub więcej) zlewają się, mamy do czynienia z mniej lub bardziej powiązаныmi znaczeniami.

Znaczenia wyróżniane są poprzez wskazanie takiego centrum w przestrzeni. Zarówno opis takiego znaczenia (glosa), dobór przykładów, jak i wskazanie relacji wobec innych wyrazów dotyczy takiego centrum. Zawsze jednak pozostają obszary o niższej gęstości prawdopodobieństwa, znajdujące się na peryferiach znaczeń. Jako że trudno wskazać precyzyjnie granice obszaru wyznaczanego przez konkretne znaczenie, w wypadku znaczeń zbliżonych (lub niedoprecyzowanych kontekstów) czasami trudno jest ocenić, które znaczenie należy przypisać w danym konkretnym przypadku. Widać to wyraźnie w narzędziach do automatycznego determinowania znaczeń wyrazów (ang. *Word Sense Disambiguation*, WSD), (McCarthy i Carroll, 2003; Agirre i Edmonds, 2006; Navigli, 2009; Popov, 2018).

W słowniku walencyjnym szczególne wyzwanie dla jego twórców stanowią znaczenia predykatów, dla których granice obszarów znaczeniowych bardzo często są niedoprecyzowane. W celu zdeterminowania znaczenia mamy tu do dyspozycji relacje łączące predykat z jego argumentami oraz adekwatny obszar znaczeniowy samych argumentów, por. punkt 3.3. W rezultacie zarówno dobór zestawu znaczeń predykatów (jednostek leksykalnych – por. punkt 1.2.2) jak i zestawu tak ról semantycznych (rozdz. 4), a także preferencji selekcyjnych (rozdz. 5) wpływa na sposób podziału przestrzeni znaczeń.

Jak już zostało wspomniane w *Przedmowie*, *Walenty* został opracowany przez grupy leksykografów. Używając w tekście książki słowa *leksykograf* będziemy odnosić się do członka zespołu tworzącego warstwę semantyczną słownika.

1.1. Lista pojęć i terminów

W niniejszym punkcie chcielibyśmy przypomnieć podstawowe pojęcia i terminy, którymi posługujemy się w prezentowanej pracy. Należy jednak zaznaczyć, że nie będziemy tu przypominać całej koncepcji reprezentacji poziomu składniowego słownika; czytelnika nie znającego części pierwszej książki (Hajnicz, 2022) odsyłamy do krótszych acz wystarczających opracowań (Przepiórkowski *et al.*, 2014; Hajnicz *et al.*, 2015, 2016).

1.1.1. Ilustracja zagadnień z pomocą przykładów

W niniejszej pracy wszystkie omawiane zagadnienia ilustrowane są licznymi przykładami. Sposób ilustracji zależy od zagadnienia; zazwyczaj dobierane są pasujące doń predykaty (głównie czasowniki), wraz z odpowiednimi ramami (por. punkt 1.3.2) i schematami. Jednak taka ilustracja byłaby cał-

kowiec niewystarczająca, gdyby nie bardzo liczne przykłady wypowiedzeń prezentujących sposób realizacji danego zjawiska w żywym tekście.

Książka zawiera setki zdań przykładowych. Zawsze staramy się dobierać zdania pochodzące z rzeczywistych tekstów, jednak dla rzadszych konstrukcji nie zawsze to się udaje – autentyczne przykłady są często długie, złożone i nieczytelne. Z drugiej strony czasem najlepszą ilustracją zagadnienia jest seria zdań stanowiących parafrazę zdania wyjściowego. W rezultacie każde wypowiedzenie opatrzone jest informacją o jego pochodzeniu: NKJP (korpus), Internet, literatura, własny oraz parafraza³. W niniejszej pracy ograniczamy się do *parafrazy składniowej*, czyli do wyrażania treści za pomocą innych konstrukcji składniowych bez zmian zawartości leksykalnej (pomińjąc uproszczenia bardziej złożonych wypowiedzeń). W takim przypadku oryginalny przykład też powinien być przytoczony w tekście książki. Oryginalne przykłady z NKJP i literatury przytaczane są dosłownie (ew. wycinane fragmenty są zawsze oznaczane jako ‘[. . .]’). Nie dokonujemy żadnych korekt pisowni, a nawet błędów transkrypcji (np. ślady łamania w źródle, z którego pochodził tekst; korekt takich dokonujemy w przykładach z Internetu, ale bez ingerencji w składnię i słownictwo).

Autentyczność przykładów powoduje, że są zazwyczaj bardziej złożone od przykładów sztucznych. Niejednokrotnie też zawierają inne predykaty niezwiązane z omawianym zagadnieniem. Dlatego poszczególne człony wypowiedzenia także są wyróżniane. Predykat, którego własności ilustrujemy, jest podkreślany podwójną linią. Pozostałe istotne z punktu widzenia omawianego zagadnienia człony są pogrubiane, podkreślane linią falistą, przerywaną itp. W dalszej części książki wyróżnienia kolorystyczne wskazują na rolę semantyczną pełnioną przez oznaczony w ten sposób człon w wypowiedzeniu.

Dla oznaczenia poprawności przykładu stosujemy standardowo ‘*’ dla oznaczenia konstrukcji (wypowiedzeń bądź członów) niepoprawnych oraz ‘?’ dla konstrukcji wątpliwych. W wypadku wypowiedzeń poprawnych składniowo, jednak wątpliwych semantycznie czy też odmiennych znaczeniowo w stosunku do wypowiedzeń parafrazowanych, wprowadziliśmy oznaczenie ‘!’.

1.1.2. Hasło słownikowe w *Walentym*

Hasło słownikowe identyfikowane jest przez parę: ⟨lemat, część mowy⟩. Lemat rozumiany jest w sensie morfologicznym, tzn. nigdy nie zawiera części *się* ani innych wyrazów. Zasady lematyzacji są standardowe, tzn. bezokolicznik dla czasowników (w tym imiesłówów i gerundiów, np. *przejedzie*,

³ Parafraza (gr. *paráphrasis* „omówienie; opowiadanie”) – modyfikacja tekstu bądź jego fragmentu oddająca jego treść, znaczenie w innej formie. Może być ona wyrażana za pomocą innych, synonimicznych wyrażen. (za Kopaliński, 1968).

przejechany, przejechawszy, przejechanie – PRZEJECHAĆ) mianownik l.poj. dla rzeczowników (*rzekami* – RZEKA) itp.

Lista lematów wyświetlana jest w lewym oknie wizualizacji w przeglądarce, por. Dodatki B i C. Część mowy nie jest na tej liście wyświetlana. Jednak aktualna wersja *Morfeusza* (Kieraś i Woliński, 2017; Woliński, 2019) zawiera znaczniki ujednoznaczające homonimie lematów m.in. pod kątem części mowy.

Hasło zawiera też dwa poziomy opisu – składniowy i semantyczny, w pełni reprezentowane w kodzie XML (Dodatek A) oraz w bazach danych narzędzi do redagowania i przeglądania słownika (Dodatki B i C).

1.1.3. Predykat

Predykatem⁴ nazywamy element stanowiący jednostkę nadrzędną we frazie/wypowiedzeniu, której formy otwierają pozycję dla innych elementów w zdaniu. Innymi słowy jest to jednostka, dla której charakterystyczna jest konotacja; predykaty pośrednio wskazują na konieczność wystąpienia w tekście wyrazu należącego do określonej kategorii gramatycznej. Podobnie jak hasła, predykaty identyfikowane są przez lematy, tyle że nie zawsze są one jednowyrazowe. Członem lematu standardowo jest *się morfologiczne* (inherentne), np. BĄC SIĘ patrz poniższy punkt 1.1.4.1, a na poziomie semantycznym także forma *sobie*, np. *wyobrażać sobie* oraz wiele frazeologizmów (np. *chwycić za serce*, patrz punkt 6.2, np. rama z Rys. 6.3 s. 231).

1.1.4. Poziom składniowy *Walentego*

W niniejszym punkcie pokrótce przypomnimy podstawowe pojęcia używane na poziomie składniowym *Walentego*⁵. Podstawowym składnikiem opisu jest tu schemat składniowy będący z kolei listą pozycji.

Każdy schemat ma przypisany lemat (zawierający *się morfologiczne* (inherentne), patrz poniższy punkt 1.1.4.1, o ile występuje), aspekt (dla czasowników), zanegowanie (dla czasowników)⁶ oraz predykatywności (dla przyimków i przysłówków) wskazujący ograniczenie możliwości wystąpienia danej

⁴ W cytowanych zdaniach wystąpienia omawianych predykatów są w niniejszym tekście podkreślone podwójnie.

⁵ Szczegółowy opis poziomu składniowego *Walentego*, w tym schematów składniowych, składających się na nie pozycji i poszczególnych typów fraz znajduje się w artykułach (Przepiórkowski *et al.*, 2014; Hajnicz *et al.*, 2016) oraz w książce (Hajnicz, 2022).

⁶ Atrybut zanegowania przyjmuje wartości **aff** – dla czasowników, które występują jedynie w formie niezanegowanej, w praktyce występuje wyłącznie w konstrukcjach sfrazeologizowanych np. *chce mi się wyć oszczędzać grosz do grosza*; **neg** – dla czasowników, które w tekstach są zawsze zanegowane, np. (NIE) CIERPIEĆ ‘nienawidzić’ oraz ‘_’ oznaczający zawsze dowolną wartość danego parametru, czyli w tym wypadku dla czasowników, które mogą być zarówno zanegowane, jak i niezanegowane, np. MYĆ.

konstrukcji do pozycji predykatywnej (np. przymiotnik **CHORY** nigdy nie otwiera pozycji **cp(że)**, samemu będąc na pozycji atrybutywnej przy rzeczowniku). Schemat zawiera także ocenę⁷, patrz (Hajnicz, 2022, p.5.2.1).

W wizualizacji komputerowej schematy posiadające takie same wartości tych atrybutów są grupowane w podhasła, dla których informacja ta wyświetlana jest odrębnie od właściwych schematów, np. **doczekać się (neg,,perf):** lub **przekazać (__,perf):** (Rys. 1.1).

Z kolei pozycja jest to miejsce otwarte przez predykat, które ma określone wymaganie składniowe pełniące konkretne funkcje gramatyczne (np. podmiotu, który determinuje formę orzeczenia, dopełnienia bliższego, który informuje o możliwości transformacji do strony biernej). Wymaganie składniowe może się ograniczać do jednego typu frazy (faza to struktura składniowa, np. **np(dat)** – fraza rzeczownikowa w celowniku) lub do zbioru różnych typów fraz, np. **{cp(że), cp(żeby)}** – to miejsce mogą wypełnić dwa typy fraz zdaniowych: jedna wprowadzana spójnikiem *że*, druga – spójnikiem *żeby*.

przekazać (__,perf):

Schemat:	pewny [1907] 			
Funkcja:	subj			
Typy fraz:	np(str)	np(dat)	prepnp(przez,acc)	cp(że)
				cp(żeby)

przekazać: pewny: _: : perf: subj{np(str)} + {np(dat)} +
 {prepnp(przez,acc)} + {cp(że);cp(żeby)}

Rysunek 1.1: Jeden ze schematów składniowych predykatu PRZEKAZAĆ

Jak widać, schemat czasownika PRZEKAZAĆ z Rys. 1.1⁸ otwiera cztery pozycje. Trzy pozycje realizowane są jedynie przez pojedyncze wymagania składniowe o ściśle określonym typie frazy. Są to frazy: **np(str)** – rzeczownikowa w przypadku strukturalnym, czyli zależnym od kontekstu (*prezydent Zadrożny* w (1.1)) na pozycji podmiotu⁹, **np(dat)** – rzeczownikowa w ce-

⁷ Na Rys. 1.1 **pewny**

⁸ Na rysunku widnieje zarówno zrzut ekranu ze *Słowa*, jak i postać tekstowa schematu.

⁹ W pozostałych dwóch zdaniach podmiot nie jest obecny na powierzchni.

lowniku (*mi*, *mu* w (1.1)), **prepn**(przez, acc) – przyimkowa z przyimkiem *przez* wymagającym biernika (*przez urzędniczkę* w (1.1)). Natomiast ostatnia pozycja jest realizowana przez wymagania składniowe dwóch różnych fraz zdaniowych, jedna wprowadzana spójnikiem *że*, druga spójnikiem *żeby*¹⁰.

(1.1) [...] prezydent Zadrożny przekazał mi przez urzędniczkę, że że jego odczytanie nie będzie niemożliwe [...] (NKJP)

(1.2) a. Poprosiliśmy, żeby przekazała mu, że dzwoniłszy i żeby się z nami skontaktował. (NKJP)

b. Teraz już wiesz, dlaczego wieźli was ciagnikiem i na przyczepie. (własny)

Jeśli dwie frazy mogą wystąpić w jednym zdaniu i zajmują w nim tę samą pozycję (i zdanie to jest poprawne), to znaczy, że się koordynują, por. zdania (1.2). Jest to podstawowy test uzasadniający umieszczenie dwóch typów fraz w jednej pozycji¹². Widać to na Rys. 1.1 przedstawiającym schemat składniowy czasownika PRZEKAZAĆ, w którym mogą wystąpić koordynujące się frazy, czyli w tym wypadku dwóch fraz zdaniowych typu **cp(że)** i **cp(żeby)** (1.2a). Podobnie jest w zdaniu (1.2b) dla czasownika WIEŹĆ oraz fraz narzędnikowej *ciagnikiem* i przyimkowej *na przyczepie*.

1.1.4.1. Różne rodzaje *się*

Jak już zostało wspomniane (Hajnicz, 2022, punkty 5.1.2 i 5.3.8), w *Walentym* rozróżniamy różne rodzaje *się*. Jako że ich klasyfikacja znajduje się na pograniczu składni i semantyki, poniżej pokrótce ją przedstawiamy. Więcej szczegółów można znaleźć we wspomnianej pracy.

1. ***się morfologiczne***, bezpośrednio związane z lematem czasownika, i w wielu słownikach, np. w *Wielkim Słowniku Języka Polskiego IJP PAN* (WSJP), <https://www.wsjp.pl>, por. (Żmigrodzki *et al.*, 2018) czy w *Uniwersalnym Słowniku Języka Polskiego IJP PAN* (USJP), <https://www.wsjp.pl>, formujące odrębne hasło czasownikowe.

(1.3) a. Jakiś pijak awanturował się głośno, że nie może się dostać do swojego mieszkania. (NKJP)

Nad tym biedziły się najtęższe głowy. (NKJP)

Teraz bałam się o Julka, że partia go stłamsi. (NKJP)

¹⁰ Warto zwrócić uwagę, że predykat ten otwiera jeszcze jedną pozycję – {**prednp(od, gen)**}, np. Przekaż mu ode mnie, że odstawił fuszerkę., która została przez leksykografów *Walentego*¹¹ zignorowana, prawdopodobnie dlatego, że w konstrukcji przechodniej stanowi podrzędnik dopełnienia (*wiadomość, informacja od kogoś*). Prawdopodobnie też na powierzchni nie współwystępuje z pozycją {**prednp(przez, acc)**}.

¹² Standardowo koordynują się frazy tego samego typu.

- b. *Wzdychała, a Teofil gryzł się, że nie może matki obdzielić swoim bogactwem.* (NKJP)
Ostro wzięła się za jego strój. (NKJP)
- c. *Chłopiec gryzie kostkę cukru powoli, nie otwierając oczu.* (NKJP)
Ten chętnie wziął dwie czereśnie i podziękował. (NKJP)
- d. *[...] spodnie niszczą się od prania.* (NKJP)
Uroda niszczy się od nikotyny. (parafraza)
- e. *Pranie niszczy spodnie.* (parafraza)
[...] nikotyna niszczy urodę. (NKJP)

W zdaniach (1.3a) widnieją czasowniki, które zawsze współwystępują z *się*. Natomiast czasowniki występujące w zdaniach (1.3b) mogą występować również bez *się*, ale w odmiennym znaczeniu, por. (1.3c). Zwróćmy uwagę na czasowniki takie jak NISZCZYĆ. Jego konstrukcje o lematkach z *się* (1.3d) i o lematkach bez *się* (1.3e) są powiązane¹³. Nie mniej jednak dla formy bez *się* sytuacja prezentowana jest z perspektywy czynnika (lub osoby) *niszczącej*, zaś dla formy z *się* – z perspektywy rzeczy, która podlega *niszczeniu*. Jest to przykład tzw. *reflexivum passivum*. Przykłady czasowników z tej grupy powiązanych znaczeniowo ze swoimi odpowiednikami można znaleźć w punkcie 1.4.2.

2. ***się zwrotne***, charakteryzujące się możliwością wymiany *się* na *siebie*, por. przykłady (1.4). W *Walentym* jest ono traktowane jako typ frazy na poziomie składniowym argument oraz na poziomie semantycznym, i jest notowane jako refl w schematach składniowych jako jedyna realizacja pozycji (patrz punkt 1.1.4).

- (1.4) a. *Zamykał się w pustym pokoju przy pracowni.* (NKJP)
Rzetelnie przygotowywała się do każdej roli. (NKJP)
Mył się w umywalce rzadko. (NKJP)
- b. *Konrad zamyka siebie i żonę w opuszczonej wapniarni.* (NKJP)
W ten sposób Sługa Boży przygotowywał siebie i współpraci do śmierci. (NKJP)
Rano zazwyczaj [...] robię śniadanie dla siebie i Jasia, myję siebie i jego, [...] (NKJP)

3. ***się wzajemnościowe (recyprokalne)*** charakteryzujące się możliwością współwystępowania z frazami *ze sobą*, *nawzajem*, por. przykłady (1.5). W *Walentym* jest ono traktowane jako argument i notowane jako typ frazy recip w schematach składniowych jako jedyna realizacja pozycji (patrz punkt 1.1.4).

¹³ UWAGA: Podpunkty (1.3c,e) nie zawierają zdań z czasownikami o lematkach z *się*; służą jedynie celom porównawczym.

- (1.5) *Przez tę krótką chwilę chyba się lubiły.* (NKJP)
Z panią Marią zobaczyła się dopiero przy kolacji. (NKJP)
Przez tę krótką chwilę chyba lubiły jedna drugą. (NKJP)
Panią Marię zobaczyła dopiero przy kolacji. (NKJP)

4. *się bezosobowe*, tworzące konstrukcje bezpodmiotowe. Jest to forma nieodmienna, skostniała w 3 os. l.poj. rodz. nij. Formy takie można tworzyć dla wszystkich posiadających podmiot czasowników, pełnią one taką samą funkcję jak formy bezosobowe¹⁴. W praktyce występuje ono przy czasownikach, które na ogół dotyczą ludzi, ale w wypowiedzeniu nie jest wskazywana żadna konkretna osoba czy grupa jako wykonawca czynności. Cecha bezosobowości wiąże się z blokowaniem pozycji podmiotu (z semantycznego punktu widzenia *agensa*)¹⁵ (Korytkowska i Maldźieva, 2002).

- (1.6) *W Kanadzie wierzy się ludziom na słowo.* (NKJP)
Mówiło się o wojnie. (NKJP)
Wśród autorów artykułów spotyka się bardzo znane nazwiska zagraniczne (NKJP)

Ten sam czasownik może występować z różnymi rodzajami *się*. W szczególności, występowanie czasownika z *się zwrotnym* bardzo często pociąga za sobą występowanie z *się wzajemnościowym*, np. BRONIC, por. (1.7). Często jednak różne rodzaje *się* występują z różnymi znaczeniami czasownika. Na przykład w wypadku czasownika CHARAKTERYZOWAĆ zdanie (1.8a) zawiera *się morfologiczne* (charakteryzować się-1), zaś zdanie (1.8b) — *się zwrotne* (charakteryzować-1).

- (1.7) *Wanda nie bronila się przed serdecznościami.* (NKJP)
Członkowie układu mieli bronieć się nawzajem w przypadku ataku na jednego z nich. (NKJP)
- (1.8) a. *Lata osiemdziesiąte charakteryzowały się skokowym wzrostem długu narodowego w Wielkiej Brytanii.* (NKJP)
 b. *Codziennie rano, gdy charakteryzowałem się do roli, nic nie mówiąc przyglądała mi się uważnie.* (NKJP)

¹⁴ Występują one jedynie w czasie przeszłym, np. *Mówiono o wojnie*.

¹⁵ W niektórych gramatykach formalnych, np. GFJP (Świdziński, 1992), cząstkę *się* traktuje się jako podmiot zdania.

1.2. Wykorzystywane zasoby

1.2.1. Narodowy Korpus Języka Polskiego

Mianem *korpusu języka* zwykle się określa duży zbiór tekstów napisanych w jednym lub wielu językach. Niemniej z pełnym przekonaniem można powiedzieć, że *korpus języka* jest to podzbiór tekstów zorganizowany w taki sposób, by umożliwić sprawne wydobywanie i weryfikowanie informacji na temat dowolnego dobrze określonego podzbioru języka¹⁶.

Obecnie największym korpusem języka polskiego jest *Narodowy Korpus Języka Polskiego* (NKJP, <http://nkjp.pl>) (Przepiórkowski *et al.*, 2008, 2009, 2010, 2012).

NKJP w całości zawiera 1,8 mld. segmentów, z czego 300 mln. segmentów stanowi korpus zrównoważony. Ponadto podkorpus ok. 1 mln segmentów, złożonego z losowo dobranych próbek z podkorpusu zrównoważonego, został ręcznie oznakowany na poziomie morfoskładniowym, jednostek nazewnictwa (ang. *named entities*)¹⁷. Istnieje też znakowanie na poziomie składniowym (Głowińska i Przepiórkowski, 2010), mające charakter powierzchniowy i obejmujące dwa poziomy: wyrazów syntaktycznych¹⁸ i grup (fraz) syntaktycznych¹⁹. Prace nad korpusem obejmowały także pilotażowe znakowanie wszystkich wystąpień 100 wybranych wieloznacznych wyrazów ich sensami.

Korpusy te są oznaczane odpowiednio jako NKJP 1800M, NKJP 300M i NKJP 1M, i takie oznaczenia są wykorzystywane w cytowaniach występujących w tej książce.

Zrównoważenie korpusu jest jego niezmiernie istotną cechą – własność tę posiada zrównoważony podkorpus NKJP 300M. Udział procentowy poszczególnych typów tekstów w korpusie przedstawiamy w Tabeli 1.1 (za Przepiórkowski *et al.*, 2012, rozdz. 3 s. 25). Tamże znajdziemy dokładniejszą analizę pojęcia *zrównoważenia* korpusu; kwestia omawiana w wielu pracach, np. (Atkins, 1992; Biber, 2007).

¹⁶ Więcej na temat korpusów językowych dowiemy się m.in. z (Halliday *et al.*, 2004; Lewandowska-Tomaszczyk, 2004).

¹⁷ Znakowanie obejmuje nazwy osobowe, geograficzne, organizacji i instytucji, wyrażenia temporalne oraz określenia pochodne (np. *warszawski, warszawiak*). Znakowanie jednostek wieloczłonowych nie jest ograniczone do jednostek o maksymalnej długości, lecz ma charakter hierarchiczny (np. *ulica [Adama Mickiewicza]*). Znakowanie obejmuje jednostki nieciągłe.

¹⁸ Wyrazy syntaktyczne zazwyczaj pokrywają się z segmentami, obejmują jednak także analityczne formy czasu i trybu, czasowniki z się morfologicznym, spójniki i przyimki złożone itp. Wyrazy syntaktyczne mogą być nieciągłe (*będę szybko szedł*) oraz mogą na siebie nachodzić (*będę szedł i śpiewał, bał się zaśmiać*).

¹⁹ Także mogą być zagnieżdżone i nieciągłe.

Tabela 1.1: Wzorcowa struktura korpusu zrównoważonego

Typ tekstu	Udz. proc. w korpusie
Publicystyka i krótkie wiadomości prasowe	50,0%
Literatura piękna	16,0%
Literatura faktu	5,5%
Typ informacyjno-poradnikowy	5,5%
Typ naukowo-dydaktyczny	2,0%
Książka niebeletrystyczna niesklasyfikowana	1,0%
Inne teksty pisane	3,0%
Teksty konwersacyjne, mówione medialne i quasi-mówione	10,0%
Teksty internetowe statyczne i dynamiczne	7,0%

Narodowy Korpus Języka Polskiego stanowi podstawowe źródło przykładów wykorzystywanych w celu ilustracji poszczególnych konstrukcji składniowych (schematów) i ich interpretacji semantycznych (jednostek leksykalnych). Wszelkie inne źródła (literatura inna, literatura lingwistyczna oraz przykłady własne²⁰) stosowane są jedynie, gdy w NKJP brakuje odpowiednich przykładów.

1.2.2. Słowosieć

Słowosieć (Piasecki *et al.*, 2009; Maziarz *et al.*, 2014, 2016; Dziob i Piasecki, 2018) jest jednym z dwóch polskich wordnetów. Opracowywana jest na Politechnice Wrocławskiej.

Idea wordnetu jako sposobu przechowywania informacji na temat semantyki wyrazów nie za pomocą zbiorów cech z wyróżnionej listy (por. punkt 5.1.1), lecz za pomocą sieci znaczeń opartej na relacjach pomiędzy wyrazami, powstała na przełomie lat 80-tych i 90-tych ubiegłego wieku. Jej inspiracją były teorie psycholingwistyczne dotyczące przechowywania wiedzy leksykalnej w umyśle ludzkim (Miller *et al.*, 1990). Wordnet jest przykładem sieci semantycznej zbudowanej wokół idei *pojęcia* reprezentowanego poprzez zbiór

²⁰ Za przykłady własne uznawane są również przykłady pozyskane ze źródeł internetowych nie pasujących do powyższych kategorii. Brak wyróżnienia *Internetu* wynika z faktu, że przykłady te mogły podlegać drobnym korektom pisowni, polegającym przede wszystkim na uzupełnieniu brakujących znaków diakrytycznych. Kłopotliwy jest także brak wyróżnienia kategorii *prasa*, przy czym teksty prasowe znajdowane są zazwyczaj za pośrednictwem Internetu.

Tabela 1.2: Kategorie semantyczne rzeczowników

skrót	nazwa	opis
czy	czynność	nazwy czynności
zwr	zwierzę	nazwy zwierząt
wytw	wytwór	nazwy wytworów ludzkich
cech	cecha	nazwy cech ludzi i zwierząt
czc	ciało	nazwy części ciała
umy	poznanie	nazwy odnoszące się do myślenia
por	komunikacja	nazwy odnoszące się do porozumiewania się
zdarz	zdarzenie	nazwy oznaczające zdarzenia
czuj	odczucie	nazwy odnoszące się do uczuć, odczuć, emocji
jedz	jedzenie	jedzenie
grp	grupa	nazwy grup ludzi i rzeczy
msc	miejsce	nazwy miejsc, umiejscowienie
cel	motyw	nazwy odnoszące się do celu działania
rz	obiekt fiz.	nazwy obiektów naturalnych
os	osoba	nazwy odnoszące się do ludzi
zj	zjawisko	nazwy zjawisk naturalnych
rsl	roślina	nazwy roślin
pos	posiadanie	nazwy odnoszące się do posiadania i jego zmiany
prc	proces	nazwy procesów naturalnych
il	ilość	nazwy odnoszące się do ilości, liczebności i jednostek miary
zwz	związek	nazwy oznaczające związek między ludźmi, rzeczami lub ideami
ksz	kształt	nazwy kształtów
st	stan	nazwy oznaczające sytuacje statyczne (stany)
sbst	substancja	nazwy substancji
czas	czas	nazwy odnoszące się do czasu i stosunków czasowych

synonimów; stąd powszechnie używany termin *synset*. Dlatego wordnet bywa często postrzegany jako *leksykalna sieć semantyczna*.

W oparciu o jego idee powstał pierwszy wordnet zw. *prinstońskim* (ang. *Princeton WordNet*, PWN) od miejsca powstania na uniwersytecie w Princeton (Miller *et al.*, 1990; Fellbaum, 1998b; Miller i Fellbaum, 2007), wzór dla wszystkich innych wordnetów (Fellbaum, 1998a). Dane podzielone są na 11 plików zawierających oddzielne spójne fragmenty hierarchii hiponimii, każdy z pojedynczym synsetem szczytowym (por. poniżej) i wspólną etykietą.

Pierwsza wersja *Słowsieci* była konstruowana całkowicie ręcznie zgodnie ze słownikiem (Dubisz, 2006) i rozpoczęła się od pogrupowania jednostek leksykalnych w synsety, połączenie ich relacjami miało nastąpić później. W poniższych punktach stosujemy terminologię przyjętą przez zespół *Słowsieci*.

Niezależnie od omówionej poniżej właściwej struktury sieciowej, jednostkom leksykalnym przypisywane są *kategorie semantyczne*²¹. Kategorie rzeczownikowe widnieją w Tabeli 1.2, zaś czasownikowe – w Tabeli 1.3.

1.2.2.1. Synset

W przeciwieństwie do typowych słowników, podstawowymi jednostkami wokół których zorganizowany jest wordnet nie są wyrazy (czy leksemy), lecz wspomniane powyżej pojęcia (Fellbaum, 1998a), reprezentowane jako synsety, czyli zbiory synonimów.

Za praktyczną można uznać definicję synsetu zaproponowaną przez Vosena (1998), który stwierdził, że

Synset jest to zbiór wyrazów tej samej klasy gramatycznej, które mogą być wymieniane w określonym kontekście bez zmiany jego znaczenia, a więc reprezentują to samo pojęcie.

Tak więc relacja synonimii reprezentowana jest za pomocą synsetów, zaś pozostałe relacje omówione poniżej zachodzą pomiędzy synsetami bądź jednostkami leksykalnymi.

1.2.2.2. Jednostka leksykalna

Kolejnym bardzo ważnym pojęciem jest *jednostka leksykalna* (ang. *lexical unit*). Pojęcie to poza wyrazami obejmuje także zleksykalizowane jednostki wielocłonowe. Jednocześnie pojęcie to traktuje jako całość wszystkie formy wyrazowe danego wzorca odmiany, i w tym znaczeniu odwołuje się do leksemu²², co wyraża się przez jego lematyzację²³. Z drugiej strony jednost-

²¹ Kategorie te były w dużym stopniu oparte na kategoriach, którymi etykietowane były pliki w PWN.

²² *Leksem* to abstrakcyjna jednostka języka realizowna w tekstach przez zbiór określonych form wyrazowych, por. (Saloni, 1974; Woliński, 2019).

²³ W ramach danej klasy gramatycznej. W języku angielskim identyczna postać rzeczownika i czasownika są nagminne, w języku polskim dotyczy to np. lematu *piec*. Czasami

Tabela 1.3: Kategorie semantyczne czasowników

skrót	nazwa	opis
hig	higiena	czasowniki oznaczające pielęgnację ciała, ubranie itd.
zmn	zmiana	czasowniki oznaczające zmianę wielkości, temperatury, natężenia itp.
cumy	poznanie	czasowniki myślenia (szeroko rozumianego)
cpor	komunikacja	czasowniki mówienia, śpiewania itp.
wal	rywalizacja	czasowniki rywalizacji (fizycznej)
cjedz	konsumpcja	czasowniki jedzenia
dtk	dotyk	czasowniki oznaczające kontakt fizyczny (dotykanie, uderzanie, rycie itp.)
cwytw	wytwarzanie	czasowniki oznaczające wytwarzanie czegoś
cczuj	emocje	czasowniki wyrażające uczucia
ruch	ruch	czasowniki ruchu
pst	percepcja	czasowniki postrzegania (percepcji)
cpos	posiadanie	czasowniki posiadania i zmiany posiadania
sp	społeczne	czasowniki oznaczające wydarzenia i działania społeczne i polityczne
cst	statyczne	czasowniki stanowe
pog	pogoda	czasowniki oznaczające zjawiska pogodowe

ka leksykalna odzwierciedla znaczenie wyrazu, tzn. dla każdego znaczenia tworzona jest odrębna jednostka.

Tak więc formalnie rzecz ujmując, jednostkę leksykalną *Słowsieci* reprezentujemy jako trójkę ⟨lemat, część mowy, numer znaczenia⟩. Lematem nazywać będziemy formę podstawową, hasłową, ustalaną zwyczajowo dla danej części mowy np.: dla czasownika – bezokolicznik, dla rzeczownika – mianownik l. poj., reprezentującą leksem. Numery znaczeń przy określonym lemacie i części mowy stanowią kolejne liczby naturalne^{24,25}. Służą to do

wyrazy o tej samej kategorii gramatycznej różnią się paradygmatem odmiany, np. rzeczownik *oko* jako część ciała i jako *oko cyklonu* (*oczy, oka*).

²⁴ Dzięki temu nie ma obawy, że dwa różne leksemy o tym samym lemacie, takie jak *oko* będą tworzyć jedną jednostkę leksykalną. Jeśli istnieją różnice w odmianie przy tym samym znaczeniu, mówimy raczej o obocznościach, a nie odmiennych wzorcach.

²⁵ Zdarzające się usunięcie jednostki ze *Słowsieci* może skutkować luką w takim szeregu.

rozdzielenia jednostek o tym samym lemacie, ale wchodzące w różne relacje semantyczne w *Słowski*, np. młot-1 to ‘narzędzie’, młot-4 – ‘głupek’.

Tak więc *synset* (Piasecki *et al.*, 2009, §2.1, s.23) jako zbiór jednostek leksykalnych synonimicznych²⁶ z jednostką rozważaną (np. dla samochód-1 jest to zbiór {samochód-1, auto-1, wóz-1, pojazd samochodowy-1}) identyfikuje znaczenie rozważanej jednostki leksykalnej i (rzecz jasna) wszystkich jej synonimów.

1.2.2.3. Relacje wordnetowe

Jako że w wordnetcie znaczenie jednostki leksykalnej (w końcu młot-1 itp. to tylko identyfikator) wyrażane jest poprzez sieć zależności, podstawę wordnetu stanowi zestaw relacji łączących występujące w nim jednostki — synsety i jednostki leksykalne.

Poszczególne relacje leksykalne nie zostały zdefiniowane na potrzeby tworzenia wordnetów, a jedynie wykorzystano w nich relacje dogłębnie przebadane przez pokolenia lingwistów. Wśród relacji należy wymienić *antonimie* wskazującą na przeciwstawność znaczeń wiązanych przez nią jednostek, przy jednoczesnej bliskości semantycznej (Apresjan, 2000), *meronimie* określającą związek pomiędzy pojęciem i jego częścią składową i poniekąd odwrotną doń *holonimie*, *derywację* będącą relacją o charakterze słotwórczym, oraz zachodzącą wyłącznie dla czasowników *troponimie*, będącą relacją sposobu realizacji jednej czynności przez drugą. Poniżej opiszemy dokładniej relacje synonimii, hiponimii i hiperonimii, gdyż są najbardziej istotne w reprezentacji poziomu semantycznego *Walentego*.

1. Synonimia

Synonimia jest jedną z najdokładniej przebadanych semantycznych relacji leksykalnych. Podstawowa definicja określa synonimy jako wyrazy mające to samo znaczenie leksykalne, różniące się odcieniami znaczeniowymi (Apresjan, 2000). Przykłada on jednak dużą wagę do rozróżnienia dokładnej i niedokładnej (quasi) synonimii, ze względu na odmiennosc ich zachowania w procesie parafrazowania. Ignorując to rozróżnienie można przyjąć, że jednostki leksykalne połączone relacją synonimii mają to samo a przynajmniej zbliżone znaczenie (stąd polskie określenie *bliskoznaczność*). Zaprezentowana powyżej definicja synsetu autorstwa Vossena wywodzi się z kryterium synonimiczności, wyrażanego poprzez możliwość wzajemnej podmiany synonimów w określonym kontekście bez (istotnego) wpływu na jego znaczenie (por. Jones, 1964; Lyons, 1975; Ullmann, 1951, 1953). Znane są dwa warianty tego kryterium, słaby i silny, w którym wymaga się zastępowalności w dowolnym kontekście. Tym ostatnim kryterium zajmował się Ullmann, który stwierdził, że warunkiem tego nie

²⁶ Twórcy *Słowski* odróżniają synonimie od bliskoznaczności, traktowanej jako relacja słabsza.

spełnia żadna para wyrazów uznawanych za synonimy. Apresjan (2000) preferuje inne kryterium synonimii — możliwość definiowania synonimów w jednakowy lub prawie jednakowy sposób. W *Słownosieci* poza synsetami występuje relacja *bliskoznaczności*, co odzwierciedla te różnice.

Synonimia, tak jak jest rozumiana w wordnecie, jest relacją równoważności, a więc tworzy klasy abstrakcji, którymi są synsety. Jeśli z jakichś względów własność ta nie zachodzi, relacja musi zostać zmodyfikowana poprzez uszczegółowienie (podział) bądź uogólnienie (połączenie) synsetów lub jednostek leksykalnych.

2. Hiponimia

Hiponimia jest relacją mającą kluczowe znaczenie dla struktury wordnetu, bez której trudno byłoby go skonstruować. Jest to relacja uszczegółowienia znaczenia jednostek leksykalnych, podobna do relacji *is-a* w ontologiach (Fensel, 2001; Gomez-Perez, 2003; Maedche, 2002), która odzwierciedla hierarchiczną strukturę wordnetu. Test na relację hiponimii jest podobny do testu na synonimie: zastąpienie wyrazu w kontekście jego hiponimem prowadzi do uszczegółowienia znaczenia, zaś zastąpienie wyrazu w kontekście jego hiperonimem — do uogólnienia, ale nie odwrotnie (Lyons, 1961). Innymi słowy, hiponim występuje we wszystkich (niezanegowanych) kontekstach hiperonimu, lecz hiperonim występuje w pewnych kontekstach niewłaściwych dla hiponimu. Z technicznego punktu widzenia rozróżnienie testów na synonimie i hiponimie jest kwestią niebanalną i wymaga dobrego zdefiniowania miary podobieństwa semantycznego (Hajnicz, 2011, p. 2.2.3 s. 162) i określenia odpowiednich progów. W wordnetach relacja hiponimii działa na całych synsetach. Przy takim założeniu, jeśli powyższy test jest spełniony jedynie dla poszczególnych jednostek z synsetu, należy dokonać modyfikacji hiponimu bądź hiperonimu.

Relacja hiponimii jest relacją porządku, czyli jest antysymetryczna i przechodnia. Żaden synset nie jest własnym hiponimem, więc jest ona antyzwrotna. Nie jest natomiast nigdzie wymagane, by była to struktura drzewiasta (porządek lewostronnie liniowy). Tak więc mamy do czynienia z acyklicznym grafem skierowanym.

Przykładowo, hiponimami synsetu {budynek-1} są m.in.²⁷ {biurowiec-1}, {budynek sakralny-1}, {dom-1}, {iluzjon-1, kino-1, kinoteatr-1}, {pałac-1}, {kościół-2}, {rotunda-1, okrągłak-1}, {siedziba-1}, {wieżowiec-1}. Takie synsety są często nazywane kohiponimami (Stobiecki, 2011).

3. Hiperonimia

Hiperonimia jest relacją uogólnienia znaczenia wyrazów i jest odwrotnością hiponimii, tzn. $\text{hiponim}(\text{LU}_1, \text{LU}_2) \longleftrightarrow \text{hiperonim}(\text{LU}_2, \text{LU}_1)$. Synsety, które nie mają hiperonimów, nazywane są synsetami szczytowymi

²⁷ Zgodnie ze *Słownosiecią* 2.1; w późniejszych wersjach relacje mogły ulec zmianie.

(ang. *top synsets*)²⁸.

Przykładowy graf hiperonimów synsetu {katedra-1}, stanowiący fragment hierarchii hipo-/hiperonimii prezentujemy na Rys. 1.2²⁹. Jak widać, synset może mieć kilka hiperonimów, np. synset {kościół-2} ma dwa hiperonimy: {dom-3} oraz {świątynia-1}. Liczne ścieżki prowadzą do kilku synsetów szczytowych ({miejsce-1}, {rezultat-1}, {obiekt-2}, {całość-1}), wyróżnionych w grafie obramowaniem. Tak więc hierarchia nie jest drzewem, a nawet nie ma wspólnego synsetu szczytowego.

W rezultacie hierarchia hipo-/hiperonimii jest to dowolny graf acykliczny (skierowany poprzez jedną z relacji hiponimii bądź hiperonimii). Rzecz jasna każdy jego podgraf rozpatrywany z punktu widzenia pojedynczego synsetu jest spójny.

W niektórych pracach zakłada się istnienie takiego wspólnego hiperonimu wszystkich synsetów (wówczas hierarchia jest półkratą). Raczej teoretycznym założeniem przyjmowanym przez niektórych autorów (np. Li i Abe, 1998) jest lewostronny porządek hiperonimii (struktura drzewiasta), w praktyce tworzona poprzez transformację rzeczywistego zasobu.

4. Konwersja

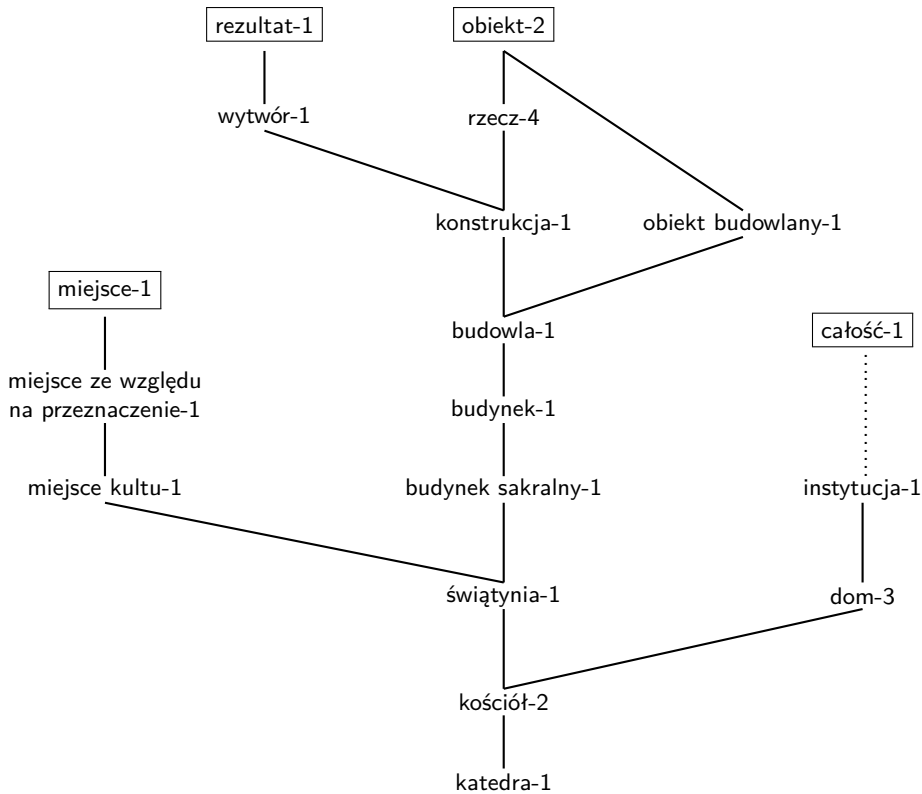
Relacja konwersji polega na tym, że predykaty A i B odnoszą się do tej samej sytuacji, ale z innego punktu widzenia, np.: KUPIĆ – SPRZEDAĆ³⁰. Ważne, by było dwóch uczestników sytuacji wpływających na taką perspektywę; w omawianym przypadku są to *sprzedający* i *kupujący*. Jeśli nie da się wyodrębnić takiej pary uczestników, konwersja nie zachodzi.

W *Słowsieci* za konwersy zostały uznane wspomniane *sprzedać-1* i *kupić-1*, jednak relacja ta jest dość często pomijana. Kompletnie zignorowana została, rzadko zresztą rozważana w literaturze, konwersja zachodząca pomiędzy znaczeniami tego samego czasownika. Typowy przykład stanowi grupa (WY)POŻYCZYĆ, (WY)NAJAĆ, która występuje w dwóch kontekstach składniowych *ktoś-1 komuś-2* (pożyczyć-1) oraz *ktoś-2 od kogoś-1* (pożyczyć-2): pierwsze jest odpowiednikiem *sprzedać-1*, drugie – *kupić-1*. Tak więc kluczowa jest tu zmiana perspektywy. Jeśli mamy parę uczestników pełniących analogiczną rolę, lecz przy ich (nomen omen) zamianie zmienia się jedynie punkt skupienia uwagi (ang. *focus*), a nie perspektywa, autokonwersja nie zachodzi. Na przykład dla WYMIENIĆ (*ktoś-1 wymienił z kimś-2 coś-1 na coś-2* oraz *ktoś-2 wymienił z kimś-1 coś-2 na coś-1*), mamy do czynienia ze zmianą punktu skupienia uwagi, jednak zarówno składnia, jak i znaczenie (wymienić-2), pozostają zachowane. Funkcje uczestników sytuacji są (parami) w pełni wymienne.

²⁸ W PWN zwane też ang. *unique beginners*.

²⁹ Dla czytelności rysunku każdy synset reprezentowany jest przez jedną jednostkę leksykalną.

³⁰ Patrz (Polański, 1999, s. 315).

Rysunek 1.2: Graf hiperonimów synsetu {katedra-1} w *Słownosieci* 2.1

W *Walentym* konwersję zaznaczamy poprzez podpięcie dwóch znaczeń do tej samej ramy (w wypadku jednego czasownika) lub do dwóch analogicznych ram³¹ poprzez przypisaniu im tej samej roli w sytuacji (por. punkt 1.3.3.1 i dokładniej rozdz. 4), różnicowanej poprzez atrybuty *Source*, *Goal* (por. punkt 4.6.2).

1.3. Semantyka ram

1.3.1. Podstawy teoretyczne

Pojęcie *ram* i składających się na nie *ról semantycznych* (*tematycznych*) pełnionych przez frazy znajdujące się na danej pozycji w wypowiedzeniu odgrywa ważną rolę w semantyce języków naturalnych, zwłaszcza w semantyce

³¹ W przyszłości planujemy wspólną hierarchię ram dla wszystkich czasowników, i wtedy pary konwersów (np. *kupić-1/sprzedać-1*) będą podpięte do tej samej ramy.

leksykalnej. Współczesne badania dotyczące tego pojęcia rozwijały się na bazie prac Fillmore'a (1968; 1970; 1976; 1977), Grubera (1965), Jackendoffa (1972), Minsky'ego (1975) i innych.

Jednym z pierwszych autorów zajmujących się tą tematyką był Fillmore. Podzielając szeroko rozpowszechniony pogląd na argumentową strukturę predykatów, uznał za potrzebne nie tylko wskazanie liczby argumentów predykatu, lecz także ich zawartości semantycznej. Rozwijając koncepcje *semantyki ram* (ang. *frame semantics*) Fillmore (1968, 1969, 1971, 1977) wprowadził pojęcie przypadków głębokich. Fillmore (1968, s. 45–46) tak je definiuje:

Deep case... a set of universal, presumably innate, concepts which identify certain types of judgments human beings are capable of making about the events that are going on around them, judgments about such matters as who did it, who it happened to, and what got changed.

Zatem Fillmore (1968) odwołując się do pojęcia roli (patrz punkt 1.3.3.1 i rozdz. 4) powołuje się na zestaw uniwersalnych pojęć identyfikujących i różniących pewne rodzaje wnioskowań, które ludzie wysnuwają w odniesieniu do zdarzeń zachodzących dookoła, np.: *kto, co i komu zrobił, co się zmieniło*.

Sam Fillmore zaproponował następujący zestaw *przypadków głębokich* (czy też ról). Zestaw tych ról zmieniał się stopniowo podczas prowadzonych prac, tu prezentujemy wersję „standardową”:

1. agens (**Agent**) — żywotny inicjator wydarzeń opisywanych przez czasownik;
2. kontragens (**Counteragent**) — siła, przeciwko której skierowana jest akcja;
3. obiekt (**Object**) — rzecz, która jest przedmiotem zmiany bądź uwagi;
4. miejsce (**Location**);
5. adresat (**Benefactive**) — osoba, na rzecz lub szkodę której dokonuje się czynności;
6. patiens (**Experiencer**) — rzecz, która doświadcza rezultatów czynności;
7. rezultat (**Result**) — rzecz, która powstaje w wyniku czynności;
8. instrument (**Instrument**) — bodziec, bezpośrednia fizyczna przyczyna wydarzenia;
9. źródło (**Source**) — miejsce, z którego coś bierze kierunek;
10. cel (**Goal**) — miejsce, do którego coś zdąża;
11. trasa (**Path**) — miejsce, przez które coś się przemieszcza;
12. czas (**Time**).

Zależność między przypadkami głębokimi a powierzchniowymi ma charakter wiele do wielu. Jeden przypadek powierzchniowy może być powiązany jednocześnie z kilkoma głębokimi (w zdaniu *Sąsiad uczy mnie matematyki* wyraz *sąsiad* oznacza zarówno agensa, jak i źródło). Przypadek głęboki może być obligatoryjny, a powierzchniowy — fakultatywny, i *vice versa*. Rola może też być wyrażona implicite, np. *usta* jako narzędzie *całowania*, *noga*

jako narzędzie *kopania* (zjawisko *inkorporacji*). Dokładną analizę tej teorii przedstawia Cook (1989)³².

Apresjan (2000) tworząc rozbudowaną teorię semantyczną wprowadza w jej ramach pojęcie *walencji semantycznej* z grubsza odpowiadające rolom semantycznym. Uznaje bowiem, że pojęcie to dotyczy określenia łączliwości predykatu z wyrazami zależnymi, co wpływa na definicję znaczenia wyrazu. Apresjan proponuje następujący zestaw walencji semantycznych:

1. agens (*pociąg jedzie, pomoc przyjacielowi*);
2. kontragens (*kupować od sąsiada, bronić się przed spanielem*);
3. „głowa” (*wina wobec zespołu, prośba do zarządu*);
4. obiekt (*gładzić rękę, strzelać do tarczy*);
5. treść (*wiedzieć o odjeździe, obmyślać zagadnienie*);
6. adresat (*zawiaadamiac zebranych*);
7. odbiorca (*dawać dzieciom*);
8. pośrednik (*przekazywać przez sekretarza*);
9. źródło (*pożyczać z banku*);
10. miejsce (*znajdować się w lesie, mieszkać na wsi*);
11. punkt początkowy (*wyjsc z teatru, wyprowadzić się ze wsi*);
12. punkt końcowy (*wyjsc do teatru, wyprowadzić się na wieś*);
13. trasa (*isc drogą, płynac przez ocean, wodzic przed oczami*);
14. środek (*przybijac gwozdziami, kleic klejem, smazyc na oleju*);
15. narzędzie (*kroic nozem, strzelac z karabinu, pisac na maszynie*);
16. sposób (*traktowac zle/z szacunkiem, pojmovac jako nalezne*);
17. warunek (*zgodzic sie, jezli szef ustapi na ustalonych warunkach*);
18. umotywowanie (*nagradzac/chwalic za odwage*);
19. przyczyna (*cieszyc sie z podarunku, wynikać z braku informacji*);
20. rezultat (*malowac na czerwono, zmieniać w wodę*);
21. cel (*dazyc do szczescia, targnac sie na zycie*);
22. ilość (*zwiększacz trzykrotnie/o 40%, większy o metr*);
23. termin (*urlop na dwa miesiace, dzierzawic przez rok*);
24. czas (*zaczynac sie o północy, spotkanie o ósmej*).

Apresjan (2000) podkreśla różnice pomiędzy kontragenssem a drugim agensem. Z drugim agensem mamy do czynienia w wypadku predykatów symetrycznych (por. *Chłopak rozmawia z dziewczyną*), w których zamiana argumentów stanowi poprawną parafrazę (*Dziewczyna rozmawia z chłopakiem*)³³. Pojawienie się kontragenssa świadczy o asymetrii sytuacji. Para-

³² W literaturze polskiej używa się terminu *predykaty z wbudowanym argumentem* (Banasiak, 2010; Karolak, 2002, s. 103–108; Korytkowska, 1984, 1992, s. 33). Rozróżnia się przy tym argumenty wbudowane *explicite* (powiązanie słowotwórcze między predykatem a argumentem, np. *telefonowac telefonem*) oraz *implicite* (bez takiego powiązania, np. *kopac nogą*).

³³ Istnieją także predykaty dwuobiektove, np. *rozwodzic męża z żoną, godzić obowiązki z przyjemnościami*.

frazą zdania *Szef kupił działkę od pracownika*. będzie *Pracownik sprzedał działkę szefowi*, nie *Pracownik kupił działkę od szefa*.^{34,35} Warto zauważyć, że Fillmore (1968) nie dopuszczał realizowania jakiegokolwiek przypadku głębokiego (tu: agens) przez dwie pozycje powierzchniowe.

Apresjan (2000) analizuje też różnice pomiędzy środkiem a narzędziem. Obie funkcje mogą być realizowane w postaci narzędnikowej (*przybijać młotkiem — gwoździami, przyszywać igłą — niciami*), i w tej postaci nie mogą jednocześnie wystąpić w wypowiedzeniu. Aby zrealizować obie funkcje jednocześnie, narzędzie musi być realizowane w postaci frazy przyimkowej (*przybić gwoździami za pomocą młotka*).

Pojęcia „głowy”, odbiorcy i pośrednika uznaje Apresjan za pochodne względem pojęcia agensa; pojęcia trasy i źródła — od pojęcia miejsca; pojęcia warunku, umotywowania i rezultatu — od pojęcia przyczyny; pojęcie terminu — od pojęć czasu i ilości. Za rozsądne uważa też uznanie celu za pojęcie pochodne względem rezultatu i treści. W ten sposób ustalona zostaje podstawowa rola walencji agensa, kontragensa, obiektu, treści, miejsca, czasu i ilości (status sposobu uznaje Apresjan za niejasny).

Wiele sposobów powierzchniowej realizacji tej samej roli (walencji) semantycznej wydaje się rzeczą oczywistą. Na przykład narzędzie można wyrażać jako *palić fajkę, krajać nożem, precedzać przez sito, trzeć na tarce* itp. Podobnie ta sama forma syntaktyczna może służyć do wyrażenia wielu ról, np. fraza narzędnikowa może oznaczać obiekt (*szastać pieniędzmi*), narzędzie (*krajać nożem*), środek (*smarować pastą*), przyczynę (*udławić się kością*) itp. Dodatkowym potwierdzeniem tego faktu są alternacje (por. punkt 1.4), w wyniku których zależność pomiędzy tymi samymi pojęciami pełniące te same role w opisywanej sytuacji mogą być wyrażone w różnej postaci składniowej.

1.3.2. Rama semantyczna

Rama semantyczna stanowi formalną reprezentację klasy sytuacji opisywanych przez predykat. Reprezentacja ta zawiera dane o bytach (rzeczywistych bądź abstrakcyjnych) uwikłanych w sytuację oraz towarzyszących im okolicznościach.

Dokładny sposób zapisu ramy zależy od konkretnego rozwiązania. Ramy mogą być przypisywane poszczególnym predykatom bądź całym ich gru-

³⁴ W *Walentym* takie rozróżnienie uzyskujemy poprzez parametryzację ról za pomocą tworzących pary atrybutów *Foreground* i *Background*, (agens i drugi agens) por. punkt 4.6.1 oraz *Source* i *Goal* (agens i contragens), por. punkt 4.6.2.

³⁵ Ciekawy przypadek stanowią czasowniki POŻYCZYĆ czy NAJAĆ, w którym taka asymetria występuje w ramach tego samego predykatu. Mamy tu więc przypadek alternacji krzyżowej (por. punkt 1.4.1.1), jednak ze zmianą atrybutów ról (por. punkt 4.6). Takie czasowniki są *autokonwersami*, por. punkt 1.2.2.3 s. 29.

pom (jak np. we FrameNecie, por. punkt 2.1.1 czy VerbaLeksie, por. punkt 2.2.3). Może mieć nadany indywidualny identyfikator (znów FrameNet), być identyfikowany przez lemat predykatu (wraz z częścią mowy) wraz kolejnym numerem ramy (VALLEX, por. punkt 2.2.1) bądź listę jednostek wordentu danego języka (VerbaLex, por. punkt 2.2.3, czy *Walenty*). Także dobór listy ról (zamknięta bądź otwarta, płaska bądź hierarchiczna) oraz zakres i sposób reprezentacji preferencji selekcyjnych (we FrameNecie i Valleksie nie ma ich wcale) jest kwestią indywidualną. Zasady określania, które okoliczności mają być zapisane w ramie, jest także różna; zazwyczaj rama zawiera tylko okoliczności typowe dla predykatu, jednak np. ramy FrameNetu uwzględniają wszystkie podrzędniki występujące w przykładach ilustrujących powiązane z nimi predykaty (ale z podziałem na wymagane i nie).

Także sposób wiązania poziomu sementycznego ze składniowym jest bardzo zróżnicowany.

W grudniu 2021 słownik *Walenty* zawierał 91343 argumenty w 31086 ramach dla prawie 14 tys. haseł opracowanych semantycznie³⁶, czyli średnio 2,23 ramy na hasło³⁷ oraz 2,94 argumentów w ramie.

1.3.3. Argument semantyczny

Argument semantyczny to abstrakcyjna jednostka języka zawierająca informacje o pojedynczym uczestniku lub okoliczności. W tekstach argument semantyczny może być reprezentowany przez pewien zasób leksykalny (patrz punkt 1.3.3.2 *Preferencje selekcyjne*), który pełni określoną funkcję w stosunku do predykatu (patrz p. 1.3.3.1). Dlatego definiujemy go jako parę ⟨rola semantyczna, preferencje selekcyjne⟩.

1.3.3.1. Rola semantyczna

Rola semantyczna jest to identyfikator argumentu, wskazujący na funkcję pełnioną przez uczestnika w sytuacji. Identyfikator ten powinien w sposób intuicyjny reprezentować tę funkcję, np. ogólny **Agens** (lub bardziej szczegółowy DONOR), wskazujący na czynne zainicjowanie czy wręcz wykonanie akcji.

W *Walentym* także dobraliśmy pewien zestaw ogólnych pojęć, które odnoszą się do funkcji, jakie w sytuacji opisywanej w wypowiedzeniu przez predykat mogą pełnić argumenty semantyczne, i nadaliśmy im identyfikatory zbliżone do omawianych w punkcie 1.3.1 s. 30. Na przykład dla czasownika PIĆ w jego podstawowym znaczeniu mamy dwóch uczestników sytuacji: tego,

³⁶ Ale niekoniecznie sprawdzonych.

³⁷ Liczba zaniżona ze względu na współdzielone ramy predykatów powiązanych derywacyjnie, por. punkt 4.8.

który pije (wykonuje czynność picia) oraz tego, który jest wypijany (podlega czynności picia). Możemy im nadać np. identyfikatory **Agens** i **Theme**.

W rozdz. 4 został szczegółowo omówiony zestaw ról wyselekcjonowany dla *Walentego* oraz sposób interpretacji każdej z nich.

Dla systemów służących do prezentacji *Walentego* (por. Dodatki B i C) opracowany został zestaw kolorów przypisanych poszczególnym rolom, por. Tabela 4.2. Kolory te można znaleźć nie tylko na ilustracjach będących zrzutami ekranu ze *Slowala*, ale także w odwołaniach do poszczególnych ról w tekście, w ich opisach, w przykładach, w ramach wizualizowanych za pomocą napisów itd. W szczególności, służą one do wizualizacji powiązania pomiędzy poziomem semantycznym a składniowym: kolor przypisany danej pozycji składniowej wskazuje na sposób realizacji składniowej danej roli w wypowiedzeniu (dla danego znaczenia leksemu).

1.3.3.2. Preferencje selekcyjne

Preferencje selekcyjne jest to sposób określenia zbioru wykładników mogących wypełniać daną pozycję otwieraną przez predykat w poszczególnych wypowiedzeniach. Innymi słowy, wskazują one, jakie byty (ludzie, przedmioty, pojęcia) mogą pełnić funkcję determinowaną przez rolę identyfikującą dany argument w określonej przez predykat sytuacji. Dla wspomnianego powyżej predykatu **PIC** preferencje selekcyjne dla **Agensa** to istoty żywe, ludzie i zwierzęta; zaś dla **Theme** – ciecze.

I znów, sposób zapisu tych informacji jest różny w zależności od konkretnego słownika. VALLEX i PDT-VALLEX w ogóle ich nie uwzględniają, VerbNet (por. punkt 2.1.2) i FrameNet posługują się predefiniowanymi klasami typu *ożywiony/nieożywiony* (FrameNet tylko dla wybranych ról); VerbaLex i *Walenty* – synsetami adekwatnego wordnetu.

Ze względu na skomplikowaną strukturę *Słowsieci*, preferencje selekcyjne zapisywane są nie tylko jako poszczególne synsety (reprezentowane przez przynależne do nich jednostki leksykalne), ale jako listy takich jednostek. Wybrane zostały też pewne szczególnie typowe takie zestawy, identyfikowane przez nazwy pisane dużymi literami (szczegóły punkt 5.2.1 s. 200).

Szczegółowe omówienie tematyki preferencji selekcyjnych wraz z podstawami teoretycznymi znajduje się w rozdz. 5.

1.4. Alternacje

Funkcjonuje dość powszechnie przyjmowany pogląd, że istnieje zależność pomiędzy leksykalnie semantyczną reprezentacją predykatu a syntaktyczną realizacją jego argumentów semantycznych, wyrażony w postaci *Hipotezy ogólnego wyrównania* (ang. *Universal Alignment Hypothesis*, Perlmutter, 1978; Perlmutter i Postal, 1984).

Aby móc w ogóle rozważać taką zależność, nie wystarczy traktować każdej walencji predykatu osobno, konieczne jest uwzględnienie wszelkich syntaktycznych form wyrażania tej samej bądź zbliżonej treści, czyli zdolność do parafrazy. Oznacza to, że dana treść może być wyrażana na kilka sposobów, za pomocą różnych konstrukcji składniowych³⁸. Z punktu widzenia walencji oznacza to możliwość realizowania danego argumentu semantycznego przez dwa (lub więcej) typy fraz. Jeśli istnieje możliwość skoordynowania tych fraz, mamy do czynienia z koordynacją (por. punkt 1.1.4). W przeciwnym razie zachodzi zjawisko alternacji dotyczące zmiany postaci składniowej argumentów. Szupryczyńska (1973) wyróżnia też zjawisko *transformacji*, w której zmianie ulega także lemat predykatu – następuje dodanie (bądź usunięcie) *się morfologicznego*. Chociaż we współczesnej literaturze nastąpił zanik tego rozróżnienia, dla wygody będziemy się nim posługiwać, nie traktując jednak transformacji jako odrębnego zjawiska, tylko przypadek alternacji ze zmianą lematu³⁹.

Szczegółowe omówienie zjawiska alternacji wraz z przykładami znajdziemy poniżej.

Szupryczyńska (1973) przedstawia wyczerpującą i szczegółową analizę tego zjawiska, jednak ogranicza się do konstrukcji, w której alternacji (bądź transformacji) podlega biernikowe dopełnienie bliższe (*czasowniki przybiernikowe*). Skupia się też na składniowych aspektach zjawiska. W niniejszej pracy przypomnimy mniej szczegółową, bardziej ogólną a zarazem bardziej „techniczną”, formalną analizę tego zjawiska na podstawie (Hajnicz, 2011), wiążąc ją jednocześnie z pojęciami z semantyki ram, na co w (Hajnicz, 2011) brakowało aparatu.

Alternacja jest to regularna wariantywność w syntaktycznym uzewnętrznieniu argumentów czasownikowych (Levin i Rappaport Hovav, 2005). Zasada jest taka, że dwa zdania tworzą alternację, jeśli ich znaczenie jest identyczne (bądź przynajmniej dostatecznie zbliżone) lub też znaczenie jednego jest uszczegółowieniem znaczenia drugiego (zawieranie). Powyższa definicja wskazuje na istotny syntaktyczno-semantyczny charakter zjawiska alternacji. Innymi słowy, ze zjawiskiem alternacji mamy do czynienia, gdy zmianie charakterystyki syntaktycznej wypowiedzenia towarzyszy zachowanie jej charakterystyki semantycznej. W literaturze angielskiej (Levin, 1993; McCarthy, 2001; Härtl, 2003; Levin i Rappaport Hovav, 2005; Iwata, 2008; Schäfer, 2009; Gries, 2017) klasyfikacja alternacji ma charakter semantyczny, jednak większości tak określonych alternacji towarzyszy jednoznaczne wskazanie par schematów, jakie mogą takiej alternacji podlegać (czy też,

³⁸ Zjawisko parafrazy obejmuje też zmiany leksykalne wykładników argumentów na synonimiczne, jednak to nas w tym miejscu nie interesuje.

³⁹ W literaturze anglojęzycznej zjawisko to nie może być wyróżniane, bo taka zmiana lematu nie funkcjonuje.

co na jedno wychodzi, wskazanie alternujących argumentów). We wczesnej literaturze polskojęzycznej (np. Szupryczyńska, 1973) cały nacisk położony był na charakterystykę syntaktyczną. Obecnie większą wagę przypisuje się do semantyki, np. Pałka (2020) skupia się na alternacji lokatywnej.

W celu formalnego opisu zjawiska założymy, że porównujemy dwa schematy $A = \langle w_1^A, \dots, w_n^A \rangle$ oraz $B = \langle w_1^B, \dots, w_m^B \rangle$ oraz interpretującą je ramę, w uproszczeniu zapisaną jako $F = \langle \mathcal{R}_1, \dots, \mathcal{R}_n \rangle$ ⁴⁰.

Poniższa analiza przeprowadzana jest pod warunkiem, że nie zachodzi żadna inna alternacja; poniższe definicje tworzone są przy takim założeniu. Dopuszczalność jednoczesnego wystąpienia dwóch alternacji w dwóch wypowiedzeniach stanowiących parafrazę jest niezmiernie rzadka; najwyższe prawdopodobieństwo ma wystąpienie dwóch alternacji prostych. Technicznie zawsze można jednak potraktować to jako złożenie operacji, ignorując w obu schematach pozycje uwikłane w drugą, niezależną alternację.

Zakładając więc, że mamy do czynienia z pojedynczą alternacją, we wszystkich rozważanych wypadkach oba rozważane schematy różnią się co najwyżej jedną pozycją składniową. Dlatego uwzględniane jest jedynie takie uporządkowanie obu schematów, że

$$(1.9) \quad \forall_{1 \leq i < n} (w_i^A = w_i^B),$$

przy czym $n - 1 \leq m \leq n$ ⁴¹.

Oznacza to, że różnice składniowe zachodzą zawsze na ostatniej pozycji schematów w_n^A, w_n^B .

Ponadto istnieją funkcje $\mathfrak{F}^A: A \rightarrow F$ oraz $\mathfrak{F}^B: B \rightarrow F$, takie, że⁴²

$$(1.10) \quad \forall_{w_i^A \in A} \exists_{\mathcal{R}_k \in F} (\mathfrak{F}^A(w_i^A) = \mathcal{R}_k) \wedge \\ \forall_{w_i^A, w_j^A \in A} (i \neq j \rightarrow \mathfrak{F}^A(w_i^A) \neq \mathfrak{F}^A(w_j^A));$$

1.4.1. Alternacja bez zmiany lematu predykatu

Alternacje (i transformacje) klasyfikujemy ze względu na liczbę uwikłanych pozycji składniowych oraz rodzaj łączących je zależności.

1.4.1.1. Zachowanie liczby argumentów

Zostały wyróżnione dwa rodzaje alternacji zachowujących stronę przy jednoczesnym zachowaniu liczby argumentów, co oznacza, że $n = m$ oraz $w_n^A \neq w_n^B$.

⁴⁰ Skoro mamy do czynienia z parafrazą, to rama jest wspólna.

⁴¹ Można je uważać za reprezentanta klasy abstrakcji wszystkich uporządkowań.

⁴² Druga równość jest analogiczna.

Alternacja prosta Alternacja prosta (lub zamiany) zachodzi dla schematów A i B , jeśli dla odmiennych składniowo wymagań w_n^A oraz w_n^B zachodzi $\mathfrak{F}^A(w_n^A) = \mathfrak{F}^B(w_n^B)$. W naturalny sposób dotyczy to pozostałych wymagań, czyli zachodzi

$$(1.11) \quad \forall_{1 \leq i \leq n} (\mathfrak{F}^A(w_i^A) = \mathfrak{F}^B(w_i^B)).$$

Innymi słowy, alternacja ta ma miejsce, jeśli dwa różne typy fraz mogą stanowić realizację tego samego argumentu semantycznego, ale mogą występować zamiennie w dwóch schematach (ale nie jednocześnie w jednym). Z drugiej strony oba te wymagania pełnią tę samą rolę semantyczną.

- (1.12) a. *Młodzi ludzie ciskali kamieniami i butelkami w ścianę.* (własny)
 b. *Młodzi ludzie ciskali kamienie i butelki w ścianę.* (własny)
 c. **Młodzi ludzie ciskali *kamieniami i butelki w ścianę.*
 d. **Młodzi ludzie ciskali *kamienie i butelkami w ścianę.*

W takich sytuacjach frazy będą wpisywane do dwóch oddzielnych schematów składniowych, np. (1.12a,b). Natomiast takie zdania jak (1.12c,d) są niepoprawne. Jako że frazy $\text{np}(\text{str})$ oraz $\text{np}(\text{instr})$ mogą występować zamiennie, ale nie powinny występować razem w jednym wypowiedzeniu, są one wpisywane do dwóch oddzielnych schematów, por. zrzut ekranu na Rys. 1.3 zawierający ramę dla jednostki leksykalnej *ciskać-1* wraz z realizującymi ją schematami.

ciskać-1				ciskać (...imperf):			ciskać (...imperf):			ciskać (...imperf):		
Rama:	pewna [51013]			Schemat:	pewny [7246]			Schemat:	pewny [1497]			
Rola:	Initiator	Theme	Location, Goal	Funkcja:	subj	obj		Funkcja:	subj	obj		
Preferencje selekcyjne:	istota ludzka-1	ISTOTY	OTOCZENIE	Typy fraz:	np(str)	np(instr)	prepnp(o,acc)	Typy fraz:	np(str)	np(str)	xp(adl)	
		rzecz-4	skala-2									
		przedmiot-1		Schemat:	pewny [6831]			Schemat:	pewny [44]			
				Funkcja:	subj	obj		Funkcja:	subj	obj		
				Typy fraz:	np(str)	np(instr)	xp(adl)	Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepnp(o,acc)	

Rysunek 1.3: Schematy składniowe z dwoma alternującymi argumentami: $\text{np}(\text{str})/\text{np}(\text{instr})$ oraz $\text{prepnp}(\text{o}, \text{acc})/\text{xp}(\text{adl})$ wraz z przypisaną im ramą

Konstrukcja ta podlega jeszcze jednej alternacji prostej – fraza przyimkowa $\text{prepnp}(\text{o}, \text{acc})$ alternuje z frazą adlatywną $/\text{xp}(\text{adl})$ ⁴³ Przyjrzyjmy

⁴³ Frazy typu xp z natury rzeczy składają się z wielu rodzajów fraz, które z definicji podlegają koordynacji (np. *cisnąć plecak pod stół lub na krzesło*), więc nie jest to przypadek alternacji.

się kolejnym wariantom zdań (1.12). Znów oba (1.13a,b) są w pełni akceptowalne, gdy tymczasem (1.13c) już nie.

- (1.13) a. *Młodzi ludzie ciskali kamieniami w ściany i w sufit.* (własny)
 b. *Młodzi ludzie ciskali kamieniami o ściany i o sufit.* (własny)
 c. **Młodzi ludzie ciskali kamieniami *w ściany i o sufit.*

Jak łatwo zauważyć łącząc przykłady (1.12a,b) i (1.13a,b) alternacje te mogą zachodzić jednocześnie.

Alternacje proste mogą dotyczyć bardzo różnych par wymagań, np. alternacja biernik-celownik np(str)/np(dat) (*błogosławić lud/ludowi*). Inny przykład to alternacja celownik-fraza przyimkowa, np. *posłać książkę kole-dze/do kolegi, rozsypać okruszki ptaszkom/dla ptaszków*.

Chociaż większość przypadków alternacji prostej dotyczy czasowników o lematach bez *się*, nie przyjmujemy żadnych założeń co do postaci lematu czasownika, byle tylko oba wystąpienia posiadały taki sam lemat. Przykładem alternacji prostej czasowników o lematach z *się* morfologicznym są HUKNAĆ SIĘ, RĄBNAĆ SIĘ, UDERZYĆ SIĘ w co / o co, por. zdania (1.14).

- (1.14) [...] *biedny szturmowiec huknął się głową w próg.* (NKJP)
Biedny szturmowiec huknął się głową o framugę. (parafraza)
Uważaj, bo rąbniesz się głową o framugę. (WSPP PWN)
Uważaj, bo rąbniesz się głową we framugę. (parafraza)
W dzieciństwie spadł ze schodów i uderzył się głową w mur. (NKJP)
W dzieciństwie spadł ze schodów i uderzył się głową o mur. (parafraza)

Przykładowo zilustrujemy to ramą z adekwatnymi schematami czasownika HUKNAĆ, por. Rys. 1.4.

Opisywane zjawisko nie ogranicza się to do sytuacji, w których alternują frazy przyimkowe, czego dowodzi przykład (1.15)⁴⁴.

- (1.15) *Dziecko kurczowo trzymało się poręczy / za poręcz.* (własny)
Mężczyzna dotkliwie poparzył się ogniem / od ognia. (własny)

Specyficzny przypadek alternacji prostej stanowi *alternacja «siebie»*, w której dopełnienie bliższe (*siebie* stanowi jego realizację) przechodzi na *się zwrotne* (refl) lub *wzajemnościowe* (recip), por. punkt 1.1.4.1. W *Walentym* uważamy takie *się* za wymaganie, któremu na poziomie semantycznym przypisywana jest argument semantyczny, czyli rola z preferencjami selekcyjnymi. Zilustrujemy to przykładami dla czasowników MYĆ, BANDAŻOWAĆ, odpowiednio (1.16a,b,c) dla dopełnienia bliższego (postaci *siebie*), *się zwrotnego* i *się wzajemnościowego*. Wystąpienia *nauzajem* nie są wymagane, stanowią jedynie kontekstową wskazówkę na *wzajemnościowość się*.

⁴⁴ Za (Szupryczyńska, 1973).

huknąć się-B				huknąć się (...perf):		
Rama:	pewna [61466]			Schemat:	pewny [612] Autoalternacja	
Rola:	Theme, Background	Instrument	Theme, Background	Funkcja:	subj	
Preferencje selekcyjne:	ISTOTY	OBIEKTY	część ciała-1	Typy fraz:	np(str)	np(inst) prepnp(o, acc)
				Schemat:	pewny [956] Autoalternacja	
				Funkcja:	subj	
				Typy fraz:	np(str)	np(inst) prepnp(w, acc)

Rysunek 1.4: Schematy składniowe z alternującymi argumentami dla czasownika z *się* morfologicznym wraz z przypisaną im ramą

- (1.16) a. *Po ciemku myli siebie i konie, [...]* (NKJP)
Dzieciaki na przykład bandażowały siebie nawzajem. (Internet)
Kiedy ja leżałem nieprzytomny, Arnate bandażował sam siebie. (Internet)
- b. *Myli się dopiero po ciemku.* (parafraza)
Kiedy ja leżałem nieprzytomny, Arnate bandażował się pasami prześcieradła. (parafraza)
- c. *Po ciemku myli się nawzajem.* (parafraza)
Dzieciaki na przykład bandażowały się nawzajem. (parafraza)
Razem spią, jedzą, myją się nawzajem. (NKJP)
Bandażowali się nawzajem, usztyniali kończyny, ćwiczyli sztuczne oddychanie i masaż serca na fantomie. (NKJP)

Rysunek 1.5 pokazuje realizację w *Walentym* alternacji prostej typu „siebie” dla czasownika BANDAŻOWAĆ⁴⁵. Zauważmy, że schemat z dopełnieniem bliższym ma dodatkowy podrzędnik (*Theme* jest rozbity na dwa argumenty), gdyż można *bandażować komuś coś*⁴⁶, nie jest to jednak w tym miejscu istotne.

Alternacja krzyżowa W alternację krzyżową uwikłany jest więcej niż jedno wymaganie w każdym schemacie. Zachodzi ona dla schematów *A* i *B*, jeśli poza różnymi składniowo wymaganiami w_n^A, w_n^B istnieje jeszcze para

⁴⁵ W *mycie* uwikłane jest dużo innych argumentów, które nie muszą się pojawiać na powierzchni.

⁴⁶ Wewnątrz tego schematu zachodzi alternacja przesunięcia.

bandażować-1				
Rama:	pewna [9873]			
Rola:	Initiator	Theme, Background	Theme, Foreground	Instrument
Preferencje selekcyjne:	istota ludzka-1	stworzenie-5	część ciała-1	chusta-1
				tkanina-1
				materiał opatrunkowy-1
				bandaż-1

bandażować („imperf):			
Schemat:	pewny [35955]		
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	xp(nstr)	recip

bandażować („imperf):			
Schemat:	pewny [38265]		
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	xp(nstr)	refl

bandażować („imperf):			
Schemat:	pewny [30262]		
Funkcja:	subj	obj	
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(dat) xp(nstr)
Funkcja:	subj	obj	
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(dat) xp(nstr)

Rysunek 1.5: Schematy składniowe wraz z przypisaną im ramą ilustrujące alternację typu „siebie”

wymagań identycznych składniowo w_i^A i w_i^B ⁴⁷. Jednak na poziomie semantycznym uwikłane są wszystkie, tzn. wymagania w_i^A i w_n^B pełnią tę samą rolę semantyczną, podobnie jak wymagania w_n^A i w_i^B . Formalnie rzecz biorąc

$$(1.17) \quad \forall_{1 \leq j < n} (j \neq i \rightarrow \mathfrak{F}^A(w_j^A) = \mathfrak{F}^B(w_j^B)) \wedge \\ \mathfrak{F}^A(w_i^A) = \mathfrak{F}^B(w_n^B) \wedge \mathfrak{F}^A(w_n^A) = \mathfrak{F}^B(w_i^B).$$

Sztandarowym przykładem alternacji krzyżowej jest tzw. *alternacja lokatywna* (ang. *locative*).

- (1.18) a. *Bluszcz porasta/porósł altanę.* (własny)
Altana porasta/porosła bluszczem. (własny)
- b. *Kwiaty pachną w ogrodzie / na łące.* (własny)
Ogród/Łąka (aż) pachnie kwiatami / od kwiatów. (własny)
Muzyka tętni w domu. (własny)
Dom tętni muzyką / od muzyki. (własny)
Kule gwizdały w powietrzu. (własny)
Powietrze / W powietrzu gwizdało od kul. (własny)
- c. *Rolnik (za)ładował ziemniaki na wóz / do worka.* (własny)
Rolnik (za)ładował wóz/worek ziemniakami. (własny)
- d. *Chłopak posprzątał/sprzątnął bałagan w pokoju.* (własny)
Chłopak posprzątał/sprzątnął pokój z bałaganu. (własny)
Chłopak pozamiatał/zamiótł okruszki na podłodze / z podłogi. (własny)
Chłopak pozamiatał/zamiótł podłogę z okruszków. (własny)
Sprzątaczką wytarła kurz z półki / na półce. (własny)

⁴⁷ Czyli tak jak ustalono na początku, $w_i^A = w_i^B$, zaś $w_n^A \neq w_n^B$.

<i>Sprzątaczką <u>wy</u>tarła <u>półkę</u> z <u>kurzu</u>.</i>	(własny)
<i>Ogrodnik <u>zagrabił</u> <u>siano</u> z <u>trawnika</u> / <u>na trawniku</u>.</i>	(własny)
<i>Ogrodnik <u>zagrabił</u> <u>trawnik</u> z <u>siana</u>.</i>	(własny)

Alternacja ta różni się od prostej tym, że zamiast alternującego pojedynczego argumentu mamy krzyżową zamianę podmiotu z dwiema innymi pozycjami, np. zgodnie z prezentowanymi przykładami

- podmiotu (*bluszcz*) na frazę narzędnikową oraz dopełnienia (*altana*) na podmiot – (1.18a);
- podmiotu (*kwiaty, muzyka, kule*) na frazę narzędnikową (*kwiatami, muzyką*) bądź prepnp(o, acc) (*od kwiatów, muzyki, kul*) oraz frazy lokatywnej (*w ogrodzie, na polu, w domu, w powietrzu*) na podmiot (*ogród, pole, dom, powietrze*)⁴⁸ – (1.18b);
- dopełnienia bliższego (*ziemniaki, śmieci, masło*) na frazę narzędnikową (*ziemniakami, śmieciami, masłem*) oraz frazę adlatywną (*na wóz, do worka, do kosza*) bądź lokatywną (*na kromce* na dopełnienie bliższe (*wóz, worek, kosz, kromkę*) – (1.18c);
- dopełnienia bliższego (*balagan, okruszki, kurz, siano*) na frazę przyimkową prepnp(z, inst) (*z balaganu, okruszków, kurzu, siano*) oraz frazy ablatywną xp(abl) (*z podłogi, półki, trawnika*) czy ewentualnie lokatywną (*w pokoju, na podłodze, półce, trawniku*) na dopełnienie bliższe (*pokój, podłogę, półkę, trawnik*) – (1.18d).

Warto zwrócić uwagę, że w wypadku frazy lokatywnej alternacja zachodzi tylko dla czasowników niedokonanych SPRZĄTAĆ, ZAMIATAĆ, WYCIERAĆ, GRABIĆ, i to tylko dla przyimków NA, W. Podobnie dla frazy ablatywnej alternacja zachodzi tylko dla przyimka Z, chociaż tak dla czasowników dokonanych, jak niedokonanych. Wszystkie inne konstrukcje ablatywne (*spod szafki, zza szafy*) czy lokatywne (*pod szafką, obok półki, wokół trawnika*) wskazują jedynie na miejsce wykonywania czynności i alternacji w żadnym razie nie podlegają.

Przyjrzyjmy się dla przykładu reprezentacji w *Walentym* czasownika ZAMIEŚĆ (1.6). Zauważmy, że frazy lokatywna i ablatywna reprezentowane są bez żadnych ograniczeń nałożonych na ich realizację. Oznacza to, że zapis jest nieprecyzyjny. Albo w składni nałożymy niezbędne ograniczenia na realizację xp(abl [prepnp(z, gen)]) oraz xp(locat [prepnp(na, loc),

⁴⁸ Możliwość zamiany zdań (1.18b) na

- *W ogrodzie / Na polu (aż) pachnie kwiatami / od kwiatów.*
- *W domu tętni muzyką / od muzyki.*
- *W powietrzu kwizdało od kul.*

sugeruje, że mamy tu uwikłaną alternację krzyżową i prostą. Nie jest to jednak prawda. Zachodzi tu wyłącznie alternacja prosta, tyle że może być nietypowa – alternuje podmiot (*kwiaty, muzyka, kule*) z frazą narzędnikową (*kwiatami, muzyką*) lub przyimkową prepnp(o, acc) (*od kwiatów, muzyki, kul*). Alternacja krzyżowa zachodzi dla innych par schematów (spośród czterech uwikłanych w to znaczenie predykatu).

prepnp(w,loc)]) lub należałoby dodać argument *Location^{Source}*. W tym ostatnim wypadku trudno jednak byłoby określić, które role są właściwe dla których realizacji (te podzbiory należy potraktować rozłącznie).

zamięś-1					
Rama:	pewna [158565]				
Rola:	Instrument	Theme, Source	Location, Goal	Theme, Goal	Initiator
Preferencje selekcyjne:	narzędzie do czyszczenia-1	OTOCZENIE	OTOCZENIE	brud-1	LUDZIE
		plac-1		kurz-1	
				pozostałość-1	
				śmieć-1	

zamięś (...perf):					
Schemat:	pewny [50715]				
Funkcja:	subj	obj			
Typy fraz:	np(str)	np(str)	xp(adv)	xp(nstr)	xp(locat)
zamięś (...perf):					
Schemat:	pewny [50714]				
Funkcja:	subj	obj			
Typy fraz:	np(str)	np(str)	xp(adv)	xp(adv)	xp(nstr)
zamięś (...perf):					
Schemat:	pewny [50713]				
Funkcja:	subj	obj			
Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepnp(z,gen)	xp(adv)	xp(nstr)

Rysunek 1.6: Schematy składniowe z argumentami alternującymi krzyżowo wraz z przypisaną im ramą

Specyficznym przypadkiem jest czasownik PORASTAĆ, w którym alternacja zilustrowana przykładem (1.18a) zachodzi w ramach jednego schematu. Wynika to z faktu, że da się powiedzieć *Bluszcz porasta altaną grubą warstwą.*, jednak nie da się powiedzieć **Altana porasta bluszczem grubą warstwą.*, tylko *Altana porasta grubą warstwą bluszczu.*. Tak więc albo mamy tu alternację krzyżową z uprzednim zanikiem frazy narzędnikowej (jak w (1.18a)), albo alternację zaniku (patrz poniższy punkt). O kwestii alternacji wewnątrz pojedynczego schematu powiemy jeszcze w punkcie 4.7.2 s. 178.

Zauważmy jeszcze przy tym, że jeśli alternacji krzyżowej podlega podmiot z dopełnieniem lub frazą celownikową (np. NAJAĆ), to często mamy do czynienia z autokonwersją dwóch znaczeń czasownika (por. punkt 1.2.2.3 s. 29)⁴⁹.

Nie udało się znaleźć przypadku alternacji krzyżowej, w której uczestniczyłyby czasowniki o lematach z *się*.

Nietypowa sytuacja, nieobejmowana przez omawianą klasyfikację, ma miejsce w wypadku czasownika TRENOWAĆ. Rys. 1.7 zawiera dwa alternujące schematy tego czasownika. Przyjrzyjmy się ilustrującym je przykładom. Zdania (1.19a,b) realizujące odpowiednio pierwszy i drugi schemat to przy-

⁴⁹ Warto się zastanowić, czy relacja konwersji wewnątrzleksemowej jest przypadkiem alternacji, czy te zjawiska się wykluczają. Formalnie bowiem definicja alternacji jest spełniona (mamy wspólną ramę), jednak jednostki leksykalne się różnią.

kład alternacji krzyżowej. Jednak nie wszystkie wymagania ze schematów w nich występują. Można je odpowiednio rozbudować do zdań (1.19c) – konstrukcja *ktoś trenuje u kogoś coś* oraz (1.19d) – konstrukcja *ktoś trenuje kogoś w czymś*⁵⁰. I wszystko byłoby w porządku, gdyby frazy dodane frazy *w siatkówce/siatkówkę* można było uznać za przypadek alternacji prostej. Gdyby jednak tak było, zdania (1.19e,f) powinny być poprawne, co jednak nie ma miejsca. Tak więc zajście alternacji krzyżowej wymusza dalsze zmiany w składni.

trenować („imperf):

Schemat:	pewny [72339] 				
Funkcja:	subj	obj			
Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepnp(u,gen)	xp(dest[prepnp(do,gen);prepnp(na,acc)])	xp(locat)

Schemat:	pewny [72340] 				
Funkcja:	subj	obj			
Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepnp(w,loc)	xp(dest[prepnp(do,gen);prepnp(na,acc)])	xp(locat)

Rysunek 1.7: Dwa alternujące schematy składniowe predykatu TRENOWAĆ

- (1.19) a. Moja siostra w V Liceum trenowała u trenera Barszcza. (parafraza)
 b. Trener Barszcz w V Liceum trenował moją siostrę. (parafraza)
 c. Moja siostra trenowała siatkówkę u trenera Barszcza w V Liceum. (NKJP)
 d. Trener Barszcz w V Liceum trenował moją siostrę w siatkówce. (parafraza)
 e. *Moja siostra trenowała w siatkówce u trenera Barszcza w V Liceum.
 f. *Trener Barszcz w V Liceum trenował moją siostrę siatkówkę.

1.4.1.2. Alternacja przesunięcia – alternacja uszczegóławiająca

Alternacja uszczegóławiająca ma miejsce wtedy, gdy w wyniku jej zajścia jedno wymaganie znika. Tak więc długość schematów *A* i *B* to $m = n - 1$.

⁵⁰ Konstrukcja ta może wykraczać poza normę, ale w uzusie występuje; np. *Potem stare ptaki będą trenowały bocianięta w lotach.* (NKJP 300M) czy [...] *zajmuje się trenowaniem dzieci w narciarstwie klasycznym.* (NKJP 1800M).

W zasadzie istnieją także dwa typy alternacji zachowujących stronę, w których występuje jednoczesne zmniejszenie liczby argumentów. Jednak w języku polskim każdy argument jest pomijalny na powierzchni (zjawisko elipsy), por. (por. Hajnicz, 2022, punkt 5.2.2), przez co w *Walentym* reprezentujemy wyłącznie najdłuższe schematy. Przeto wyróżnianie alternacji zaniku jest nie tylko trudne, ale w zasadzie bezcelowe⁵¹.

Za jedyną rzeczywistą alternację uszczegóławiającą uchodzi alternacja *przesunięcia argumentu*. Zachodzi ona dla schematów A i B , jeśli istnieje para wymagań identycznych składniowo w_i^A i w_i^B (bardzo często jest to podmiot), zaś w_n^A w ogóle nie ma odpowiednika w schemacie B (znika). Jednak semantycznie to wymagania w_n^A i w_i^B pełnią tę samą rolę, zaś w_i^A w ogóle nie ma w schemacie B odpowiednika. Dlatego mówimy, że semantycznie w_j^A „przesuwa się” na pozycję w_i^A (czyli w_k^B w schemacie B), „wymazując” ją. W pewnym sensie jest to uszczegóławiający odpowiednik alternacji krzyżowej, tyle że wymagania w_i^A nie ma semantycznego odpowiednika w schemacie B . Tak więc

$$(1.20) \quad \forall_{1 \leq j < n} \left(j \neq i \rightarrow \mathfrak{F}^A(w_j^A) = \mathfrak{F}^B(w_j^B) \right) \wedge \\ \mathfrak{F}^A(w_n^A) = \mathfrak{F}^B(w_i^B).$$

Dobry przykład alternacji przesunięcia argumentu stanowią czasowniki *NAPEŁNIAĆ*, *ZASYPYWAĆ*, dla których na pozycję podmiotu przesuwa się fraza narzędnikowa (1.21). Także w tym wypadku w *Walentym* mamy jeden schemat, na Rys. 1.8 dla *ZASYPYWAĆ*. Co ciekawe, w tym wypadku adekwatna alternacja krzyżowa jest nieprawidłowa lub przynajmniej brzmi sztucznie, por. (1.21c), choć nie jest tak dla procesów spowodowanych przez inne sytuacje (1.21d).

- (1.21) a. *Mój rozmówca napelnia kieliszki czerwonym winem.* (NKJP)
Gabriela zasypuje płytki dół ziemią. (NKJP)
- b. *Czerwone wino napelnia kieliszki.* (parafraza)
Ziemia zasypuje płytki dół. (parafraza)
- Gdy jest pusta, pływak leży nisko i otwiera zawór wody, woda napelnia splotczkę, [...]* (NKJP)
W ciągu minuty woda napelniła przeznaczone dla niej naczynia, [...] (NKJP)
Dziewczynka przyglądała się, jak ciemne wino napelnia kieliszek [...] (Internet)
Najpierw osuwająca się ziemia zasypała potok [...] (NKJP)

⁵¹ Ale jest omówione w (Hajnicz, 2011, p. 4.4. s. 112).

c. ?Czerwone wino napelnia kieliszki dzięki mojemu rozmówcy.

(parafraza)

?Ziemia zasypuje płytki dół przez Gabriele.

(parafraza)

d. Woda napelnia splotkę z powodu niskiego położenia pływaka.

(parafraza)

Ziemia zasypała potok wskutek osunięcia się zbocza góry.

(parafraza)

zasypywać-1

Rama:	pewna [61670]		
Rola:	Initiator	Theme, Goal	Theme, Source
Preferencje selekcyjne:	ISTOTY	przerwa-2	substancja-1

zasypywać („imperf):

Schemat:	pewny [437]			
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(dat)	np(inst)
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(dat)	np(inst)

Rysunek 1.8: Schemat składniowy z przesunięciem alternującej pozycji na pozycję podmiotu w ramach tego samego schematu (wraz z ramą)

Zazwyczaj alternacja przesunięcia zachodzi wewnątrz tego samego schematu. Jedyny wyjątek pojawia się wtedy, gdy przesunięciu ulega pozycja zawierająca listę typów fraz koordynujących się. Jako przykład rozważmy ramę i schematy z Rys. 1.9 czasownika MARTWIĆ. Zjawisko to zilustrujemy przykładami (1.22).

(1.22) Chłopak nie chce martwić rodziny swoją rozpaczą i chowa ją w sobie.

(parafraza)

Głęboko skrywana rozpacz chłopaka zaczyna martwić jego rodzinę.

(parafraza)

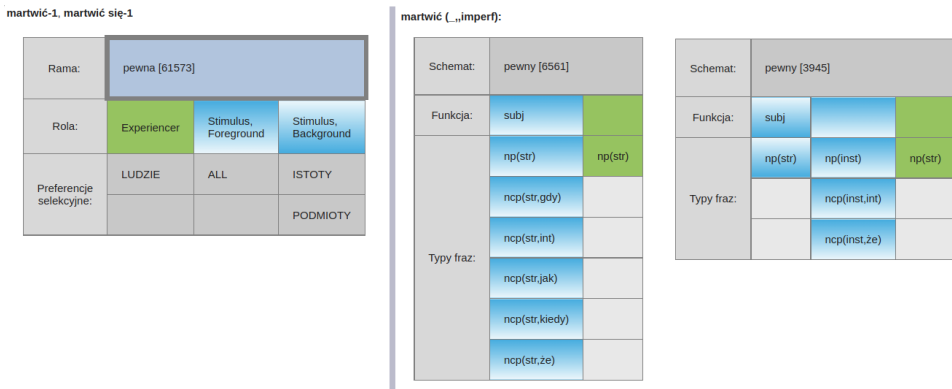
Martwiła mnie swoimi histeriami i tym, że niustannie wybuchała gniewem.

(własny)

Martwiły mnie jej histerie i to, że niustannie wybuchała gniewem.

(własny)

Sytuację taką uznajemy za przypadek alternacji przesunięcia, gdyż faktycznie fraza narzędnikowa (zdaniowa z korelatem narzędnikowym) przesuwa się na pozycję podmiotu. Ponadto chociaż w_i^A i w_i^B różnią się przypadkiem, to jednak po zignorowaniu tej różnicy $w_i^B \subset w_i^A$ (jedna lista fraz jest krótsza). Nie mniej jednak wymaga to poluzowania tego warunku definicji.

Rysunek 1.9: Dwa schematy składniowe z przesunięciem alternującej pozycji na pozycję podmiotu (wraz z ramą)

W wypadku alternacji przesunięcia nie będącej podprzypadkiem alternacji krzyżowej na powierzchni zachodzi blokowanie jednego argumentu, tak jak w wypadku konstrukcji bezosobowych, por. s. 21.

1.4.1.3. Pojęcie autoalternacji

Alternacje uszczegóławiające zachodzą w ramach tego samego schematu, wynika to z ich definicji – na poziomie czysto składniowym alternujące schematy różnią się jedynie tym, że jedna pozycja dłuższego schematu znika. Jeśli bowiem mamy do czynienia z uszczegółowieniem alternacji krzyżowej (*Chłopak sprzątnął bałagan w pokoju.* → *Chłopak sprzątnął pokój.*), to krótszy schemat C zawiera się w obu alternujących krzyżowo schematach A i B.

Zjawisko zachodzenia alternacji w ramach pojedynczego schematu nazywamy w *Walentym autoalternacją*. Oznacza ono, że krótszy schemat zawiera się w dłuższym ($B \subseteq A$), co z technicznego punktu widzenia znaczy, że to jeden i ten sam schemat⁵², i niezależnie od sposobu reprezentacji musimy to jakoś oznakować. Przykłady takich sytuacji (wraz z ich wizualizacją w *Słowniku*) widzimy na Rys. 1.5 s. 41, 1.8 s. 46 itd.

Alternacja prosta z natury rzeczy nie może być autoalternacją. Schematy mają równą długość i różnią się jednym wymaganiem w_i , więc gdyby $w_i^A = w_i^B$, to zachodziłaby zgodność tak składniowa, jak i semantyczna, żadna alternacja prosta nie miała by miejsca.

Natomiast alternacja krzyżowa może być autoalternacją pod warunkiem, że zamiana ról następowałaby pomiędzy argumentami identycznymi składniowo. Klasycznym przypadkiem takiej sytuacji są czasowniki WYTRZEĆ, ZAMIEŚĆ, ZGRABIĆ *coś z czegoś* (*półkę z kurzu, kurz z półki*). Wprowadzenie

⁵² W *Walentym* zgodnie ze *Świgrą* (Woliński, 2004, 2019) reprezentowana są schematy najdłuższe.

xp spowodowało jednak, że mamy tu do czynienia ze zwykłą alternacją krzyżową omówioną powyżej, gdyż druga konstrukcja ma charakter ablatywny i jest zapisana w odrębnym schemacie, w którym zamiast *prepnp(z,gen)* występuje *xp(abl)*.

1.4.2. Transformacja – alternacja ze zmianą lematu

Szupryczyńska (1973) wyróżnia trzy typy transformacji: przeczącą, bierną i zwrotną. W transformacji przeczącej do predykatu dołączana jest partykuła *nie*, a dopełnienie bliższe zmienia przypadek z biernika na dopełniacz zachowując pozostałe przypadki bez zmian (o ile występuje w wypowiedzeniu). W *Walentym* możliwość wystąpienia tego typu transformacji zaznaczana jest bezpośrednio w schemacie⁵³ i nie wymaga tworzenia odrębnego schematu, czyli z punktu widzenia semantyki jest przezroczysta.

Transformacja bierna, nieco mniej regularna, jest w *Walentym* sygnalizowana poprzez przypisanie odpowiedniej pozycji funkcji *obj* (dopełnienia bliższego pasywizowalnego) i podobnie jak transformacja przecząca nie wymaga już rozpatrywania na poziomie semantycznym.

W dzisiejszej literaturze terminu „transformacja zwrotna” już się nie używa. Jak już wspominaliśmy powyżej, terminu tego będziemy używać jedynie na zaznaczenie zmiany predykatu (jego lemat może występować z *się* i bez *się*). Predykaty te mają jedną wspólną ramę semantyczną powiązaną z alternatywnymi schematami składniowymi, i to posiadającymi odrębne lematy (powierzchniowoskładniowo oraz leksykalno-semantycznie są to dwie odrębne jednostki). W tej sytuacji rama musi mieć podpięte przynajmniej jedną jednostkę o lemacie bez *się* oraz przynajmniej jedną jednostkę o lemacie z *się*.

Klasyfikacja transformacji jest analogiczna jak alternacji. Tak więc transformację prostą różni od alternacji prostej jedynie występowanie partykuły *się* w lemacie adekwatnym dla drugiego schematu. Przykłady transformacji prostej widzimy w (1.23).

- (1.23) *podjąć pracę* – *podjąć się pracy*
wykazać odwagę – *wykazać się odwagą*
znać ciesielstwo – *znać się na ciesielstwie*
rozeznąć sytuację – *rozeznąć się w sytuacji*
pomścić krzywdy – *pomścić się za krzywdy*

⁵³ Poprzez wpisanie w miejsce frazy biernikowej dopełnienia bliższego frazy typu *np(str)*.

Zgodnie z zamiarem Szupryczyńskiej⁵⁴, przykłady mają pokazać różnorodność składniową opisywanego zjawiska oraz jej niezależność od *żywołności* bądź *nieżywołności* desygnatów. Różnorodność głębokosemantycznej reprezentacji tych konstrukcji jest tu wtórna, ważne jest to, że transformacja tę reprezentację zachowuje.

Specyficzny przypadek stanowi zjawisko tzw. *się dostawione*go – schematy niczym się nie różnią poza *się* w lemacie, taka sama jest także ich interpretacja semantyczna. Przykładem takiego czasownika jest *chichotać (się)* z *czegoś*, por. Rys. 3.18 s. 107.

W wypadku transformacji krzyżowej, Szupryczyńska (1973) omawia zmianę struktury zdania postaci

podmiot (strona czynna) \implies inny człon (strona zwrotna)

dopełnienie (strona czynna) \implies podmiot (strona zwrotna),

ilustrując ją przykładami 1.24.

- (1.24) Temat interesuje badacza. \Leftrightarrow Badacz interesuje się tematem.
Ciekawość charakteryzuje ludzi. \Leftrightarrow Ludzie charakteryzują się ciekawością.
Pot oblał studenta. \Leftrightarrow Student oblał się potem.
Pensjonariusze zapełnili dom. \Leftrightarrow Dom zapełnił się pensjonariuszami.
Książki zapełniły regał. \Leftrightarrow Regał zapełnił się książkami.
Kurz pokrył meble. \Leftrightarrow Meble pokryły się kurzem.
Syn denerwuje ojca. \Leftrightarrow Ojciec denerwuje się przez syna.
Dziewczyna złości chłopaka. \Leftrightarrow Chłopak złości się na dziewczynę.
Konduktor informuje pasażera. \Leftrightarrow Pasażer informuje się u konduktora.
Ogień poparzył dziecko. \Leftrightarrow Dziecko poparzyło się ogniem/od ognia.
Hrabina urodziła syna. \Leftrightarrow Syn urodził się hrabinie / u hrabiny.

Istnieje także uszczegóławiająca *transformacja przesunięcia*, w wypadku której dla lematu z *się* zanika jeden argument semantyczny, na którego

⁵⁴ Prezentowane przykłady stanowią wybór z prezentowanych w (Szupryczyńska, 1973).

miejsce przesuwają się inny. Zazwyczaj to dopełnienie bliższe (w wypadku lematu z *się* niedopuszczalne) przesuwają się na miejsce pomiotu. Najczęściej mamy wtedy do czynienia z *reflexivum passivum* czy też z innej perspektywy z *alternacją kauzatywną* (Schäfer, 2009), patrz też (Karolak, 2008; Zatorska, 2013). Wówczas, w konstrukcjach z *się* w lemacie jeden argument znów jest na powierzchni blokowany.

Pary zdań (1.25) zawierają przykłady wystąpień czasowników, dla których konstrukcje dla lematów bez *się* alternują z (uproszczoną) konstrukcją z *się* *morfologicznym* (por. p. 1.1.4.1), czyli podlegają one takiej transformacji.

- (1.25) a. *Właściciel zmienił bar w centrum rozrywki.* (własny)
Bar zmienił się w centrum rozrywki. (parafraza)
- b. *Piotr otworzył furtkę bezszelestnie.* (własny)
Furtka otworzyła się bezszelestnie. (parafraza)
- c. *Mama mieli kawę w młynku.* (własny)
Kawa mieli się w młynku. (parafraza)
- d. *Nadzorca zaharował/zamęczył niewolników (na śmierć)* (własny)
Niewolnicy zaharowali/zamęczyli się (na śmierć) (parafraza)

Reasumując, zjawisko alternacji nie ogranicza się do zmian czysto składniowych, i zazwyczaj jest głęboko uwikłana semantycznie. Ażeby dobrze je zinterpretować, niezbędna jest znajomość zależności pomiędzy poziomem składniowym a semantycznym opisu danego predykatu.

Rozdział 2

Znane słowniki walencyjne

W rozdz. 2 Hajnicz (2022) opisuje najbardziej znane słowniki walencyjne z punktu widzenia reprezentacji składni. W niniejszej pracy skupimy się na sposobie reprezentacji poziomu semantycznego tych słowników.

Część słowników walencyjnych omawianych w (Hajnicz, 2022, rozdz. 2) w ogóle się nie zajmowała stroną semantyczną reprezentowanych konstrukcji – angielski COMLEX (Grisham *et al.*, 1994), wszystkie omawiane tam słowniki francuskiego oraz polski słownik autorstwa M. Świdzińskiego (1994). Nie będziemy ich więc tu opisywać.

2.1. Słowniki walencyjne języka angielskiego

2.1.1. FrameNet

Najbardziej znanym, w dużym stopniu kanonicznym, podejściem do reprezentacji semantycznej struktury argumentów predykatów jest FrameNet (<https://framenet.icsi.berkeley.edu>; Baker *et al.*, 1998, 2003; Fillmore *et al.*, 2001, 2003). Jest to „projekt z zakresu leksykografii komputerowej, wydobywający z dużych korpusów tekstów informację dotyczącą połączonych ze sobą syntaktycznych i semantycznych własności wyrazów języka angielskiego”¹. W 2006 FrameNet zawierał ok. 10 tys. jednostek leksykalnych oraz ok. 800 ram, do których dowiązane jest ok. 135 tys. oznakowanych zdań (Ruppenhofer *et al.*, 2006). Obecnie zawiera ok. 1200 ram przywołanych przez 13 tys. jednostek, ilustrowanych przez ponad 200 tys. zdań (<https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/about>).

Nazwa nawiązuje z jednej strony do określenia WordNet, wskazując przy okazji, że FrameNet opisuje położenie wyrazów w sieci znaczeń, a z drugiej strony do *semantyki ram* (ang. *frame semantics*) rozwijanej przez wiele lat przez Fillmore’a i jego współpracowników. Jest to podejście z dziedziny semantyki empirycznej, które kładzie nacisk na ścisłe powiązanie języka z wiedzą o świecie oraz tworzy aparat opisu tych zależności (Petrucci, 1996).

¹ Tłumaczenie z (Fillmore *et al.*, 2003).

Zgodnie z tą teorią, FrameNet zawiera sieć *ram semantycznych* (ang. *semantic frames*). Twórcy FrameNetu rozważają ramy nie tylko czasowników, lecz także innych konstrukcji predykatywnych.

Podstawowym pojęciem we FrameNecie jest *jednostka leksykalna* (ang. *lexical unit*, LU) reprezentująca leksem wraz z jego znaczeniem (sensem; podobnie jak w wordnecie). Jednak, w przeciwieństwie do wordnetu, FrameNet nie reprezentuje znaczenia pojedynczych wyrazów, lecz zależności predykatywno-argumentowe, czyli walencję na poziomie nie tylko syntaktycznym, ile przede wszystkim semantycznym.

Każdemu predykawowi (np. jednostce czasownikowej *v*, a właściwie parze $\langle v, \text{sens} \rangle$, pełniącej funkcję predykatu) przypisywana jest przynależna mu rama semantyczna. Autorzy nazywają to *przywoływaniem* (ang. *evoking*) ramy przez predykat. Rama semantyczna jest to schematyczna reprezentacja struktur konceptualnych i wzorców przekonań, zachowań, obrazów, instytucji itp. (Fillmore i Baker, 2010). Walencję semantyczną zawartą w takiej ramie stanowi lista ról semantycznych (ang. *semantic roles*), zwanych elementami ramy (ang. *frame elements*, FEs), wskazujących funkcję pełnioną przez dany element w zdaniach zawierających dany predykat z danym sensem. Przykładowa prosta rama **Transfer** opisująca przekazanie własności pewnego obiektu pomiędzy dwiema osobami przedstawiona jest w przykładzie (2.1). Występujące w niej elementy to DONOR (dostarczyciel), RECIPIENT (odbiorca) i THEME (temat)², por. (2.1).

(2.1) Frame Transfer

FEs DONOR, THEME, RECIPIENT

W (2.1) wymienione zostały jedynie role podstawowe, kluczowe (ang. *Core*), jednak ramy zawierają także role uzupełniające (ang. *Non-Core*). Wygląda na to, że wymienione są wszystkie typy okoliczników, jakie mogą towarzyszyć przywołującym ramę predykatom w wypowiedzeniach, por. Rys. 2.1. To, czy rola jest kluczowa, nie zależy od niej (jej identyfikatora) tylko od ramy. FEs poza rolą opcjonalnie mogą mieć przypisany *typ semantyczny* (ang. *semantic type*), który sugeruje zakres desygnatów reprezentowanych przez dany argument (Ruppenhofer *et al.*, 2016, 6.2), np. THEME ma przypisany typ *Physical_object*, por. Rys. 2.1³.

Rama opisuje wyłącznie zależności semantyczne pomiędzy predykatami a ich argumentami, nie wnikać w strukturę syntaktyczną. W szczególności czasowniki takie jak *dać* i *otrzymać*, opisują tę samą sytuację z różnych

² W obecnym FrameNecie występuje też rola TRANSFERRORS, wykluczające się (por. punkt 2.1.1.5 s. 59) z DONOREM i RECIPIENTEM, gdyż dotyczy sytuacji, w których role te realizowane są przez jedną frazę.

³ Istnieją też typy semantyczne całych ram oraz poszczególnych jednostek leksykalnych.

perspektyw, i te same role semantyczne są w nich realizowane za pomocą odmiennych konstrukcji składniowych⁴. Zazwyczaj także tę samą lub przy najmniej podobną treść można wyrazić za pomocą odmiennych konstrukcji składniowych przy użyciu jednego i tego samego czasownika (zjawisko *alternacji*, por. punkt 1.4 s. 35 oraz (Hajnicz, 2011, punkt 4.4. s. 103)).

Efektom przywołania ramy przez predykat jest *wzorzec walencyjny* (ang. *valence pattern*) czasownika, który stanowi trójka ⟨FEs, PTs, GFs⟩, czyli listy elementów fraz (FEs), typów fraz (ang. *phrase types*, PTs) i funkcji gramatycznych (ang. *gramatical functions*, GFs) (Fillmore *et al.*, 2003). Dla czasowników *give* i *receive* takie wzorce zaprezentowane zostały odpowiednio w (2.2) i (2.3).

(2.2)	give	<i>FEs</i>	DONOR	THEME	RECIPIENT
		<i>PTs</i>	NP	NP	NP
		<i>GFs</i>	Ext	Comp	Obj
	give	<i>FEs</i>	DONOR	THEME	RECIPIENT
		<i>PTs</i>	NP	NP	PP-to
		<i>GFs</i>	Ext	Obj	Comp
(2.3)	receive	<i>FEs</i>	DONOR	THEME	RECIPIENT
		<i>PTs</i>	(PP-from)	NP	NP
		<i>GFs</i>	(Comp)	Obj	Ext

Dwa wzorce dla *give* związane są z dwiema realizacjami syntaktycznymi, por. (2.4)⁵. Natomiast ujęcie fraz i pozycji w nawiasy oznacza, ich fakultatywność, tak jak w (2.5) dla *receive*.

- (2.4) *The teacher gave the student a book.*
The teacher gave a book to the student.

Nauczyciel dał uczniowi książkę

- (2.5) *The student received a book (from the teacher).*
 Student dostał książkę (od nauczyciela).

Od czasu, kiedy tworzona była koncepcja poziomu semantycznego *Walentego*, struktura FrameNetu uległa znacznej zmianie, a wiele ram rozdrobiono, na co wskazuje m.in. wspomniany wcześniej nieproporcjonalnie duży wzrost liczby ram w stosunku do wzrostu liczby jednostek. W szczególności uznano, że konwersy (por. punkt 1.2.2.3 s. 29) powinny przywoływać różne

⁴ Poziom składniowy FrameNetu jest omówiony dokładniej w Hajnicz (2022, punkt 2.1.2).

⁵ Przykład ten nie przenosi się na język polski, gdyż nie można *dać/podarować czegoś do kogoś*. Można natomiast *posłać coś komuś/do kogoś*.

ramy ze względu na odwrócenie ról semantycznych. Obecnie istnieją dwie ramy **Giving** i **Receiving**, które składają się z tych samych ról co rama **Transfer** w (2.1)⁶. Nie są jednak jej potomkami w relacji dziedziczenia, tylko stanowią jej *perspektywę*, por. punkt 2.1.1.2 s. 58.

W rezultacie rama **Transfer** pierwotnie była przywoływana przez wiele czasowników, np. *give* (dać), *donate*, *present* (podarować) z jednej strony oraz *receive* (otrzymać) z drugiej strony, a nawet *buy* (kupić) i *sell* (sprzedać). Obecnie przywoływana jest jedynie przez czasownik i rzeczownik *transfer*. Z drugiej strony rama **Giving** przywoływana jest m.in. przez predykaty *bequeath.v*, *bequest.n* (zapisywać, zapis (w spadku)) *charity.n* (dobroczynność), *contribute.v*, *contribution.n*, *donate.v*, *donation.n*, *donor.n* (ofiarować, ofiara, ofiarodawca), *endow.v* (wspomóc), *gift.n*, *gift.v* (prezent, sprezentować), *give.v* (dać), *leave.v* (zostawić, np. w spadku), *pass.v* (podać), *volunteer.v* (zaferować). Predykaty przywołujące te same ramy są ze sobą semantycznie powiązane.

Na stronie FrameNetu (<https://framenet.icsi.berkeley.edu/>) osobno reprezentowane są poszczególne ramy, a osobno przywołujące je czasowniki (rama z przykładami oraz przypisanie realizacji składniowych). Pokażemy to dla czasownika **GIVE** ‘dawać’ odpowiednio na Rysunkach 2.1, 2.2 oraz 2.3.

Fakt, że FrameNet jest siecią, oznacza powiązanie ram różnego typu relacjami, w tym relacją przywoływania przez predykaty. Omówione poniżej relacje są antysymetryczne (i przechodnie), i każda z nich jest w praktyce realizowana przez parę wzajemnie odwrotnych relacji, co ułatwia nawigowanie po sieci ram.

2.1.1.1. Relacja dziedziczenia

Podstawową relacją we FrameNecie jest *relacja dziedziczenia*⁷ tworząca hierarchię poszczególnych ram (od bardziej ogólnych do specyficznych), przy czym rama potomna musi większą część charakterystyki semantycznej (Ruppenhofer *et al.*, 2016). Należy zauważyć, że rama „rodzicielska” posiada mniejszy zbiór ogólniejszych presupozycji, zaś rama potomna posiada większy zbiór szczegółowych presupozycji (Ruppenhofer *et al.*, 2016, p. 2.1.5).

Przykładowy fragment hierarchii ram zaprezentowany został na Rys. 2.4. Fragment ten zawiera te wspomniane wcześniej ramy **Giving**, **Buying**

⁶ Predykaty przywołują konkretną ramę, nie zestaw ról, więc wiadomo, która konkretnie rama jest stosowana.

⁷ *Relacja dziedziczenia* jest podstawowym pojęciem w wielu działach informatyki, np. w tzw. ontologiach (Gruber, 1993). Struktura tworzona przez tę relację, zwana *hierarchią dziedziczenia*, stanowi drzewo, las drzew lub graf acykliczny. W tego typu strukturach element położony wyżej nazywany jest zwyczajowo *ojcem*, *matką*, *rodzicem*, zaś element położony niżej – *synem*, *córką*, *potomkiem*. Potomkowie dziedziczą własności po rodzicach; mogą też mieć swoje dodatkowe własności. W wypadku, gdy nie jest zachowana struktura drzewiasta, i potomek może mieć kilku rodziców, mówi się o *wielodziedziczeniu*.

Giving

[Lexical Unit Index](#)

Definition:

A **Donor** transfers a **Theme** from a **Donor** to a **Recipient**. This frame includes only actions that are initiated by the **Donor** (the one that starts out owning the **Theme**). Sentences (even metaphorical ones) must meet the following entailments: the **Donor** first has possession of the **Theme**. Following the transfer the **Donor** no longer has the **Theme** and the **Recipient** does.

Barney **GAVE** **the beer** **to** **Moe**.

S300 was **ENDOWED** **to the university** **to build a new performing arts building**.

FEs:

Core:

Donor [Donor] The person that begins in possession of the **Theme** and causes it to be in the possession of the **Recipient**.

Recipient [Rec] The entity that ends up in possession of the **Theme**.

Theme [Thm] The object that changes ownership.

Semantic Type: Physical_object

Non-Core:

Circumstances [Cir] The **Circumstances** are the conditions under which the **Theme** is given.
I **GIVE** **my services** **free of charge**.

Depictive [dep] A description of the **Donor**, **Recipient**, or **Theme** given independently of the giving event per se.

Explanation [Exp] The **Explanation** for which the **Donor** gives the **Theme** to the **Recipient**.

Semantic Type: State_of_affairs

Imposed purpose [Imp] The **Recipient**'s intended purpose for the **Theme**.
Please **GIVE** this list to the secretary **for entry into the client database**.

Manner [Man] The **Manner** is the manner in which the **Donor** gives the **Theme** to the **Recipient**.

Semantic Type: Manner

Means [Mns] The **Means** by which the **Donor** gives the **Theme** to the **Recipient**.

Semantic Type: State_of_affairs

Period of iterations [I] The length of time from when the event denoted by the target began to be repeated to when it stopped.

Place [Place] The **Place** where the **Donor** gives the **Theme** to the **Recipient**.

Semantic Type: Locative_relation

Purpose [Purp] The **Purpose** for which the **Donor** gives the **Theme** to the **Recipient**.

Semantic Type: State_of_affairs

Time [Time] The **Time** is when the **Donor** gives the **Theme** to the **Recipient**.

Semantic Type: Time

Frame-frame Relations:

Inherits from: [Intentionally_act](#), [Lose_possession](#)

Is Inherited by: [Commerce_pay](#), [Commerce_sell](#), [Lending](#), [Submitting_documents](#), [Supply](#), [Surrendering_possession](#)

Perspective on: [Transfer](#)

Is Perspectivized in:

Uses:

Is Used by: [Offering](#)

Subframe of: [Giving_scenario](#)

Has Subframe(s):

Precedes: [Post_giving](#)

Is Preceded by: [Pre_giving](#)

Lexical Units:

advance.v, bequeath.v, bequest.n, charity.n, confer (upon).v, contribute.v, contribution.n, donate.v, donation.n, donor.n, endow.v, fob off.v, foist.v, gift.n, gift.v, give out.v, give.v, hand in.v, hand out.v, hand over.v, hand.v, leave.v, pass out.v, pass.v, treat.v, volunteer.v, will.v

Rysunek 2.1: Wizualizacja ramy Giving na stronie FrameNetu

give.v

Frame Element	Core Type
Circumstances	Extra-Thematic
Depictive	Extra-Thematic
Donor	Core
Explanation	Extra-Thematic
Imposed purpose	Extra-Thematic
Manner	Peripheral
Means	Peripheral
Period of iterations	Extra-Thematic
Place	Peripheral
Purpose	Peripheral
Recipient	Core
Theme	Core
Time	Peripheral

- 429-s20-1coll-generously
 - The first prize was **an Atlantic blue Rover 820 Fastback**, **most generously GIVEN by Sir Philip and Lady Harris**. **DNI**
- 429-s20-1coll-quickly
 - Katy and Jamie got ready very quickly and **Mum GAVE each of them two wee spoons**.
- 429-s20-rroll-her
 - They** wrapped it up and **GAVE it to her**, and it did have a head like a baby.
 - I'm** just going to **GIVE her some milk**."
- 429-s20-rroll-him
 - I GIVE him coffee**.
- 429-s20-rroll-me
 - Once they stopped **the drugs they were GIVING me**, my hair started to come back.
 - He GAVE me a small, badly-stapled leaflet about The Courtney Foundation**.
- 429-s20-rroll-money
 - We GAVE him the money** and he handed it immediately to Romany, the administrator of bribes.
 - He GIVES money to local charities**.
- 429-s20-rroll-painting
 - Boys, as well, are quite popular and if you like one especially, **you** might **GIVE him your painting**!

Rysunek 2.2: Wizualizacja ramy przywołanej przez czasownik GIVE wraz z przykładami użycia na stronie FrameNetu

Lexical Entry give.v

Frame: Giving

Definition:

COD: freely transfer the possession of; cause to receive or have.

Frame Elements and Their Syntactic Realizations

The Frame Elements for this word sense are (with realizations):

Frame Element	Number Annotated	Realization(s)
Donor	(52)	CNI-- (12) DNI-- (2) NPExt (32) PP[by].Dep (1)
Manner	(3)	AVP.Dep (3)
Purpose	(4)	VPro.Dep (4)
Recipient	(52)	PP[to].Dep (16) DNI-- (2) INI-- (2) NPExt (4) NP.Obj (22) NP.Dep (3)
Theme	(51)	NPExt (2) NP.Obj (26) NP.Dep (21) PP[of].Dep (1) INI-- (1)
Time	(8)	NP.Dep (2) PP[during].Dep (1) AVP.Dep (3) PP[in].Dep (1) Sinterrog.Dep (1)

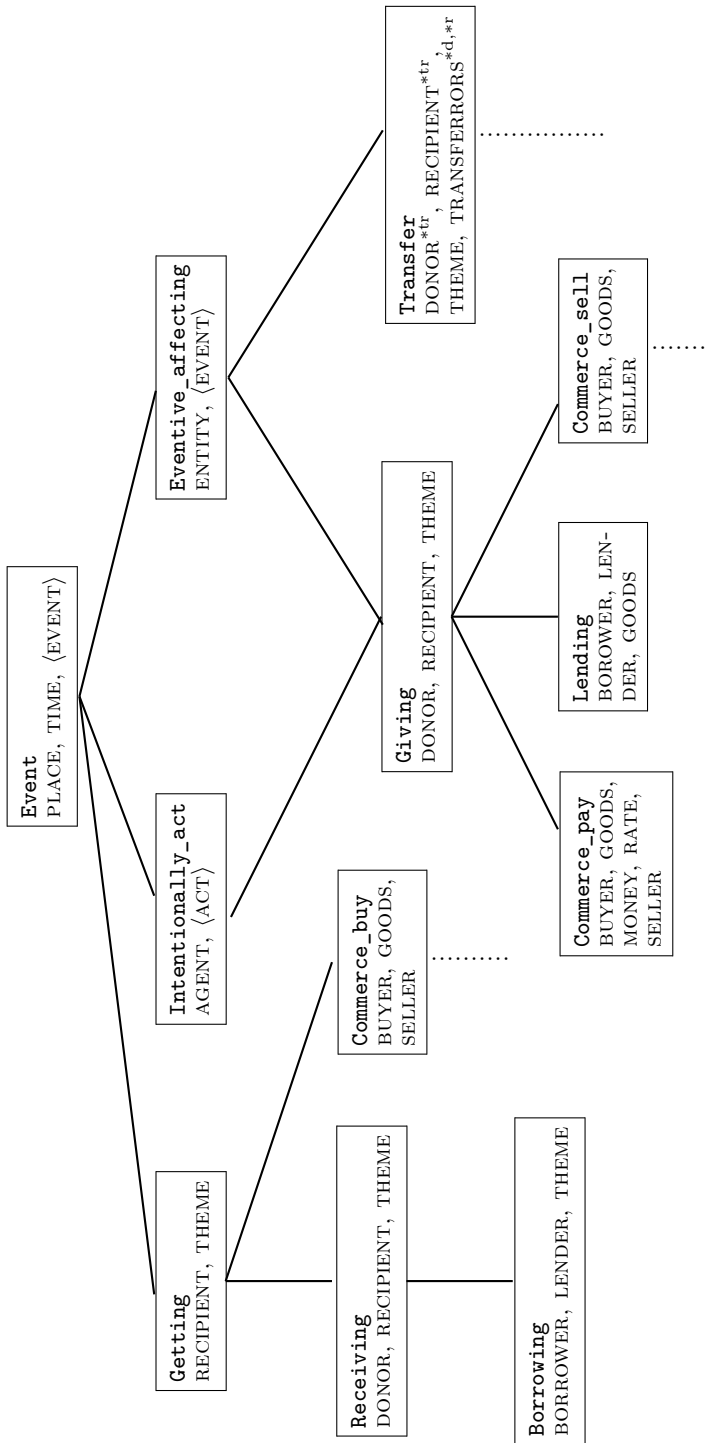
Valence Patterns:

These frame elements occur in the following syntactic patterns:

Number Annotated	Patterns
2 TOTAL	Donor Manner Recipient Theme
(1)	NP Ext AVP Dep PP[to] Dep PP[of] Dep
(1)	PP[by] Dep AVP Dep DNI -- NP Ext
1 TOTAL	Donor Manner Recipient Theme
(1)	CNI -- AVP Dep PP[to] NP Dep
4 TOTAL	Donor Purpose Recipient Theme
(1)	CNI -- VPro Dep PP[to] NP Ext
(2)	NP Ext VPro Dep DNI -- NP Obj
(1)	NP Ext VPro Dep NP Obj NP Dep
2 TOTAL	Donor Recipient Theme Theme
(1)	CNI -- NP Ext NP Obj PP[during] Dep
(2)	CNI -- PP[to] NP Dep NP Dep
(1)	CNI -- PP[to] NP Dep NP Dep
(1)	DNI -- NP Ext NP Obj PP[in] Dep
(1)	NP Ext NP Dep NP AVP Dep
(1)	NP Ext NP Obj NP Dep Sinterrog Dep

Number Annotated	Patterns
38 TOTAL	Donor Recipient Theme
(1)	CNI -- DNI -- NP Obj
(1)	CNI -- INI -- NP Obj
(2)	CNI -- NP Ext NP Obj
(2)	CNI -- NP Obj NP Dep
(1)	DNI -- DNI -- NP Obj
(1)	NP Ext INI -- NP Obj
(2)	NP Ext NP Dep NP Obj
(17)	NP Ext NP Obj Dep
(1)	NP Ext NP Obj NP Dep
(1)	NP Ext PP[to] Dep INI --
(9)	NP Ext PP[to] Dep NP Obj

Rysunek 2.3: Wizualizacja powiązania ramy przywołanej przez czasownik GIVE z realizacją składniową

Rysunek 2.4: Przykładowy fragment hierarchii dziedziczenia ram we FrameNecie

i **Transfer**. Na rysunku wymieniane są jedynie role kluczowe (w nawiasach kątowych oznaczono role niewyrażone na powierzchni). Rama powinna też posiadać wszystkie elementy rodzica, jednak często mają one inne, bardziej precyzyjne nazwy (np. LENDER, SELLER to DONOR, który dla ramy **Giving** jest AGENTem) lub też przesuwają się z kluczowych do uzupełniających (np. PLACE, TIME) bądź *vice versa*. Zmianą nazw elementów ram w hierarchii dziedziczenia oznacza, że one także tworzą hierarchię⁸. W rezultacie FrameNet stanowi pod tym względem rozwiązanie pośrednie pomiędzy zwolennikami ról ogólnych (jak VerbNet, punkt 2.1.2, czy Vallex, punkt 2.2.1) i specyficznych (np. powiązany z gramatyką HPSG formalizm Lexical Resource Semantics, Richter i Sailer, 2004).

Hierarchia ram dopuszcza wielodziedziczenie. Przykładem takiej ramy jest **Giving**, która dziedziczy zarówno po ramie **Intentionally_act**, jak i **Eventive_affecting**. Oznacza to, że dziedziczenie wiąże się zarówno z uszczegółowieniem FEs, jak i dodaniem nowych.

2.1.1.2. Relacja perspektywy

Istnieją dość liczne sytuacje, którą mogą być widziane z dwóch lub więcej perspektyw. Zazwyczaj wiąże się to z zamianą ról Agensa i Kontragensa. Przykładem takiej pary predykatów są wspomniane już pary *dać* i *otrzymać* oraz *kupić* i *sprzedać*. W szczególności, ramy **Giving** i **Receiving** *rzucają perspektywę* (ang. *perspective on*) na ramę **Transfer**. Podobnie ramy **Commerce_buy** i **Commerce_sell** *rzucają perspektywę* na ramę **Commerce_goods_transfer**, która posiada kluczową rolę MONEY⁹ będącą rolą uzupełniającą w ramach **Commerce_buy** i **Commerce_sell**. Z opisu w (Ruppenhofer *et al.*, 2016, p. 6.1.2) nie jest jednak jasne, czyja perspektywa jest w danej ramie reprezentowana. Rama, na którą *perspektywa jest rzucona* (ang. *is perspectivized in*) nazywana jest *neutralną*.

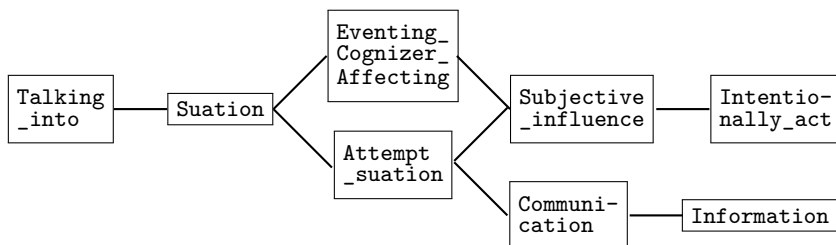
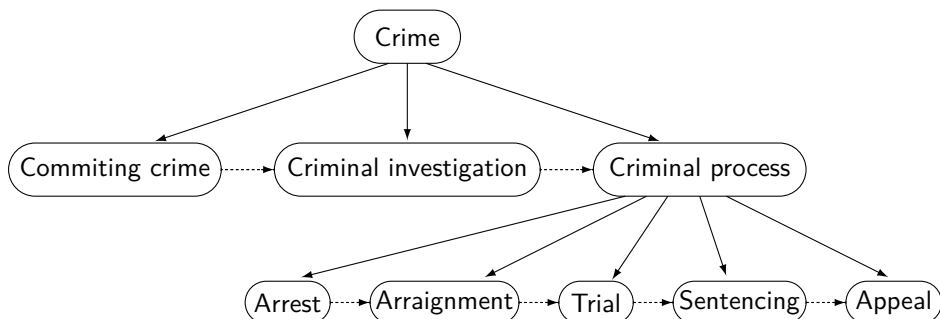
Relacja ta, choć antysymetryczna, nie jest przechodnia.

2.1.1.3. Relacja używania

Ruppenhofer *et al.* (2016) omawiają w punkcie 6.1.3. relację *użycia* (ang. *using*) ramy, która wskazuje na bardzo ogólne związki pomiędzy ramami; zdaniem autorów relacja *perspektywy* jest jej specyficznym przypadkiem. Na przykład rama **Volubility** *używa* ramy **Communication**, gdyż wskazuje na swadę mówcy, obfitość używanych przez niego słów. Na Rys. 2.5 widnieje cały szereg takich zależności.

⁸ Związki między takimi FEs (czy ich etykietami) nie są udostępniane przez Internet; być może w ogóle są jedynie implicytne.

⁹ Oraz FE EXCHANGERS wykluczającą FEs DONOR i RECIPIENT; odpowiednik TRANSFERRORS w ramie **Transfer**, por. odnośnik 2 s. 52.

Rysunek 2.5: Ramy FrameNetu powiązane relacją *użycia*

Rysunek 2.6: Struktura ram FrameNetu reprezentująca scenariusz przestępstwa

2.1.1.4. Scenariusze – relacje podram i poprzedzania

Niezmiernie interesującymi relacjami dodanymi w późniejszym etapie tworzenia FrameNetu (Ruppenhofer *et al.*, 2006) są podramy (ang. *subframes*) i poprzedzanie (ang. *precedes*), umożliwiające tworzenie scenariuszy. Przykładowy scenariusz opisujący przestępstwo widnieje na Rysunku 2.6: linie ciągle oznaczają relację podramy, zaś linie przerywane — relację poprzedzania.

2.1.1.5. Wykluczanie się elementów w ramie

Jak już wspominaliśmy, we FrameNecie dopuszczane są elementy ram, które nie mogą razem współwystępować w jednej sytuacji (Ruppenhofer *et al.*, 2016, 3.2.2). Takie elementy łączy relacja *wykluczania* (ang. *exclude*). Jest ona stosowana w sytuacji, gdy jeden uczestnik jest odpowiednikiem (stanowi grupę) innych uczestników, pełniących konceptualnie tę samą funkcję w sytuacji. Przykładem takiej ramy jest (w aktualnej wersji FrameNetu) omawiana już rama **Transfer**, por. Rys. 2.7; na Rys. 2.4 relacja ta oznaczana jest jako * w indeksie górnym.

W języku polskim dobrym odpowiednikiem są WYMIENIĆ, ZAMIENIĆ. We FrameNecie istnieje też adekwatna rama **Exchange**. Mamy tam dwa przy-

Transfer

[Lexical Unit Index](#)

Definition:

This frame involves a **Donor** transferring a **Theme** to a **Recipient**.
 I **TRANSFERRED** \$20 to his account.

FEs:

Core:

Donor [Donor]

Excludes: Transferors

The person that begins in possession of the Theme and causes it to be in the possession of the Recipient.

Recipient [Rec]

Excludes: Transferors

The entity that ends up in possession of the Theme.

Theme [Thm]

The object that changes ownership.

Semantic Type: Physical_object

Transferors [tra]

The **Donor** and **Recipient** conceived of as a unit.

Rysunek 2.7: Fragment wizualizacji ramy **Transfer** na stronie FrameNetu

padki takich wykluczających się FEs: ⟨EXCHANGER-1, EXCHANGER-2⟩ ↔ EXCHANGERS oraz ⟨THEME-1, THEME-2⟩ ↔ THEMES. Sposób reprezentacji takich sytuacji w *Walentym* omawiamy w punkcie 4.6.1.1 s. 163.

- (2.6) a. [...] w jakiejś wiosce zamienił z chłopem mundur na koszulę
 i łapcie. (NKJP)
- b. Żołnierze i chłopek zamienili ubrania. (parafraza)

We FrameNecie uwzględniana jest także poniekąd odwrotna relacja *wymagania* (ang. *require*). Co ciekawe, współwystępują ona z relacją *wykluczenia* w ramie **Exchange** (np. THEME-1 względem THEME-2 i *vice versa*), ale w ramie **Transfer** już nie.

FrameNet jest rozbudowywany o bazy predykatów i przykładowych zdań dla innych języków: niemieckiego (Boas, 2001, 2002; Erk *et al.*, 2003a,b) w ramach projektu SALSA czy hiszpańskiego (Subirats-Rüggeberg i Petruck, 2003; Subirats-Rüggeberg i Sato, 2004). Bazy te są podłączane do oryginalnej hierarchii ram. Istnieje eksperymentalna wersja FrameNetu czeskiego (Lopatková *et al.*, 2008).

2.1.2. VerbNet

Niejako konkurencyjnym podejściem dotyczącym reprezentacji semantycznej struktury argumentów predykatów jest projekt VerbNet (<https://verbs.colorado.edu/verbnet/>; Dang *et al.*, 1998, 2000; Kipper *et al.*, 2000, 2004; Kipper-Schuler, 2005). Stanowi on zbiór haseł opisujących syntaktyczno-semantyczną walencję czasowników angielskich. Punktem wyjścia do tworzenia tego słownika była klasyfikacja czasowników opracowana tradycyjnymi metodami lingwistycznymi przez Beth Levin (1993). Informacja

o walencji syntaktycznej czasownika podana jest w postaci drzew gramatyki *Lexicalized Tree Adjoining Grammar* (LTAG). Każde hasło słownikowe reprezentowane jest przez drzewo, którego węzły znakowane są identyfikatorami argumentów wraz z ich klasyfikacją semantyczną (osobowe, ożywione, konkretne itp.) stanowiącą ograniczenia selekcyjne (ang. *selectional restrictions*, por. podrozdział 5.1.1); pełna ich lista znajduje się na Rys. 2.8¹⁰. Z założenia ma ona być kompatybilna z PWN (por. punkt 1.2.2 s. 25), a konkretnie z kategoriami semantycznymi etykietującymi pliki, co do pewnego stopnia umożliwi identyfikację położenia pojęcia w strukturze WordNetu Prinstońskiego.

Denotacja argumentów jest wspólna dla zdarzeń¹¹ z tej samej klasy według klasyfikacji czasowników opracowanej przez Levin. Każdemu argumentowi przypisywana jest rola semantyczna z ograniczonej, 21-elementowej listy. Podstawowe role to¹²:

- **Agent** • **Experiencer** • **Recipient** • **Location** • **Time**
- **Patient** • **Stimulus** • **Beneficiary** – **Source**
- **Theme** • **Instrument** • **Cause** – **Destination**

Mniej oczywiste i rzadziej używane role to:

- **Actor** – drugi agent dla sytuacji symetrycznych¹³;
- **Asset** – pieniądze i inne oznaczniki wartości materialnej;
- **Attribute** – własność **Patienta** i **Theme**, głównie ilościowa;
- **Extent** – określa poziom zmiany (używany w jednej klasie czasowników);
- **Material and Product** – w klasach *budowy* i *wzrostu* oznaczają źródło i wynik transformacji;
- **Predicate** – używany dla dopełnień predykatywnych;
- **Topic** – temat konwersacji.

Zdarzenia opisywane przez drzewa LTAG dzielone są na trzy części: wstępną, kulminacyjną i wynikową¹⁴, reprezentowaną przez funkcje *begin*, *during* i *end*, których argumentem jest zdarzenie E. Są one wiązane za pomocą prostych formuł tworzących koniunkcje predykatów semantycznych (np. *motion*, *cause*, *goal*, *contact*, *manner*) wiążących podzdarzenia z argumentami. Reprezentacja ta umożliwi analizę semantyczną zdań. Reprezentacja przykładowej klasy Levin w VerbNecie znajduje się na Rys. 2.9.

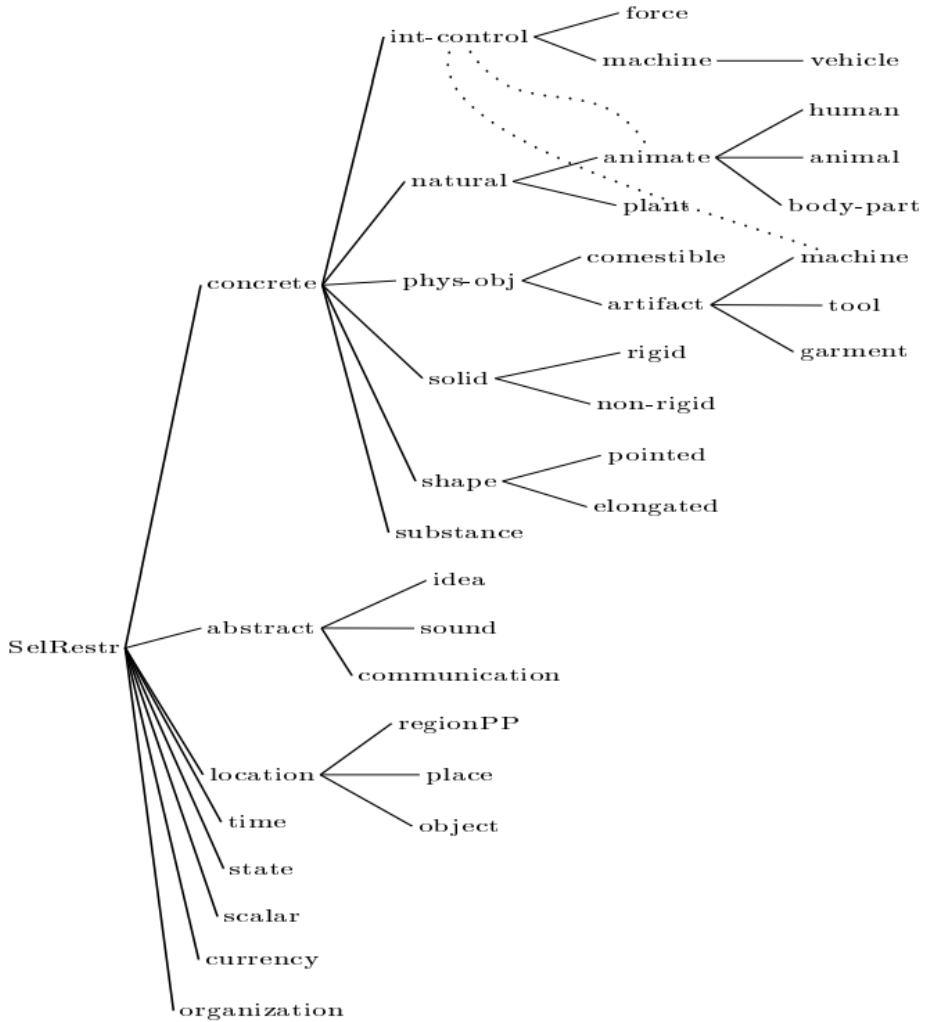
¹⁰ Rysunki 2.8 i 2.9 pochodzą z pracy (Kipper-Schuler, 2005).

¹¹ Autorzy nie wyróżniają stanów i procesów.

¹² **Source** i **Destination** to podrole **Location**.

¹³ Może też wystąpić para **<Theme1, Theme2>**.

¹⁴ Reprezentację tę można odnieść też do procesów, rezygnując z części kulminacyjnej. Nie jest jednak jasne, jak opisywać za jej pomocą czasowniki stanu.

Rysunek 2.8: Hierarchia ograniczeń selekcyjnych w VerbNecie

Class <i>Hit-18.1</i>			
—			
Therroles			
Agent Patient Instrument			
Agent [+int_control] Patient [+concrete] Instrument [+concrete]			
Frames	Name	Example	Syntax
Basic Transitive	Paula hit the ball	Paula hit the ball	Agent V Patient
Resultative	Paul kicked the door open	Paul kicked the door open	Agent V Patient Adj
Resultative	Paul hit the window to pieces	Paul hit the window to pieces	Agent V Patient Prep[to/into] Oblique[+state]
Conative	Paul hit at the window	Paul hit at the window	Agent V at Patient
			Semantics
			cause(Agent, E) manner(during(E), Agent) !contact(during(E), Agent, Patient) manner(end(E), forceful, Agent) contact(end(E), Agent, Patient)
			cause(Agent, E) manner(during(E), Agent) !contact(during(E), Agent, Patient) manner(end(E), forceful, Agent) contact(end(E), Agent, Patient) Pred(result(E), Patient)
			cause(Agent, E) manner(during(E), Agent) !contact(during(E), Agent, Patient) manner(end(E), forceful, Agent) contact(end(E), Agent, Patient) Pred(result(E), Patient)
			cause(Agent, E) manner(during(E), Agent) !contact(during(E), Agent, Patient)

Rysunek 2.9: Przykład reprezentacji czasowników klasy **Hit-18.1** w VerbNecie

Zauważmy, że we FrameNecie przyjęto większą liczbę ról semantycznych specyficznych dla danej ramy i bardziej złożoną sieć ram, jednak struktura pojedynczej ramy jest „płaską” listą w przeciwieństwie do formuł VerbNetu.

W 2005 roku VerbNet zawierał 4650 jednostek czasownikowych dla ponad 3,4 tys. leksemów, pogrupowanych w 191 głównych klas zawierających dodatkowo 74 podklasy. Opis wykorzystuje 36 ograniczeń selekcyjnych (por. Rys. 2.8), 21 ról semantycznych, 64 predykaty semantyczne oraz 314 ram. Kipper *et al.* (2006a,b) prezentują rozszerzenie VerbNetu o zestaw 57 nowych klas opracowanych w (Korhonen i Briscoe, 2004). Obecnie w VerbNecie jest 5250 jednostek (ponad 3770 leksemów), 274 klas głównych. Liczba predykatów wzrosła z 64 do 94¹⁵. Patrz też (Kipper *et al.*, 2008; Palmer *et al.*, 2017).

2.1.3. PropBank

Podobne zagadnienia podejmowane są w systemie PropBank (<http://verbs.colorado.edu/~mpalmer/projects/ace.html>; Kingsbury i Palmer, 2002; Kingsbury *et al.*, 2002) mającym na celu rozszerzenie znanej bazy wzorcowych drzew banku drzew Penn¹⁶ o informację semantyczną, możliwie niezależną od poszczególnych teorii semantycznych. Polega to na dodaniu struktury predykatywno-argumentowej do zdań już oznakowanych syntaktycznie. Jest to realizowane poprzez przypisanie zdaniom elementarnym ram czasowników będących ich centrami, a pozostałym podrzędnikom zdania odpowiednich znaczników argumentów z ramy.

Znakowanie to objęło fragment wchodzącego w skład banku drzew Penn korpusu WSJ¹⁷ wielkości 1 mln. wyrazów (we wstępnej testowej fazie 300 tys. wyrazów obejmujących wyłącznie sprawozdania finansowe). Jedynymi predykatami rozważanymi na tym etapie prac były czasowniki. Znakowanie w PropBanku przechowywane jest oddzielnie od samego banku Penn, i zawiera wyłącznie odnośniki do odpowiednich składników zdań z banku Penn.

Podstawą rozróżnienia znaczeń poszczególnych czasowników są różnice w odpowiadającej im strukturze predykatywno-argumentowej (znakowanie sensami pochodzącymi z PWN uznali za zbyt subiektywne). Jest to podejście zbliżone do założeń klasyfikacji Levin (1993), lecz klasyfikacja ta nie

¹⁵ Dane pochodzą ze strony <https://verbs.colorado.edu/verbnet/>.

¹⁶ Najbardziej znany i cytowany bank drzew (ang. *Penn Treebank*). Jego pierwsza wersja powstała w latach 1989–1992 zawierała ok. 4,5 mln. wyrazów angielszczyzny amerykańskiej (Marcus, 1994; Marcus *et al.*, 1993; Taylor *et al.*, 2003). W szczególności, bank zawiera w całości korpus Browna (1,2 mln. wyrazów Francis i Kucera, 1964, revised and amplified 1979).

¹⁷ Korpus prasowy roczników 1987–1989 Wall Street Journal, należący do zestawu korpusów zgromadzonych przez ACL w ramach *Inicjatywy gromadzenia danych* (ang. *Data Collection Initiative*, ACL/DCI, Liberman, 1989).

była w tym wypadku tak ściśle przestrzegana jak przy konstrukcji VerbNetu (punkt 2.1.2).

Opracowanie zestawu ram czasowników poprzedzało właściwą procedurę znakowania semantyczne PropBanku.

PropBank więc, podobnie jak VerbNet i FrameNet, składa się z dwóch części: semantycznego słownika walencyjnego i powiązanego z nim oznakowanego semantycznie banku drzew. Argumenty czasowników zostały w sposób arbitralny ponumerowane (liczba argumentów przebiega od 0 do 6), zaś każdy argument posiada etykietę będącą jej rolą semantyczną. Tak jak we FrameNecie, role te są (z pewnymi wyjątkami) specyficzne dla danego czasownika. Zazwyczaj czasowniki posiadają 3 argumenty, na przykład czasownik *hit* (*uderzyć*), por. (2.7), jednak istnieją czasowniki nie posiadające żadnych argumentów, w szczególności czasowniki opisujące zdarzenia pogodowe, na przykład *hail* (*padać o gradzie*)¹⁸, por. (2.8). Czasownik *buy* (*kupować*) ma 5 argumentów, rzadko jednak występują one wszystkie razem w tym samym zdaniu, por. (2.10) i (2.11). Zauważmy że argument Arg2 czasownika *hit* ma dwie etykiety, z których jedna jest rolą ogólną, a druga specyficzną¹⁹.

(2.7) **HIT** (sens: uderzyć)

Arg0: hitter

Arg1: thing hit

Arg2: instrument, hit with

(2.8) **HAIL** (sens: padać o gradzie)

Niezależnie od specyficzności etykiet ról semantycznych, podobnie jak we FrameNecie, czasowniki zbliżone znaczeniowo będą posiadały ten sam zestaw ról semantycznych. Jako przykład Kingsbury *et al.* (2002) przytaczają czasowniki *buy*, *purchase* (*nabyć*) i *sell* (*sprzedać*), por. (2.9).

(2.9)

PURCHASE

(sens: kupić)

Arg0: buyer

Arg1: thing bought

Arg2: seller

Arg3: price paid

Arg4: benefactive

BUY

(sens: kupić)

Arg0: buyer

Arg1: thing bought

Arg2: seller

Arg3: price paid

Arg4: benefactive

SELL

(sens: sprzedać)

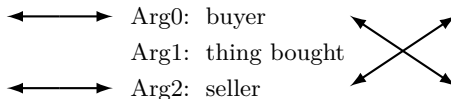
Arg0: seller

Arg1: thing sold

Arg2: buyer

Arg3: price paid

Arg4: benefactive

¹⁸ W języku polskim analogiczne czasowniki to *grzmieć*, *mżyć*.

¹⁹ Gdybyśmy mieli tworzyć hierarchię ról semantycznych, można by nazwać **hit with** podrolą **instrument**.

znacznik	interpretacja
Arg0	agens
Arg1	obiekt
Arg2	odbiorca
Arg3	argument
Arg4	narzędzie

Tabela 2.1: Ogólna interpretacja oznaczeń argumentów w PropBanku

Istnieje też ogólna interpretacja znaczników argumentów przedstawiona w Tabeli 2.1. Natomiast jak widać po przykładach, takie przypisanie ról ogólnych ma charakter ilustracyjny i nie zawsze zachodzi.

Zauważmy, że w przeciwieństwie do FrameNetu czy VerbNetu w PropBanku nie ma odniesień do typu frazy ani funkcji gramatycznej argumentów. Chodziło tu o możliwość różnych realizacji składniowych, na przykład *send someone a book* vs *send a book to someone*. Palmer *et al.* (2005) stwierdzają, że podstawą utworzenia odrębnej ramy jest określona liczba argumentów, chyba że mamy do czynienia z alternacją kauzatywną (przypadek *alternacji przesunięcia*, por. punkt 1.4.1.2 oraz 1.4.2 (por. Hajnicz, 2011, §4.4.1.2.2 s. 114 i §4.4.2.2.2 s. 124)) bądź zaniku²⁰ (por. Hajnicz, 2011, §4.4.1.2.1 s. 112 i §4.4.2.2.1 s. 120). Dodatkową wskazówką jest tu sposób numeracji argumentów, ale w wypadku czasowników umożliwiających taką samą realizację składniową odmiennej treści może to być mylące. Idea tak czy inaczej sprowadza się do wspólnej reprezentacji schematów syntaktycznych podlegających jakiemuś typowi alternacji.

Przykłady zdań stanowiące realizację ramy czasownika *buy* zaprezentowane zostały, za (Kingsbury *et al.*, 2002), w (2.10) i (2.11). Przy znakowaniu zdań zakłada się, że domyślnie argumenty są frazami nominalnymi; inne typy fraz są specyfikowane bezpośrednio.

(2.10) *The company bought a wheel-loader from Dresser.*

‘Firma kupiła koparkę od Dressera.’

Arg0: The company
rel: bought
Arg1: a wheel loader
Arg2-from Dresser

²⁰ W polszczyźnie w zasadzie nie do wykrycia, por. p. 1.4.1.2 s. 44.

(2.11) *TV station bought “Cosby” reruns for record prices.*

‘Stacja TV kupiła wznowienia “Cosby’ego” po cenie nagrania.’

Arg0: TV station
 rel: bought
 Arg1: “Cosby” reruns
 Arg3-for record prices

Istnieją dwa dodatkowe, drugorzędne znaczniki, EXT i PRD. EXT oznacza rozszerzenie i jest używane do specyfikacji argumentów, których wartości muszą być liczebnikowe, np. dla czasownika *run* (*biec, przebiec* w konstrukcjach typu *przebiec trzy kilometry*). PRD oznacza predykat drugorzędny i specyfikuje fakt, że predykat podstawowy narzuca argumentowi funkcję predykatywną. Jako przykład Palmer *et al.* (2005) podają niejednoznaczny czasownik *call* (*wzywać, nazywać*) i dwie możliwe interpretacje zdania *Mary called John a doctor.*, dwuprzehodnią (ang. *ditransitive*) *Mary wezwała Johnowi lekarza.*²¹ i predykatywną *Mary nazwała Johna lekarzem.*, gdyż w tym drugim wypadku *lekarz* pełni funkcję predykatywną względem *Johna*²². Ramy dla obu znaczeń czasownika *call* widnieją odpowiednio w przykładzie (2.12) (a) i (b). Zauważmy, że *John* to w pierwszym wypadku Arg2, a w drugim Arg1, zaś *doctor* przeciwnie.

(2.12)	(a)	(b)
	Arg0: agens	Arg0: agens
	rel: call	rel: call
	Arg1: summoned	Arg1: labelled item
	Arg2: benefactive	Arg2-PRD: attribute

Poza właściwymi argumentami, w PropBanku wyróżnione są argumenty dodatkowe, z grubsza odpowiadające okolicznikom, które mogą występować wraz z dowolnym czasownikiem. Są one oznaczane jako ArgM, a przypisywane im etykiety ról przedstawione są w Tabeli 2.2. Znaczniki EXT i PRD także mogą być przypisywane okolicznikom, choć zostały w powyższej tabeli pominięte.

²¹ *Dwuprzehodniość* w szczególności oznacza, że dana konstrukcja może być pasywizowana na dwa sposoby: *John was called a doctor.* oraz *A doctor was called to John.* W języku polskim takie zjawisko nie występuje. W szczególności, jedyny czasownik o dwóch dopełnieniach biernikowych KOSZTOWAĆ nie jest (w tym użyciu) pasywizowalny.

²² W teoriomodelowych podejściach semantycznych, takich jak gramatyka Montague (Montague, 1970; Dowty *et al.*, 1981) czy DRT (Kamp i Reyle, 1993) taka zależność reprezentowana jest jako *lekarz(John)*, dotyczy to w szczególności zdania *John jest lekarzem.* Reprezentacja zdania *Mary nazwała Johna lekarzem* w znaczeniu predykatywnym jest wówczas II rzędu, *nazywać(Mary, lekarz(John))*.

rola	opis	rola	opis	rola	opis
DIR	kierunek	CAU	przyczyna	NEG	znak negacji
LOC	położenie	MNR	sposób	MOD	czasownik modalny
TMP	czas	PRP	cel	ADV	modyfikator ogólny

Tabela 2.2: Role semantyczne okoliczników i innych fraz niezależnych znaczeniowo od czasownika

Czasowniki przynależne do tej samej klasy VerbNetu zazwyczaj nie są synonimami, co może powodować różnice także w interpretacji argumentów. Pierwsza kwestia to zjawisko inkorporacji (wbudowania) argumentu (por. przypis 32 s. 32 w rozdz. 1). Jako przykład Palmer *et al.* (2005) podają czasownik *kick* (*kopać, kopnąć*) przynależny do klasy *hit* (*uderzać, uderzyć*). Ponieważ *kopnąć* znaczy *uderzyć nogą*, argument będący narzędziem jest inkorporowany w predykanie. Nie znaczy to wcale, że jego wystąpienie jest zabronione, np. *Kopnął go mocno lewą nogą*. Jako że rama definiowana jest dla całej klasy, specyfikę tę trudno jest uchwycić. Podobny problem stanowią użycia recyprokalne czasowników. W przypadku wystąpienia frazy (*with each other*) jest ona znakowana jako Arg1-REC, jednak jej wystąpienie jest opcjonalne.

W 2005 PropBank zawierał ramy dla 3300 czasowników, przy czym średnio na czasownik przypadało 1,36 ramy, a prawie 80% czasowników posiadało tylko jedną ramę (Palmer *et al.*, 2005).

Oparcie konstrukcji ram na danych korpusowych pozwoliło uniknąć błędów powstających podczas kierowania się badaniami teoretycznymi. Kingsbury *et al.* (2002) twierdzą, że błędy takie pojawiły się w VerbNecie ze względu na zbyt sztywne kierowanie się wskazówkami (Levin, 1993). Przykładowo, wyraz *stalk* współwystępuje z wyrazem *follow* (w znaczeniu *śledzić, tropić*), lecz nie współwystępuje w rzadszym znaczeniu *usunąć ogonek (z jabłka), szypułkę (z truskawki)* z wyrazami *peel (obrać), pit (wydrylować)*.

2.2. Słowniki walencyjne języka czeskiego

Tradycja czeskich słowników walencyjnych sięga lat osiemdziesiątych, gdy opracowana została teoria Generatywnego Opisu Funkcjonalnego (ang. *Functional Generative Description*, FGD) (Sgall *et al.*, 1986; Hajičová *et al.*, 1998).

2.2.1. Vallex i PDT-Vallex

Jednymi z ważniejszych słowników walencyjnych języka czeskiego, których podstawę teoretyczną stanowi Generatywny Opis Funkcjonalny, są VALLEX i PDT-VALLEX.

VALLEX (Žabokrtský, 2005; Žabokrtský i Lopatková, 2007; Lopatková *et al.*, 2016, <https://ufal.mff.cuni.cz/vallex>) jest słownikiem budowanym w oparciu o Czeski Korpus Narodowy (CNK)²³. Kolejne predykaty (początkowo same czasowniki) dodawane są w porządku frekwencyjnym z CNK (plus pary aspektowe niezależnie od frekwencji). Pierwsza dostępna publicznie wersja słownika VALLEX 1.0 (Lopatková *et al.*, 2003) zawierała 1000 czasowników (1400 po uwzględnieniu *się* morfologicznego) z przypisanymi 4000 ram. Druga wersja VALLEX 2.0 (Žabokrtský i Lopatková, 2007) zawiera już 2730 haseł czasownikowych (4250 po uwzględnieniu par aspektowych, które w tej wersji występują w tym samym haśle) z przypisanymi 6460 ramami. Aktualna wersja 4.0 zawiera 4700 haseł z 6800 ramami (Lopatková *et al.*, 2020).

Natomiast PDT-VALLEX (Hajič *et al.*, 2003; Urešová, 2006; Urešová, 2012) jest ściśle skorelowany z *Praskim zaležnošćiovym bankiem drzew* (ang. *Prague dependency treebank*, PDT) (Hajičová *et al.*, 2001; Böhmová *et al.*, 2003; Hajič, 2006; Hajič *et al.*, 2020). Hasła słownika stanowią pojedyncze sensy (jednostki leksykalne) wszystkich czasowników oraz rzeczowników i przymiotników predykatywnych występujących w PDT. W 2006 PDT-VALLEX zawierał 17 341 ram walencyjnych dla 13 027 leksemów (czasowników, rzeczowników, przymiotników i przysłówków).

Wystąpienia poszczególnych ram walencyjnych predykatów w rozbiorach zdań banku drzew powiązane są z właściwymi hasłami słownikowymi. Słownik zawiera też dane o frekwencji ram w PDT.

Na poziomie składniowym słowniki te różnią się znacznie – VALLEX opisuje więcej haseł, a dla każdego z nich wszystkie jego wariacje składniowe i semantyczne, zaś PDT-VALLEX rozważa jedynie jednostki leksykalne występujące w PDT, jednak język opisu jego składni jest znacznie bardziej rozbudowany, zwłaszcza na poziomie frazeologicznym, por. (Przepiórkowski *et al.*, 2017).

Rama walencyjna predykatu zawiera listę argumentów reprezentujących poziom powierzchniowy (składniowy) oraz poziom głębokoskładniowy w sposób łączny. Wymaganie głębokie składa się z dwóch elementów: funktora oraz znacznika (prezentowanego jako indeks górny) wskazującego, czy jest to argument obligatoryjny, fakultatywny czy „typowy” (syntaktycznie luźny, lecz

²³ *Český Národní Korpus*, <http://ucnk.ff.cuni.cz> (Čermák, 1997; Křen, 2020). CNK jako całość zawierał w 2020 roku ok. 4,5 mld. wyrazów, zaś jego zrównoważona część podzielona jest na diachroniczne części po 100 mln. wyrazów.

typowy dla danego czasownika). Cechy składniowe wymagania pokazywane są jako indeks dolny funktora. Łączny zapis charakterystyki semantycznej, syntaktycznej i morfosyntaktycznej argumentów powoduje, że możliwość powiązania różnych realizacji syntaktycznych tej samej treści jest ograniczona, gdyż można w ten sposób uchwycić jedynie zachodzenie alternacji prostych (por. punkt 1.4.1.1 s. 38). Bardziej złożone alternacje, takie jak alternacja krzyżowa (punkt 1.4.1.1 s. 40) oraz transformacje (punkt 1.4.2), nie mogą być w tej notacji uchwycone i wymagają utworzenia odrębnych ram.

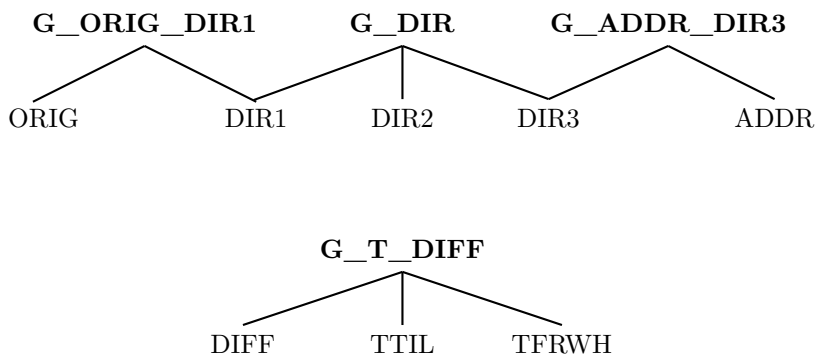
Funktory podstawowe to ACT (agens), ADDR (odbiorca), PAT (patiens, obiekt), EFF (skutek) i ORIG (źródło), zaś pomocnicze to m.in. AIM (cel), BEN (beneficjent), DIR2 (kierunek przez), MANN (sposób). Pełna alfabetyczna lista funktorów wygląda następująco²⁴:

- ACMP (accompaniment): *Mother came with her children.*
- ACT (actor): *Peter read a letter.*
- ADDR (addressee): *Peter gave Mary a book.*
- AIM (aim): *John came to a bakery for a piece of bread.*
- BEN (benefactive): *She made this for her children.*
- CAUS (cause): *She did so since they wanted it.*
- COMPL (complement): *They painted the wall blue.*
- DIFF (difference): *The number has swollen by 200.*
- DIR1 (direction-from): *He went from the forest to the village.*
- DIR2 (direction-through): *He went through the forest to the village.*
- DIR3 (direction-to): *He went from the forest to the village.*
- DPHR (dependent part of a phraseme): *Peter talked horse again.*
- EFF (effect): *We made her the secretary.*
- EXT (extent): *The temperatures reached an all time high.*
- HER (heritage): *He named the new villa after his wife.*
- INTT (intent): *He came there to look for Jane.*
- LOC (locative): *He was born in Italy.*
- MANN (manner): *They did it quickly.*
- MEANS (means): *He wrote it by hand.*
- NORM (norm): *Peter has to do it exactly according to directions.*
- OBST(obstacle): *The boy stumbled over a stump.*
- ORIG (origin): *She made a cake from apples.*
- PAT (patient): *I saw him.*
- RCMP (recompense): *She bought a new shirt for 25\$.*
- REG (regard): *With regard to George she asked his teacher for advice.*
- RESL (result): *Mother protects her children from any danger.*
- SUBS (substitution): *He went to the theatre instead of his ill sister.*
- TFHL (temporal-for-how-long): *They interrupted their studies for a year.*

²⁴ Lista wraz z ilustrującymi funktory przykładami anglojęzycznymi pochodzi z pracy (Žabokrtský, 2005).

- TFRWH (temporal-from-when): *His bad reminiscences came from this period*.
- THL (temporal-how-long): *We were there for three weeks*.
- TOWH (temporal-to when): *He put it over to next Tuesday*.
- TSIN (temporal-since-when): *I have not heard about him since that time*.
- TWHEN (temporal-when): *His son was born last year*.

Ponadto w pracach (Urešová, 2006; Žabokrtský, 2005) i in. dyskutowana jest kwestia wprowadzenia nadfunktorów (grup funktorów), które przydatne są w sytuacjach, gdy to samo wymaganie zdaje się pełnić kilka ról semantycznych. (Žabokrtský, 2005) proponuje nadfunktory przedstawione na Rys. 2.10. Koncepcja ta nie została wdrożona.

Rysunek 2.10: Propozycja nadfunktorów dla formalizmu FGD

Funktory są dość silnie powiązane ze strukturą powierzchniową; funktory podstawowe opisują dopełnienia (wymagane frazy rzeczownikowe), zaś pomocnicze modyfikatory przyminkowe („obligatoryjne bądź selektywnie dopuszczalne modyfikatory luźne”, por. Žabokrtský, 2005; Žabokrtský i Lopatková, 2007). W szczególności, pierwszy argument (mianownikowy w konstrukcji podstawowej) to zawsze ACT, a drugi (zazw. biernikowy w konstrukcji podstawowej) to zawsze PAT (Skoumalová *et al.*, 2001). Oznacza to jednak, że alternacje muszą zamieniać nie tylko wymagania powierzchniowe, ale i funktory, choć z drugiej strony umożliwia półautomatyczne przyporządkowywanie funktorów przy użyciu prostych reguł.

Niezależnie od właściwych ram, 45% haseł w VALLEKSIE 2.0 zawiera kategorię semantyczną, np. komunikacja (364 hasła), wymiana (177 haseł), dotyk (115 haseł). Pełną listę 22 kategorii można znaleźć w (Žabokrtský i Lopatková, 2007)²⁵. Ponadto kategorie takie przypisywane są samym predykatom, a nie ich argumentom.

²⁵ Jest ona więc dłuższa od 15-elementowej listy kategorii semantycznych *Słowosieci*, patrz Tabela 1.3 str. 26 i wyraźnie się od niej różni.

odpovídat^{impf}, **odpovědět**^{pf} v

- 1** ≈ odvětit; d'avat odpověď'
 -frame: ACT₁^{obl} ADDR₃^{obl} PAT_{na+4}^{opt} EFF_{4,aby,at',zda,že,cont}^{opt} MANN^{typ}
 -rfl: cor3, pass.
 -rcp: ACT-ADDR
 -class: communication
- 2** jen **odpovídat**^{impf}
 ≈ reagovat
 -frame: ACT₁^{obl} PAT_{na+1}^{opt} MEANS₇^{typ}
- 3** jen **odpovídat**^{impf}
 ≈ mit odpovědnost
 -frame: ACT₁^{obl} ADDR₃^{obl} PAT_{za+4}^{opt} MEANS₇^{typ}
 -rcp: ACT-ADDR-PAT
- 4** jen **odpovídat**^{impf}
 ≈ být ve shodě / v soulady; korespondovat
 -frame: ACT₁^{obl} PAT₃^{opt} REG₇^{typ}
 -rcp: ACT-PAT

Rysunek 2.11: Przykładowe hasło słownika walencyjnego VALLEX 2.0

Przykładowe hasło (w wersji graficznej) dla czasownika *odpovídat* (*odpowiadać*) widnieje na Rysunku 2.11, jednak podstawowa postać słownika ma format XML-owy. Kolejne numery (obramowane kwadratami) wskazują kolejne znaczenia czasownika. Atrybut **frame** zawiera listę funkatorów będących argumentami indeksowanych obligatoryjnością (u góry) i możliwą realizacją syntaktyczną (u dołu). Atrybut **rfl** wskazuje typ partykuły/zaimka zwrotnego *se* lub *si*, związanego z możliwymi przekształceniami ramy (*pass.* oznacza *reflexivum passivum*, *corn* oznacza użycie zwrotne, przy czym *n* identyfikuje przypadek wiązany z rolą ACT (mianownik w konstrukcji wyjściowej): *cor4* dla *se*, *cor3* dla *si*)²⁶ Atrybut **rcp** zaś wskazuje argumenty łączo-

²⁶ W języku polskim zjawisko to dotyczy wyłącznie dopełnienia bliższego biernikowego (w formalizmie *Walentego* w przypadku strukturalnym).

ne w użyciach recyprokalnych. Na rysunku pominięte zostały zamieszczone w słowniku przykłady użycia ramy.

2.2.2. Slovesa pro praxi

Słownikiem opartym na innym formalizmie lingwistycznym, *modelu zdanie-wzorzec* (Daneš, 1994), jest *Slovesa pro praxi* ‘Czasowniki w praktyce’ (Svozlizová *et al.*, 1997). Wykorzystywany model obejmuje trzy poziomy: *gramatyczny wzorzec zdania*, *semantyczny wzorzec zdania* oraz *złożony wzorzec zdania* specyfikujący komunikacyjną organizację wypowiedzenia. Słownik zawiera 767 najczęstszych czeskich czasowników. Potencjał walencyjny predykatu posiada w słowniku trzy powiązane poziomy: wzorzec ogólny, wzorzec szczegółowy oraz analizę morfosyntaktyczną wszystkich pozycji wzbogaconych o komponent semantyczny. Autorki wyróżniają ok. 50 różnorodnych cech (kategorii) semantycznych, m.in. *anim* (zwierzę), *circ* (okoliczność), *col* (zbiorowość), *fin* (koniec), *med* (medium), *mod* (sposób), *opus* (wytwór), *orig* (źródło), *plant* (roślina), *totum* (całość). Zgodnie z naszą najlepszą wiedzą słownik nie zawiera głębszej reprezentacji semantyki; poszczególne znaczenia numerowane są liczbami rzymskimi. Natomiast posiada bardzo wiele przykładów doskonale ilustrujących omawiane własności czasownika.

2.2.3. VerbaLex

Kolejnym ważnym słownikiem walencyjnym czeskiego jest VerbaLex (Hlaváčková i Horák, 2005, 2006). Jego zadaniem jest wzbogacenie czeskiej części EuroWordNetu²⁷ (EWN) o informację walencyjną. Tak więc ramy walencyjne nie są przypisywane poszczególnym leksemom czasownikowym czy pojedynczym ich jednostkom leksykalnym, lecz synsetom. Towarzyszy więc temu założenie, że znajdujące się w jednym synsecie czasownikowym jednostki muszą mieć takie same ramy walencyjne, co jest zgodne z definicją synonimii, według której synonimy są wzajemnie zastępowalne w kontekście, a więc i w realizowanej przezeń strukturze predykatywno-argumentowej.

W 2009 roku (Pała i Horák, 2009) VerbaLex zawierał 10500 czasowników (wliczając warianty ortograficzne) reprezentowanych jako 21 200 jednostek leksykalnych, dla których, po ich połączeniu w grupy synonimów (6350 synsetów), zdefiniowano 19500 ram. Docelowa liczba czasowników to 15 tys., jednak brak raportów wskazujących na rozrost słownika²⁸

²⁷ Rodzina wordnetów stworzona dla szerokiej klasy ważnych języków europejskich (Vossen, 1998, 2002). Istotną cechą EWN stanowi ontologia szczytowa (ang. *Top Ontology*), bezpośrednio łącząca wordnety składające się na EWN, co służyło utworzeniu wspólnej struktury (ang. *framework*) dla najważniejszych pojęć we wszystkich tych wordnetach (Vossen, 2002).

²⁸ Hlaváčková *et al.* (2019) podają te same liczby.

Ramę walencyjną tworzy lista argumentów, wliczając w to sam czasownik (rola VERB). Kolejność argumentów w ramie określa ich podstawowy szyk w wypowiedzeniu. Każdemu argumentowi przypisywana jest informacja o jego obligatoryjności oraz o postaci syntaktycznej, w jakiej jest on realizowany. Zapis morfoskładniowy podobny jest do tego w VALLEKSIE, tyle że uzupełniony został o zaimki osobowe *kdo/co* (*kto/co*). Ma to na celu rozróżnienie osobowych i nieosobowych postaci argumentu, co w zasadzie jest informacją semantyczną, a nie syntaktyczną. Z drugiej strony zwiększa to czytelność haseł słownikowych.

Charakterystyka semantyczna poszczególnych argumentów dokonywana jest na dwóch poziomach: roli semantycznej i typu semantycznego. Do zdefiniowania tego drugiego posłużyli się zestawem synsetów podstawowych z EuroWordNetu (za PWN oznaczanego jako ang. *base concepts*)²⁹. Wskazany typ semantyczny oznacza uogólnioną preferencję selekcyjną (por. rozdział 5) dla danego argumentu wszystkich czasowników należących do synsetu w znaczeniu przez ten synset wyznaczonym.

Twórcy VerbaLeksu uznali role semantyczne (funktory) stosowane w VALLEKSIE za zbyt ogólne, gdyż ich zdaniem nie wystarczają do rozróżnienia odmiennych znaczeń czasowników. Na zestaw ról wybrali ontologię szczytową EuroWordNetu (ang. *EuroWordNet Top Ontology*, Vossen *et al.*, 1998), z której wybrali ok. 40 elementów (Pala i Horák, 2009). W rezultacie na przykład na pozycji podmiotu (funktor ACT) mogą znajdować się agens AG, obiekt OBJ, substancja SUBST, a także czynność ACT, zdarzenie EVEN, wiedza KNOW, informacja INFO i stan STATE. Następnie można np. określić, czy agens jest osobą (AG<person:1>), zwierzęciem (AG<animal:1>), grupą ludzi (AG<group:1>), instytucją (AG<institution:1>) czy maszyną (AG<machine:1>). Role te nie są jednoznacznie związane z pozycją podmiotu, jak w VALLEKSIE, co powinno ułatwić reprezentację alternacji, które powinny je zachowywać. Niemniej jednak przypomina to bardziej dwupoziomą reprezentację (kategoria semantyczna, synset szczytowy) niż klasyczne role semantyczne, nawet bardziej szczegółowe³⁰. Rola ACT ma także zastosowanie do wymagań bezokolicznikowych, rola ATTR — do wymagań przymiotnikowych, zaś rola MAN — do wymagań przysłówkowych. Wymagania te nie posiadają dokładniejszej kategoryzacji semantycznej, a jedynie oznaczane są przez [v], [a] i [b], co odpowiada oznaczeniom czasowników, przymiotników i przysłówków w PWN.

²⁹ Pala i Horák (2009) wymieniają liczbę 400 wykorzystywanych synsetów, co jest liczbą zbyt dużą jak na wspomniany zestaw, choć relatywnie małą w stosunku do rozmiaru PWN czy EuroWordNetu.

³⁰ Można odnieść wrażenie, że dla funkтора ACT wystarczyłoby wyróżnienie dwóch ról, agensa i przyczyny. Z drugiej strony role szczegółowe są wyraźniej powiązane z poszczególnymi predykatami.

W słowniku została dodana specjalna rola ISUB dla konstrukcji bezosobowych (są one w języku czeskim dość częste), np. *Dalo se do deště* (*Zaczęło padać*).

VerbaLex zawiera informację na temat sposobu użycia leksemu. Użycie podstawowe oznaczane jest jako *prim*, metaforyczne jako *fig*, zaś idiomatyczne jako *idiom*. W 2009 roku VerbaLex zawierał 4681 sensów dla 1817 lematów posiadających użycia metaforyczne oraz 1120 lematów posiadających użycia idiomatyczne (Pala i Horák, 2009).

Przykładowe hasła VerbaLeksu widnieją na Rysunku 2.12. Hasła słownika zawierają ponadto przykłady użycia dla poszczególnych jednostek synsetu. Indeksy przy lematach służą identyfikacji jednostki leksykalnej. Pełną charakterystykę posiada hasło *obléci, oblékat, obléknout, ustroit, stroit* (*ubrać, ubierać, założyć, zakładać*); hasło *narazit, narážet* (*uderzyć, uderzać*) zawiera ramę, w której wymaganie może być realizowane na kilka sposobów; hasło *popřít* (*zaprzeczyć*) zawiera m.in. wymaganie zdaniowe; hasło *zacít* (*zacząć*) zawiera m.in. wymaganie bezokolicznikowe.

Zauważmy, że kategoria semantyczna oraz możliwość transformacji biernej przypisywane są hasłu jako całości, natomiast możliwość wystąpienia konstrukcji z zaimkiem zwrotnym jest powiązana już z konkretną ramą, wraz ze wskazaniem argumentu, który przechodzi na zaimek zwrotny. Co ciekawe, przypadek jest tym razem opisywany symbolicznie, a nie numerem.

Dla VerbaLeksu tworzone są klasy czasowników na wzór VerbNetu (por. punkt 2.1.2), a właściwie poszczególnym ramom przyporządkowywane są odpowiednie klasy VerbNetu oparte na klasyfikacji Levin (Hlaváčková *et al.*, 2009; Pala i Horák, 2009). Odmienność składniowej charakterystyki argumentów wynikająca z faktu istnienia przypadków uniemożliwia bezpośrednio posłużenie się wzorcami alternacji dla angielskiego, dlatego klasyfikując czasowniki autorzy uwzględniają kwestię posiadania wspólnych ról semantycznych w grupowanych ramach walencyjnych, opierając się na założeniu, że podobne czasowniki współdzielą role semantyczne (Hlaváčková, 2007). W ten sposób jednak liczba klas została zredukowana z ok. 400 do 80, a powstałe klasy nie są jednorodne i wymagają głębszej klasyfikacji. Opracowanie 6400 czasowników doprowadziło do wyróżnienia 260 takich klas. Klasy czasowników tworzą ontologię opisaną w (Hlaváčková *et al.*, 2009).

Opracowana została też metoda wiązania VerbaLeksu z FrameNetem (Materna, 2009).

2.3. Słowniki walencyjne języka rosyjskiego

Podstawowym słownikiem języka rosyjskiego mającym m.in. charakter walencyjny jest *Kombinatoryczny słownik objaśnień* (ang. *Explanatory Combinatorial Dictionary*) (Mel'čuk i Zholkovskiy, 1984) oparty na Modelu Sens

narazit¹_{pf} / **narážet**¹_{impf}

1 narazit:1 / narážet:1

-frame: AG<person:1>^{obl}_{kdo1} VERB
 OBJ<object:1>^{obl}_{do} čeho2,na co4 PART<body part:1>^{obl}_{čím7}

2 narazit:1 / narážet:1

-frame: OBJ<vehicle:1>^{obl}_{co1} VERB
 OBJ<object:1>^{obl}_{do} čeho2,na co4

obléci¹_{pf} / **oblékat**¹_{impf} / **obléknout**¹_{pf} / **ustroit**¹_{pf} / **stroit**¹_{impf}

=canbepassive yes

=class dress-41.1.1

1 obléci:1 / oblékat:1 / obléknout:1

-frame: AG<person:1>^{obl}_{kdo1} VERB
 PAT<person:1>^{obl}_{komu3} ART<garment:1>^{obl}_{co4}
 -synonym: ustroit:1 / stroit:1
 -use: prim
 -refl: obj_dat

2 obléci:1 / oblékat:1 / obléknout:1 / ustroit:1 / stroit:1

-frame: AG<person:1>^{obl}_{kdo1} VERB
 PAT<person:1>^{obl}_{koho4} ART<garment:1>^{obl}_{do} čeho2
 -synonym:
 -use: prim
 -refl: obj_ak

popřít¹_{pf}

1 popřít:1

-frame: AG<person:1>^{obl}_{kdo1} VERB COM<statement:1>^{obl}_{že}

začít¹_{pf}

1 začít:1

-frame: AG<person:1>^{obl}_{kdo1} VERB ACT<[v]>^{obl}_{inf}

Rysunek 2.12: Przykładowe hasła słownika walencyjnego VerbaLex

⇔ Tekst (ang. *Meaning⇔Text Theory*, Mel'čuk, 1988)³¹. Hasła słownika podzielone są na 10 stref:

1. opis morfologiczny;
2. specyfikacja stylu (archaiczny, kolokwialny itp.);
3. definicja zawierająca stałe (pojęcia podstawowe i pochodne) oraz zmienne;
4. wzorzec rządu, czyli tablica, w której kolumny reprezentują poszczególne argumenty semantyczne leksemu (oznaczone przez właściwą zmienną), a każdy element kolumny opisuje kolejne realizacje powierzchniowe tego argumentu;
5. ograniczenia na wzorzec rządu określające które argumenty mogą ze sobą współwystępować;
6. przykłady dopuszczalnych i niedopuszczalnych kombinacji leksemu i jego argumentów,
7. funkcje leksykalne wyrażające związki z innymi leksemami,
8. ilustracja użycia leksemu w rzeczywistych wypowiedzeniach,
9. informacje encyklopedyczne (w ograniczonym zakresie),
10. lista idiomów semantycznie niekompozycyjnych, w których występuje leksem hasłowy.

Powyższy słownik stał się podstawą do słownika wykorzystywanego w systemie rosyjsko-angielskiego tłumaczenia maszynowego ETAP-3 (Boguslavsky *et al.*, 2004). Kolejny słownik walencyjny rosyjskiego to *Rosyjski FrameBank* (Lyashevskaya i Kashkin, 2015).

2.4. Słowniki walencyjne języka polskiego

Zjawisko walencji było ważnym tematem badań lingwistycznych także dla języka polskiego (por. Hajnicz (2022, punkt 2.3)). Opracowano też szereg słowników walencyjnych, które omówimy poniżej. Skupimy się tu na ich własnościach semantycznych; poziom składniowy słowników został omówiony tamże.

2.4.1. Słownik Polańskiego

Pierwszym wyczerpującym, opracowanym w sposób systematyczny słownikiem walencyjnym czasowników polskich był słownik pod redakcją Kazimierza Polańskiego (1980–1992). Słownik ten skupia się na syntaktycznym aspekcie walencji, a kwestie znaczeniowe ograniczono do sytuacji, gdy różnice znaczeniowe wpływają na łączliwość czasownika. Wówczas hasło dzielone jest na podhasła oznaczane cyframi rzymskimi.

³¹ Publikacja zawiera podzbiór 250 rosyjskich czasowników i rzeczowników.

Pary aspektowe, o ile nie różnią się walencją, podawane są w jednym haśle. Czasowniki z *się* zawsze podawane są jako osobne hasła niezależnie od rodzaju *się* (poza *bezosobowym*; por. punkt 1.1.4.1 s. 19). Informację o występowaniu strony biernej umieszcza się w wypadku nieregularności. Wymienność składników na danej pozycji oznaczana jest za pomocą nawiasów klamrowych (w przykładach za pomocą ||).

Hasło słownikowe zawiera:

1. wyraz hasłowy w postaci bezokolicznika;
2. schematy zdaniowe będące ciągami wymagań połączonych symbolem + przy szyku swobodnym oraz \cap dla szyku obowiązkowego, w kolejności występowania w szyku podstawowym, przy czym czasownik oznaczany jest przez ‘—’, zaś wymagania fakultatywne umieszczane są w nawiasach okrągłych;
3. charakterystykę semantyczną składników nominalnych w kolejności ich występowania w schemacie; jest ona umieszczana w nawiasach kwadratowych;
4. informację o stronie biernej;
5. przykłady wypisane z literatury bądź stworzone przez autorów.

skrót	opis	skrót	opis	skrót	opis
[+Abstr]	abstrakcyjność	[Coll]	zbiorowość	[Instr]	narzędzie
[-Abstr]	konkretność	[Elm]	żywiol	[Liqu]	ciecz
[+Anim]	żywotność	[Fl]	roślina	[Mach]	maszyna
[-Anim]	nieżywotność	[Inf]	informacja	[Mat]	materiał
[+Hum]	osobowość	[Instit]	instytucja	[Pars]	część
[-Hum]	niesobowość				

Tabela 2.3: Charakterystyka semantyczna fraz nominalnych w słowniku walencyjnym Polańskiego

W Tabeli 2.3 umieszczone zostały ograniczenia selekcyjne (por. punkt 5.1.1) na zachodzenie realizacji poszczególnych fraz nominalnych w wypowiedzeniach. Ograniczenia takie mogą być ze sobą łączone. Nie jest wspomniane natomiast, że tworzą one hierarchię, np. instytucja, narzędzie, materiał itp. są konkretne, zaś informacja jest abstrakcyjna.

W przykładzie (2.13) przedstawione zostało hasło słownika Polańskiego dla czasownika *lubić*.

(2.13) **LUBIĆ**

$$\begin{array}{l}
 \text{NP}_N \text{ --- } \left\{ \begin{array}{l}
 \text{NP}_A^1 \quad + \quad \left(\left\{ \begin{array}{l} \text{za} \cap \text{NP}_A^2 \\ \text{za} \cap \text{Ts}_A, \text{że} \cap \text{S} \end{array} \right\} \right) \\
 \text{NP}_A^3 \\
 \text{żeby} \cap \text{S} \\
 \text{IP}
 \end{array} \right\} \\
 \\
 \text{NP}_N \longrightarrow [+Hum] \\
 \text{NP}_A^1 \longrightarrow [+Anim] \quad \text{NP}_A^3 \longrightarrow \left[\begin{array}{l} -Abstr \\ -Anim \end{array} \right] [+Abstr] \\
 \text{NP}_A^2 \longrightarrow [+Abstr]
 \end{array}$$

2.4.2. Słownik CEGLEX

Vetulani (2000, 2004) prezentuje elektroniczny słownik walencyjny POLEX, będący poniekąd polską częścią systemu CEGLEX (ang. *Central European Genelex Model*)³², którego model reprezentacji pochodzi z systemu GENELEX (Antoni-Lay *et al.*, 1994), opracowanego pierwotnie dla francuskiego, a następnie dla innych języków zachodnioeuropejskich. Jest to formalizm wykorzystujący do przechowywania danych językowych format SGML. Składa się on z trzech warstw: morfologicznej, syntaktycznej i semantycznej, a więc wykracza poza typowy słownik walencyjny, w którym warstwa morfologiczna jest pomijana (przechowywana w odrębnym słowniku morfologicznym)³³.

Poszczególne znaczenia słów reprezentowane są w warstwie semantycznej za pomocą elementu **Sem_unit** odpowiadającego w sposób wzajemnie jednoznaczny elementowi **Synt_unit**. Oznacza to, że warstwa semantyczna nie jest bezpośrednio wiązana z warstwą morfologiczną, przeto każdy leksem autosemantyczny powinien posiadać także i reprezentację syntaktyczną, choć nie jest jasne, jak ma ona wyglądać dla jednostek nie mających charakteru predykatywnego. Podstawowym źródłem opisu semantycznego rzeczowników była tradycyjna informacja słownikowa (Szymczak, 1993), obejmująca relacje generalizacji/partykularyzacji, meronimii, synonimii czy antonimii. Semantyczny opis czasowników także oparty był na słowniku Polańskiego.

Przykładowy opis czasownika *bronić* w tym formalizmie (za Vetulani, 2000) widnieje na Rysunku 2.13.

³² Poza polskim, obejmował także czeski i węgierski.

³³ Ale por. *Kombinatoryczny słownik objaśnień* języka rosyjskiego, punkt 2.3, który łączy jeszcze więcej rodzajów informacji.

```

<Simple_mu   id="smu-brać"
             appellation="czasownik niedokonany 'brać'"
             autonomy="YES"
             category="VERB"
             subcategory="IMPERFECTIVE"
             .....
</></>
<Synt_unit   id="synt_u_braćI1b"
             .....
</></>
<Sem_unit    id="seu_braćI1b"
             appellation="(ktoś|coś) bierze (kogoś|coś) od kogoś"
             wval_sem_feature_l="wfv_aspect_imperfect">
  <Predicative_rep preferred="YES" predicate="pred_braćI1b">
</></>
<Predicate   id="pred_braćI1b"
             type="LEXICAL"
             wval_sem_feature_l="wfv_aspect_imperfect"
             argument_l="arg_agent_anim_plus arg_patient_abstr_minus
                       arg_source_poss_hum_plus">
</>

```

Rysunek 2.13: Reprezentacja warstwy semantycznej dla czasownika *brać* w formalizmie CEGLEX

Istotna część modelu GENELEX/CEGLEX została zweryfikowana na materiale 2800 leksemów, w skład czego wchodziły 1853 rzeczowniki proste, 379 rzeczowników złożonych, 315 przymiotników, 21 zaimków, 210 czasowników, 28 imiesłowów, 31 liczebników, 13 przysłówków, 19 spójników 31 przyimków i 15 partykuł. Nie jest jasne, ile z nich miało charakter predykatywny.

Vetulani (2004) szczegółowo omawia kwestie implementacji słownika w systemie POLINT.

2.4.3. Projekt *Ramki*

W ramach projektu pod kierunkiem Jadwigi Linde-Usiekniewicz powstał eksperymentalny FrameNet polski, pod nazwą *Ramki* (*Rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej (ram interpretacyjnych) do opisu polszczyzny*) (Derwojedowa *et al.*, 2008; Derwojedowa i Zawisławska, 2007; Kieraś, 2007). W ramach projektu opracowanych zostało 200 jednostek czasownikowych dla 50 leksemów czasownikowych, poklasyfikowanych według własności syntaktycznych, semantycznych, a także pragmatycznych. Dla tego zestawu zaproponowano 14 ram i 33 role. Reprezentacja zawiera po-

wierzchniowy schemat walencyjny, spis ról realizowanych przez poszczególne elementy wraz ze schematycznym opisem sytuacji (scenariuszem). Każdej jednostce przypisany jest zestaw oznakowanych przykładów pochodzących z korpusu IPI PAN (KIPI)³⁴. Przykładowy opis jednostki dla czasownika *chwycić* przedstawiony jest na Rysunku 2.14 (za Derwojedowa i Zawisławska, 2007).

CHWYTAĆ SIĘ₁ V-1.1 (D)
 CHWYTAĆ SIĘ₂ V-1.2 (za + B)

AGENS	Mian
OBIEKT	Dop
NARZĘDZIE	Narz

[Mój przyjaciel Kuba, wysoki i szczupły,]_{Mian}^{AGENS} {chwycić się}
 (rękojma)_{Narz}^{NARZĘDZIE} [wystających dachówek]_{Dop}^{OBIEKT}.

Rysunek 2.14: Przykład opisu jednostki w projekcie *Ramki*

³⁴ Stworzony w Zespole Inżynierii Lingwistycznej IPI PAN (Przepiórkowski *et al.*, 2003; Przepiórkowski, 2004a); niejako poprzednik NKJP, por. 1.2.1.

Rozdział 3

Rama semantyczna

Tak jak schemat składniowy jest podstawowym elementem reprezentacji składni w *Walentym*, tak reprezentacja semantyki skupia się wokół ramy semantycznej. Można powiedzieć, że poziom składniowy to lista schematów, a „czysty” poziom semantyczny to lista ram (pozostają jeszcze powiązania między oboma poziomami). I tak jak schemat to lista pozycji składniowych (por. punkt 1.1.4 s. 17 oraz (Hajnicz, 2022, punkt. 5.2)), tak rama to lista argumentów semantycznych reprezentowanych przez rolę semantyczną i preferencje selekcyjne.

Rozważmy np. predykat DOKUPIĆ i jego ramę semantyczną wraz z odpowiadającą jej dwoma schematami składniowymi widoczną na Rys. 3.1. Wszystkim pozycjom tego predykatu (np.: $\text{subj}\{\text{np}(\text{str})\}$ – frazie nominalnej w przypadku strukturalnym, czyli zależnym od kontekstu w funkcji podmiotu; $\text{obj}\{\text{np}(\text{part})\}$ – frazie nominalnej w przypadku partytywnym, w funkcji dopełnienia bliższego; $\{\text{prepn}(\text{za}, \text{acc})\}$ – frazie przyimkowej wymagającej przyimka *za* wymagającego biernika, w funkcji dopełnienia dalszego) odpowiadają argumenty semantyczne, które będziemy uszczegóławiać dodając do nich rolę semantyczną (p. 1.3.3.1) oraz preferencje selekcyjne (p. 1.3.3.2), np.: $\text{subj}\{\text{np}(\text{str})\}$ odpowiada argument semantyczny $\langle \text{Initiator}^{\text{Goal}}, \{\text{PODMIOTY}\} \rangle$; $\text{obj}\{\text{np}(\text{part})\}$ – argument $\langle \text{Theme}, \{\text{DOBRA}\} \rangle$; $\{\text{prepn}(\text{za}, \text{acc})\}$ – $\langle \text{Measure}, \{\text{pieniądze-1}, \text{jednostka monetarna-1}\} \rangle$.

dokupić-1					
Rama:	pewna [2]				
Rola:	Initiator, Goal	Theme, Source	Theme, Goal	Measure	Initiator, Source
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	DOBRA	DOBRA	pieniądze-1	PODMIOTY
				waluta-1	

dokupić („perf):				
Schemat:	pewny [49832]			
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(st)	np(part)	prepn(do.gen)	prepn(od.gen)
			prepn(za.acc)	

Schemat:	pewny [49894]			
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(st)	np(part)	prepn(do.gen)	prepn(za.acc)
				xp(locat)

Rysunek 3.1: Schematy czasownika DOKUPIĆ wraz z odpowiadającą im ramą semantyczną

3.1. Powiązanie ram ze Słowosiecią

Rama semantyczna identyfikuje konkretne znaczenie predykatu. Nie posiada ona odrębnego identyfikatora, i jest etykietowana za pomocą listy jednostek leksykalnych ze Słowosieci. Nie musi to być pojedyncza jednostka, tylko cała ich lista, gdyż:

- Tak jak we FrameNecie, ta sama rama może stanowić interpretację dla sytuacji widzianej z dwóch odmiennych perspektyw, np. sprzedającego i kupującego, (zjawisko konwersji, por. punkt 1.2.2.3 s. 29). Jako że w *Walentym* dana rama jest powiązana z pojedynczym czasownikiem (ew. jego derywatami morfologicznymi), mamy z tym do czynienia jedynie w wypadku tzw. autokonwersów, np. *nająć-1* – (*od kogoś*) i *nająć-2* – (*komuś*). To są ewidentnie różne znaczenia, chociaż reprezentowane przez jedną i tę samą ramę¹.
- Jednostka z *się* w lemacie podwiązywana jest do tej samej ramy, co jednostka bez *się*. Jako przykład rozważmy czasownik GARBIC (*ktoś garbi plecy*) i jego wersja z *się* GARBIC SIĘ (*plecy garbią się komuś*), por. Rys. 3.4. Inny przykład to *nająć się-1* (*ktoś₁ u kogoś₂ do pracy*) oraz *nająć-3* (*ktoś₂ kogoś₁ do pracy*). Bardzo często mamy do czynienia *reflexivum passivum*, na przykład *otworzyć-2* (*drzwi, oczy*) oraz *otworzyć się-1*.
- Ta sama rama może mieć podpiętą zarówno „zwykłą” jednostkę leksykalną, jak i jednostkę, a nawet kilka, o lemacie wieloczłonowym (frazeologiczną). Rama czasownika CHMURZYĆ uwidoczniiona na Rys. 3.3 posiada całą listę takich lematów (dla bliskoznacznych frazeologizmów).

nająć-2, nająć-1

Rama:	pewna [12815]				
Rola:	Initiator, Source	Initiator, Goal	Theme	Purpose	Measure
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	PODMIOTY	obszar-1	działalność-1	zapłata-1
			rzecz-4		pieniądze-1
			lokal-1		

chmurzyć czoło-1, chmurzyć oblicze-A, chmurzyć się-1, chmurzyć twarz-A, czoło chmurzy się-A, oblicze chmurzy się-A, twarz chmurzy się-A

Rama:	pewna [71073] Lemma	
Rola:	Experiencer	Stimulus
Preferencje selekcyjne:	LUDZIE	CZEMU

Rysunek 3.2: Rama semantyczna z przypisanymi dwiema jednostkami o lemacie „prostym”

Rysunek 3.3: Rama z wieloma jednostkami posiadającymi lematy wieloczłonowe

Oczywiście w większości przypadków mamy do czynienia z ramami identyfikowanymi pojedynczymi jednostkami leksykalnymi, patrz Rys. 3.5, 1.3 (s. 38), 1.5 (s. 41), 1.6 s. 43 oraz 1.8 (s. 46).

¹ W tym wypadku w rozróżnieniu znaczeń pomaga składnia.

garbić-1, garbić się-1			
Rama:	pewna [38922]		
Rola:	Theme, Foreground	Condition	Theme, Background
Preferencje selekcyjne:	istota ludzka-1	stan psychiczny-1	plecy-1
		przedmiot-1	
		starość-1	
		ciężar-1	

garbić się (...imperf):			
Schemat:	pewny [627]		
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(dat)	prepn(pod,inst)
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(dat)	prepn(pod,inst)

garbić (...imperf):			
Schemat:	pewny [50321]		
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepn(pod,inst)

garbić (...imperf):			
Schemat:	pewny [35697]		
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	xp(caus)

garbić (...imperf):			
Schemat:	pewny [35179]		
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(dat)	xp(caus)
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(dat)	xp(caus)

Rysunek 3.4: Rama semantyczna z przypisaną jednostką o lemacie „prostym” oraz z *się* wraz ze schematami

W *Walentym* zostało przyjęte założenie, że każda jednostka leksykalna może być przypisana tylko do jednej ramy semantycznej. To założenie ma zasadnicze znaczenie dla struktury słownika – gdyby jednostka mogła być przypisywana do kilku ram, nie mogłaby pełnić funkcji identyfikatora ramy. Jednak początkowe założenie, że nie może być dwóch jednostek leksykalnych o tym samym lemacie, podpiętych do tej samej ramy czy też mających identyczną ramę semantyczną, uległo podczas znakowania weryfikacji. Rama ma za zadanie reprezentować opisywaną przez predykat sytuację, a różne perspektywy opisu tej sytuacji nie są wystarczającą przyczyną rozdzielania ram. Nie mówiąc już omówionej poniżej innej granulacji znaczeń w *Słowsieci* i *Walentym*.

3.1.1. Brakujące znaczenia

Zdarza się, że w *Słowsieci* sposób rozróżniania znaczeń jest inny niż w *Walentym*, często bardziej szczegółowy. Możliwa jest jednak sytuacja przeciwna, gdy to w *Słowsieci* brakuje znaczenia. Jest to bardzo częste w wypadku frazeologizmów (por. Rys. 3.3), jednak wcale nie jest takie rzadkie dla „standardowych” lematów. Tak jest dla czasownika HUKNAĆ z *się morfologicznym*, por. Rys. 1.4 s. 40 (*Słowsiec* w ogóle nie przewidziała jednostek o lemacie HUKNAĆ SIĘ). Inny przykład to czasownik DIALIZOWAĆ, dla którego uwzględniono jedno znaczenie dializować-1 o hiperonimie {leczyć-1, kurować-1, ulecząć-1}, a więc oznaczające usuwanie z organizmu szkodliwych produktów przemiany materii oraz wody, których nie są w stanie usunąć nieprawidłowo funkcjonujące nerki. Nie przewidziano rzadszego znaczenia oznaczającego oczyszczanie innych roztworów i zawiesin, por.

wieżć-1

Ocena ramy:	pewna [74]						
Rola:	Initiator	Theme	Instrument	Location, Source	Location, Goal	Path	Purpose
Preferencje selekcyjne:							

wieżć (__,imperf):

Schemat:	pewny [31835]						
Funkcja:	subj	obj					
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(inst)	xp(abl)	xp(adl)	xp(dest)	xp(perl)
			prepnp(na,loc)				
			prepnp(w,loc)				

Rysunek 3.5: Rama semantyczna jednostki wieżć-1 z odpowiadającym jej schematem składniowym

Rys. 3.6. Co dziwniejsze, powiązany derywacyjny rzeczownik DIALIZA ma aż dwie adekwatne jednostki, dializa-1 o hiperonimie {zabieg leczniczy-1} i hiponimie {hemodializa-1} oraz dializa-2 o hiperonimach {rozdziół-2} i {proces chemiczny-1} i hiponimie {elektrodializa-1}.

3.2. Ocena ramy

W *Walentym* staramy się opisywać w jak najszerszym zakresie zależności występujące we współczesnej polszczyźnie. Należy jednak podkreślić, że nie jest to słownik poprawnościowy, w rygorystyczny sposób ograniczony do obowiązującej normy językowej. Dlatego notujemy wszystkie zjawiska walencyjne dostatecznie częste w uzusie.

W celu zachowania jakości i dobrej organizacji słownika wprowadzone zostały oceny, zarówno na poziomie składniowym, jak i semantycznym. Ocena dotyczy zarówno poprawności, jak i rejestru konstrukcji. Na poziomie składniowym ocenie podlegają poszczególne schematy, tzn. mają przypisywane oceny dotyczące z jednej strony ich jakości (*pewny*, *wątpliwy*, *zły*), a drugiej strony rejestru (*archaiczny*, *potoczny*, *wulgarny*). Na przykład dla czasownika

dializować-B, dializa-2

Rama:	dziedziniowa [3372]		
Rola:	Theme	Initiator	Instrument
Preferencje selekcyjne:	ciecz-1	LUDZIE	dializator-1
	mieszanina-1		naczynie laboratoryjne-1

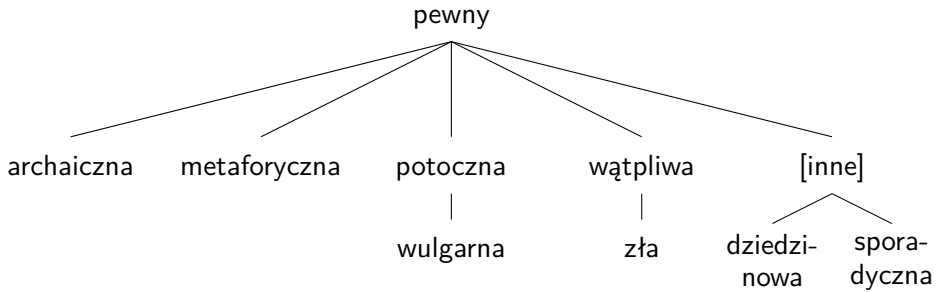
Identyfikator:	Przykład:
405414	Opisany niniejszym sposób może ewentualnie obejmować dializowanie roztworu mieszaniny uzyskanej z lizy bakteryjnej.
170884	Sok dializowano przez około 16 godzin w lodówce wobec kilkakrotnie zmienianego buforu 1 (pH = 3,5).

Rysunek 3.6: Rama dla znaczenia nie przewidzianego w *Słownosieci*

BUNTOWAĆ schemat reprezentujący konstrukcję *buntować się przed czymś*, dla czasownika CENTRALIZOWAĆ — *centralizować się na*, dla czasownika DEGUSTOWAĆ — *degustować się czymś* czy dla czasownika NAPOMINAĆ — *napominać kogoś o czymś*, zostały oznakowane jako **złe**. Z kolei dla czasownika CIAĆ schemat reprezentujący konstrukcję *ciąć się z kimś*, dla czasownika CZEPIAĆ — *czepiać coś gdzieś*, dla czasownika DARZYĆ — *darzyć się komuś*, dla czasownika GANIĆ — *ganić coś komuś* zostały oznakowane jako **archaiczne**; dla czasownika BIEGAĆ — *komuś biega o coś*, dla czasownika CISKAĆ — *ciskać się na coś*, dla czasownika DOJADAĆ — *dojadać czymś* schematy zostały oznakowane jako **potoczne**.

Nietrudno zauważyć, że powyższa charakterystyka bardzo często obejmuje nie tylko kwestie składniowe, ale całą składniowo-semantyczną strukturę wypowiedzenia. Dlatego ramy semantyczne podlegają ocenie w sposób zbliżony do schematów. W tym wypadku także oceniana jest poprawność ramy (*pewna, wątpliwa, zła*) oraz jej rejestr (*archaiczna, potoczna, wulgarna*). Dodatkowo wprowadzona została ocena *metaforyczna* dla utrwalonych w języku metaforycznych znaczeń predykatów, oraz *dziedziniowa* dla znaczeń specyficznych dla tekstów z danej dziedziny, dla żargonu specjalistycznego.

Podobnie jak w wypadku schematów, większość ram będzie posiadało ocenę *pewna*. Można bez większego ryzyka założyć, że każdy schemat oceniony jako *pewny* będzie posiadał przynajmniej jedno znaczenie mieszczące się w normie językowej, czyli reprezentowane przez ramę ocenianą jako *pewna*. Nie oznacza to wszystkich ram z podpiętym tymże schematem. Na przykład dla czasownika ZALICZAĆ *pewny* schemat obejmujący konstrukcję *zaliczać*

Rysunek 3.7: Hierarchia ocen ram semantycznych *Walentym*

coś komuś, kogoś do jakichś itd. (zaliczać-3) obejmuje też potoczne *zaliczać imprezy* (zaliczać-2) oraz *zaliczać kogoś (dziewczyzny)* (zaliczać-5), co jest sformułowaniem wulgarnym, a przynajmniej potocznym. Rysunek 3.8 zawiera wszystkie te ramy wraz z podwiązaniem do jednego, wybranego schematu, oraz schematy ilustrujące kolejno te ramy.

Zazwyczaj trudno jest oddzielić ocenę na poziomie składniowym od tej na poziomie semantycznym, zwłaszcza gdy dotyczy to rejestru. Trudno wyobrazić sobie, by schemat uznany za *potoczny* czy *wulgarny* posiadał znaczenie mieszczące się w normie językowej. Także archaiczne konstrukcje *ciąć się z kimś, czepiać coś gdzieś, darzyć się komuś* dotyczą odrębnych, archaicznych znaczeń czasownika. Jednak archaiczna konstrukcja *ganić coś komuś* jest semantycznie równoważna współczesnej konstrukcji *ganić kogoś za coś*, i są wspólnie podpinane pod tę samą ramę ocenioną jako *pewna*, por. Rys. 3.9. Podobnie potoczne *dojadać czymś* jest zbliżone do normatywnego *dojadać coś*. Znaczenie jest to samo, jednak forma składniowa różni się rejestrem.

Jeśli w warstwie składniowej występuje schemat oceniony jako *zły*, bardzo często jest ignorowany na poziomie semantycznym. Leksykografowie mieli bowiem tendencje dla tworzenia schematów *złych* wyłącznie dlatego, że w NKJP, zwłaszcza NKJP 300M, wystąpiły przykłady ich użycia. Są jednak dwa przypadki, w których takie schematy są podpinane do ram. Po pierwsze, jeśli niepoprawność dotyczy wyłącznie samej konstrukcji składniowej, która reprezentuje jeden z akceptowanych znaczeń wyrazu, należy taki schemat pod tę ramę podpiąć. I tak na przykład widoczna na Rys. 3.10 niepoprawna konstrukcja *napominać kogoś o czymś* (*zły* schemat [1749]) jest równoważna semantycznie poprawnej konstrukcji *napominać kogoś za coś* (*pewny* schemat [5349]), więc adekwatny *zły* schemat podpinamy pod tę samą, *pewną* ramę.

Drugi wyjątek dotyczy sytuacji, gdy dany predykat jest często wykorzystywany przez użytkowników języka w błędny sposób. Zazwyczaj dotyczy to przenoszenia znaczeń pomiędzy wyrazami o podobnym brzmieniu

zaliczać-2		zaliczać („imperf):	
Rama:	potoczna [160114]	Schemat:	pewny [1125]
Rola:	Theme Initiator	Funkcja:	subj obj
Preferencje selekcyjne:	okazja-2 istota ludzka-1 rozrywka-1	Typy fraz:	np(str) np(str) prepadjp(do,gen)
zaliczać się-A, zaliczać-3		zaliczać („imperf):	
Rama:	pewna [160116]	Schemat:	pewny [1125]
Rola:	Recipient Attribute Theme Initiator	Funkcja:	subj obj
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY CECHA ALL PODMIOTY	Typy fraz:	np(str) np(str) prepadjp(do,gen)
zaliczać-5		zaliczać („imperf):	
Rama:	wulgarna [160115]	Schemat:	pewny [1125]
Rola:	Theme Initiator	Funkcja:	subj obj
Preferencje selekcyjne:	istota ludzka-1 istota ludzka-1	Typy fraz:	np(str) np(str) prepadjp(do,gen)
Przykład:			
Wpadasz - wypadasz, zaliczasz kilka imprez w ciągu wieczoru, tworzysz iluzję, że wszędzie cię chcą, że wręcz nie nadążasz, a tak naprawdę nie jesteś nigdzie.			
Pomyśl - co tu krzyć - zaliczam do groteskowych.			
Ponadto nosił przyciemniane okulary, zaliczał mnóstwo dziewczyn i znalazł się na militariach.			

Rysunek 3.8: Ramy semantyczne o różnych ocenach wraz z ich powiązaniem do jednego schematu

ganić-1, ganić-2		ganić („imperf):	
Rama:	pewna [17490]	Schemat:	pewny [5349]
Rola:	Manner Theme, Background Theme, Foreground Initiator	Funkcja:	subj obj
Preferencje selekcyjne:	KOMUNIKAT CECHA ISTOTY PODMIOTY gest-1 CZYNNOŚĆ PODMIOTY spojrzenie-1	Typy fraz:	np(str) np(str) np(inst) prepnp(za,acc) prepncp(za,acc,int) prepncp(za,acc,ze)
		Schemat:	archaiczny [437]
		Funkcja:	subj obj
		Typy fraz:	np(str) np(str) np(dat) np(inst)

Rysunek 3.9: *Pewna* rama czasownika GANIĆ z odpowiadającymi jej schematami *pewnym* i *archaicznym*

dopomagać-1					dopomagać (__,imperf):				
Rama:	pewna [5218]				Schemat:	pewny [38575]			
Rola:	Initiator	Recipient	Purpose	Instrument	Funkcja:	subj	controller	controllee	
Preferencje selekcyjne:	ISTOTY	ISTOTY	SYTUACJA	CZYNNOSĆ	Typy fraz:	np(str)	np(dat)	infp(_)	np(inst)
	PODMIOTY	PODMIOTY		KOMUNIKAT					ncp(inst,ze)
				KONCEPCJA					
				rzecz-4					
				Schemat:	zły [12270]				
				Funkcja:	subj				
				Typy fraz:	np(str)	np(dat)	np(inst)	preppn(do,gen)	
								prencp(do,gen,zeby)	

Rozmowy potoczyły się o innych sprawach, dopomagał do nich żarliwie Fiszer swoimi żartami, wesołą twarzą i niefrasobliwym śmiechem.

Powinna dopomagać do budowania kultury, dlatego musi dawać podniety woli i materiały pracy.

Rysunek 3.10: Schemat *zły* podpięty do ramy ocenianej jako *pewna*

(ADOPTOWAĆ i ADAPTOWAĆ², SKLEPIĆ i SKLECIĆ, por. Rys. 3.11) lub bliskoznaczny w innym znaczeniu wyrazu, z którego znaczenie takie jest przeniesione (WYZYSKAĆ a WYKORZYSTAĆ, por. Rys. 3.12). I nie ma tu większego znaczenia, czy mamy tu do czynienia z konstrukcją obejmowaną przez schematy utworzone dla standardowych znaczeń wyrazu, por. Rys. 3.12, czy przeniesioną z innego predykatu (a więc zapisaną w *złym* schemacie), por. Rys. 3.11.

3.3. Argument semantyczny

Jak już wspominaliśmy we wstępie, właściwa rama semantyczna jest to lista argumentów semantycznych, stanowiących semantyczną (czy też głębokoskładniową) reprezentację pozycji składniowych otwieranych przez predykat w ramach konstrukcji realizowanych na powierzchni w postaci poszczególnych wypowiedzeń. Formalnie rzecz ujmując

$$(3.1) \quad F = \langle A_1, \dots, A_n \rangle.$$

Sam argument semantyczny jest pojęciem dość abstrakcyjnym, w *Walentym* reprezentowanym przez parę (rola semantyczna, preferencje selekcyjne) (formalnie $A_i = \langle \mathcal{R}_i, Pr_i \rangle$). Role semantyczne zostaną szczegółowo omówione w rozdz. 4, zaś preferencje selekcyjne – w rozdz. 5. Warto wspomnieć, że

² Błędne użycie ADOPTOWAĆ jako ADAPTOWAĆ jest znacznie częstsze w języku niż przeciwnie, więc tylko ten błąd został w *Walentym* uwzględniony.

adoptować się-A

Rama:	zła [48978]	
Rola:	Condition	Theme
Preferencje selekcyjne:	MIEJSCE	ISTOTY
	SYTUACJA	PODMIOTY układ-6

adoptować się (__,_):

Schemat:	zły [10341]	
Funkcja:	subj	
Typy fraz:	np(str)	xp(locat)

Schemat:	zły [10347]	
Funkcja:	subj	
Typy fraz:	np(str)	prepnp(do,gen)

Identyfikator:	Przykład:	Źródło:	Ocena:
335059	Miecia doskonale adoptuje się wśród innych kotów.	własny	dobry
335055	Łatwo adoptowali się do różnych kultur i przejmowali ich zwyczaje.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry

Rysunek 3.11: *Zła* rama czasownika ADOPTOWAĆ z odpowiadającymi jej schematami

wyzyskać-A

Rama:	zła [39361]		
Rola:	Purpose	Theme	Initiator
Preferencje selekcyjne:	CZYNNOŚĆ	CZAS	ISTOTY
		SYTUACJA	

wyzyskać (__,perf):

Schemat:	pewny [240]		
Funkcja:	subj	obj	
Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepnp(do,gen)

Schemat:	pewny [4237]		
Funkcja:	subj	obj	
Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepnp(na,acc)
			prepncp(na,acc,żeby)

Rysunek 3.12: *Zła* rama czasownika WYZYSKAĆ z odpowiadającymi jej schematami

role stanowią identyfikatory argumentów semantycznych, i często, mówiąc o konkretnej roli, mamy na myśli argument, który tę rolę pełni.

Na tak zdefiniowaną strukturę ramy semantycznej nałożone zostały dwa zasadnicze ograniczenia.

1. Dwóm argumentom A_i, A_j danej ramy R nie mogą być przypisane te same role. Oznacza to, że w ramie nie mogą wystąpić np. dwa *Theme*³. Formalnie

$$\forall A_i, A_j (i \neq j \rightarrow \mathcal{R}_i \neq \mathcal{R}_j).$$

2. Żadnemu argumentowi nie mogą być podpięte dwie różne role. Formalnie

$$\forall A_i, \mathcal{R}_i^1, \mathcal{R}_i^2 (\mathcal{R}_i^1 \neq \mathcal{R}_i^2).$$

Pierwszy warunek sprawia wiele trudności w przypadku co bardziej złożonych, nietypowych zależności pomiędzy argumentami predykatu. Na przykład w wypadku MYĆ, np. *ręce mydłem za pomocą szczotki*, zarówno *ręce*, jak i *mydło* w bieżącej wersji *Walentego* są uznawane za *obiekt*, przy czym trudno znaleźć między nimi sensowne powiązanie. Jest to jednak warunek niewzruszony, w przeciwnym razie role nie mogłyby stanowić identyfikatorów argumentów i trudno byłoby określić zależności pomiędzy takimi ramami. Fakt, że warunek ten jest trudny do spełnienia dla danego predykatu, może świadczyć jedynie o tym, że wybrany zestaw ról okazał się niewystarczający.

Przypadki, w których trudne jest spełnienie drugiego ograniczenia, są bardziej złożone. Jeśli obszar znaczeniowy wyznaczany dla konkretnego argumentu semantycznego przez dany predykat nakłada się na obszar dwóch ról (znajduje się w rejonie granicznym ich występowania), może być nie tylko trudno ustalić, jaka rola pasuje, lecz naprawdę mogą pasować obie. W takim wypadku rola ustalana jest po głębszej analizie tego obszaru znaczeniowego, mniej lub bardziej arbitralnie. Jako przykład weźmy czasowniki WYMUSIĆ (*ktoś₁ wymusza na kimś₂ zrobienie czegoś*) – nie jest jasne, czy *ktoś₂* jest *obiektem* czy *odbiorcą* wymuszania, a z drugiej strony to, co jest wymuszane może być *obiektem*, *celem* czy wręcz *wynikiem* aktu wymuszania.

Innym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie struktury hierarchicznej ról poprzez dodanie ról obejmujących dwie lub więcej bardziej szczegółowych ról.

Jeszcze innym rozwiązaniem jest uwzględnienie w ramie dwóch argumentów, po jednym z każdą rolą, co także mieści się w formalizmie *Walentego*. Typowym przykładem jest sytuacja, która może być wynikiem działania istoty żywej (*Initiator*) bądź samoistnych czynników (*Condition*). Ma to miejsce np. dla czasownika KRUSZYĆ. W ramie z Rys. 3.13 zostały uwzględnione oba, przy czym *Initiator* współwystępuje z *Instrumentem*.

³ To nie mogą być dwie identyczne role; role różnicują także atrybuty ról, por. punkt 4.6.

kruszyć-1, kruszyć się-1

Rama:	pewna [69025]				
Rola:	Initiator	Theme	Instrument	Result	Condition
Preferencje selekcyjne:	ISTOTY	rzecz-4	część ciała-1	forma skupienia substancji-1	SYTUACJA
	zjawisko atmosferyczne-1	substancja-1	przedmiot-1	kawałek-2	kruchość-1
	fala-1	roślina-1			starość-1
					nacisk-1

Rysunek 3.13: Rama dla sytuacji z uczestnikami, którzy nie współwystępują w sytuacji

Więcej na temat przypadków, w których trudno jest ustalić właściwą rolę, powiemy w punktach 7.1 i 7.2. Kwestia ról, które nie mogą współwystępować w sytuacji, zostanie omówiona w punkcie 7.3.

Powyższe wymagania dotyczyły pojedynczej ramy. W *Walentym* występuje jeszcze założenie dotyczące wszystkich ram predykatu. Mianowicie, hasło nie może mieć dwóch identycznych ram, czyli składających się z takich samych argumentów⁴. Wynika to z założenia, że to rama określa interpretację sytuacji, które opisują wypowiedzenia z danym predykatem (jednostką leksykalną) jako centrum. Formalnie rzecz ujmując⁵:

$$\forall_{F_1, F_2} (F_1 \neq F_2 \rightarrow (m < n \vee \exists_i (A_i^1 \neq A_i^2))$$

dla $F_1 = \langle A_1^1, \dots, A_n^1 \rangle$, $F_2 = \langle A_1^2, \dots, A_m^2 \rangle$ oraz $m \leq n$.

Reasumując, tworząc ramę, zawsze wychodzimy od predykatu, który ma ona reprezentować. To znaczenie predykatu wpływa na liczbę argumentów i ich reprezentację – dobór ról i preferencje selekcyjne. Zadaniem przykładów jest pomoc w ustaleniu tego obszaru, jednak go nie determinują, zważywszy na przykłady nietypowe, odstające, zjawisko metonimii itd.

3.4. Przykłady na poziomie semantycznym

W *Walentym* schematy prymarnie przypisywane były do schematów, w celu zilustrowania realizowanych przez nie konstrukcji składniowych. Były one dobierane bez uwzględniania znaczenia wypowiedzi, jedynie pod kątem jak najlepszej ilustracji pozycji składniowych i składających się nań typu fraz.

⁴ Takie same zarówno role, jak i preferencje selekcyjne.

⁵ Zakładamy, że istnieje jednoznaczny porządek ról w ramie.

Następnie podczas opracowywania poziomu semantycznego leksykografowie dodawali przykłady ilustrujące poszczególne znaczenia danego leksemu (jeśli takich brakowało), by następnie opracować dla nich ramy.

Oprócz tego, że przykłady mają dobrze reprezentować interesujące nas znaczenia, istotna była również ich autentyczność. W związku z tym skupiliśmy się na źródle pochodzenia przykładu. Zdecydowanie preferowanym źródłem jest NKJP, zwłaszcza NKJP 300M. Następna w kolejności jest literatura inna, a za nią lingwistyczna. Na koniec przykłady własne – pozostałe korpusy praktycznie nie są cytowane. Informacje o pochodzeniu przykładu są w *Walentym* notowane następująco (zgodnie z ich priorytetem):

- zrównoważony podkorpus NKJP (300M segmentów),
- pełny korpus NKJP (1800M segmentów),
- ręcznie anotowany podkorpus NKJP (1,2M segmentów),
- podkorpus DEMO NKJP (2,5M segmentów),
- pełny korpus IPI PAN (250M segmentów),
- próbka korpusu IPI PAN (30M segmentów),
- korpus Słownika Frekwencyjnego (0,5M segmentów),
- literatura inna,
- literatura lingwistyczna,
- przykład własny.

Zasada autentyczności przykładów jest bardzo ważna, nie mniej nadmierne kierowanie się tą zasadą, zwłaszcza ograniczanie się do NKJP jako ich źródła, może też mieć negatywny wpływ na jakość słownika, zwłaszcza na jego spójność, por. (Hajnicz, 2022, punkt. 5.5.1). Na poziomie semantycznym ujawnia się to przede wszystkim jako:

- brak wystąpienia ram reprezentujących rzadsze znaczenia (zwłaszcza gdy *Słowosieć* nie zawiera adekwatnej jednostki);
- brak pewnych argumentów w ramie (zazwyczaj nie uwzględnionych już na poziomie składniowym)⁶.

Na poziomie semantycznym przykłady podpinane są nie bezpośrednio do ramy, tylko do poszczególnych powiązanych z nią jednostek leksykalnych. Jest to o tyle ważne, że procedura opracowywania warstwy semantycznej zaczyna się od wyróżnienia znaczeń. Punkt wyjścia stanowią tu zarówno jednostki słowosieciowe, jak i całość podpiętych do hasła przykładów. To dopasowanie przykładów do jednostek leksykalnych, identyfikowanie znaczeń (i dodawanie) brakujących w *Słowosieci* jednostek, podpinanie brakujących przykładów dla ilustracji zidentyfikowanych znaczeń, które takiej ilustracji nie mają, stanowi podstawę, punkt wyjścia do konstrukcji właściwych ram.

⁶ Ujawnia się to zwłaszcza podczas porównywania ram etykietowanych synonimicznymi jednostkami, co jest świadectwem niespójności słownika.

Jako że pierwotnie przykłady były dobierane pod kątem własności składniowych, nie semantycznych, mogą się trafić i takie, które są niespójne semantycznie, głęboko metaforyczne bądź po prostu indywidualne znaczeniowo. W rezultacie, mimo zasady rozdzielania wszystkich przykładów pomiędzy znaczenia, pojedyncze przykłady mogą być na poziomie semantycznym niepodpięte⁷.

Tak więc przykłady nie są podpięte do ramy bezpośrednio, tylko za pośrednictwem powiązanych z nią jednostek leksykalnych⁸. Takie rozwiązanie jest głęboko uzasadnione, zważywszy na przyczyny wydzielenia tych znaczeń – zjawisko konwersji, *reflexivum passivum* itp.

Na poziomie składniowym przykłady są wiązane z realizowanymi w nich typami fraz⁹, por. (Hajnicz, 2022, punkt. 5.6.1), a poprzez powiązania między ramami a schematami omówionymi w poniższym punkcie 3.5 także z argumentami semantycznymi. Powiązanie to jest wizualizowane w przeglądarkach słownikowych, por. Rys. 3.11 s. 90, 3.15 s. 104 oraz Dodatki B i C.

Przykłady są także oceniane (jako *pewny*, *wątpliwy*, *zły*), jednak ocena dotyczy raczej ich poprawności składniowej niż spójności semantycznej, por. (Hajnicz, 2022, punkt. 5.6.1).

3.5. Ramy semantyczne a schematy składniowe

Słownik *Walenty* składa się z dwóch warstw, składniowej i semantycznej, jednak nie byłby pojedynczym zasobem, gdyby warstwy te nie były powiązane. Zależności pomiędzy ramami semantycznymi a schematami składniowymi są wielorakie. Poniżej opiszemy podstawowe reguły.

3.5.1. Pozycje wymagane i luźne

W *Walentym* zasadniczo uwzględniane są podrzędniki będące argumentami, wymagane. Zauważmy, że ponieważ w warstwie składniowej reprezentowane są wyłącznie najdłuższe schematy¹⁰, istnieją sytuacje, w których argument jest wymagany jedynie przez niektóre znaczenia czasownika. Najbardziej typowe są predykaty typu CHODZIĆ, CZYTAĆ, MÓWIĆ, PISAĆ, dla których wyodrębnia się znaczenie reprezentującą umiejętność wykonywania

⁷ Odreśnne przechowywane przykłady ilustrujące konstrukcje rzadkie lub wychodzące poza zakres składni *Walentego* w ogóle nie są na poziomie semantycznym widoczne.

⁸ Nie widać tego w wizualizacjach internetowych, jednak jest to reprezentowane w plikach XML TEI, por. Dodatek A.

⁹ Niestety wystąpienie autolatarnacji może wprowadzić niejednoznaczność takiego powiązania.

¹⁰ Przede wszystkim ze względu na występującą w j. polskim możliwość wyelidowania nieomalże dowolnej pozycji.

danej czynności (jednostki czytać-3, mówić-8 itd.)¹¹ Weźmy dla przykładu czasownik NOSIĆ. W podstawowym znaczeniu nosić-1 ‘dźwigać’ (rama 58, s. 174) posiada on argumenty ablatywny i adlatywny, którego brak jest w znaczeniu nosić-2 ‘cechować się’ (3.2a)¹² czy nosić-6 ‘ubierać się’ (3.2b) tych argumentów brak. Tak jest także dla czasownika ZALICZAĆ zaprezentowanego na Rys. 3.8 s. 88, w którym wszystkie pozycje schematu podpięte są jedynie do ramy identyfikowanej przez jednostkę zaliczać-3.

- (3.2) a. *Odnalezione ciało było zmasakrowane, nosiło ślady brutalnego pobicia.* (NKJP)
- b. *Zamiast tego nosił marynarkę w kratę i sztruksowe spodnie w stylu Woody’ego Allena.* (NKJP)

Kwestia ta jest też poruszana przy okazji czasownika PRZEJECHAĆ, por. punkt 3.5.2 s. 101.

Skoro podrzędnik wypowiedzenia został uznany za wymagany, powinien on zostać podpięty przynajmniej do jednej ramy. Z drugiej strony leksykografowie opracowujący poziom składniowy dostali zalecenie, by w razie wątpliwości uważać podrzędnik za wymagany i wpisywać do schematu odpowiednią pozycję. Skupmy się więc na sytuacjach, w których występująca w schemacie (jednym lub wielu) pozycja nie jest wymagana w żadnym znaczeniu danego czasownika.

Zarówno w VALLEKSIE, jak i PDT-VALLEKSIE, argumenty etykietowane są jako obligatoryjne (obl), opcjonalne (opt) oraz typowe (typ), por. punkt 2.2.1. Po doświadczeniach przy tworzeniu *Walentego* można stwierdzić, że decyzja o nieetykietowaniu pozycji składniowych tego typu znacznikami (przynajmniej obl i typ) była błędna. Niewątpliwie takie etykietowanie zwiększyłoby czytelność słownika.

Poniżej wymienimy typy fraz, które szczególnie często były wpisywane do schematów *Walentego* na wyrost (ciężko je nawet uznać za typowe).

3.5.1.1. Fraza np(dat)

Fraza datywna może pojawić się przy niemal każdym czasowniku, zwłaszcza w postaci enklitycznych form zaimków *mi, ci*, por. zdania (3.3). To oczywiste, że nie można *umierać, mędrkować, wyjeżdżać z gadkami komuś*. Jednak równie często fraza celownikowa występuje w funkcji dzierżawczej, por.

¹¹ Jednostki takie charakteryzują się tym, że nie posiadają dokonanych par aspektowych.

¹² Leksykografowie zajmujący się frazeologią w *Walentym* nie uznali tego za frazeologizm, podobnie jak zespół *Słowosieci*, który uwzględnił odrębne niezleksykalizowane znaczenie. Czasownik w tym znaczeniu współwystępuje (na pozycji dopełnienia) nie tylko z wyrazem *ślad*, ale i *znamię, cecha* (poezja Plagi *nosi cechy haiku*), *oznaka* (członkowie *Opus Dei* nie mogli *nosić żadnych oznak przynależności do Instytutu*) czy *znak*.

zdania (3.4), która przechodzi na podrzędnik dzierżawczy adekwatnej frazy nominalnej¹³ (3.5). W większości takich przypadków traktowanie jej jako wymaganej, jako argumentu semantycznego (poprzez przypisanie roli semantycznej i preferencji selekcyjnych) mija się z celem. W szczególności, w *Walentym* pozycje taką posiadają czasowniki DOPRZĘGAĆ, FILTROWAĆ, GNOIĆ, KROIĆ, ...¹⁴.

- (3.3) *Nie wyjeżdżaj [mi] z gadkami umoralniającymi.* (NKJP)
Matko Święta, nie umieraj [mi] tylko, bo dopiero co swojego pochowa-
łam. (NKJP)
 — *Nie mędrkujcie [mi] tu, Rokita!* (NKJP)
Gryzmolił [mi] na kartce, jak bardzo się nudzi. (Walenty)
- (3.4) *Głowa potoczyła się ksiedzu pod nogi, a ów z lękiem odskoczył do tyłu.* (NKJP)
Poważne i rozsądne ryby nie kręcą się szczupakowi pod samym nosem. (NKJP)
Zaklął i depcząc komuś po stopie, wpadł za barierkę między plastikowe stoliki. (NKJP)
Wykonano remont estakady, której płyty teraz już nie chwieją się przechodniom pod nogami. (NKJP)
- (3.5) *Głowa potoczyła się pod nogi księdza, a ów z lękiem odskoczył do tyłu.* (parafraza)
Poważne i rozsądne ryby nie kręcą się pod samym nosem szczupaka. (parafraza)
Zaklął i depcząc po czyjejś stopie, wpadł za barierkę między plastikowe stoliki. (parafraza)
Wykonano remont estakady, której płyty teraz już nie chwieją się pod nogami przechodniów. (parafraza)

3.5.1.2. Oratio recta

Fraza *or*, czyli mowa niezależna, może się pojawić w tekstach dosyć często. Jednak w wypadku większości czasowników ma ona charakter wtrącenia, czyli jest frazą luźną. Niestety, leksykografowie mieli tendencję do wpisywania takiego wymagania wyłącznie ze względu na fakt wystąpienia w korpusie zrównoważonym. Jedynym stosowanym w tym wypadku (jak widać z przykładów, nie zawsze) testem była wymiennosc na fazę zdaniową *cp(że)*. Jest to test zbyt słaby, gdyż *cp(że)* może być wymagane przez predykaty, które nie reprezentują ani sytuacji komunikacyjnych (*mówić, że...*), ani stanów

¹³ Czasem na podrzędnik dzierżawczy składnika nominalnego frazy przyimkowej.

¹⁴ Wymaganie *np(dat)* jest z takich czasowników sukcesywnie usuwane, w szczególności nie ma go już przy *AGREGOWAĆ, ARCHIWIZOWAĆ, BETONOWAĆ*, choć wcześniej tam były.

mentalnych *myśleć*, że. W szczególności, w *Walentym* schematy z *or* utworzone zostały dla czasowników *ATAKOWAĆ*, *BADAĆ*, *DŁAWIĆ SIĘ*, *DMUCHNAĆ*, *MARKOTNIEĆ*, . . . , por. (3.6a). Z drugiej strony takie czasowniki jak *PYTAĆ* występują z *or*, a nie występują z *cp(że)*.

(3.6) a. Co tu jest, w tym papierku? — badala podejrzliwie *Gabrysia*.

(Walenty)

Czego się żaden nie ruszy...? - dławił się słowami.

(Walenty)

Do tego, już panie, u nas doszło... - dmuchnął mi w ucho ciepłym westchnieniem.

(Walenty)

Tymczasem sami zainteresowani poszli na wakacje, a posiedzenie rady pedagogicznej już mieliśmy - markotnieje dyr. Rydz.

(Walenty)

b. Co tu jest, w tym papierku? — *Gabrysia* badala podejrzliwie.

(parafraza)

Czego się żaden nie ruszy...? - *Jan* dławił się słowami.

(parafraza)

Do tego, już panie, u nas doszło... - *Jan* dmuchnął mi w ucho ciepłym westchnieniem.

(parafraza)

Tymczasem sami zainteresowani poszli na wakacje, a posiedzenie rady pedagogicznej już mieliśmy - dyr. Rydz markotnieje.

(parafraza)

W (Hajnicz, 2022, punkt. 5.3.8) analizujemy warunki, które muszą być spełnione, by *oratio recta* było wymagane. Najważniejszy jest test szyku – jeśli (3.6a) da się zmodyfikować na (3.6b), mamy do czynienia ze wtrąceniem.

Tego typu schematy z *oratio recta* są sukcesywnie ze słownika usuwane. W całości, gdy dany schemat jest podschematem innych schematów rozważanego hasła¹⁵, bądź poprzez usunięcie samej pozycji z frazą {*or*}, tak jak w schemacie 1 czasownika *DŁAWIĆ*. Występujące w schemacie wymaganie {*np(inst)*} jest poprawnie potwierdzone przykładami (3.7) i oczywiście uwzględniony w semantyce.

Schemat 1

subj{*np(str)*} + {*np(inst)*} + {*or*}

(3.7) *Dzieci* dławią się *kluszkami*, *pani domu* dostaje ataku serca. (Walenty)

Skopany, zwinięty w kłębek koniokrad dławił się *szlochem*, *wtuliwszy* *twarz w ściółkę*. (Walenty)

Z semantycznego punktu jest istotne, by *or* naprawdę realizował argument semantyczny danego predykatu, interpretujący pozycję otwieraną przez

¹⁵ Nie dało się znaleźć dłuższego schematu niż minimalny subj{*np(str)*} + {*or*}, ale jest to oczywiście możliwe.

predykat. Dodawanie do ram sztucznych argumentów dla uwzględnienia wyłącznie {or} mija się z celem.

3.5.1.3. Argumenty miejsca i czasu

Frazy określające czas ($xp(\text{temp})$) i miejsce ($xp(\text{locat})$) pojawiają się w języku niezwykle często; okoliczniki miejsca i czasu to podstawowe i najbardziej rozbudowane pod względem liczby realizacji składniowych rodzaje okoliczników. Są to jednak okoliczniki, i nie ma sensu na siłę uznawać je za wymagane.

Takie konstrukcje niezmiernie rzadko jednak stanowią klasycznie rozumiane argumenty. W *Walentym* jesteśmy jednak liberalni w tym względzie, i notujemy je wszędzie tam, gdzie są *typowe, charakterystyczne* dla danego czasownika. Decyzję taką podjęliśmy sugerując się rozwiązaniem przyjętym w VALLEKSIE, w którym wyróżniane (notowane) są podrzędniki *obligatoryjne, opcjonalne* i właśnie *typowe* (Žabokrtský, 2005, s.92). Jednak podstawowym wyróżnikiem takiej *typowości* jest frekwencja, co czasami prowadzi do zbędnego uwzględniania podrzędników luźnych. Dlatego wprowadziliśmy następujące reguły.

1. Argumenty związane z miejscem (role *Location, Path*) występują przy czasownikach ruchu (IŚĆ, NOSIĆ, PODRÓŻOWAĆ) oraz określających położenie (LEŻEĆ, MIESZKAĆ, PRZECHOWYWAĆ). Ich wystąpienie przy takich czasownikach, jak ASYSTOWAĆ, BEKNAĆ, BIEDOWAĆ, CHRYPIEĆ, DŁUŻYĆ, GORZEĆ jest luźne.
2. Argumenty związane z czasem (role *Time, Duration*) są jeszcze radsze i występują przy czasownikach wskazujących na czas, (CIĄGNAĆ SIĘ, NASTĘPOWAĆ, TRWAĆ). Ich wystąpienie przy takich czasownikach, jak KŁOSIĆ SIĘ, PŁAKAĆ, PRZYJMOWAĆ jest luźne¹⁶.

Ciekawym przykładem jest ASYSTOWAĆ, w którym $xp(\text{temp})$ jest podpięte pod *Theme*, ze względu na alternację *asystować przy operacji* \iff *podczas operacji*, por. 3.14. Zauważmy przy tym, że fraza temporalna ma ograniczoną liczbę realizacji, a odpowiadającym jej argumentem nie jest *Time*, tylko *Theme*. Nie jest to jedyny taki przypadek w słowniku.

Takim nadmiarowym, *de facto* luźnym wystąpieniem okoliczników w schematach nie powinny odpowiadać żadne argumenty semantyczne.

3.5.2. Przypisanie jednego schematu do kilku ram

W języku wieloznaczność nie zawsze ma swe odbicie w składni. W *Walentym* istnieje możliwość przypisania jednego schematu składniowego do wielu

¹⁶ Także dla czasowników HABILITOWAĆ SIĘ, MAZGAIĆ SIĘ, z których adekwatne schematy zostały usunięte.

asystować-1,asysta-2				asystować („imperf):		
Rama:	pewna [2248]			Schemat:	pewny [72205]	
Rola:	Initiator	Recipient	Theme	Funkcja:	subj	
Preferencje selekcyjne:	ISTOTY	LUZIE	SYTUACJA	Typy fraz:	np(str)	np(dat)
					xp(temp[prepnp(podczas.gen);prepnp(w.loc);comprepnp(na koniec);comprepnp(na początku);comprepnp(na wstępie);comprepnp(pod koniec);comprepnp(w ciągu);comprepnp(w czasie);comprepnp(w toku);comprepnp(w trakcie);cp(gdy);cp(jak);cp(kiedy)])]	
				Schemat:	pewny [7928]	
				Funkcja:	subj	
				Typy fraz:	np(str)	np(dat)
					prepnp(przy.loc)	
						prepnpc(przy.loc.jak)

Rysunek 3.14: Rama czasownika ASYSTOWAĆ ze schematami, z których jeden zawiera $xp(temp)$

ram semantycznych. Kilka ram właściwych dla jednego schematu widnieje na Rys. 3.8 s. 88 dla ZALICZAĆ. Rozważmy też czasownik USYCHAĆ mający dwa typowe znaczenia usychać-1 ‘obumierać’, por. zdanie (3.8a) rama 1 oraz usychać-A ‘cierpieć’, zdanie (3.8b), por. rama 2. Struktura składniowa obu zdań (3.8) jest identyczna, więc do obu znaczeń przypisany jest ten sam schemat. Jednak role semantyczne są odmienne. W pierwszym wypadku mamy **podleganie** pewnemu **czynnikowi**, który wywołuje proces usychania. W drugim wypadku **podmiot doświadcza** pewnych **emocji**. Zwróćmy jeszcze uwagę na schemat zleksykalizowany, obejmujący najczęstsze, lecz przecież nie wszystkie, wystąpienia czasownika w znaczeniu usychać-A.

Rama 1 usychać-1

Theme *Condition*

subj{np(str)} {xp(caus)}

Rama 2 usychać-A

Experiencer *Stimulus*

subj{np(str)} {xp(caus)}

subj{np(str)} {lex(prepnp(z,gen),sg,
OR('miłość','tęsknota','zmartwienie','żal'),atr)}

(3.8) a. *Larwy tego owada zjadają młode igliwie, w wyniku czego usychają całe wyrosnięte drzewa.* (NKJP)

b. *Która usycha z braku miłości.* (NKJP)

Ale usyłam z ciekawości, co myśli ktoś, kto naprawdę nie czytywał wtedy grupy. (NKJP)

Zatem różne ramy semantyczne mogą korzystać z tego samego schematu składniowego, nawet wówczas, gdy mają inny zestaw argumentów. Czasami zestaw ról jest nierozłączny, a jednak znaczenia są zdecydowanie odmienne. Weźmy dla przykładu czasownik PRZEJECHAĆ z dwoma podstawowymi znaczeniami: przejechać-1 ‘przemieścić się’; zdanie (3.9a), por. rama 3 oraz przejechać-4 ‘zabić’; zdanie (3.9b), por. rama 4. W obu ramach mamy **podmiot inicjujący** (choć w drugim wypadku niekoniecznie wolitywnie) zdarzenie, oraz **obiekt podlegający** temu zdarzeniu. Jednak ramy te różnią się pod innymi względami. Po pierwsze, rama 3 zawiera większą liczbę argumentów niż rama 4 (por. punkt 3.5.1), co już jest wystarczającym powodem do uznania tych ram za odmienne. Po drugie, roli *Theme* odpowiadają różne preferencje selekcyjne (por. rozdz. 5).

- (3.9) a. *Plac niemal bezbłędnie przejechał samochodem i na motorowerze Łukasz Cebula.* (NKJP)
 b. *W niedzielny wieczór dwuipółlatek przejechał samochodem 68-letnią kobietę.* (NKJP)

Bardzo często w którejś z ram nie są wykorzystywane wszystkie pozycje ze schematu¹⁷. Tak jest między innymi we wspomnianym już przykładzie czasownika ZALICZAĆ, por. s. 88. Zdarza się także, że w którejś z ram nie wykorzystujemy wszystkich typów fraz składających się na daną pozycję¹⁸. Jako przykład rozważmy czasownik DAROWAĆ w znaczeniu darować-2 ‘ofiarować’, por. (3.10) rama 5 oraz w znaczeniu darować-1 ‘wybaczyć’, por. (3.10) rama 6. W pierwszym znaczeniu na pozycji dopełnienia mogą występować wyłącznie przedmioty fizyczne ({DOBRA}, por. rozdz. 5), co wyklucza realizację za pomocą frazy z korelatem, dopuszczaną przez drugie ze znaczeń.

Rama 5 darować-2 *sprezentować*

Initiator *Theme* *Recipient*
 subj{np(str)} obj{np(str)} {np(dat)}

Rama 6 darować-1 *wybaczyć*

Initiator *Theme* *Recipient*
 subj{np(str)} obj{np(str);ncp(str,że)} {np(dat)}

¹⁷ Przynajmniej jedna z ram powinna wykorzystywać wszystkie pozycje, zgodnie z założeniem, że w jednym schemacie umieszczamy pozycje mogące współwystępować w pojedynczym wypowiedzeniu. Jedyny wyjątek stanowią pozycje, które zostały zignorowane jako luźne.

¹⁸ Znów, choćby ze względu na test koordynacji, w którejś ramie powiązanej z danym schematem pozycja powinna być wykorzystana w całości.

Rama 3 przejechać-1

<i>Initiator</i>	<i>Instrument</i>	<i>Location^{Source}</i>	<i>Location^{Goal}</i>	<i>Path</i>	<i>Measure</i>
subj{np(str)}	{np(inst); prepnp(na, loc); prepnp(w, loc)}	{xp(abl)}	{xp(adl)}	{xp(perl)}	{np(str)}
subj{np(str)}	{np(inst); ...}			obj{np(str)}	
Marek	samochoodem			kraj	

Rama 4 przejechać-4

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Instrument</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{np(inst); prepnp(na, loc); prepnp(w, loc)}
Marek	psa	samochoodem

- (3.10) a. *W dniu 26 lutego 1980 r. Bronisław i Aniela T. darowali swojej córce Marii S. i jej mężowi Tadeuszowi S. 1/4 część tej nieruchomości.* (NKJP)
- b. *Nathalie nie mogła mu darować nieustannych zdrad i tego, że ... nie zrobił z niej gwiazdy.* (NKJP)

Zauważmy, że na poziomie ról obie ramy semantyczne 5 i 6 są identyczne. Natomiast różnią się one na poziomie preferencji selekcyjnych, por. rozdz. 5. Bez tego musielibyśmy uznać, że na poziomie *Walentego* znaczenia nie dają się rozróżnić.

3.5.3. Przypisanie kilku schematów do jednej ramy

Z drugiej strony, do jednej ramy semantycznej można przypisać kilka schematów składniowych. Ma to miejsce w wielu rozważanych powyżej ramach semantycznych i jest związane ze zjawiskiem alternacji, por. punkt 1.4.1; por. też Rys. 3.9 s. 88 dla czasownika GANIĆ.

Trzeba tu zwrócić uwagę na fakt, że przy kilku schematach będących realizacjami jednej ramy poszczególne argumenty nie zawsze mogą współwystępować ze sobą na powierzchni, co jest podstawowym kryterium umieszczania ich w jednym schemacie. Dlatego może się zdarzyć, że jedne argumenty są realizowane w jednym schemacie, a inne w drugim. Przykładowe predykaty mające tę własność prezentowane były m.in. w punkcie 1.4, np. Rys. 1.3 s. 38, 1.4 s. 40, 1.5 s. 41, 1.6 s. 43.

Istnieją czasowniki posiadające schematy pozbawione podmiotu¹⁹, np. CHLAPAĆ, CHLUPOTAĆ, DUDNIĆ, KAPACĆ, PRZEWIAĆ (3.11). Z wyjątkiem CHLAPAĆ, DUDNIĆ, w których podmiot konstrukcji standardowej (lematy bez *się*) (3.11b) wyrażany jest za pomocą innego argumentu w konstrukcji bezpodmiotowej (3.11a)²⁰, podmiot w tych konstrukcjach jest inkorporowany (por. Karolak, 2002, s. 103–108) w czasowniku: *chlupocze, kapie woda, przewiewa wiatr* (3.11c,d)²¹.

- (3.11) a. *Wciąż jeszcze chlapało z nich na beton czarniawą wymiociną.* (NKJP)
- [...] *w Wysokich Progach pod protektoratem pani Aldony aż dudniło od niekrępowanej zabawy, [...]* (NKJP)
- b. *Wciąż jeszcze chlapała z nich na beton czarniawą wymiociną.* (parafraza)
- Wysokie Progi pod protektoratem pani Aldony aż dudniły od niekrępowanej zabawy.* (parafraza)

¹⁹ W literaturze (Bańko, 2000; Saloni, 2001, 2004, s. XXXIII) zwane *czasownikami niewłaściwymi*.

²⁰ Jest to przypadek alternacji lokatywnej, por. punkt 1.4.1.1 s. 41.

²¹ Predykaty z argumentem wbudowanym *implicite*.

- c. *Ruszył za Sparksem, zaczął biec, a przy każdym kroku chlupotało mu w butach.* (NKJP)
Wraz z końcem lata Wiesiek złapał niewielki katar, a spoconego Przemka trochę przewiało. (NKJP)
- d. *Przy każdym kroku woda chlupotała mu w butach.* (parafraza)
Silny wiatr przewiał spoconego Przemka. (parafraza)

Tworzymy jedną ramę zarówno dla konstrukcji podmiotowej i bezpodmiotowej (bez względu na to, czy mamy do czynienia z inkorporacją argumentu, czy konstrukcją narzędnikową). Weźmy dla przykładu czasownik CHLUPOTAĆ, który posiada ramę 7.

Rama 7 chlupotać-1

<i>Theme</i>	<i>Instrument</i>	<i>Location</i>
		{xp(locat)}
	{prepnp(o, acc)}	
	{prepnp(pod, instr)}	
subj{np(str)}	{prepnp(o, acc)}	{xp(locat)}
subj{np(str)}	{prepnp(pod, inst)}	{xp(locat)}

W wypadku czasowników ruchu brak jest konsekwencji w umieszczaniu fraz ablatywnych, adlatywnych i perlatywnych w jednym schemacie. Na poziomie semantycznym zawsze umieszczamy je w jednej ramie, bo w żadnym razie ich występowanie nie wpływa na znaczenie czasownika. Jako przykład weźmy czasownik KURSOWAĆ, z ramą 8²².

Rama 8 kursować-1

<i>Initiator</i>	<i>Instrument</i>	<i>Location^{Source}</i>	<i>Location^{Goal}</i>	<i>Path</i>
subj{np(str)}	{xp(instr)}	{xp(abl)}	{xp(adl)}	
subj{np(str)}	{xp(instr)}			{xp(perl)}

3.5.3.1. Konstrukcje z *się inherentnym*

W punkcie 1.4.2 opisywaliśmy alternację ze zmianą lematu, która oznacza, że do jednej ramy przypisujemy schematy z dwóch podhaseł – zawierających *się inherentne* i nie.

²² Jest to jeden z przypadków kierowania się przykładami. Zapewne dla KURSOWAĆ frazy ablatywne i adlatywne rzadko współwystępują z peraltynymi, ale nie jest to w żadnym razie wykluczone.

chlapać się-C			chlapać się (__,imperf):	
Rama:	potoczna [60851]		Schemat:	pewny [1180]
Rola:	Location	Initiator	Funkcja:	subj
Preferencje selekcyjne:	ciek wodny-1	LUZIE	Typy fraz:	np(str) xp(locat)
	akwen-1			

Identyfikator:	Przykład:	Źródło:	Ocena:
129149	Zwłaszcza młodsze dzieci lubią chlapać się w nich i puszczać papierowe łódeczki.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry
129151	Widać, jak nagi Kowalow chlapie się w basenie z gołymi panienkami, którym wcześniej pomagał zdejmować elementy garderoby.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry

Rysunek 3.15: Rama semantyczna czasownika CHLAPAĆ z odpowiadającym jej schematem składniowym

Oczywiście istnieją także czasowniki, dla których tworzymy całkowicie odrębne ramy. Tak będzie np. dla CHLAPAĆ – CHLAPAĆ SIĘ znaczy ‘kąpać się rekreacyjnie’, por. Rys. 3.15, czy dla CISKAĆ SIĘ ‘złościć się’. Mniej oczywisty jest przypadek CHWALIĆ, jednak *chwalić się kimś/czymś* oznacza ‘chełpić się’, zaś *chwalić kogoś/coś* – ‘cenić, pochwalać’; różnica znaczeniowa jest wyraźna.

3.5.3.2. Konstrukcje z *się zwrotnym* i *wzajemnościowym*

Sytuacja w wypadku *się zwrotnego* i *wzajemnościowego* (patrz punkt 1.1.4.1 s. 19) jest natomiast jednoznaczna. Jak pisaliśmy w punkcie 1.1.4.1 s. 19, są one traktowane jako wymagania składniowe, którym przypisywane są argumenty semantyczne.

Występowanie *się zwrotnego* oznacza, że ktoś wykonuje pewną czynność na sobie samym lub odczuwa pewną emocję w stosunku do siebie samego. Z kolei występowanie *się wzajemnościowego* oznacza, że kilka osób wykonuje pewną czynność na sobie nawzajem lub odczuwa pewną emocję w stosunku do siebie nawzajem. W obu wypadkach mogą oni wykonywać tę czynność lub odczuwać emocję w stosunku do osób trzecich, więc na poziomie składniowym słownika schematy zawierające wymagania **refl** bądź **recip** powinny współwystępować z analogicznymi schematami zawierającymi frazę **np(str)**.

Konstrukcje takie oznaczają, że podmiot stanowi dwa argumenty semantyczne – zarówno osoby wykonującej akcję, jak i jej podlegającej. Jako że nie możemy jednocześnie przypisywać dwóch argumentów do jednej pozycji składniowej, przyjęta została konwencja, że jedną z ról przypisujemy do pod-

miot natomiast drugą do frazy **refl** bądź **recip**. Jako przykład rozważmy czasownik PROKLAMOWAĆ z ramą widniejącą na Rys. 3.16 – w tym wypadku podmiot ma przypisaną rolę agensa (*Initiator*), a **refl** – paciensa (*Theme*).

proklamować się-1, proklamować-A, proklamacja-A

Rama:	pewna [34380]		
Rola:	Initiator	Attribute	Theme
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	CECHA	PODMIOTY
		SYTUACJA	CZAS
		człowiek ze względu na pełnioną funkcję-1	MIEJSCE
		RELAT -> [Theme]	SYTUACJA

proklamować (L...):

Schemat:	pewny [70164]		
Funkcja:	subj_pred_controller	pred_controllee	
Typy fraz:	np(str)	np(inst)	refl

Schemat:	pewny [70165]		
Funkcja:	subj	obj_pred_controller	pred_controllee
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(inst)

Identyfikator:	Przykład:	Źródło:
430611	Ponad sto lat po wyjeździe z Egiptu Abadiusza biały niewolnik znany jako Ali Bej proklamował się nawet sultanem i uniezależnił od Turcji, następnie zaś podbił Jemen, Syrię, po czym z Wenecją i Rosją w układy przeciw Porcie zaczął wchodzić.	pełny NKJP (1800M segmentów)
430612	W wyniku starań ChSRO w zeszłym roku Sejm proklamował dzień 14 czerwca – Narodowym Dniem Pamięci.	pełny NKJP (1800M segmentów)

Rysunek 3.16: Rama czasownika PROKLAMOWAĆ i jej realizacje składniowe

Zwróćmy uwagę, że frazom **refl** i **recip** przypisujemy tę samą rolę, która została przypisana dopełnieniu (frazom typu **np(str)**) w „adekwatnych” schematach przechodnich²³.

Fraza typu **recip** bardzo często współwystępuje w schemacie z frazą przyimkową **prepn(z, inst)** (*ktoś bije/lubi/nienawidzi się z kimś*). Oznacza to, że w ramie mamy dwóch *Initiatorów* (dwóch *Experienterów*), por. Rys. 3.17 dla czasownika LUBIĆ dla tej drugiej roli. Kwestię oznaczania argumentów pełniących tę samą rolę powiemy więcej w punkcie 4.6.

W ramie czasownika PROKLAMOWAĆ (Rys. 3.16) frazy typu **refl** czy **recip** pełnią rolę *Theme*, w ramie czasownika LUBIĆ (Rys. 3.17) – *Stimulusa*, jednak mogą pełnić też inne role, np. dla OKŁAMYWAĆ będzie to *Recipient*.

3.5.3.3. Transformacja lematu względem cząstki się a wyróżnianie znaczeń

Występowanie czasownika z *się inherentnym* oraz *bez* nie oznacza automatycznie, że mamy do czynienia z dwoma znaczeniami, dla których należy utworzyć odrębne ramy. W punkcie 1.4.2 zaprezentowane zostały czasowniki o lematach podlegających transformacji względem cząstki *się* (ZMIENIĆ,

²³ W rezultacie podmiot będzie zazwyczaj realizacją *Initiatora* (*Stimulusa*), zaś fraza zwrotna czy wzajemnościowa – *Theme* (*Experientera*).

lubić-3, lubić-2, lubić się-1

Rama:	pewna [70226]				
Rola:	Histor	Experimenc; Background	Stimulus; Background	Experimenc; Foreground	Stimulus; Foreground
Preferencje selekcyjne:	ISTOTY	JADŁO	ISTOTY	ALL	
		CECHA			
		SYTUACJA			
		stan/cecha -> (Stimulus, Foreground)			

lubić („_imperf):

Schemat:	pewny [3895]			
Funkcja:	subj			
	np(str)	prepncp(za_acc)		refl
Typy fraz:		prepncp(za_acc_int)		
		prepncp(za_acc_be)		

Schemat:	pewny [2105]			
Funkcja:	subj	obj		
	np(str)	np(str)	prepncp(za_acc)	
Typy fraz:			prepncp(za_acc_int)	
			prepncp(za_acc_be)	

Schemat:	pewny [49806]			
Funkcja:	subj			
	np(str)	prepncp(za_inst)	prepncp(za_acc)	recip
Typy fraz:			prepncp(za_acc_int)	
			prepncp(za_acc_be)	

149834	Marek lubi Anię za spryt i to, że zawsze umiała sobie ze wszystkim poradzić.	własny	dobry
333470	Mogliśmy się nie lubić za pewne książki i za to, jak żarliwie ich broniliśmy.	własny	dobry
232753	Moja żona ponad cały świat lubi wspólnie zabawy z dziećmi.	własny	dobry
333466	Nie lubią się ze to kim są, a szczególnie nie lubią swojego ciała.	własny	dobry
333469	Przecież tak naprawdę Polacy i Rosjanie lubią się wzajemnie za to, jacy są, a nie za to, jakie czyny historyczne ma każdy z narodów na swoim koncie.	własny	dobry

Rysunek 3.17: Rama czasownika LUBIĆ i jej wybrane realizacje składniowe

OTWORZYĆ, ZMIELIĆ). Jako podstawową cechę przyjęto tam zachowanie znaczenia. Jednak różnice znaczeniowe bywają nieznaczące i trudno jest ustalić, kiedy mamy do czynienia z faktycznie odrębnym znaczeniem. *Słowskięć* nie jest tu pomocna, gdyż standardowo dla czasowników z *się* morfologicznym tworzone są odrębne znaczenia²⁴.

W *Walenty* zasadnicze kryterium rozróżniania znaczeń stanowi rama semantyczna. Jeśli w obu znaczeniach mamy ten sam zestaw argumentów (par ⟨rola semantyczna, preferencje selekcyjne⟩), to mamy do czynienia z tym samym znaczeniem. Tak jest np. dla czasowników związanych z odczuwaniem i percepcją *coś cieszy, interesuje, martwi kogoś – ktoś cieszy się, interesuje się, martwi się czymś*. Dla takich czasowników także tworzymy jedną ramę, jednak argumenty podpinamy „na krzyż”, por. rama 32 s. 154 czy rama 10 s. 109.

Inaczej rzecz się ma z tzw. *się dostawionym* – schematy z *się* i bez *się* w lemacie niczym się nie różnią. Tutaj także mamy jedną wspólną ramę, jednak argumenty podpięte w ten sam sposób dla odpowiednich schematów z *się inherentnym* i bez. Jako przykład rozważmy czasownik *chichotać (się)* z *czegoś* widniejący na Rys. 3.18.

Czasem nieobecność jednego z argumentów w konstrukcji z *się morfologicznym* nadal nie uzasadnia tworzenia odrębnej ramy, gdyż konieczność wystąpienia tego argumentu jest domyślna. Jako kanoniczny przykład można potraktować *reflexivum passivum*, np. *ktoś otwiera coś – coś otwiera się*. Mamy tu do czynienia z transformacją lematu względem cząstki *się*, w wyniku której *dopełnienie czasownika o lemacie bez się* przechodzi na *podmiot czasownika o lemacie z się*, a podmiot tej pierwszej konstrukcji znika. Ponie-

²⁴ Czasem także dla czasowników z *się* zwrotnym lub wzajemnościowym.

Identyfikator:	Przykład:	Zródło:	Ocena:
62765	Film święty (mimo dwóch szczeniaków chichoczących się prawie z każdej sceny, ale uprzejma uwaga skreśliła potencjometr chichotu).	pehly NKJP (1800m segmentów)	dobry
62774	Ludzie wierzą szatanowi i modlą się do zmarłych ludzi wierząc że im pomogą a szatan chichocze się ze udal mu się nabrać tulu ludzi.	pehly NKJP (1800m segmentów)	dobry
62766	Po co komu bijątki rozniamiętnionych kiboli gotowych łamać sobie ręce i nogi, zbierać guzy w imię umiłowanego przez nich klubu, skoro i tak chichoczą z nich nadziani forszą złodziejów?	pehly NKJP (1800m segmentów)	dobry
62767	W okolicach Małej, na odrapanych tyńku reklamuje się przedwojenny Edelman; statystyci chichoczą, że operator (Paweł Edelman) wykupił sobie billboard.	pehly NKJP (1800m segmentów)	dobry

Rysunek 3.18: Przykład czasownika z *się dostawionym* – rama i schematy

waż konstrukcja czasownika o lemacie z *się* jest odpowiednikiem konstrukcji biernej (*coś ulega otwarciu, zostaje otwarte*), tworzona jest jedna wspólna rama. Takim domyślnym nieobecny argumentem jest często *Initiator* (ewentualnie *Condition*) w połączeniu z *Theme* (ZMIENIĆ SIĘ (1.25a), OTWORZYĆ SIĘ (1.25b), s. 50) lub z *Resultem* (GENEROWAĆ SIĘ, (3.12))²⁵.

(3.12) *Statystyki bezrobocia automatycznie generują się z pliku DBF programu Syriusz.* (Walenty)

Statystyki bezrobocia automatycznie generowane są z pliku DBF programu Syriusz. (parafraza)

Rozważmy dla przykładu czasownik ROZTRZASKAĆ (jako prostszy niż ‘rozbić’, ‘stłuc’ itp.). Proponujemy dla niego ramę 9, por. zdania (3.13). Jako że ROZTRZASKAĆ SIĘ znaczy ‘ulec roztrzaskaniu’ (3.13c), podpinamy pod nią także powiązane z nim schematy²⁶. Zwróćmy jeszcze uwagę na nietypową realizację składniową roli *Instrument*: prepnp(o, acc) i prepnp(na, acc) (3.13b,c). Uznajemy je za *Instrument*, gdyż w podobny sposób jak *młotek* itp. przyczyniają się do rozbicia przedmiotu. Te nietypowe realizacje powodują wzrost listy schematów przypisanych do tej ramy²⁷. Zwróćmy też uwagę na autoalternację wynikającą z przesunięcia *Instrumentu* na pozycję podmiotu (3.13d).

²⁵ Argument *nieobecny* zazwyczaj oznacza *blokowany* (patrz s. 21). Na przykład w *kieliszki napełniają się winem ?dzięki mojemu rozmówcy* (por. (1.21) s. 45) użycie frazy *dzięki mojemu rozmówcy* jest w najlepszym razie wątpliwe.

²⁶ Schematy o lemacie ROZTRZASKAĆ SIĘ charakteryzują się podmiotem realizującym rolę *Theme*; zostało to wyróżnione przez oznaczenie [sie].

²⁷ Pominięte zostały schematy z frazeologiczną realizacją roli *Result*.

- (3.13) a. *W złości pięścią roztrzaskał szybę na kawalki.* (Walenty)
- b. *Marian E. pobił gospodarza, skopał, a potem roztrzaskał na jego głowie dwa drewniane krzesła.* (NKJP)
W odpowiedzi Waldemar E. porwał leżący na stole telefon Anny i roztrzaskał go o kaloryfer. (NKJP)
- c. *Biały maluch roztrzaskał się o przydrożne drzewo w Gawronach.* (NKJP)
Roztrzęsiony Mikołaj upuścił dzbanek do kawy, który roztrzaskał się na kawaleczki na podłodze w kuchni. (NKJP)
Maszyna roztrzaskała się na wiele fragmentów o tereny namorzynowe [...] (NKJP)
- d. *Niedaleko Zgierza wyrzucony kamień roztrzaskał szybę w oknie przedziału i uderzył w głowę 14-letnią dziewczynkę.* (NKJP)

Rama 9 roztrzaskać-1, roztrzaskać się-A

Initiator	Theme	Instrument	Result
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{np(inst)}	{prepnp(w,acc)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{np(inst)}	{prepnp(na,acc)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{prepnp(o,acc)}	{prepnp(w,acc)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{prepnp(o,acc)}	{prepnp(na,acc)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{prepnp(na,loc)}	{prepnp(w,acc)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{prepnp(na,loc)}	{prepnp(na,acc)}
	obj{np(str)}	subj{np(str)}	{prepnp(w,acc)}
	obj{np(str)}	subj{np(str)}	{prepnp(na,acc)}
[się]	subj{np(str)}	{prepnp(o,acc)}	{prepnp(w,acc)}
	subj{np(str)}	{prepnp(o,acc)}	{prepnp(na,acc)}
	subj{np(str)}	{prepnp(na,loc)}	{prepnp(w,acc)}
	subj{np(str)}	{prepnp(na,loc)}	{prepnp(na,acc)}

Kryterium tej samej ramy spełniają także czasowniki, w wypadku których jednostki zawierające *się* w lemacie oraz te bez *się* stanowią swoje konwersy (por. punkt 1.2.2.3 s. 29). Jako przykład można tu rozpatrywać ramę 30 (s. 146) czasownika AFILIOWAĆ. Jako bardziej oczywisty przykład

rozważmy czasownik SPOWIADAĆ z ramą 10²⁸. Rama ta nie zawiera dwóch *Initiatorów*, tylko jednego, dokonującego aktu spowiedzi. Drugim aktywnym uczestnikiem sytuacji jest przyjmujący spowiedź *Factor*. Zdawałoby się, że jest on *Recipientem* (wysłuchuje spowiedzi), jednak uczestniczy on w spowiedzi aktywnie, zadaje pytania itp. Mimo to nie ma wątpliwości, że sytuację widzimy z dwóch perspektyw – spowiednika (lemat predykatu bez *się*) i spowiadającego się (lemat z *się* morfologicznym).

Rama 10 spowiadać-1, spowiadać się-1

<i>Factor</i>	<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{pnp(z,gen);pncp(z,gen,że); pncp(z,gen,int)}
subj{np(str)}	{np(dat)}	{cp(int)}
subj{np(str)}	{np(dat)}	{cp(że)}
subj{np(str)}	{np(dat)}	{or}
subj{np(str)}	{np(dat)}	{pnp(z,gen);pncp(z,gen,że); pncp(z,gen,int)}
subj{np(str)}	{pnp(przed,gen)}	{cp(int)}
subj{np(str)}	{pnp(przed,inst)}	{cp(że)}
subj{np(str)}	{pnp(przed,inst)}	{or}
subj{np(str)}	{pnp(przed,inst)}	{pnp(z,gen);pncp(z,gen,że); pncp(z,gen,int)}
subj{np(str)}	{pnp(u,gen)}	{pnp(z,gen);pncp(z,gen,że); pncp(z,gen,int)}

Czasem takie zjawisko występuje, mimo że lemat predykatu nie ulega zmianie, por. czasownik POŻYCZYĆ (str. 170).

²⁸ xp(locat[group]) jest skrótowym zapisem na xp(locat[advp(locat); prepnp(na,loc); prepnp(u,gen); prepnp(w,loc)]), podobnie pnp na prepnp itp. Występuje w schematach z *się* w lemacie.

Rozdział 4

Role semantyczne

Role semantyczne są pojęciami pierwotnymi, tzn. nie posiadają żadnej formalnej struktury. Omawiając w tym rozdziale poszczególne role, będziemy skupiać się na opisanu ich specyfiki i zakresu zastosowania, ich formalna definicja jest w zasadzie niemożliwa. Podobnie jak jednostki leksykalne w wordnetach, są to w zasadzie identyfikatory¹. Ich znaczenie ujawnia się dopiero w relacjach wewnątrz ramy oraz w relacjach między ramami².

Jako że, jak wspominaliśmy w punkcie 3.3, role wyznaczają obszary w przestrzeni znaczeń, daną rolę \mathcal{R} można zdefiniować jako sumę obszarów wyznaczanych przez ramy wszystkich predykatów, w których rola ta jest realizowana. Formalnie, jeśli \mathcal{O}_{FLU}^R ³ uznamy za obszar wyznaczany przez ramę FLU identyfikowaną przez jednostkę LU , to

$$(4.1) \quad \mathcal{O}^R = \bigcup_{LU} \mathcal{O}_{FLU}^R.$$

4.1. Analiza koncepcyjna

Przed opracowaniem zestawu ról semantycznych dla *Walentego* dokonaliśmy przeglądu istniejących rozwiązań. Wychodząc od oryginalnej koncepcji Fillmore’a (punkt 1.3.1 s. 30), braliśmy pod uwagę przede wszystkim FrameNet (punkt 2.1.1), VerbNet (punkt 2.1.2), VALLEX (punkt 2.2.1) oraz idee Apresjana (punkt 1.3.1 s. 32). PropBank (punkt 2.1.3) odrzuciliśmy od razu, ponieważ chcieliśmy, by role posiadały imienne nazwy, a nie tylko numerowane identyfikatory. Po wstępnym namyśle zrezygnowaliśmy także z VerbaLeksu (punkt 2.2.3), gdyż jego role z kolei zbyt są ukierunkowane na preferencje selekcyjne (rozdział 5).

Żadne z powyższych podejść nie było z naszego punktu widzenia w pełni satysfakcjonujące. Liczba ról semantycznych we FrameNecie jest według nas zbyt rozbudowana, a na dodatek tworzy hierarchię (powiązaną z hierarchią

¹ Jednostki leksykalne mają strukturę ⟨lemat, numer znaczenia⟩, ale jako całości nie określa ich nic poza relacjami z innymi jednostkami. Głosy stanowią informację uzupełniającą dla ludzi, nie formalne definicje.

² O ile takie relacje zostaną zdefiniowane, jak to ma miejsce we FrameNecie.

³ Jeśli dana rama nie zawiera argumentu pełniącego rolę R , to $\mathcal{O}_{FLU}^R = \emptyset$.

ram). Ponadto podejście zakładające opracowanie ustalonego z góry zestawu ram, przywoływanych następnie przez czasowniki wyraźnie odbiegało od naszych preferencji. Powoduje ono bowiem, że leksykografowie, starając się dopasować czasowniki do predefiniowanych ram, mogą nie do końca świadomie ignorować braki w tym zestawie. Tak właśnie było w projekcie Dendrarium (Woliński, 2009), gdy dendrolodzy próbowali na siłę wybrać drzewo dla zdania, nie dopuszczając do świadomości, że takiego drzewa brak wśród zaproponowanych przez parser rozbiorów. Obecnie trwają prace obejmujące automatyczne zbadanie podobieństwa ram predykatów ze względu na ich semantyczne (relacje między jednostkami w *Słowosieci*, preferencje selekcyjne) i składniowe (powiązane schematy) podobieństwo, mające na celu wykrycie nieuniknionych błędów i niekonsekwencji. Wstępne wyniki pokazały niestety, że ramy są niejednokrotnie zbyt dostosowane do składni (zbyt krótkie dla jednostek o rzadszych lematach), a wiele ról było mylonych ze względu na nieprecyzyjnie zdefiniowany zakres znaczeniowy⁴.

W VALLEKSIE razi nas zbyt powiązanie ról (funktorów) ze składnią: podmiot jest zawsze Actorem, dopełnienie bliższe zawsze Patiensem. W procedurze przypisywania ról ignorowane jest przy tym zjawisko alternacji, tak więc w zdaniu *Jana martwią kłopoty córki* Actorem będą kłopoty, a Patiensem Jan, zaś w zdaniu *Jan martwi się kłopotami córki* dokładnie odwrotnie. Z drugiej strony jest to przykładowe podejście, w którym żywotność czy wolitywność nie stanowi istotnego kryterium doboru ról.

W rezultacie najbliższy naszemu podejściu wydaje się VerbNet. Po pierwsze, planujemy uwzględnić zjawisko alternacji schematów składniowych czasownika przy wiązaniu poziomu składniowego słownika z poziomem semantycznym. Innym podobieństwem jest włączenie preferencji selekcyjnych do reprezentacji semantyki jednostki leksykalnej. Niestety, dla języka polskiego nie posiadamy odpowiednika klasyfikacji Levin będącej podstawą VerbNetu, co rzecz jasna negatywnie wpływa na uporządkowanie proponowanego systemu ról.

4.2. Przyjęte założenia

Predykaty opisują określone sytuacje, a ich argumenty reprezentują uczestniczące w nich jednostki. Rama semantyczna ma opisywać, jakie jednostki mogą uczestniczyć w sytuacji (preferencje selekcyjne) oraz w jaki sposób w niej uczestniczą (role semantyczne). Podstawowe role semantyczne (patrz p. 4.3.1) służą do opisu obligatoryjnych uczestników sytuacji, nazywanych w lingwistyce aktantami (Tesnière, 1959). Jednak decyzja, czy dany

⁴ Więcej na ten temat w punkcie 7.2.

podrzędnik jest wymagany czy luźny, podejmowana była na poziomie składni, patrz (Hajnicz, 2022).

4.2.1. Reguły doboru ról

Dobierając zestaw ról semantycznych, kierowaliśmy się także następującymi założeniami.

1. Różnym podrzędnikom predykatu w wypowiedzeniu, wymaganym bądź nie, przypisywane są odrębne role.
2. Pojedynczemu podrzędnikowi jest przypisywana pojedyncza rola.
3. Zestaw ról ma być minimalny, byleby odzwierciedlał różnice semantyczne pomiędzy uczestnikami danej reprezentowanej sytuacji.

Pierwszy warunek nie jest spełniany przez Apresjana (2000), np. dopuszcza współwystępowanie dwóch agensów (por. punkt 1.3.1 s. 32), zaś drugi warunek nie jest spełniany w koncepcji Fillmore'a, np. agens i źródło mogą być realizowane przez pojedynczy argument, por. s. 31.

Trzeci warunek będący zastosowaniem tzw. brzytwy Ockhama⁵ nie jest spełniony ani we FrameNecie, ani przez Apresjana – wynika z niego bowiem „płaski” zestaw ról bez zależności hierarchicznych (hierarchia jest niewątpliwie mnożeniem bytów i komplikowania struktury).

4.2.2. Wstępne próby

Pierwsze prace nad doбором ról dla *Walentego* prowadziła Natalia Kocyba (2014). Zaczęła od klasyfikacji czasowników w oparciu o *Słowskię* – z jednej strony uwzględniając przypisane im kategorie semantyczne (por. Tabela 1.3 s. 26). Kocyba przeformułowała nieco ten zestaw, pozostawiając kategorie hig, cwytw, cpos, sp bez zmian, kategorie cumy, cpor łącząc w abstrakcyjne, wal, cjedz, dtk – w kontakt, cczuj, pst – w psychiczne, zmn, pog – w fizyczne oraz cst, ruch – w lokatywne. Ponadto dodaje klasy logiczne i temporalne, które trudno dopasować do listy klas ze *Słowsieci*. Z drugiej strony Kocyba wykorzystała zbiór synsetów sztucznych z górnej części hierarchii hiperonimii czasowników opartej na klasyfikacji Laskowskiego (1984) do zdefiniowania typowych klas (akt, aktywność, akcja, proces, stan, wypadek, zdarzenie). Klasyfikacje te potraktowała jako ortogonalne, umieszczając w Tabeli 2 s. 204 swojego artykułu rozkład czasowników występujących w *Słowsieci* zgodnie z tymi dwiema klasyfikacjami.

⁵ Jest to zasada, zgodnie z którą należy dążyć do prostoty, wybierać takie rozwiązania, które wymagają jak najmniejszej liczby pojęć i założeń. Najbardziej znane sformułowanie tej zasady „*Nie należy mnożyć bytów ponad potrzebę*” (łac. *Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem*) nie pochodzi od Ockhama, lecz od siedemnastowiecznego niemieckiego filozofa Johannes Clauberga (za Heinzmann, 1999, s. 244). Określenie takiej zasady jako brzytwy Ockhama (łac. *Novacula Occami et Nominalium*) pojawia się po raz pierwszy u XVII-wiecznego filozofa i teologa Libertusa Fromondusa (za Heinzmann, 1999, s. 242).

Tabela 4.1: Wstępny system ról semantycznych w *Walentym*

COLLECTION SCENARIO TYPE		ENTITY EVENT (PROCESS, STATE-OF-AFFARS) ATTRIBUTE (LOCATION, TIME) BACKGROUND, FOCUS				PART PHASE INSTANCE	
<i>Initiator</i>		<i>Path</i>		<i>Undergoer</i>		<i>Result</i>	
<i>Agent</i>	<i>Cause</i>	<i>Mediator</i>	<i>Instrument</i>	<i>Patient</i>	<i>Object</i>	<i>Resultee</i>	<i>Product</i>
<i>Counteragent</i>	<i>Stimulus</i>	<i>Benefactor</i>	<i>Manner</i>	<i>Experiencer</i> ^{ps}	<i>Theme</i>	<i>Recipient</i> ^p	<i>Content</i> ^{ps,s}
<i>Protagonist</i> ^s	<i>Effector</i>		<i>Duration</i> ^t	<i>Addressee</i> ^{ps,s}	<i>Material</i>	<i>Beneficiary</i>	<i>Destination</i> ^{lc}
<i>Communicator</i> ^{ps,s}			<i>Trace</i> ^{lc}	<i>Perceiver</i> ^{ps}			
<i>Cognizer</i> ^{ps}			<i>Asset</i> ^p				
<i>Source</i>						<i>Goal</i>	
<i>Reason</i> ^{lg}						<i>Purpose</i> ^{lg}	
<i>Condition</i> ^{lg}							

Klasyfikacja ta doprowadziła Kocybę do utworzenia systemu ról widniejącego w Tabeli 4.1. Indeksy górne oznaczają ograniczenie roli do klas lc – lokatywne, lg – logiczne, p – posiadania, ps – psychiczne, s – społeczne, t – temporalne. Jak widać, zastosowanie niektórych ról programowo zostało ograniczone do wybranych kategorii czasowników. Początkowo tak właśnie wyglądała propozycja Kocyby: opracowała odrębne zestawy ról (niekoniecznie rozłączne) dla każdej klasy. Takie podejście nie odpowiadało reszcie zespołu redagującego słownik, gdyż preferowano bardziej zwięzły a zarazem niezależny od kategorii czasownika zestaw ról. Oczekiwanie to doprowadziło Kocybę do uporządkowania i pogrupowania ról w sposób przedstawiony w tabeli.

Najbardziej ogólny zestaw ról to *Initiator*, *Path*, *Undergoer* i *Result* wybrany został na podstawie ((Ramchand, 2008), za Kotsyba, 2014). Każda z nich dzieli się na dwie podrole (związane z żywotnymi i nieżywotnymi uczestnikami sytuacji), które dzielą się na kolejne. Niezależnie od tego podziału dodane są jeszcze dwie grupy ról nie uczestniczące bezpośrednio w sytuacji, lecz stanowiące warunki niezbędne dla jej zajścia i zachodzące po jej zakończeniu.

Mniej zrozumiała jest górna część tabeli⁶. Zgodnie z tym, co pisze Kocyba, ENTITY i EVENT mają zastosowania dla unarnych (jednoargumentowych) predykatów egzystencjalnych, natomiast dla predykatów binarnych (np. porównawczych) można je podzielić za pomocą ról BACKGROUND, FOCUS⁷ Autorka nie wyjaśnia, dlaczego LOCATION i TIME są ATTRIBUTE'ami

⁶ Stąd odmienna czcionka.

⁷ Nie jest jednak powiedziane, w jaki sposób.

i jak to się ma do innych ról lokatywnych i temporalnych. Natomiast wydaje się zrozumiałe, że role w pierwszej i trzeciej kolumnie górnej części tabeli wskazują odpowiednio na relację holonimii i meronimii względem kolumny środkowej, dla predykatów typu SKŁADAĆ SIĘ (*z czegoś, na coś*).

Ostatecznie omówiony powyżej zestaw ról okazał się zbyt rozbudowany i złożony (hierarchia ról), przeto nie spełniał postawionych przez nas warunków, przede wszystkim trzeciego. Jednak skorzystaliśmy z niego przy budowaniu opisanego dokładnie poniżej finalnego zestawu ról. Zestaw ten został „spłaszczony” i starannie przycięty. Jednak każdej roli przyglądaliśmy się uważnie, czy jest na tyle odrębna co do sposobu uczestnictwa w sytuacji, by ją uwzględnić. Zachowaliśmy też podział ról na grupy względem powszechnie rozważanych trzech faz sytuacji. Kolejną przyjętą ideą była koncepcja „rozszczepiania” ról typu BACKGROUND i FOCUS, co przyjęło postać atrybutów ról.

4.2.3. Ostateczny dobór ról i ich klasyfikacja

Ostatecznie wybrany przez nas zestaw ról został uporządkowany. Po pierwsze, role zostały przez nas podzielone na *podstawowe* i *uzupełniające* (*towarzyszące*)⁸. W przybliżeniu odpowiada to podziałowi na argumenty obligatoryjne i fakultatywne/typowe w słownikach czeskich. Jednak jest tu wyraźna różnica. W słownikach czeskich znaczniki *obl*, *opt* i *typ* przypisywane były argumentom w poszczególnych ramach, a nie abstrakcyjnym rolom (funktorom). W *Walentym* ta klasyfikacja stanowi jedynie sugestię, pewien standard. Co prawda role podstawowe są zazwyczaj wymagane, a uzupełniające – raczej opcjonalne bądź typowe, jednak np. dla MIEŚCIC SIĘ *gdzieś* – uzupełniające *Location*⁹ (*xp(locat)*) określające miejsce jest wymagane.

Wśród ról podstawowych (por. p. 4.2.4 i 4.4) wyróżniamy trzy grupy: inicjującą (realizowaną zazwyczaj jako podmiot w podstawowym schemacie składniowym), towarzyszącą (realizowaną zazwyczaj jako dopełnienie bliższe) oraz zamykającą (realizowaną zazwyczaj jako dopełnienie dalsze lub frazę przyimkową), co z grubsza odpowiada fazom zaproponowanym przez Kocybę, tyle że *Path* i *Undergoer* wchodzą w skład jednej grupy¹⁰. Szczególne znaczenie dwóch pierwszych grup zostało zaznaczone poprzez wyodrębnienie protoram wskazujących, że pewne role z tych dwóch grup są ze sobą w ustalony sposób powiązane a priori. Jeśli zatem w ramie wystąpią jednocześnie

⁸ Oraz atrybuty ról, które jednak nie są samoistnymi rolami, por. punkt 4.6.

⁹ Które, co gorsza, ulega transformacji krzyżowej na MIEŚCIC *coś*, np. *szkola mieścila się u końca uliczki* (parafraza) oraz *uliczka u swego końca mieścila szkołę* (NKJP 300M).

¹⁰ Na rolę *Path* przeszła rola *Trace*.

role z grupy inicjującej i towarzyszącej, to najprawdopodobniej będą one podlegać następującym zależnościom:

$$\text{Initiator} \implies \text{Theme} \implies (\text{Recipient}) \quad (4.2)$$

$$\text{Stimulus} \implies \text{Experiencer} \quad (4.3)$$

Natomiast role uzupełniające służą (p. 4.5) do reprezentacji charakteru okoliczności sytuacji. Zazwyczaj są one reprezentowane przez frazy luźne (odpowiednie okoliczniki) i z tego względu dla większości schematów predykatów role te nie będą w *Walentym* występować. Istnieją jednak predykaty, dla których są one argumentami, np. dla predykatu TRAKTOWAĆ wymagany jest argument informujący, w jaki sposób ktoś lub coś jest traktowane, w schematach walencyjnych zanotowany jako $x_p(\text{mod})$, np. *fatalnie, w sposób okrutny, jak zezowatego, jak służącą, jak zwykle*; dla TRWAĆ – czas trwania czynności, zdarzenia, itp., który jest w schematach zapisany jako $x_p(\text{dur})$, np. *cały rok, przez godzinę, dosyć długo, od poniedziałku*. Ponadto uwzględniane są argumenty nie tyle wymagane, co charakterystyczne (typowe, *typ*). Na przykład dla czasowników ruchu – $x_p(\text{abl})$, np. *prepnp(spod, gen)* (*spod Nowego Yorku*); $x_p(\text{adl})$, np. *prepnp(do, gen)* (*do Warszawy*); $x_p(\text{perl})$, np. *prepnp(przez, acc)* (*przez Francję*). W takich wypadkach schematy zawierają tego typu frazy, a odpowiadające im role będą bezpośrednio wpisywane do poziomu semantycznego słownika¹¹.

Chociaż protorama, w której występują role uzupełniające można uznać za dziwactwo, wyraźnym odpowiednikiem protoramy 4.3 jest protorama 4.4. Oczywiście protoramy przekształcane w rzeczywiste ramy mogą być uzupełnione o dodatkowe argumenty.

$$\text{Condition} \implies \text{Theme} \quad (4.4)$$

4.2.4. Poziomy opis ról semantycznych

Informacja semantyczna w *Walentym* dla pojedynczego argumentu jest opisana na trzech poziomach. Pierwszy poziom stanowią role główne (role podstawowe i role uzupełniające), które ogólnie opisują, jaką funkcję pełni argument w zdaniu. Jeśli w jednym schemacie składniowym występują dwie pozycje, do których pasują argumenty mające taką samą rolę główną, to różniamy je za pomocą drugiego poziomu – atrybutami ról. Jedynie w przypadku ról uzupełniających dozwolone jest dodanie atrybutów nawet wtedy, gdy jest tylko jedna taka rola w schemacie (dotyczy to ról: *Time* i *Location*).

¹¹ Pamiętajmy, że przy pełnej teoriomodelowej analizie semantycznej (Montague, 1970; Allan, 2001; Carpenter, 1998; Gillon, 2019; Maciaszek, 2013) wypowiedzenia, także okoliczniki powinny zostać zinterpretowane semantycznie, wraz z przypisaniem im ról.

Trzeci poziom stanowią preferencje selekcyjne, które wskazują, jakie słownictwo może być użyte w konkretnej pozycji, por. rozdział 5.

Tabela 4.2: Podział ról na grupy

	Grupa inicjująca	Grupa towarzysząca	Grupa zamykająca
Podstawowe	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Initiator ☐ Stimulus 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Theme ☐ Experiencer ☐ Factor ☐ Instrument 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Recipient ☐ Result
Uzupełniające	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Condition 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Attribute ☐ Manner ☐ Measure ☐ Location ☐ Path ☐ Time ☐ Duration 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Purpose
Atrybuty	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Source 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Foreground ☐ Background 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Goal

W Tabeli 4.2 przedstawiony jest podział ról głównych (podstawowych i uzupełniających) oraz ich atrybutów (prezentowanych na szarym tle) na wspomniane powyżej trzy grupy. Natomiast na Rysunku 4.1 widnieje drzewo decyzyjne, które wskazuje sposób doboru ról właściwych dla poszczególnych argumentów danego predykatu. Zwróćmy uwagę na kolory, którymi oznakowane są role. Te kolory zostały ustalone na stałe; używane są zarówno w niniejszej pracy, jak i w przeglądarkach słownikowych (por. Dodatki B i C), tak do wizualizacji samych ról, jak i odpowiadających im pozycji w schematach (także w celu podniesienia czytelności przykładów).

Proponowany przez Kocybę *Agent* został więc zastąpiony przez ogólniejszego *Initiatora*, obejmując *Protagonistę*, *Communicatora* i *Cognizera*, wyróżnione ze względu na klasy semantyczne, co jest sprzeczne z naszymi założeniami. Pewne wątpliwości budzi *Cognizer*, gdyż w zależności od czasownika taki uczestnik może być aktywny (UCZYĆ SIĘ) bądź pasywny (WIEDZIEĆ). Rola *Condition* obejmuje *Reason* i *Cause*, interpretację *Path* ograniczono do *Trace*, *Asset* rozszerzono do *Measure*, zaś *Instrument* funkcjonuje samodzielnie. Z kolei zrezygnowano z rozróżnień ról podlegających sytuacji w zależności od żywotności, pozostały jedynie *Experiencer* i *Theme*. Zdecydowano też, że *Content* zastąpiona zostanie przez ogólniejszy *Result*. Na koniec BACKGROUND, FOCUS oraz

Source, *Goal* tracą swą samodzielność i zostaną atrybutami pozostałych ról, co spowodowało zniknięcie takich ról, jak *Counteragent*, *Beneficiary*, *Destination*. Pozostałe role albo zachowały się bez zmiany nazwy, albo zostały usunięte.

4.3. Podstawy opisu ról semantycznych i związków między nimi

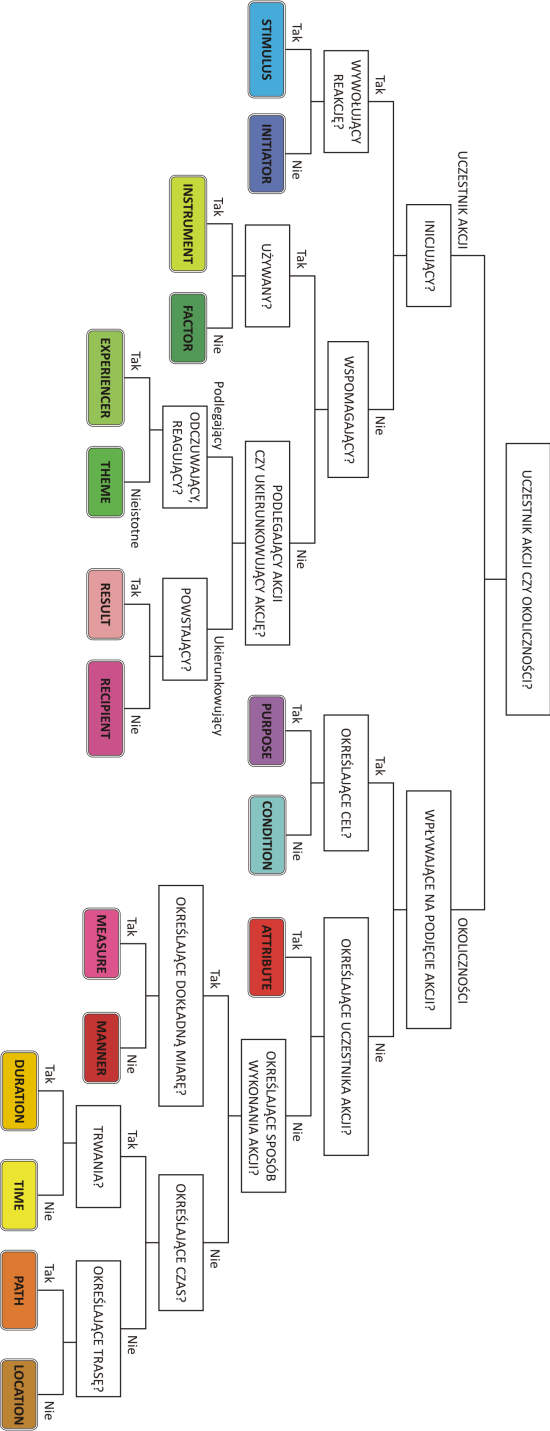
Punktem wyjścia dla wyboru ról semantycznych jest ich podział z jednej strony na trzy grupy: inicjującą, towarzyszącą oraz zamykającą, a z drugiej na dwa ich typy: podstawowe i uzupełniające. Grupy określają, na jakim etapie akcji określanej przez predykat pojawiają się uczestnicy akcji (role podstawowe) lub na jakim etapie akcji istotne są okoliczności zewnętrzne (role uzupełniające). Grupa inicjująca zawiera role, które przypisujemy komuś lub czemuś, co inicjuje lub wpływa na zainicjowanie sytuacji określanej przez predykat. Grupa towarzysząca zawiera role, które przypisujemy komuś lub czemuś, z czym coś się dzieje, co podlega czynności lub znajduje się w stanie wskazanym przez predykat. Desygnaty reprezentowane przez argumenty semantyczne, którym przypiszemy role z tej grupy, opisane w tym punkcie przyczyniają się do wykonania akcji lub jej podlegają, na nich akcja jest wykonywana. Grupa zamykająca zawiera role, które przypisujemy komuś lub czemuś, co zrodziło się, ukształtowało się, powstało podczas czynności wskazanej przez predykat lub komuś, na kogo ukierunkowana jest akcja.

4.3.1. Uczestnik sytuacji a okoliczności

W wypowiedzeniu mamy do czynienia z dwoma rodzajami funkcji argumentu semantycznego. Pierwszy rodzaj to tzw. uczestnik akcji (pełniący rolę podstawową), a drugi to okoliczność (pełniąca rolę uzupełniającą). Uczestnicy akcji są zaangażowani w sytuację opisywaną przez predykat, stanowią podstawową, obowiązkową część opisu sytuacji, a okoliczności opisują warunki w jakich dzieje się akcja, są tłem. Uczestnicy biorą udział w akcji, a okoliczności jej towarzyszą. Role dotyczące uczestników akcji są bardziej ogólne, i co się z tym wiąże – bardziej abstrakcyjne, a dotyczące okoliczności są bardziej szczegółowe, a więc i bardziej konkretne.

4.4. Charakterystyczne funkcje uczestnika sytuacji – pełnione przezeń role podstawowe

W niniejszym punkcie przeanalizujemy funkcje pełnione typowo przez poszczególne argumenty w sytuacjach, w których uczestniczą. Funkcje te zostały zestawione w Tabeli 4.3. Symbol \pm oznacza, że wybrana cecha jest dla danej roli nieistotna.

Rysunek 4.1: Drzewo decyzyjne dla ról głównych

Tabela 4.3: Zestawienie funkcji poszczególnych uczestników sytuacji

	INICJUJE	WYWOŁUJE REAKCJE	WSPOMAGA	JEST UŻYWANY	PODLEGA	ODBIERA BODŹCE, REAGUJE	CZYNNOŚĆ JEST NAŃ UKIERUNKOWANA	ODBIERA SKUTKI, INSPIRUJE	POWSTAJE
<i>Initiator</i>	+	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Stimulus</i>	+	+	-	-	-	-	-	-	-
<i>Theme</i>	-	-	-	-	+	±	-	±	-
<i>Experienter</i>	-	-	-	-	+	+	-	-	-
<i>Factor</i>	-	-	+	-	-	-	-	-	-
<i>Instrument</i>	-	-	+	+	-	-	-	-	-
<i>Result</i>	-	-	-	-	-	-	+	-	+
<i>Recipientt</i>	-	-	-	-	-	-	+	+	-

Wraz z opisem tych funkcji zaprezentujemy role semantyczne etykietujące kolejne argumenty reprezentujące poszczególnych uczestników sytuacji. Będziemy omawiać nie tylko poszczególne role, ale także ich pary, trójki itp. W przykładach od razu umieszczane będą schematy wskazujące na sposób powierzchniowej realizacji danej ramy.

4.4.1. Inicjowanie – rola *Initiator*

Właściwość *inicjowania* posiada uczestnik sytuacji, który – świadomie lub nie, woli tywnie lub nie – *inicjuje* jakąś czynność, proces, sytuację. Ktoś (rzadziej coś), kto jest bezpośrednim, aktywnym czynnikiem sprawczym sytuacji opisanej przez predykat, por. zdania (4.5).

- (4.5) - *Ha!* - *Szarlej energicznie postawił kufel na ławie.* (NKJP)
Julek mówił, że twój wujek jeździł do Chin czy do Indii. (NKJP)
Mamy więc złe chochliki rozrabiające po lasach [...] (NKJP)

To i dobrze, że ogrodnicze - kierowca wzdycha z wyraźną ulgą. (NKJP)

Mag, jak to mag - czarował. (NKJP)

Młodziutka święta, grzesząc nieposłuszeństwem, uciekła z domu. (NKJP)

Jak widać, **inicjowanie** może dotyczyć zarówno czynności wykonywanych na rzeczywistych bytach (POSTAWIĆ), odbywających się w rzeczywistej przestrzeni (JEŹDZIĆ, ROZRABIAĆ), jak i stanów mentalnych (GRZESZYĆ) czy sytuacji komunikacyjnych (WZDYCHAĆ).

Każdemu, zazwyczaj ożywionemu, uczestnikowi sytuacji posiadającemu własność **inicjowania** przypisujemy rolę *Initiatora*¹². Zaczniemy od jego wystąpienia z predykatem niewpływającym na innych uczestników.

Rama 11 biwakować-1

Initiator OKOLICZNOŚCI

subj{np(str)} {xp(locat)}

(4.6) *Dzieci biwakowały w Kosewie w prawdziwych namiotach dziesięcioosobowych.* (NKJP)

Kwestię doboru nazwy tej roli przedyskutujemy w punkcie 4.4.3.

4.4.2. Podleganie – rola *Theme*

Właściwość **podlegania** posiada uczestnik sytuacji, który **podlega** jakiemuś procesowi, czyjemuś działaniu, na które nie ma wpływu. **Podlegający** uczestnik na ogół ulega jakiejś przemianie. Może zmienić kształt, wielkość, pozycję, miejsce, itp. pozostając jednak tym samym bytem.

Należy odróżniać sytuację opisywaną przez predykat, w której uczestnik sytuacji **inicjuje** działanie, od sytuacji, w której istotny jest pewien stan, w którym uczestnik **się znajduje**, gdy jest w stanie spoczynku (np. podczas *stania, siedzenia, leżenia*, itp.) bądź czyjeś działanie, któremu uczestnik **podlega** (np. bycie *mytym, rozgryzanym, niszczoneym, omawianym*) oraz także proces fizyczny (np. *gnicie, niszczenie*¹³, *wysychanie*). Także samoistnym procesom, które wynikają z natury **podlegającego** im bytu, np. człowieka, a nie z bodźców zewnętrznych, np. *starzenie się, przekwitanie*, itp. Przykładowe zdania zawierające argumenty **podlegające** sytuacji to (4.7).

(4.7) *Pawilon, którego dach runął w sobotnie popołudnie, został oddany do użytku w 2000 r.* (NKJP)

Dworek stał na wzgórzu, na niewielkiej polanie, ze wszystkich stron otoczonej wysokim murem starego lasu. (NKJP)

¹² W grudniu 2021 *Walenty* zawierał 22368 wystąpień tej roli, co stanowi aż 24% wystąpień wszystkich ról.

¹³ Od NISZCZEĆ, nie – NISZCZYĆ.

Same belki natomiast zgniły najprawdopodobniej z powodu wilgoci.

(NKJP)

Z wąsów spadały mu krople wody.

(NKJP)

Karina wciąż spała, z głową zasłoniętą ramieniem.

(NKJP)

Kinga i Agnieszka siedzą przy stole.

(NKJP)

Właściwość tę posiada więc byt (*ktoś* lub *coś*), który **podlega** działaniu jakiejś zewnętrznej siły, który charakteryzuje się pewną cechą, sposobem bycia, trwania w pewnym stanie lub też byt, który ulega procesowi nie wywołanemu widocznymi bodźcami zewnętrznymi.

Wszystko to dotyczy jednak sytuacji toczących się w realnym świecie. Jednak także w sytuacjach komunikacyjnych (POWIEDZIEĆ) i niektórych stanach mentalnych (SĄDZIĆ, MARZYĆ¹⁴) pojawia się byt abstrakcyjny, który podlega sytuacji, por. (4.8).

(4.8) *Bodhidharma powiedział do cesarza, że budowanie świątyń buddyjskich nie jest wystarczające.*

(NKJP)

Czy mama sądzi, że dobrze robię wychodząc za Artura?

(NKJP)

Przez dwa dni... rozbiliśmy szalas nad Nidą, łowiliśmy ryby i marzyliśmy, że znajdujemy się na Złotym Wybrzeżu.

(NKJP)

Można mieć wątpliwości, czy komunikat podlega sytuacji komunikacyjnej, czy też raczej stanowi jej *treść*, *temat*. Jednak **podleganie** obejmuje także takie sytuacje, i zgodnie z zasadą brzytwy Ockhama nie ma powodu jej rozdzielać¹⁵.

Każdemu uczestnikowi sytuacji posiadającemu własność **podlegania** przypisujemy rolę *Theme*¹⁶. W tym punkcie skupimy się na sytuacjach, w których uczestnik taki **podlega** jakiemuś samoistnemu procesowi lub **znajduje się** w jakimś stanie. Na przykład proces *doroślenia* (rama 12) odbywa się samoistnie (4.9a), jakiegoś czynniki mogą je jedynie przyspieszać (4.9b), ale nie są to użycia częste. Domyślnym czynnikiem, który także rzadko pojawia się na powierzchni, jest czas. Jednak nie dziwi, że w ramie jest tylko jeden argument. Jednak znacznie częściej *Theme* współwystępuje z innymi argumentami, w tym z okolicznościami, por. (4.10) dla ramy 13 czasownika TKWIĆ oraz 14 czasownika GRANICZYĆ. Ostatni przykład wskazuje na to, że samoistnie **podlegać** mogą także obiekty nieożywione (4.10b). Dotyczy to także abstraktów, np. WYCZERPYWAĆ (4.10c).

¹⁴ MARZYĆ ma dwa znaczenia *marzyć*-1 ‘wyobrażać sobie’ oraz *marzyć*-2 ‘pragnąć’. Tutaj adekwatne jest pierwsze znaczenie. Znaczenia te mają dwie całkiem odrębne ramy, ale w praktyce bardzo trudno odróżnić je od siebie, w szczególności prawidłowo rozdzielić przykłady.

¹⁵ Zwróćmy też uwagę na etymologię nazwy tej dość prymarnej roli.

¹⁶ W grudniu 2021 *Walenty* zawierał 30659 wystąpień tej roli, co stanowi aż 34% wystąpień wszystkich ról; jest to najczęstsza rola w słowniku.

Rama 12 dorośleć-1

Theme

subj{np(str)}

- (4.9) a. *Dzieci dorośleją.* (Walenty)
 b. *Czytając Dziennik Anne Frank, obserwujemy, jak autorka dorośleje pod wpływem wydarzeń, jakich jest uczestnikiem.* (Internet)

Rama 13 tkwić-1

Theme

OKOLICZNOŚCI

subj{np(str)} {xp(locat)}

Rama 14 graniczyć-1

Theme

Theme

OKOLICZNOŚCI

subj{np(str)} prepnp(z, inst) {xp(locat)}

- (4.10) a. *Pestka tkwiła przy oknie, usiłując czytać.* (NKJP)
 b. *Na południu Chott El Jerid graniczy z największą piaszczystą pustynią na świecie - Saharą.* (NKJP)
 c. *Tymczasem pomysły zawsze się kiedyś wyczerpują [...]* (NKJP)
Powoli bowiem wyczerpują się szanse przekonania świata o konieczności rozbrojenia Iraku. (NKJP)

Rama 14 czasownika GRANICZYĆ, por. (4.10b), wskazuje także na to, że uczestników *podlegających* sytuacji może być kilku. Taka sytuacja dotyczy większości ról (por. punkt 4.6 s. 162), jednak w wypadku *Theme* jest to bardzo częste. Procedura doboru ról, por. drzewo decyzyjne na Rys. 4.1 s. 118, powoduje, że to jest najmniej specyficzna rola w całym zestawie. Bardzo często jest więc wybierana wtedy, kiedy nie wiadomo, co wybrać. Świadczy to o zbyt skąnym zestawie ról, nadmiernie ograniczonym podczas wstępnej selekcji. Więcej na ten temat powiemy w punkcie 7.1 s. 242.

4.4.3. Inicjowanie a podleganie

Większość predykatów otwierających pozycję dla *inicjującego* uczestnika sytuacji, otwiera również drugą pozycję dla uczestnika *podlegającego* danej czynności¹⁷. Wówczas *inicjujący* uczestnik wpływa na tego *podlegającego*. Tak więc *Initiator* to także ktoś, kto aktywnie i bezpośrednio *inicjuje* zmianę wielkości, stanu, kształtu lub położenia drugiego uczestnika akcji *podlegającego* *jego* działaniu, czyli *Theme*, por. zdania (4.11).

¹⁷ Ale nie czasowniki przemieszczania się itp.

- (4.11) *Nietrzeźwy 16-latek pobił w Gimnazjum nr 1 w Ciechanowie swojego rówieśnika. (NKJP)*
Prezydent RP delegował do Rzymu hr. Szembeka, by reprezentował go podczas uroczystości pogrzebowych Piusa XI. (NKJP)
Barbara z rozrzewnieniem wspominała rogaliki w małej kafejce na Montmartrze. (NKJP)
Radosna Nowina, którą aniołowie ogłosili w Nazarecie i Betlejem, rozniosła się po Judei, Galilei, Samarii i napelniła całą Jerozolimę. (NKJP)
Dzieci ze zrujnowanego miasta fotografują świat, w którym nie ma wojny. (NKJP)
Wicher włókł odrąbany konar, dmiąc w gęstwą liści jak w żagiel. (NKJP)

Przedstawimy to na przykładzie czasowników KARTKOWAĆ (rama 15) i PRZETRZYMYWAĆ (rama 16). To najczęstsza protorama (por. punkt 4.2 s. 115) w słowniku i jak należało się spodziewać, znów *Theme* może odnosić się zarówno do bytów rzeczywistych (w tym ożywionych), jak i do sytuacji i abstraktów, por. 4.14.

- (4.12) *Wieczorem Nowak kartkował książkę o tramwajach, znajdując różne ciekawostki. (NKJP)*
- (4.13) *Rzecz dzieje się w listopadzie 2002 roku, gdy w Moskwie właśnie terroryści przetrzymują na widowni teatru na Dubrowce widzów musicalu Nord-Ost. (NKJP)*
- (4.14) *Strażacy gasili pożar samochodu osobowego marki Fiat Uno. (NKJP)*
Nowak rozważał możliwe skutki udzielenia odpowiedzi, skutki dla wszystkich zainteresowanych. (NKJP)

Rama 15 kartkować-1

Initiator *Theme*
 subj{np(str)} obj{np(str)}

Rama 16 przetrzymywać-2

Initiator *Theme* OKOLICZNOŚCI
 subj{np(str)} obj{np(str)} {xp(locat)}

Jak widać z przykładów (4.11), pojęcie inicjowania rozumiemy bardzo szeroko: każdy czynnik, który bezpośrednio, i co ważniejsze aktywnie wpływa na zajście zdarzenia czy procesu (czyli niekoniecznie czynności), inicjuje to zdarzenie.

Żeby odróżnić to od *powodowania*, *wpływania* (por. punkt 4.4.6) na zajęcie sytuacji, przyjęliśmy założenie, że poza istotami żywymi *inicjować* zdarzenie mogą zjawiska (zwłaszcza atmosferyczne). Weźmy dla przykładu WIATR. W przykładach (4.15a) jest on podstawowym wykładnikiem podmiotu (dla WIĄĆ, MIEŚĆ, ROZWIEWAĆ itp.), w przykładzie (4.15b) – nie (dla SZARPAĆ itp.). Jednak jaką rolę może on pełnić w takich sytuacjach? W grę, poza *Initiatorem*, wchodzi jedynie *Theme* i *Instrument*. Wszakże uznanie *wiatru* za *narzędzie* (chyba siły wyższej?) sprowadza nas do nieracjonalnych przesądów, ale jeśli można nawet uznać, że *podlega* on *wianiu*, to w pozostałych przypadkach rola ta zupełnie nie pasuje. Tak więc ostatecznie decydujemy się na *Initiatora*. Oczywiście dla SZARPAĆ wiatr nie powinien znaleźć się wśród preferencji selekcyjnych *Initiatora*.

- (4.15) a. *Wiał ostry wiatr północny i morze było niespokojne.* (NKJP)
Wiatr lekko rozwiewał jej siwiejące włosy. (NKJP)
Wiatr miótl odpryski ognia na dachy najbliższych domów przed murami. (NKJP)
 b. *Wiatr nadal szarpał trzciny wzdłuż brzegu stawu, [...]* (NKJP)

Kwestia polega raczej na tym, że nie tworzymy odrębnej ramy (ani nawet dodatkowego argumentu) dla konstrukcji rzadkich, uproszczonych bądź metonimicznych.

Między innymi dlatego zdecydowaliśmy się na wprowadzenie budzącej wątpliwości nazwa roli *Initiator*, gdyż wydawało nam się bardziej neutralne niż powszechnie używany *Agens* (trudno uznać *wiatr* za *Agensa* zgodnie z powszechnie przyjmowaną interpretacją tej roli). Wszakże nie budzi wątpliwości, że WIATR, nie mówiąc o podmiotach ze zdań (4.16b), nie jest dobrym wykładnikiem *Agensa*. Przede wszystkim chodziło jednak o to, by nie wyróżniać czynności wykonywanych wolitywnie bądź nie. Reguła ta została zastosowana do wielu czasowników, np. ODBIĆ, ROZBIĆ, UDERZYĆ, WYGIĄĆ, WYKONAĆ, WYŁAMAĆ, ZŁAMAĆ, por. (4.16a). Użycia wolitywne dla tych czasowników są prymarne i nie budzą wątpliwości. Problem polega na tym, że poz niewolitywnymi ożywionymi sprawcami mogą się tu pojawić sprawcy nieożywieni. Czasami można uznać przedmiot za *Instrument* opisywanego zdarzenia (*gumka, która uderza*). W pozostałych wypadkach są to sformułowania uproszczone, w których predykat SPOWODOWAĆ bądź jego odpowiedniki pozostają w domyśle, por. (4.16c)¹⁸.

Chociaż *Initiator* zdaje się terminem mniej obciążonym niż *Agens*, także wydaje się wskazywać na byt ożywiony. Z drugiej strony miano *Efektor* wydaje się bliższe przyczynie nieożywionej (*Condition*), a przynajmniej obejmuje obszary wyznaczone przez obie role, co prowadziłoby do hierarchizacji

¹⁸ Czasami taka parafraza nie jest możliwa, nawet jeśli w „standardowej” ramie występuje narzędzie, np. *!wicher złamał słup energetyczny drzewem/za pomocą drzewa*.

zestawu ram. Tak więc *Initiator* wydaje się najlepszą nazwą tak rozumianej roli ze wszystkich dostępnych.

- (4.16) a. *Strzelał Szwed Markus Rosenberg, a Marco Materazzi padając odbił piłkę ręką. (NKJP)*
Padając wykonał efektowną gwiazdę. (NKJP)
[Nagle dziewczyna zasłabła.] Padając wyłamala drzewiczki kabiny. (NKJP)
[...] kto potknął się i upadając rozbił wystawową szybę, nie będzie odpowiadać za zniszczenie mienia. (NKJP)
- b. *Przed obejściem Kosów wyrwane przez wichur drzewo padając złamało słup energetyczny. (NKJP)*
Usunięciem drzewa, które padając wygięto również fragment metalowego ogrodzenia Plant, zajęli się strażacy. (NKJP)
Jednak uczyniłem to za słabo, rozciągając tylko gumkę, która powracając uderzyła ją po brzuchu. (NKJP)
- c. *Wyrwane przez wichur drzewo padając spowodowało złamanie słupa energetycznego. (parafraza)*

Sytuacje ze zdań (4.16a) i (4.16b) nie są całkiem równoważne. Rozważymy to dokładnie na przykładzie zdań (4.17). Istotna jest możliwość sparafrazowania zdań (4.17a) na (4.17b), co nie ma miejsca dla zdań faktycznie *inicjowanych*, por. zdania (4.17c) ze zdaniami (4.17d). To jest wyraźna wskazówka uzasadniająca utworzenie dwóch odrębnych ram, i tylko w jednej, nie zawierającej jednostki z *się* w lemacie, występowałyby *Initiator*, choć różnica znaczeniowa wydaje się subtelna¹⁹. Bardzo często jednak, zwłaszcza gdy brak wskazówek składniowych, utworzona zostanie rama zgodna z interpretacją sytuacji dominującą w uzusie.

- (4.17) a. *Drzewa ścinane były bez składu, bez ładu, jedno padając roztrzaskało paśnik, kilka swoim ciężarem połamało inne. (NKJP)*
Kiedyś p. Teresa hodowała także cytrynę, jednak półkilogramowe owoce połamały drzewko. (NKJP)
- b. *Paśnik roztrzaskał się pod padającym drzewem. (parafraza)*
Kilka połamało się od ciężaru padających innych drzew. (parafraza)
Drzewko połamało się pod półkilogramowymi owocami (parafraza)
- c. *Ula połamała grubsze gałęzie na kolanie, [...] (NKJP)*
Czy na końcu ktoś mu połamał skrzypeczki? (NKJP)
- d. *!grubsze gałęzie połamały się Uli na kolanie, [...]*
!Czy na końcu skrzypeczki mu się połamały?

¹⁹ W drugiej ramie (z przypisanymi dwiema jednostkami o lemacie z *się* lub bez) *Initiator* zastąpiony zostaje *Conditionem powodującym* a nie *inicjującym* sytuację, por. punkt 4.4.6.

W chwili, w której piszemy tę książkę, jesteśmy przekonani, że nie chcemy uważać *drzew, gałęzi, kamieni* czy spadających skądś *doniczek, dachówek* itp. za *Initiatorów*, przynajmniej w prymarnym rozumieniu predykatu. Jednak z drugiej strony nie chcemy tworzyć odrębnych znaczeń dla wszystkich predykatów, dla których mogą bezpośrednio sprawić, że zajdzie zdarzenie reprezentowane przez dany predykat. Tak więc ostatecznie akceptujemy je jako marginalne i nie umieszczamy w preferencjach selekcyjnych.

4.4.4. Inicjowanie — podleganie — powstawanie (*Result*)

Powstający uczestnik sytuacji (*Result*) tworzony jest z uczestnika *podlegającego* działaniu uczestnika *inicjującego*. Jest efektem końcowym akcji, na którą wskazuje predykat; *powstaje* w jej wyniku. Bardzo często występuje wraz z *Initiatorem* i *Theme* – uczestnik *podlegający* sytuacji staje się częścią lub się przekształca w uczestnika *powstającego*, por. (4.18). Natomiast *Result* nigdy nie jest jedynym, samodzielny uczestnikiem sytuacji.

- (4.18) a. *Ulepione z gliny i słomy chatki, odgradzone od świata wysokimi murami, latem duszą się w kurzu, [...]* (NKJP)
To tak jakby motyla wystrugać z drewna. (NKJP)
Już zimą 2003 r. [...] można było obejrzeć jej pierwszą wystawę obrazów namalowanych farbami olejnymi. (NKJP)
Chyba przyjdzie mi przerobić mój miecz na sztylet [...] (NKJP)
- b. *Dzieci rysowały, wyklejały i malowały portrety świadnickich seniorów.* (NKJP)
[...] dość powiedzieć, że był nie tylko inżynierem i ekspertem górniczym (zbudowane przezeń doki w Góteborgu ponoć służą do dzisiaj), lecz także fizykiem i chemikiem. (NKJP)
Wypromował 3 doktorów na Wydziale Zarządzania UŁ oraz 88 magistrów na kierunku zarządzanie oraz stosunki międzynarodowe. (NKJP)
- c. *Muszę dziś zrobić dobry uczynek [...]* (NKJP)
Ta strona psychoanalizy, wytworzenie nowej techniki introspekcji, stanowi zapewne najdonioślejszą część nauki Freuda, [...] (NKJP)

Przyjrzyjmy się temu dokładniej na podstawie czasowników *ĆWIARTOWAĆ* – rama 17 z przykładami (4.19) oraz *KONSTRUOWAĆ* – rama 18 z przykładami (4.20).

Rama 17 ćwiartować-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Instrument</i>	<i>Result</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{np(inst)}	{prepnp(na, acc)}

(4.19) *Ich ciała* przypalano nad ogniem i *ćwiartowano* na drobne kawałki.

(Walenty)

Dwóch innych zaczęło ćwiartować świnie bambusowymi nożami, [...]

(Walenty)

Rama 18 konstruować-1

<i>Initiator</i>	<i>Result</i>	<i>Theme</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{prepn(z, gen)}

(4.20) *Konstruuje go z grubych gałęzi i układa warstwami, przekładając darnią i perzem.*

(Walenty)

W zwyczajnym językowym, który dąży do ekonomii, nie zawsze musi być sygnalizowany *podlegający* uczestnik sytuacji. Tak jest np. w zdaniach (4.18b), w których *podlegający* uczestnik (np. *kartki i farbki, materiały budowlane*) nie występuje²⁰.

Jak pokazują przykłady, *powstawanie* może dotyczyć nie tylko bytów rzeczywistych, ale także abstrakcyjnych (4.18c). W takim wypadku uczestnika *podlegającego* sytuacji mentalnej czasami w ogóle nie ma²¹.

Na początek przyjrzyjmy się ramie z Rys. 4.2 (a) czasownika DOSŁUŻYĆ SIĘ (*stanowiska, rangi*). *Ranga* czy *stanowisko* nie powstaje z czegoś, jest rezultatem różnych działań i procesów. Jednak zdarza się, oczywiście, że myśl z czegoś powstaje, np. WNIOSEK, por. 4.2 (b) czasownika WNIOSKOWAĆ.

4.4.4.1. Powstawanie bez inicjowania

Powstawanie jest typowo wynikiem celowego działania *Initiatora* bądź samoistnego działania *jakiegoś czynnika*, por. punkt 4.4.6.1 s. 132. Istnieją też specyficzne przypadki, dość abstrakcyjne, gdy *Result* powstaje w wyniku niezależnego przekształcenia się *Thémé a* lub dwóch. Przykładem takich sytuacji są czasowniki SKŁADAĆ SIĘ (*na coś*) czy ZSUMOWAĆ SIĘ (*do czegoś*).

Rama 19 zsumować się-B

<i>Theme</i>	<i>Theme</i>	<i>Result</i>
subj{np(str)}	{prepn(z, gen)}	{prepn(do, gen)}
subj{np(str)}	{prepn(z, gen)}	{prepn(na, acc)}
subj{np(str)}	{prepn(z, gen)}	{prepn(w, acc)}

²⁰ Jeśli u kogoś budzi wątpliwości umieszczenie w tym zestawie zdania z WYPROMOWAĆ, niech spojrzy na zdanie z NKJP [...] wypromował na doktora nauk matematycznych swojego asystenta Lecha Dubikajtisa.

²¹ *Nic nie powstaje z niczego* (łac. *De nihilo nihil fit*). Myśl ta, kilkakrotnie przywołana w poemacie Lukrecjusza *De rerum natura* (*O naturze wszechrzeczy*, przekł. Edwarda Szymańskiego) pochodzi od Melissosa z Samos. Za *Wikicytaty* https://pl.wikiquote.org/wiki/Nic_si%C4%99_z_niczego_nie_rodzi. Ale z czego powstaje myśl?

(a)

dosłużyć się-1

Rama:	pewna [76595]	
Rola:	Initiator	Result
Preferencje selekcyjne:	istota ludzka-1	naramiennik-4
		stopień wojskowy-1
		blacha-4
		stanowisko-5

Identyfikator:	Przykład:
445302	Janusz Lipczyński dosłużył się stanowiska konduktora I klasy.

(b)

wnioskować-2, wniosek-2

Rama:	pewna [23477]		
Rola:	Initiator	Theme	Result
Preferencje selekcyjne:	LUDZIE	ALL	KONCEPCJA
			CECHA
			SYTUACJA
			RELAT -> [Theme]

Identyfikator:	Przykład:
57997	Która oznacza, że z prawdy można wnioskować tylko prawdę, a nie może z prawdy wynikać fałsz.

Rysunek 4.2: Ramy czasowników mentalnych różniące się współwystępowaniem *Result* z *Theme*

- (4.21) *Ponieważ wcześniej za takie samo zagranie miał upomnienie, **dwie żółte kartki** musiały zsumować się w jedną czerwoną.* (Walenty)
*Każda z czterech kwart kończyła się wysokim zwycięstwem zeszłorocznych mistrzów, **które** zsumowały się na nieprawdopodobną przewagę 111 pkt.* (NKJP popr.)

Własność tę ma także sam czasownik POWSTAWAĆ, z ramą 20 i przykładami 4.22.

Rama 20 powstawać-1

*Result**Theme*

subj{np(str)} {prepn(z, gen)}

- (4.22) *Same **ściany** powstawały jeszcze z **materiałów tradycyjnych**.* (NKJP)
*Substratem dla ligniny są **fenole** powstające z **aminokwasów fenyloalaniny i tyrozyny**.* (NKJP)
***Piękno** powstaje z **ryzyka**, najczęściej tak.* (NKJP)
*- Ale **harmonia** powstaje właśnie z **połączenia przeciwieństw** [..].* (NKJP)

4.4.5. Inicjowanie — podleganie — odbieranie skutków (*Recipient*)

Recipient to ktoś, ku komu jest skierowana czynność, ale kto tej czynności nie podlega, do kogo jest skierowana wypowiedź, z myślą o kim podejmowana jest akcja²². W tego typu sytuacjach *inicjujący* uczestnik sytuacji skupia uwagę na *podlegającym* uczestniku sytuacji, ale akcja jest podejmowana z uwagi na trzeciego uczestnika, który często nie bierze bezpośrednio udziału w sytuacji, ale *odbiera jej skutki*. *Recipient* nigdy nie występuje w sytuacji samodzielnie. Żeby odbierać, odczuwać jakąś sytuację, ona musi się wydarzyć. Trudno też sobie wyobrazić bycie *odbiorcą* czegoś, co nie zostało ku niemu skierowane (bez *Initiatora*)²³. Ponadto większość predykatów, które otwierają pozycję dla *uczestnika odbierającego skutki* otwierają również pozycję dla uczestnika *podlegającego* sytuacji, por. zdania (4.23). Jeśli nawet *podlegający* uczestnik sytuacji nie jest wyrażany explicite, to na ogół istnieje w domyśle.

- (4.23) *Już chyba ostatni moment, byśmy dokonali wyboru i kupili prezenty dla rodziny, przyjaciół*. (NKJP)
Starsza córka Thamar, siedząca bliżej, wręczyła matce kubek wody z winem. (NKJP)
Wcześniej Andrew pomagał jej w poszukiwaniach, [...] (NKJP)
Musi pan do niego jechać, tam nie jest łatwo trafić, bo to nieznaną wyspą, ale ja panu wszystko wytłumaczę... (NKJP)
[...] wydawnictwo "Znak" obdarowało nas dwiema pracami chrystologicznymi: wybitnego żydowskiego biblisty Gezy Vermesa [...] i również wybitnego biblisty polskiego ks. Alfonsa Skowronka. (NKJP)
Julek pomagał babce w ogrodzie, [...] (NKJP)
Starostwo wniosło pozew do sądu. (NKJP)

Odbiorca jest typowy dla sytuacji komunikacji (INFORMOWAĆ, MÓWIĆ (MOWA), TLUMACZYĆ (*komuś*), PYTAĆ (*kogoś*), ZWRACAĆ SIĘ (*do kogoś*)), chyba że chodzi o komunikację wzajemną, w której uczestniczy dwóch *Initiatorów* (DISKUTOWAĆ, KORESPONDOWAĆ, MÓWIĆ z *kimś*). Równie często jednak występuje dla predykatów opisujących sytuacje rzeczywiste, fizyczne (DAĆ, KUPIĆ, WYSLAĆ, WRĘCZYĆ, ZWRÓCIĆ), opisujące relacje społeczne (CEDOWAĆ, BRYLOWAĆ, POMAGAĆ), i innych, por. przykłady (4.23).

W wyniku sytuacji *Recipient* może ponosić nie tylko zyski, ale i straty, np. w wypadku ZWĘDZIĆ, por. rama 21 ilustrowana zdaniami 4.24. Wyróżnikiem *Recipienta* nie jest uzyskanie czegoś w wyniku akcji, tylko *odbieranie skutków*,

²² W grudniu 2021 *Walenty* zawierał 3535 wystąpień tej roli, co stanowi 4% wystąpień wszystkich ról.

²³ Chociaż takowe istnieją, por. ramy czasowników ZAPROSIĆ, CZEKAĆ, OKROIĆ SIĘ z Rys. 4.3 i 4.4.

ponoszenie konsekwencji bez bezpośredniego udziału. Taki zakres stosowania *Recipienta* wynika z minimalizacji liczby ról i w wielu innych podejściach często jest węższy.

Rama 21 *zwędzić-1*

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Recipient</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{np(dat)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{prepn(od, gen)}

Ramę o identycznym zestawie ról (choć już niekoniecznie preferencji selekcyjnych, por. rozdz. 5) posiada jednostka *podarować-1*, por. zdanie (4.25).

(4.24) [...] *kiedy magazynier odejdzie gdzieś na stronę, zwędze *mu* *puszkę tytoniu* z półki.* (Walenty)

Nie myśl, że zwędziłem ją od idących w odwrocie gajowców. (Walenty)

(4.25) *Suzanne podarowała ją matce Eweliny w prezencie ślubnym.* (Walenty)

Chcielibyśmy przy tym zaznaczyć, że *Recipient* wystąpi nie tylko w ramach analogicznych do *ZWĘDZIĆ* czasowników *UKRAŚĆ*, *ZRABOWAĆ* (*coś komuś*), ale także dla *OKRAŚĆ*, *OBRABOWAĆ* (*kogoś z z czegoś*). Skupiamy się bowiem na związkach semantycznych pomiędzy tymi czasownikami, a nie na subtelnych różnicach znaczeniowych (sugerujących, że zamiast *Recipient* w tym drugim wypadku mógłby być *Theme*).

Recipient pojawia się też w takich czasownikach jak *ŻĄDAĆ* (rama 22 z przykładami (4.26)) czy *SOLIĆ* (rama 23 z przykładami (4.27)); w tym ostatnim zamiast *Theme'a* mamy *Result*.

Rama 22 *żądać-1*

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Recipient</i>
subj{np(str)}	{np(gen); cp(żeby); ncp(gen, żeby)}	{prepn(od, gen)}

Rama 23 *solić-A* *karać kogoś w jakiś sposób za przewinienia*

<i>Initiator</i>	<i>Result</i>	<i>Recipient</i>	OKOLICZNOŚCI
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{np(dat)}	{xp(caus)}

(4.26) *Żądam od autorów tej mistyfikacji, redakcji Nowin, wyjaśnień.*

(Walenty)

Chociażby państwo żądad ode mnie żebym mówiła krótko, nie powtarzała już tego, co mówiłam itd. itd.

(Walenty)

(4.27) *Póki co, na Majakowskiego powinien stać codziennie *patrol drogówki* i solić jak najwyższe mandaty piratom drogowym.*

(NKJP)

zaprosić-1					czekać-2			
Rama:	pewna [57685]				Rama:	pewna [76132]		
Rola:	Initiator	Recipient	Purpose	Location, Goal	Rola:	Theme	Location	Recipient
Preferencje selekcyjne:	Ludzie	Ludzie	JADŁO	MIEJSCE	Preferencje selekcyjne:	OBIEKTY	MIEJSCE	ISTOTY
			impreza-1				OTOCZENIE	
			odwiedziny-1					
Identyfikator:	Przykład:				Identyfikator:	Przykład:		
4122	Pamiętał, że jestem jego chief, i uroczyscie zaprosił mnie na pokaz do kina.				446287	Ale w Polsce czekała już na nich kolejna propozycja.		
					446248	Na stole czekała na nich polska czysta wódka i kieliszki.		

Rysunek 4.3: Ramy czasowników, w których *Recipient* występuje bez *Theme* bądź bez *Initiatora*

W sytuacji z przykładów uwikłani są wszyscy wspomniani uczestnicy, jednak istnieją przypadki *odbierania* skutków sytuacji, którym nic nie *podlega* (ADOROWAĆ, AGITOWAĆ, BRYLOWAĆ, ZAPROSIĆ) bądź też nic nie *inicjuje* (CZekać (np. na stole)), por. Rys. 4.3. Istnieją też niezwykle rzadkie przypadki, gdy *odbieranie skutków* ma miejsce i bez *inicjowania*, i bez *podlegania*. Takim czasownikiem jest archaiczne OKROIĆ SIĘ (*coś dla kogoś*), por. Rys. 4.4, w znaczeniu ‘pozostać’. Zauważmy, że dodatkową rolę pełni tu fraza celu, uznana za luźną już na poziomie składniowym.

okroić się-1

Rama:	archaiczna [59822]	
Rola:	Result	Recipient
Preferencje selekcyjne:	DOBRA	ISTOTY

Przykład:	
Gdyby tak okroiło mi się na podróż dwa tysiące...	

Rysunek 4.4: Rama czasownika z *Recipientem* bez *Initiatora* i *Theme*

4.4.6. Powodowanie – rola *Condition*

Uczestnik sytuacji, który *powoduje* zajście sytuacji lub *wpływa* na jej przebieg, to czynnik, który nie aktywnie, a wyłącznie przez sam fakt swojego istnienia lub swoje właściwości wpływa na sytuację (pośrednio bądź bezpośrednio). Nazywamy go *Conditionem*²⁴. Określa on okoliczności, bez zaistnienia których sytuacja nie doszłaby do skutku. Informuje o przyczynie lub warunkach zaistnienia sytuacji. W *Walenty* zazwyczaj będzie ona sygnalizowana ogólnym typem frazy *xp(kaus)*, który posiada następujące realizacje:

²⁴ W grudniu 2021 *Walenty* zawierał 3229 wystąpień tej roli, co stanowi 4% wystąpień wszystkich ról.

comprepnp(na skutek), comprepnp(pod wpływem), prepnp(przez, acc), comprepnp(w wyniku), comprepnp(z powodu), prepnp(wskutek, gen), prepncp(od, gen, że), prepnp(na, acc), prepnp(od, gen), prepnp(z, gen), cp(bo)²⁵. Często tego typu frazy są luźne, por. zdania (4.28), w szerszym kontekście wprowadzane są przez zdania podrzędne ze spójnikami: *jeżeli, kiedy, o ile, skoro, że, jeśli, gdy, gdyby, jak*.

- (4.28) *Ludzie stykający się z nim [...] pisali później, że nie wyjechał, ponieważ rozczarowała go bierność Francji [...]* (NKJP)
Niestety z powodu deszczu odwołano dwa istotne punktu programu: pieśni biesiadno-etniczne i wspólną dyskotekę. (NKJP)

Condition zazwyczaj współwystępuje z uczestnikiem, na którego wpływa (*Theme*) lub który w wyniku jego obecności *powstaje* (*Result*). Jeśli rola ta współwystępuje z samym *Themem* (bez *Initiatora*), to znaczy, że bezpośrednio wpływa na przebieg zdarzeń. Jak już wspominaliśmy w punkcie 4.4.3 s. 124 (por. też punkt 4.2.3 s. 115), protorama $\langle Condition, Theme \rangle$ jest częstym odpowiednikiem ramy $\langle Initiator, Theme \rangle$, nawet dla tego samego czasownika.

Przykłady takich zależności stanowią czasowniki DOGORYWAĆ dla *Theme* ożywionego oraz GNIĆ dla *Theme* nieożywionego. Mają one taką samą ramę 24²⁶ ilustrowaną zdaniami (4.29), (4.30).

Rama 24 dogorywać-1, gnić-1

Theme *Condition*
 subj{np(str)} {xp(kaus)}

- (4.29) *Ojciec uciekł do Poznania z jakąś fordanserką, matka dogorywała na gruźlicę, starszy brat za rozbój siedział w Brygidkach.* (NKJP)
Dziesiątki tysięcy dogorywiają z głodu, setki tysięcy bytują w nędzy i poniewierce. (NKJP)
- (4.30) *Dlatego drewniane ściany zaczynają gnić pod wpływem wilgoci.* (NKJP)
Ich zdaniem, gniją one z braku odpowiednich zabezpieczeń w rosyjskich archiwach. (Walenty)

4.4.6.1. Powodowanie powstawania

Istnieją też przypadki *powstawania*, w których zamiast *inicjowania* mamy do czynienia z *powodowaniem*. Dotyczy to przede wszystkim samoistnych

²⁵ xp(kaus) i xp(dest) to najbardziej niespecyficzne, zależne od konkretnego predykatu, typy fraz motywowanych semantycznie w słowniku. W *Walentym* reprezentowane są ich typowe, najczęstsze realizacje.

²⁶ O różnych preferencjach selekcyjnych.

procesów fizycznych (GĘSTNIEĆ, PĘKAĆ), a nawet społecznych (WYKLUĆ SIĘ). *Condition* i *Result* mogą występować samodzielnie lub z *Themem*, por. Rys. 4.5.

(a)

kwaśnieć-2

Rama:	pewna [23219]		
Rola:	Theme	Condition	Result
Preferencje selekcyjne:	JADŁO	substancja-1	substancja-1
	substancja-1	warunki-1	

Identyfikator:	Przykład:
445359	Naturalnie mleko szybciej kwaśnieje w wyższej temperaturze.

(b)

wskazywać-2, znaki wskazują-A, wskazówka-1

Rama:	pewna [101368] Lemma	
Rola:	Result	Condition
Preferencje selekcyjne:	KONCEPCJA	CECHA
	CECHA	SYTUACJA
	SYTUACJA	doznanie-2

Był zapewne pochodzenia żydowskiego, na co wskazuje nazwisko Hirschfeld oraz to, że wiele uwagi poświęcał Żydom i sprawie żydowskiej w Polsce.

Rysunek 4.5: Ramy czasowników, dla których *Result* występuje z *Conditionem*

4.4.6.2. Powodowanie odbierania

Powodowanie może zastąpić inicjowanie także w sytuacjach, w których uczestnicy odbiorca jej skutków. Jako przykład rozważmy czasownik NAKAZYWAĆ (*coś nakazuje*, por. Rys. 4.6. Rzadki przypadek, gdy dodatkowo współuczestniczy w tym *Theme*, stanowi czasownik *sprzyjać* widniejący na tym samym rysunku po prawej.

nakazywać-2

Rama:	pewna [4991]		
Rola:	Condition	Recipient	Theme
Preferencje selekcyjne:	KONCEPCJA	PODMIOTY	CECHA
	CECHA		SYTUACJA
	SYTUACJA		

409553	Ich wiara nakazuje im posłuszeństwo królom, prezydentom i rządóm.
--------	---

sprzyjać-B

Rama:	pewna [14239]		
Rola:	Condition	Purpose	Recipient
Preferencje selekcyjne:	CZAS	CECHA	ISTOTY
	CECHA	SYTUACJA	PODMIOTY
	SYTUACJA	efekt-1	

Niestety, tym razem pogoda nie sprzyjała oldbojom w sportowej rywalizacji.
--

Rysunek 4.6: Rama czasownika łącząca role *Condition* i *Recipient*

4.4.6.3. Wspomaganie pasywne

Istnieją sytuacje, w których *Initiator* realizuje pewną czynność w wyniku zajścia pewnych okoliczności (pozytywnych lub nie) nie będących niczym świadomym działaniem. W takich sytuacjach uczestnik wspomagający identyfikowany jest przez rolę *Condition*²⁷. Dotychczas omawiane wystąpienia tej roli dotyczyły faktycznego, bezpośredniego powodowania sytuacji. W tym wypadku *Condition* wpływa na przebieg zdarzeń pośrednio, poprzez wpływ na *Initiatora*, por. rama 25 czasownika LINCZOWAĆ ilustrowana zdaniami (4.31).

Rama 25 linczować-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Condition</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{prepnp(za, acc); prepncp (za, acc, int); prepncp(za, acc, że)}

(4.31) *Osobiście jestem hetero i nigdy homoseksualiasta nie nie wtrącał się w sprawę mojej orientacji i nie linczował mnie za to że nie jestem tej samej co on.* (NKJP)

Linczowali go za wystąpienie na rynku i za to, jak zachował się wobec sekretarza. (Walenty)

Zilustrujemy ten przypadek za pomocą kolejnych dwóch czasowników, fizycznego PIERZCHAĆ, w którym zewnętrzny czynnik wywiera presję na *Initiatora* do wykonania czynności (por. Rys. 4.7) oraz komunikacyjnego ATA-KOWAĆ, dla którego zewnętrzny czynnik informacyjny skłania, przekonuje *Initiatora* do jej wykonania, por. Rys. 4.8.

Inne użycia, w których *Condition* występuje bez *Theme*, to np. CHRZĄKAĆ (*spoceni wycieczkowicze chrząpali z zadowolenia*), z najprostszą ramą \langle *Initiator*, *Condition* \rangle . Podobnie jest dla KLASKAĆ, SKAKAĆ, PODSKAKIWAĆ *z jakiegoś powodu – z zadowolenia, radości*²⁸.

²⁷ To skutek połączenia wstępnie rozważanych dwóch ról: *Condition* wchłonęła *Cause*.

²⁸ Rzecz jest nieco bardziej skomplikowana. Weźmy zdania

— *Kiedy zobaczyła, że bijemy Ruskich, zaczęła z radości skakać i klaskać w dłoń.* (NKJP)

— *Dzieci, gdy tylko zobaczyły Kocille, [...] podskakiwały z radości i klaskały w ręce.* (NKJP)

— *[...] trudno, żeby na widok projektów innego rządu [premier] skakał z radości i krzyczał, jakie fajne.* (NKJP)

W powyższych sytuacjach występuje pewien *Condition* czy raczej *Stimulus*, który wywołuje u *Experientera* pewną emocję (*Theme?*), która z kolei skłania go do wykonania pewnej akcji, stając się *Conditionem* i przekształcając go w *Initiatora*. Takiej wielopoziomowej zależności nie jesteśmy w stanie w *Walentym* wyrazić i wątpię, by którykolwiek system był w stanie, bo mamy tu nie tyle podwójne role, ale dwie jednoczesne „współsytuacje” połączone relacją przyczynowości. Być może da się to zapisać za pomocą drzew VerbNetu, por. punkt 2.2.3.

pierzchać-1

Rama:	pewna [8232]			
Rola:	Initiator	Location, Source	Location, Goal	Condition
Preferencje selekcyjne:	ISTOTY	POŁOŻENIE	POŁOŻENIE	ISTOTY
				KOMUNIKAT
				KONCEPCJA
				CZEMU
				zjawisko-1

Identyfikator:	Przykład:
427198	Żaden rycerz nie sprost mu nigdy w szrankach, a Maurowie pierzchali na sam widok jego zbroi [...]
136010	Przechodnie pierzchali spod kół, młąc przekleństwa, gdy z rykiem ruszał pierwszy na światłach przy placu Dzierżyńskiego.
136007	Bataliony piechoty i szwadrony jazdy hiszpańskiej rozsypywały się i pierzchały w pole jak zgraja dzieci przed byle garsteczką ułańską pędzącą z kopyta.

Rysunek 4.7: Predykat z **wywieraniem presji** przez rozmaite czynniki

atakować-3,atak-4

Rama:	pewna [89639]				
Rola:	Initiator	Recipient	Instrument	Condition	Theme
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	ISTOTY	KOMUNIKAT	CECHA	ISTOTY
		PODMIOTY		SYTUACJA	KOMUNIKAT
					KONCEPCJA
					CZEMU
					MIEJSCE

Identyfikator:	Przykład:
402099	Jednak w czasie dyskusji związkowcy atakowali go za nieskuteczność i sprzyjanie lewicy, za działania wobec Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji.
402101	Politycy atakują też sondaże za to, że rozmijają się z prawdą.
402081	Wpływy media atakowały ich, że przekroczyli wszelkie granice.

Rysunek 4.8: Predykat z **wspomaganiem** przez pojęcia abstrakcyjnych

4.4.7. Bycie używanym – rola *Instrument*

Za *używany* uznajemy taki byt uczestniczący w sytuacji, który wspomaga akcję, będąc w niej bezpośrednio *używanym*, ale nie *zużywanym* (bo zużycie oznaczałoby podleganie akcji), por. (4.32)²⁹. Tak więc *Instrument* to coś, dzięki czemu możemy wykonać jakąś czynność, co pełni funkcję wspomagającą, ułatwiającą wykonanie akcji.

- (4.32) Aleksander Kwaśniewski rozmawiał w środę *przez telefon* z prezydentem elektą USA Georgem W. Bushem. (NKJP)
 Opalałam się, kopałam *żółtą łopatą* dziurę w piasku [...]. (NKJP)

Dla przykładu rozważmy ramy 26 czasownika JAZZOWAĆ oraz 27, odpowiednio ilustrowane przykładami (4.33a,b).

Rama 26 jazzować-1

Initiator *Instrument*

subj{np(str)} {prepnp(na, loc)}

Rama 27 żąć-1

Initiator *Theme* *Instrument*

subj{np(str)} obj{np(str)} {xp(instr)}

Podobną ramę (z dokładnością do dodatkowych argumentów oraz preferencji selekcyjnych, por. rozdz. 5) jak ŻAĆ posiada jednostka masakrować-1, por. zdanie (4.33c).

- (4.33) a. Jerzemu Zelnikowi towarzyszyć będzie jazzujący *na instrumentach klawiszowych* Michał Matela. (Walenty)
 b. *Zboże* jeszcze długo żęto *sierpem*. (Walenty)
 c. *Niemcy* tymczasem masakrują *granatnikami i bronią maszynową oddziały na boisku*. (Walenty)
 d. Tymczasem *granatniki i broń maszynowa Niemców* masakrują *oddziały na boisku*. (parafraza)
Nóż poharatał *też prawą rękę ofiary, bo nią broniła się przed kolejnymi ciosami*. (Internet)
 e. Zmasakrowałem *go tym nożem*. (NKJP)
Zmasakrowałem *go leżącym obok na ziemi kawałkiem szkła*. (parafraza)

W tradycyjnych słownikach czy w *Słowsieci* jako narzędzia klasyfikowane są przedmioty, których domyślnym przeznaczeniem jest właśnie zastosowanie

²⁹ W grudniu 2021 *Walenty* zawierał 4235 wystąpień tej roli, co stanowi 5% wystąpień wszystkich ról.

wanie do wykonywania pewnych czynności, np. *Instrument*NÓŻ służy głównie do *krojenia*. Jednak inne przedmioty mogą także incydentalnie pełnić funkcję *narzędzia*, np. *UDERZAĆ* można *pięścią, kijem, kamieniem, deską*, a nawet *krzesłem, lampą* i czym tam kto ma pod ręką, por. też (4.33c) dla *MASAKROWAĆ*. Tak więc *Instrument* w *Walentym* rozumiemy inaczej niż narzędzie-1 w *Słowski*.

Powyżej omówione zostały prostsze i bardziej oczywiste przypadki *Instrumentu*, gdy predykat opisuje akty dziejące się w świecie realnym. Tak więc w przykładach mowa jest o *używaniu* przedmiotów fizycznych. Wówczas proste jest odróżnienie *Instrumentu* od sposobu wykonywania akcji (np. *cios, kopniak* czy inne czynności, reprezentowane przez frazę narzędnikową (potencjalnie z korelatem) lub inne realizacje $xp(instr)^{30}$ czy też za pomocą imiesłowu przysłówkowego (*kopiąc*)³¹); zazwyczaj wówczas okolicznik sposobu *Manner* jest luźny, por. punkt 4.5.3. Jednak w wypadku sytuacji komunikacyjnych i mentalnych te dwie role są bardzo blisko położone w przestrzeni znaczeń, i trudno je od siebie odróżnić. Można bowiem *posługiwać się* pojęciami abstrakcyjnymi, por. np. ramę czasownika *ARGUMENTOWAĆ* na Rys. 4.9.

argumentacja-2,argument-1,argumentacja-1, argumentować-1,argument-1

Rama:	pewna [2241]			
Rola:	Initiator	Theme	Instrument	Recipient
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	KOMUNIKAT	KOMUNIKAT	PODMIOTY
		KONCEPCJA	KONCEPCJA	
		CZYNNOŚĆ	SYTUACJA	
399512	Swoje zdanie radny Studziński argumentował opłatami za psy, gdzie w przypadku posiadania więcej niż jednego czworonoga przysługują ulgi.			

Rysunek 4.9: Predykat z *używaniem* pojęć abstrakcyjnych

Inny ciekawy przykład stanowi czasownik *ALARMOWAĆ*, por Rys. 4.10. Nie budzi wątpliwości, że wszelkie *dzwony, syreny alarmowe* itp. *urządzenia* stanowią *narzędzia* alarmowania. Jednocześnie, ponieważ jest to czasownik odnoszący się do komunikacji, są nimi wszelkie *obwieszczenia* i inne teksty czy wypowiedzi. Tak więc mamy tu, dla jednego predykatu, wielorakie *na-*

³⁰ Na poziomie składniowym te dwie role bywają realizowane przez frazy tego samego typu.

³¹ W *Walentym* takie typy podrzędników w ogóle nie są rozważane.

alarmować-2, alarmować-1, alarm-2				
Rama:	pewna [153636]			
Rola:	Initiator	Recipient	Theme	Instrument
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	PODMIOTY	ALL	KOMUNIKAT
				CECHA
				SYTUACJA
				narzędzie-1
				urządzenie-5

alarmować („imperf):				
Schemat:	pewny [72368]			
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepnp(o,loc)	xp(instr)
			prepncp(o,loc,int)	
			prepncp(o,loc,ze)	
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepnp(o,loc)	xp(instr)
			prepncp(o,loc,int)	
			prepncp(o,loc,ze)	

Przykład:				
Do najtańszych należą pagery, które alarmują właściciela wyłącznie za pomocą dźwięku - posiadacz musi zadzwonić do centrali i u telefonisty odebrać wiadomości.				
W przypadku konieczności interwencji alarmowano za pomocą ręcznej syreny.				
Urządzenie alarmuje o przekroczeniu dopuszczalnych parametrów, zostawiając czas na podjęcie stosownej decyzji.				
Liczne artykuły w pismach kobiecich alarmują, że wzrasta liczba zachorowań na raka skóry w wyniku opalania w solarjach.				
Psy alarmują swych panów o znalezisku głośnym szczekaniem.				

Przykład:				
Schemat:	pewny [65120]			
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	cp(ze)	xp(instr)
Funkcja:	subj	obj		
Typy fraz:	np(str)	np(str)	cp(ze)	xp(instr)

Rysunek 4.10: Predykat z **posługiwaniem** się pojęciami różnych kategorii semantycznych

rzędzia, rzeczywiste i abstrakcyjne. Ustaliśmy więc następujące kryteria dla omawianej roli:

1. **Instrument** pojawia się dla predykatów stanowiących akcje przynajmniej potencjalnie świadome (mają **Initiatora**).
2. Czynności, np. *szczekanie*, nie stanowią **narzędzia** akcji, podobnie zdarzenia (np. *wybuch*).
3. Dźwięki, np. *huk*, nie stanowią **narzędzia** akcji, podobnie cechy (np. *ciśza*).

Brak spełnienia powyższych reguł został zilustrowany zdaniami (4.34)³², przy czym dla zdania (4.34a) mamy do czynienia z frazą luźną, zdania (4.34b) wskazują zaś, że mamy odrębne znaczenie predykatu ALARMOWAĆ, w którym mamy do czynienia z samoistnym powodowaniem (**Condition**).

(4.34) a. *Wszakże zaraz powstała we mnie wątpliwość, czy wolno było hukiem wystrzału alarmować okolicę, [...]* (NKJP)

³² Podkreślenie faliste oznacza niezgodność z tymi regułami.

b. *Adaś niewiele może zdziałać, bo taka cisza alarmuje mnie natychmiast.* (Internet)

Antoni przytomnie zaalarmowany ciszą. (NKJP)

Zabija go jednym strzałem, jednak huk alarmuje resztę konwojentów. (Internet)

Wybuch pożaru zaalarmował w sobotnie południe mieszkańców wsi Otorowo (gmina Szamotuły). (NKJP)

Więcej na temat tych kontrowersji powiemy w punkcie 7.2.

4.4.8. Wywoływanie reakcji a odbieranie bodźców (*Stimulus*, *Experiencer*)

Specyficznym typem zależności „inicjowanie – podleganie” jest „wywoływanie reakcji – odbieranie, reagowanie”. W tym wypadku uczestnik inicjujący sytuację nie ma żadnej kontroli nad tym, czy dojdzie ona do skutku. Przyczynia się on do zaistnienia sytuacji, która może doprowadzić do reakcji, potencjalnie całkowicie wewnętrznej, drugiego uczestnika. Przeto *Stimulus* to coś lub ktoś, kto *swoją cechą, właściwością wywołuje* subiektywną reakcję u drugiego uczestnika sytuacji – *Experiencera*³³. To, czy sytuacja zasygnalizowana przez predykat zajdzie, zależy od spostrzegawczości, wrażliwości *Experiencera*.

Rozważmy na początek dwa predykaty, DOSKWIERAĆ z ramą 28 ilustrowaną przykładami (4.35) oraz LUBOWAĆ SIĘ z ramą 29 ilustrowaną przykładami (4.36).

Rama 28 doskwierać-1

Stimulus *Experiencer*

subj{np(str); ncp(str, że)} {np(dat)}

subj{cp(że)} {np(dat)}

(4.35) *Ale tajemnica mocno jej doskwierała, jak i to, że nie znajdowała w swym doświadczeniu żadnej wskazówki, co począć w takich okolicznościach.* (Walenty)

Hillary Clinton doskwierało, że nie może objąć przewodnictwa żadnej komisji w Senacie. (Walenty)

³³ W grudniu 2021 *Walenty* zawierał 2771 wystąpień *Stimulusa*, oraz 2769 wystąpień *Experiencera*. Te liczby są niemal równe (4% wystąpień wszystkich ról), co wskazuje, że faktycznie zazwyczaj współwystępują ze sobą. Dowodzi to jednocześnie, że predykaty percepcji nie są w *Walentym* zbyt liczne.

Rama 29 lubować się-1

Experiencer *Stimulus*

subj{np(str)} {np(inst)}

subj{np(str)} {prepnp(w,loc);prepcp(w,loc,jak);
prepcp(w,loc,żeby)}

(4.36) *Chociaż autor Canto General lubuje się brzmieniem słowa, muzyczność wiersza nigdy jednak nie staje się dla niego celem samym w sobie.* (Walenty)

Reżyser lubuje się w długich ujęciach, [...] (Walenty)

Lubujesz się w takich popisach słownych i w tym, aby udowodniać innym, jacy są głupi. (Walenty)

Istotne jest też to, że w odróżnieniu od bardziej prototypowego *inicjowania* – *podlegania* nie tyle istotny jest sam proces, co jego *odbiór* czy też *reakcja* nań uczestnika podlegającego sytuacji. To, czy akcja wskazana przez predykat zajdzie, nie zależy od uczestnika *inicjującego* tylko od *odbierającego*.

Taka para uczestników sytuacji pojawia się też w zdaniach (4.37). Predykaty występujące w zdaniach (4.37a) są prototypowe dla omawianej zależności, z wyraźnym wystąpieniem *Stimulusa*, wyjąwszy ostatnie zdanie. Ale co jest *Stimulusem nudzenia się*? W tym konkretnym zdaniu chodzi raczej o brak bodźców. Jednak zdanie to da się sparafrazować jako *wieś ją nudziła*, więc uznajemy *wieś, życie na wsi* za *Stimulusa*³⁴.

(4.37) a. *Obydwa wiersze wzruszyły mnie swą treścią.* (NKJP)

Kiedy natomiast prorok Elias usłyszał powiew łagodnego wiatru, zakrył sobie twarz płaszczem, [...] (NKJP)

Słońce razi panienkę? (NKJP)

[...] klienci, czując zapach, zaczęli wypytywać o nieznaną im produkt. (NKJP)

[...] ona nudziła się na wsi i w końcu wyjechała z kimś atrakcyjniejszym, by nigdy nie wrócić. (NKJP)

b. *Wetniane skarpety grzyły w nogi, [...]* (NKJP)

Ręka mnie swędzi od ukąszeń komarów. (własny)

Wszystko mnie już swędziało od tej słonej wody, [...] (NKJP)

c. *Jeśli okolice intymne swędzą i pieką, prawdopodobnie masz grzybicę pochwy, wywołaną przez drożdżak Candida albicans.* (NKJP)

³⁴ Kolejną parafrazą tego zdania może być *życie na wsi nudziło ją swoją monotonią i brakiem rozrywek*, co wskazuje na cechy wywołujące taką *reakcję*.

d. *Okolice intymne często swędzą i pieką z powodu grzybicy pochwy.*

(parafraza)

e. *Czy ona mnie widzi?*

(NKJP)

Czy naprawdę mógł widzieć, jak zmieniała się w małe dziecko?

(NKJP)

Ciekawą zależność prezentują zdania (4.37b). *Nogi, ręka* są *Theme*, ponieważ to one podlegają *gryzieniu* czy *swędzeniu*, a ewidentnym *Experiencerem* jest tu ich właściciel, istota żywa, która odczuwa swędzenie, pieczenie czy ból i w żaden sposób nie inicjuje sytuacji. I to od niego, od jego indywidualnej wrażliwości zależy, czy reprezentowany przez predykat fakt będzie miał miejsce. Trudniej ustalić jest *Stimulus*. Jedynie w wypadku *gryzienia* występuje on wyraźnie na powierzchni; są nim *skarpety*. Ustalamy jednak, że w wypadku zatartej granicy pomiędzy przyczyną (*Condition*) a *Stimulusem* przyjmujemy ten ostatni (*ukąszenia komarów, słona woda* dla SWĘDZIEĆ). Natomiast w zdaniu (4.37c) *Stimulus* w ogóle nie występuje w obrębie zdania prostego; są nim procesy fizjologiczne (tu *grzybica pochwy* pojawiająca się w innej części wypowiedzenia), jednak da się jednak sparafrazować w sposób ujawniający *Stimulusa*, por. (4.37d).

Najciekawszym jednak przykładem są zdania (4.37e) dla jednego z cząstowników percepcji WIDZIEĆ (dokładniej słowosieciowe znaczenie widzieć-5), przeciwieństwo woliwytynie inicjowanego PATRZYĆ³⁵. Znów bez żadnej wątpliwości mamy do czynienia z *Experiencerem*, trudniej natomiast ustalić *Stimulus*. To, że widzimy, spowodowane jest przez obecność światła i to je można uznać za *Stimulus*³⁶. Jednak co to znaczy, że widzimy? Nie wystarczy, że obraz zostanie zarejestrowany na siatkówce, musi jeszcze zostać odebrany przez mózg. Więc może *Stimulus* stanowi jakiś ruch czy dźwięki, które pobudziły naszą świadomość? Natomiast na pewno nie jest nim to, co widzimy – przypisujemy temu rolę *Theme*. Ciekawy przykład tego zjawiska to DŹWIĘCZEC (*w pamięci*)³⁷, por. Rys. 4.11³⁸.

Reasumując, aby możliwe było wywołanie *reakcji*, predykat musi otworzyć dwie pozycje – jedną dla uczestnika, który *inicjuje, pobudza* jej wywołanie i drugą dla uczestnika, który ją *odbiera*. Niemniej jedna z tych ról, zazwyczaj *Stimulus*, może być głęboko ukryta i nie pojawiać się na powierzchni, np. dla wspomnianego powyżej ŚNIC. Innym przykładem takiej sytuacji

³⁵ Analogicznie jest dla pary SŁYSZEC vs SŁUCHAC. PATRZYĆ i SŁUCHAC jako *inicjowane* nie mają *Experiencera*.

³⁶ Chociaż mogą się pojawić wątpliwości, czy to jednak nie *Condition*.

³⁷ Zastanawiające jest to, że pojawienie się na powierzchni *Stimulusa* wydaje się bardziej naturalne dla ZADŹWIĘCZEC, np. *na widok tej kobiety z dzieckiem zadźwięczał mi w pamięci głos matki, jak mnie strofuje, gdy próbuje wyrwać się na jezdnię, choć trudno na to znaleźć potwierdzenia*.

³⁸ Rola *Location* nie jest idealnie dobrana, ale nie da się dobrać właściwej roli ze względu na brak roli *Experiencer^{part}*, por. punkt 7.1.5.2.

dźwięczeń-2

Rama:	pewna [124634]		
Rola:	Theme	Experiencer	Location
Preferencje selekcyjne:	KOMUNIKAT	istota ludzka-1	pamięć-3
	zjawisko akustyczne-1		głowa-1
			ucho-1

Identyfikator:	Przykład:
445377	W pamięci dźwięczą jej słowa lekarki, która przed dziesięciu laty przepowiadała jej wózek inwalidzki.

Rysunek 4.11: Przykład odczuwania bez jawnego bodźca

jest przenośne użycie czasownika TRZEŹWIEĆ, por. widniejąca na Rys. 4.12 rama wraz z realizującymi ją schematami. Teoretycznie zawsze można dodać xp(caus), por. zdania (4.38)³⁹ byłyby to jednak posunięcie sztuczne, nie potwierdzone przez uzus.

(4.38) *W wyniku długich dyskusji stopniowo trzeźwieją z mrzonek, że w przypadku zerwania związków z Czechami możliwe będzie osiągnięcie dobrobytu.* (parafraza)

Pod wpływem analiz ekonomicznych stopniowo trzeźwieją z mrzonek, że w przypadku zerwania związków z Czechami możliwe będzie osiągnięcie dobrobytu. (parafraza)

Na to, że zajście odbioru sygnału zależy ostatecznie od subiektywnego wrażenia odbierającego, wskazują dialogi (4.39)–(4.41).

(4.39) a. Razi cię słońce? (własny)

b. Nie, szczypią mnie oczy od wiatru. (własny)

(4.40) a. Widzisz tego człowieka w czerwonej kurtce stojącego na przystanku? (własny)

b. Nie, nie widzę. (własny)

(4.41) a. Ta muzyka ukoi twój ból. (własny)

b. Niestety, nie ukoila. (własny)

W szczególności, w dialogach *Stimulusem* jest *słońce* (4.39), *człowiek w czerwonej kurtce stojący na przystanku* (4.40), *muzyka* (4.41). Z kolei *Experiencer* na

³⁹ Parafrazujemy zdanie z Rys. 4.12.

trzeźwieć-A			trzeźwieć („imperf):		
Rama:	metaforyczna [563]		Schemat:	pewny [95]	
Rola:	Experiencer	Condition	Funkcja:	subj	
Preferencje selekcyjne:	istota ludzka-1	stan psychiczny-1	Typy fraz:	np(str)	prepnp(z,gen)
		czucie-2			

104170	Trzeźwieją z marzeń o krok od spełnienia.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry
104171	Co się natomiast tyczy Słowaków z RRDS, to szli oni do wyborów nie z hasłem rozvodu ale konfederacji, a w dodatku stopniowo trzeźwieją z mrzonek, że w przypadku zerwania związków z Czechami możliwe będzie osiągnięcie dobrobytu czy choćby zachowanie dotychczasowego poziomu życia społeczeństwa słowackiego.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry

Rysunek 4.12: Rama semantyczna czasownika TRZEŹWIEĆ z odpowiadającymi jej schematami składniowymi

powierzchni występuje tylko w zdaniu (4.39)⁴⁰. Nie mniej jednak zdania (b) wszystkich dialogów pokazują, że wystąpienie *Stimulusa* nie determinuje reakcji *Experiencera*. Oczywiście, prototypowo taką sytuację postrzegamy z punktu widzenia *Experiencera*, i wówczas zdania (b) sugerują, że sytuacja w ogóle zaszła. Jednak takie wypowiedzenia w uzusie się pojawiają, i tworzenie dla nich odrębnego aparatu pojęciowego byłoby niepraktyczne.

4.4.9. Wspomaganie

Wspomagający uczestnik nie inicjuje sytuacji, ale ma swój udział w jej przebiegu. Taki uczestnik nie wpływa na akcję bezpośrednio, ale *pomaga* wykonującemu ją *Initiatorowi* w jej wykonaniu lub wręcz skłania go do podjęcia opisywanych przez predykat działań.

Bez niego sytuacja w ogóle nie byłaby wykonana, por. zdania (4.42). Żeby *Initiator* *podjął* swoje działania i mógł je doprowadzić do końca, niezbędne jest wystąpienie dodatkowego czynnika, *skłaniającego* bądź *wspomagającego* go w tym.

Wspomaganie pasywne reprezentowane jest za pomocą roli *Condition*, por. punkt 4.4.6.3. Tutaj skupimy się na wspomaganium aktywnym.

⁴⁰ W zdaniu (4.41) pojawia się na powierzchni głębiej w strukturze zdania *twój ból*, nie jest jednak podrzędnikiem predykatu UKOIC.

4.4.9.1. Wspomaganie aktywne – rola *Factor*

Ze **wspomaganiem aktywnym** mamy do czynienia wtedy, gdy **ktoś** w sposób aktywny, świadomy umożliwia *Initiatorowi* wykonanie akcji, ma wpływ na jej przebieg, często wręcz umożliwia jej zajście. Czasem nawet skłania lub wręcz zmusza *Initiatora* do wykonania akcji. Zjawisko to ilustrujemy zdaniami (4.42).

(4.42) *Możesz pójść do firmy i powiedzieć, chcę u państwa mieć staż, nie jestem gorszy.* (NKJP)

Miał pod jego kierunkiem pisać doktorat pod tytułem Nieśmiertelność duszy u Platona. (NKJP)

Stowarzyszenie Agencji Zatrudnienia ma zamiar afiliować się przy Konfederacji Pracodawców Polskich, [...] (NKJP)

Takiego uczestnika sytuacji nazywamy *Factorem*. Nazwa tej roli pochodzi od połączenia nazw Benefactor i Malfactor, bo jego działania mogą odbywać się na korzyść lub niekorzyść *Initiatora* i innych uczestników sytuacji. Co najważniejsze, *Factor* zawsze jest rolą wspomagającą, niesamodzielną, gdy tymczasem *Condition* często jest niezależnym czynnikiem sprawczym. Większość wystąpień tej roli dotyczy czasowników o lematach „prostych” i z *się inherentnym*. Wyjątkami są czasowniki APLIKOWAĆ (*gdzieś jako adwokat*) czy INFILTROWAĆ (por. Rys. 4.13) – *Factorem* jest instytucja, zazwyczaj państwo, działająca za pośrednictwem swych agentur i agentów.

infiltrować-1, infiltracja-1

Rama:	pewna [14260]		
Rola:	Initiator	Theme	Factor
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	PODMIOTY	PODMIOTY

Identyfikator:	Przykład:
152420	Sprytny gangster infiltruje bostońską policję i uczestnicząc w kolejnych szkoleniach powoli wspina się po szczeblach policyjnej kariery.
313308	[...] Najpierw motloch infiltrowali agenturą, a ustępowali, kiedy nie dawali rady sterować [...]

Rysunek 4.13: Przykład **wspomagania** z czasownikiem nie posiadającym lematu z *się*

W wypadku predykatów z *inherentnym się* niezbędne jest odróżnienie aktywnego (*reflexivum activum*) od biernego (*reflexivum passivum*) uczestnictwa podmiotu w sytuacji. Jeśli *ktoś uczy, doktoryzuje się u kogoś*, to sam zdobywa wiedzę i pisze doktorat, nauczyciel czy promotor jedynie mu w tym pomaga, naucza, koryguje błędy, podsuwa literaturę. Jeśli jednak uczeń się nie uczy, na nic wysiłki nauczyciela, por. rama z Rys. 4.14 dla DOKTORYZOWAĆ oraz przykładowe zdania (4.43) dla UCZYĆ⁴¹. Zupełnie inaczej jest w wypadku *czesać się u kogoś*⁴² – klient siedzi na fotelu, fryzjer go czesze; tu mamy standardową ramę *⟨Initiator, Theme⟩*.

doktoryzować-1, doktoryzować się-1, doktorat-1, doktorat-2

Rama:	pewna [3460]				
Rola:	Initiator	Condition	Factor, Foreground	Factor, Background	Theme
Preferencje selekcyjne:	LUDZIE	dyscyplina naukowa-1	istota ludzka-1	uczelnia-2	KOMUNIKAT
				instytucja naukowa-1	KONCEPCJA

Identyfikator:	Przykład:
434433	Askenazy doktoryzował się na uniwersytecie warszawskim u Błoka.

Rysunek 4.14: Predykat typowy dla roli *Factor*

- (4.43) a. *U Baczki nie uczyliśmy się marksizmu.* (NKJP)
W tym czasie od Księżnej Wrózek uczyły się zaklęć i czarów.
 (parafraza)
Uczniowie [naszego] gimnazjum nadal uczyli się u profesora Jackowskiego matematyki. (parafraza)
- b. *Baczeko nie uczył nas marksizmu.* (parafraza)
W tym czasie Księżna Wrózek uczyła je zaklęć i czarów. (NKJP)
Profesor Jackowski uczył nadal w gimnazjum matematyki. (NKJP)

Podobnie jest dla wspomnianego już w przykładach czasownika AFILIOWAĆ z ramą 30. *Osoba lub instytucja afiliująca się* przy jakiejś instytucji czy organizacji inicjuje całą sytuację, zgłasza się tam. Ta organizacja aktywnie

⁴¹ Wspólna reprezentacja UCZYĆ (*kogoś*) i UCZYĆ SIĘ może być uznana za kontrowersyjną. Jednak naszym zdaniem argument, że *uczenie* może być bezskuteczne nie jest wystarczający. To typowe dla roli *Factor*, że jego wysiłki mogą być bezowocne. Skutek – zajęcie akwizycji wiedzy – zależy wyłącznie od osoby nauczanej, od jej aktywnego włączenia się w proces nauczania. Stąd nasza decyzja o takim sposobie reprezentacji tego predykatu.

⁴² Nie mylić z *czesać włosy, czesać się szcزتką*.

włącza się do procedury, ma też możliwość odmowy, jednak pełni rolę drugorzędną, nie pierwszoplanową (choć bez niej cała procedura odbyć się nie może). W konstrukcjach bez się możliwa jest też sytuacja, w której strona trzecia dokonuje afiliacji za stronę afiliowaną czy w jej imieniu; ona w tym wypadku pozostaje bierna.

Rama 30 afiliować-1 tworzyć coś przy czymś lub przyłączyć się do czegoś

Initiator	Theme	Factor
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{xp(locat [prepn(u, gen); prepn(w, loc); prepn(przy, loc); advp(locat)])}
obj{np(str)}		subj{np(str)}
subj{np(str)}	{refl}	{xp(locat [prepn(u, gen); prepn(w, loc); prepn(przy, loc); advp(locat)])}
subj{np(str)}	{refl}	{prepn(do, loc)}

- (4.44) [...] należy akredytować, afiliować *Solidarność przy międzynarodowych centralach związkowych.* (Walenty)
Miejskowy kościół został afiliowany do prepozytury węgrowskiej w 1721 roku. (Walenty)

4.4.9.2. Wspomaganie a odbieranie bodźców

Standardowo, np. przy takich czasownikach jak DOKTORYZOWAĆ SIĘ, *Factor* współwystępuje z *Initiatorem*. Jednak w *Walentym* równie często występuje z *Experienterem*, co oznacza, że w sposób świadomy i aktywny (i celowy!) wpływa na jego *reakcję, sposób odczuwania*. Co więcej, zazwyczaj w ramie występuje wówczas także i *Stimulus*. Mamy tu do czynienia z ramami ⟨*Factor, Stimulus, Experienter*⟩, np. dla takich czasowników, jak DEMORALIZOWAĆ, DEPRAWOWAĆ, KOIĆ, KRZEPIĆ, ŁAGODZIĆ, UPRZYTAMNIAĆ, USPOKAJAĆ, UŚWIADAMIAĆ czy frazeologiczne *nastąpić komuś na odcisk*⁴³ (por. rozdział 6). Zilustrujemy to zdaniami (4.45).

- (4.45) a. *Nie można mówić o sprawiedliwości, gdy masowo deprawuje się pornografią nawet najmłodszych [...]* (NKJP)
To uczucie koilał muzyką, [...] (NKJP)
 [...] *Mąż masuje mi plecy i koi ból.* (NKJP)
Bo jeśli nie stałoby naszego pana, kto dawałby jałmużnę i krzepił słowami pocieszenia? (NKJP)
 [...] *w takich momentach ból, że nie jest już moja, łagodziłem dumą, że kiedyś przecież była; [...]* (NKJP)

⁴³ W ramach niektórych z nich występują dwa *Stimulusy*. Ponadto ramy ewentualnie zawierają jeszcze *Theme*; dla KOIĆ, ŁAGODZIĆ, UPRZYTAMNIAĆ, USPOKAJAĆ, UŚWIADAMIAĆ.

Ojciec przytulił *syna*, uspokajał *zapewnieniami o konieczności pokrojenia wszystkich grzybów*. (NKJP)

Postanawiał być posłusznym i uspokajał *matkę milionem najczulszych pieśczoł*. (NKJP)

[...] uświadamiam *ci prostym wyliczeniem, że gadasz bzdury* [...]. (NKJP)

b. [...] nie mamy prawa demoralizować *swoim przykładem zwykłych ludzi*. (NKJP)

"*Niemcy chcieli demoralizować ludność strachem, my postanowiliśmy ją uspokajać i podtrzymywać na duchu - muzyką*" [...]. (NKJP)

Chcesz koić *ból różnych samolubnych drani?* (NKJP)

Tylko *Bóg* potrafi łagodzić *wyrok miłosierdziem*. (NKJP)

Nie powinno się starać imponować *nikomu markowymi, modnymi ubraniami*. (NKJP)

Próbują imponować *Yani* choć ona nie zwraca na nich uwagi. (NKJP)

Étude *nie sili się na imponowanie* za wszelką cenę. (Internet)

Przykłady (4.45) pokazują, że osoby deprawujące *kogoś swoimi działaniami* często robią to umyślnie, przy czym niejednokrotnie jest to wzmacniane przez wystąpienie czasownika modalnego (4.45b).

Zilustrujemy to przykładową ramą czasownika DEPRAWOWAĆ, widniejącą na Rysunku 4.15.

deprawować-1, deprawować się-A, deprawacja-1			
Rama:	pewna [3643]		
Rola:	Factor	Experiencer	Stimulus
Preferencje selekcyjne:	LUDZIE	LUDZIE	KONCEPCJA
			CECHA
			SYTUACJA
			pieniądze-1

deprawować się („imperf):	
Schemat:	pewny [35249]
Funkcja:	subj
Typy fraz:	np(str) xp(Caus)

deprawować („imperf):		
Schemat:	pewny [437]	
Funkcja:	subj	obj
Typy fraz:	np(str)	np(str) np(inst)
Funkcja:	subj	obj
Typy fraz:	np(str)	np(str) np(inst)

Rysunek 4.15: Współwystępowanie ról *Factor* i *Experiencer*

Rzeczywistość językowa jest o tyle bardziej złożona, że *Stimulus* w wypowiedzeniach może się pojawić na pozycji podmiotu. W szczególności może on (np. *czynnik demoralizujący*) przesunąć się z pozycji narzędnikowej na

pozycję podmiotu (4.46c,d) czy wystąpić w konstrukcji *reflexivum passivum*. Jednak często mamy do czynienia z wystąpieniem dwóch fraz (podmiot plus fraza narzędnikowa) realizujących *Stimulus* na powierzchni, por. zdania (4.46a,b). Dotyczy to także desygnatów osobowych (4.46b), a wówczas rozróżnienie, czy mamy do czynienia z rozbitym *Stimulusem*, czy z *Factorem* (i *Stimulusem*) nie jest łatwa, por. (4.46e).

- (4.46) a. *Twoja obecność, to, jak na mnie patrzysz i to, że wiem, że zawsze przy mnie będziesz, koi mnie w moich lękach i rozpaczy.* (Walenty)
A jej dźwięki koją mi skolatane serce, usuwają stresi [..] (NKJP)
Odkryjemy, że przyroda pachnie, wabi kolorami, koi dźwiękami, ma różne kształty i faktury. (Internet)
Żel [..] doskonale wygładza skórę, koi zapachem i gęstą, kremową konsystencją. (Internet)
Są miejsca, które koją widokiem. (Internet)
Cudowny obraz mnie koi widokiem ośnieżonych chat. (Internet)
Szum wody uspokajał swą monotonną muzyką. (NKJP)
Góry samym swoim widokiem uprzytamniają mi, że bardzo trudno będzie je zdobyć. (własny)
- b. *Przyjaciel swoimi uwagami i docinkami uprzytamnia mi, jak moje zachowanie widzą inni.* (własny)
- c. *Przeigrana bitwa demoralizuje nie tylko żołnierza, ale i oficerów...* (NKJP)
 [...] *ich* teksty mnie deprawują ... (NKJP)
Wiemy doskonale, że każda władza deprawuje, [...] (NKJP)
Ich obecność krzepiła go trochę. (NKJP)
Świadomość tego krzepiła i nawet jakby łagodziła ból w karku. (NKJP)
Codziennosc znów łagodziła ich relacje. (NKJP)
Chłód metalu uspokajał mnie. (NKJP)
Twój widok uświadamia mu chyba stratę, jaką poniósł. (NKJP)
 [...] *człowiek* [...] deprawuje się pod wplywem otoczenia i złych ludzi [...]. (Walenty)
- d. *Muzyka splywająca z głośników pod sufitem miała go uspokajać, koić, ale nie koila i nie uspokajała.* (NKJP)
Ziła i zimne okłady powinny łagodzić bóle. (NKJP)
- e. [...] *mała* grupa opływa w luksusy i deprawuje ludzi swoimi pieniężdmi [...]. (NKJP)
 [...] *jakiś* flej z kolczykiem w nosie [...] przyjdzie do szkoły deprawować dzieci opowiadkami o "kochających inaczej" i "bezpiecznym seksie". (NKJP)
To tylko z pozoru był pośpiech Grega, który swoje coraz większe

- zdenerwowanie koil wiązanką soczystych przekleństw (NKJP)
 A Marijka Burmaka z Kijowa koila serca cieplem poezji miłosnej.
 (NKJP)
 Lepiej ich uświadamiać modlitwą? (NKJP)

Przykłady (4.46a,b) dowodzą, że bez wątpienia czasowniki te mogą wystąpić z dwoma *Stimulusami* (por. punkt 4.6), przykłady (4.45) wskazują na wystąpienia *Factora*. Chociaż jedynym desygnatem *Factora* może być *człowiek*, jednak samo jego wystąpienie w wypowiedzeniu nie dowodzi, że to faktycznie musi być *Factor*, por. (4.46b).

Tak więc ustalenie w wypadku desygnatu osobowego, czy mamy do czynienia z *Factorem* czy *Stimulusem* nie jest proste. Warunkiem na to, że to *Factor*, jest jego celowe działanie. Tylko jak to stwierdzić? Skuteczność oddziaływania nie jest różnicująca: jeśli *ktos uświadamia kogoś wyliczeniami*, że *ten gada bzdury* (4.45a)⁴⁴, to oczywiście *Experienter* może tłumaczenia nie zrozumieć. Ale podobnie *Szum wody swą monotonną muzyką* (4.46a) *jednego uspokoja*, *drugiego* wręcz przeciwnie *irytuje* (a ktoś inny zupełnie go ignoruje). Współwystępowanie z predykatem modalnym jest bardziej typowe dla *Factora*, ale to różnica czysto statystyczna, por. (4.46d). Tak naprawdę jednak jedynie szerszy kontekst daje zazwyczaj jednoznaczną odpowiedź na to pytanie.

Kwestia, czy w *Walentym* w ramach czasowników omawianego typu występowały dwa *Stimulusy*, zależał w dużym stopniu od uzusu i doboru przykładów. Jeśli jednak zostały one oba uwzględnione, to umieszczano w jednej ramie zawierającej wszystkie wspomniane wymagania, co pokażemy na przykładzie ramy 4.16 czasownika KOIĆ.

Reasumując, analiza przykładów prowadzi nas do następujących obserwacji:

1. W przykładach (4.45) i (4.46) mamy do czynienia z tym samym znaczeniem predykatu;
2. *Stimulus* „niepodmiotowy” może współwystępować zarówno z *Factorem*, jak i ze *Stimulusem* „podmiotowym”;
3. Wszystkie trzy argumenty (*Stimulus^{Foreground}*, *Stimulus^{Background}*, *Experienter*) nigdy nie występują razem w wypowiedzeniu.

Obserwacja 1. wskazuje, że powinniśmy utworzyć jedną ramę, obserwacja 2. – że wszystkie argumenty są potrzebne, zaś obserwacja 3. – że w ramie jest o jeden argument za dużo. Jednoczesne spełnienie tych warunków stanowi prawdziwy dylemat.

W obecnym stanie słownika dla takich predykatów za najważniejsze uznajemy kryterium nierozbijania znaczenia, czyli zakładamy, że akceptujemy niezbędność wszystkich argumentów, jak na Rys. 4.16. Jednak rozwią-

⁴⁴ W oryginalnym zdaniu jest *komuś (ci)*, i istnieje adekwatny schemat w słowniku. To oczywiście nie jest poprawna konstrukcja, składnia „przepląnęła” z TŁUMACZYĆ, WYJAŚNIAĆ itp.

kość-1, kość się-A					
Rama:	pewna [202]				
Rola:	Experiencer	Stimulus, Foreground	Theme	Stimulus, Background	Factor
Preferencje selekcyjne:	ISTOTY	ISTOTY	duch-6	CECHA	ISTOTY
		KOMUNIKAT	stan psychiczny-1	CZYNNOŚĆ	PODMIOTY
		KONCEPCJA			
		SYTUACJA			
	CECHA				

kość („imperf):				
Schemat:	pewny [49909]			
Funkcja:	subj	obj		
	np(str)	np(str)	np(inst)	prenp(w.loc)
Typy fraz:			nccp(inst,inf[co,jak])	
			nccp(inst,ze)	
Funkcja:	subj	obj		
	np(str)	np(str)	np(inst)	prenp(w.loc)
Typy fraz:			nccp(inst,inf[co,jak])	
			nccp(inst,ze)	

Schemat: pewny [49912]				
Funkcja:	subj			
	np(str)	prepnp(w.loc)	nccp(inst,inf[co,jak])	refl
Typy fraz:			nccp(inst,ze)	
			xp(Inst)	

Schemat: pewny [49849]				
Funkcja:	subj	obj		
	np(str)	np(str)	np(dat)	
Typy fraz:	nccp(str,inf[co,jak,kiedy])			
	nccp(str,ze)			

Schemat: pewny [49906]				
Funkcja:	subj	obj		
	np(str)	np(str)	np(dat)	np(inst)
Typy fraz:				nccp(inst,inf[co,jak])
				nccp(inst,ze)
Funkcja:	subj	obj		
	np(str)	np(str)	np(dat)	np(inst)
Typy fraz:				nccp(inst,inf[co,jak])
				nccp(inst,ze)

Schemat: pewny [49911]				
Funkcja:	subj			
	np(str)	prepnp(w.loc)	nccp(inst,inf[co,jak])	recip
Typy fraz:			nccp(inst,ze)	
			xp(Inst)	

Schemat: pewny [49910]				
Funkcja:	subj	obj		
	np(str)	np(str)	prepnp(w.loc)	
Typy fraz:	nccp(str,inf[co,jak,kiedy])			
	nccp(str,ze)			

Rysunek 4.16: Rama zawierająca rolę *Factor* wraz z dwoma *Stimulusami*

zanie to odrzuca obserwację (warunek) 3., jest sprzeczne z założeniem, że wszystkie argumenty mogą, przynajmniej potencjalnie, występować w jednym wypowiedzeniu (współwystępować w sytuacji).

Innym rozwiązaniem jest odrzucenie obserwacji 1, uznanie, że mamy do czynienia z odrębnymi sytuacjami i sztuczne rozbitcie zarówno predykatu (jednostki leksykalnej), jak i rama na dwie odrębne, różniące się jednym argumentem.

Trzecim sposobem jest zastanowienie się, czy na pewno mamy do czynienia z dwoma odrębnymi argumentami (takie rozwiązanie zasugerowaliśmy dla IMPONOWAĆ). Dla wielu spośród omawianych predykatów, np. KOIĆ, ważniejszy (bardziej prototypowy) wydaje się *bodziec*, co potwierdza uzus: *Factor* jest przypadkiem szczególnym, rzadszym, łatwiej więc z niego zrezygnować. Prowadzi nas to do rama 60 s. 179. Dodatkowym uzasadnieniem stanowi tu trudność ich rozróżnienia Z drugiej strony jednak trudno się pogodzić z koncepcją, że Mąż kojący żonie ból pleców masażem miałby być *Stimulusem*.

Mamy tu więc do czynienia z dwiema interpretacjami tej samej pozycji składniowej. Przeto jest to jeden z przypadków, gdy argument może pełnić dwie role (choć tym razem dyzjunktywnie) – w wielu wypowiedzeniach trudno ocenić, który z nich jest właściwy. Takie rozwiązanie wykracza jednak

poza obecny formalizm opisu semantyki i przyjmowane w nim pojęcie ramy, por. punkt 7.2.

Przyjrzyjmy się jeszcze czasownikowi UŚWIADAMIAĆ, przy którym w sytuacji uwikłana jest sytuacja komunikacyjna. Dlatego mamy tu osobę działającą świadomie i intencjonalnie. Nie jest to \langle *Initiator*, *Theme*, *Recipient* \rangle , gdyż sytuację widzimy z perspektywy osoby uświadamianej i to od niej zależy, czy sytuacja (mentalna) faktycznie zajdzie. Nie mniej osoby uświadamiającej w żadnym razie nie można zredukować do *Stimulusa*⁴⁵. Natomiast dla UPRZYTMANIAĆ mniej oczywista jest funkcja komunikacyjna, jak w sztucznym zdaniu z (4.46b).

Zwróćmy jeszcze uwagę, że czasownik USPOKAJAĆ ma dwa znaczenia, pierwsze, omówione powyżej (*ktoś, coś uspokaja czyjeś emocje*) oraz drugie (*coś, ktoś uspokaja sytuację*), z ramą \langle *Initiator*, *Theme* \rangle . Wydaje się, że w zdaniach (4.47) mamy do czynienia z tym drugim znaczeniem, gdyż nie chodzi o uspokajanie ludzi, tylko ich zachowania (metonimia).

- (4.47) *Zdaniem uspokajających wzburzony tłum policjantów, bójka nie była niczym wyjątkowym.* (NKJP)
Uspokajając na siłę *dzieci* by sąsiadka mogła się wyspać? (NKJP)

4.5. Role uzupełniające

Są to role z tego samego poziomu, co role podstawowe i wspólnie z nimi dają pełną informację dotyczącą predykatów. Dotyczą okoliczności akcji, zazwyczaj pomijanych w *Walentym* (frazy luźne) lub zapisanych w nim w postaci wymagań typu xp.

4.5.1. Purpose

Purpose określa cel, który przyświeca sytuacji, na którą wskazuje predykat. Gdyby *Initiator* nie stawiał sobie takiego celu, nie doszłoby do danej sytuacji. Określa też nasze marzenia, życzenia, oczekiwania. W *Walentym* zazwyczaj będzie ona sygnalizowana typem frazy xp(dest), która posiada następujące realizacje: comprepnp(na rzecz), comprepnp(w celu), comprepnp(w stronę), cp(żeby), prepncp(do, gen, żeby), prepncp(ku, dat, żeby),

⁴⁵ Inna rzecz, czy możliwe są tu dwa *Stimulusy*, jak np. w zdaniu *Ich śmierć swą nieodwracalnością uświadomiła wielu tęsknotę za ojcem* (parafraza zdania z NKJP); uzus tego nie potwierdza. Być może jednak w tym wypadku celowe jest rozbicie ram, można tu dojrzeć dwie różne perspektywy patrzenia na sytuację – z punktu widzenia uświadamiającego i uświadamianego. Potwierdza to zbliżony, acz wyraźnie nacechowany czasownik INDOKTRYNOWAĆ, dla którego wyraźniejsza jest perspektywa indoktrynera, uznanego przeto za *Initiatora*.

prepncp(na,acc,int), prepncp(na,acc,że), prepncp(na,acc,żeby),
 prepnp(dla,gen), prepnp(do,gen), prepnp(ku,dat), prepnp(na,acc),
 por. zdania (4.28).

(4.48) *A jeszcze dwa czy trzy lata temu Arnold Słucki agitował mnie, żeby
wstąpił do partii.* (NKJP)

*Nie można odstąpić, tylko raczej lepiej przygotować się do mądrej
lektury tych tekstów, aby umieć właściwie odczytać ich treść.* (NKJP)

Typowym przykładem wystąpienia tej roli jest czasownik ZUŻYTKOWAĆ, por. rama 31 ilustrowana zdaniami 4.49⁴⁶.

Rama 31 zużytkować-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Purpose</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{xp(dest)}
subj{np(str)}	obj,controller {np(str)}	controllee{prepnp(jako,str)}

(4.49) *Czy chciałby Pan te materiały zużytkować do swojej pracy magister-
 skiej?* (NKJP)

*Pozostałe składniki zużytkował do pizzy i do tego, by przygotować
 kanapki do dzieci.* (Walenty)

*Ta część lekcji, tudzież przerobienie nowego materiału sprawiają, że
 uczeń ma już w domu zmniejszoną pracę, a uzyskany przez to czas
 może zużytkować na wypoczynek, przechadzkę, sporty, godziwą roz-
 rywkę.* (NKJP)

*Znajdując je licznie rozsiane po polach, wykrecił zapalniki i zużytko-
 wał jako budulec.* (NKJP)

Większość wystąpień roli *Purpose* jest luźna. Czasami jednak w *Walenty* wymagania pojawiają się ze względu na koordynację. Jednym z takich przypadków jest współwystępowanie z bezwzględnie wymaganą frazą bezokolicznikową *infp*. To bardzo częsty przypadek dla czasowników ruchu, por. Rys. 4.17 dla czasownika WYSKOCZYĆ.

Cel mogą mieć tylko działania świadome i wszelkie wystąpienia *Purpose* bez *Initiatora* są podejrzanane. Istnieją jednak specyficzne wyjątki od tej reguły, np. BRAKOWAĆ, por. Rys. 4.18. Osoba, której czegoś brakuje, nie *inicjuje* tego niedoboru ani nie *podlega* mu, a jedynie *odbiera* jego skutki.

⁴⁶ *Purpose* współwystępuje tu nie tylko z *Initiatorem*, ale i z *Theme*.

wyskoczyć-G			wyskoczyć (...perf):		
Rama:	potoczna [147741]		Schemat:	pewny [72372]	
Rola:	Initiator	Purpose	Location, Goal		
Preferencje selekcyjne:	ŁUDZIE	CZYNNOŚĆ	MIĘSCIE		
		DOBRA			
Funkcja:	subj				
Typy fraz:	np(str)	infp(_)			xp(adj)
		xp(dest[prepn(np,acc),prepn(po,acc),cp(zęby),prepn(cp(po,acc,zęby))])			

Identyfikator:	Przykład:	Źródło:
445703	Wyskoczyli ze szwagrem do "Kolorowej" na grzane wino i może trochę potaćzyć.	własny
445697	Zaraz pierwszego dnia wieczorem, kontynuując starą studencką tradycję wyskoczyli ze szwagrem na grzane wino do "Kolorowej".	demo NKJP (wersja 2; 500M segmentów)
445702	Tyle co wyskoczy do sklepu kupić chleb.	pełny NKJP (1800M segmentów)

Rysunek 4.17: Rama z rolą *Purpose* bez *Theme* i odpowiadający jej schemat predykatu WYSKOCZYĆ

4.5.2. *Attribute*

Attribute jako jedyna z ról uzupełniających określa jednego z uczestników sytuacji. Przypisujemy ją cechom, właściwościom ludzi, zwierząt, przedmiotów, zjawisk, procesów, a także stanom, emocjom itp., por. zdania (4.50). W przykładach wyróżniono też uczestnika akcji, którego dotyczy opisywana w zdaniu cecha – w zdaniach (4.50a,b) jest to *Theme*, w zdaniach (4.50c) – *Experiencer*, w zdaniu (4.50d) – *Initiator*. Niestety, w żaden sposób nie jest reprezentowane, jakiego uczestnika sytuacji określa ten *Attribute*. Co więcej, w (4.50e) *Attribute* dotyczy poniekąd dwóch uczestników sytuacji – dwóch *Theme* (WYRÓZNIAC) oraz *Initiatora* i *Recipienta* (ABDYKOWAĆ). Propozycje rozwiązania tego problemu przedyskutujemy w *Podsumowaniu* (punkt 7.1.5 s. 248).

- (4.50) a. *Dlatego działania ówczesnych władz gminy Jabłonna oceniam jako karygodne.* (NKJP)
Swojskie neologizmy cechuje często znakomite lekceważenie ścisłości. (NKJP)
Jeśli organizm człowieka ma promienny wygląd i tryska zdrowiem, oznacza to między innymi, że jego czakry doskonale ze sobą współpracują. (NKJP)
- b. *Adam został dyrektorem kursów w Warszawie [...]* (NKJP)
- c. *Nie możesz rozmawiać czy nie chcesz? – zapytała Joanna ze wzbierającą wściekłością.* (NKJP)
Kierowcy muszą uzbroić się w cierpliwość, bo remont ma się zakończyć dopiero w sierpniu. (NKJP)
- d. *Dzieci uzewnętrzniają w pracach też swoje potrzeby.* (NKJP)
- e. *Ludzie mściwi i skłonni do złego rzadko wyróżniają się pracowitością.* (NKJP)
Ida wyróżniała się w grupie nie tylko kolorem włosów. (NKJP)

brakować-1				
Rama:	pewna [68653]			
Rola:	Recipient	Theme	Purpose	Condition
Preferencje selekcyjne:	LUDZIE	DOBRA	ALL	SYTUACJA
		czas wolny-1		
		miejsce-1		

Przykład:	
Opowiedział mi, że niewiele brakuje mu do sfinalizowania kilku ostatnich transakcji i do tego, by przejął cały rynek w mieście.	
Opowiedział mi, że niewiele brakuje do tego, by przejął cały rynek w mieście.	
Komuś brakowało noża do ponacinania kielbaski [...]	

brakować („imperf):	
Schemat:	pewny [72373]
Funkcja:	
Typy fraz:	np(dat) np(gen) xp(des[prepnp(do.gen);prepnp(na.acc);cp(zeby);prepncp(do.gen.zeby);prepncp(na.acc.ze);prepncp(na.acc.zeby)])

Rysunek 4.18: Rama z rolą *Purpose* bez *Initiatora* i odpowiadający jej schemat predykatu BRAKOWAĆ

Jego ojciec król Erendor dobrowolnie abdykował z tronu na rzecz syna. (Internet)

Należy zauważyć, że nowe obiekty są *Resultem*, natomiast nowe cechy, podobnie jak stare, są *Attributem*. Na przykład w zdaniu (4.50b) *Adam* pełni nową funkcję, czy też objął nowe stanowisko. Stanowisko, funkcja, którą mogą pełnić ludzie (w omawianym przykładzie mowa o *dyrektorze*), jest pewną własnością danej osoby, dlatego też jest uznawane za jej *Attribute*. W zdaniu (4.50d) uzewnętrzniana cecha nie jest co prawda nowa, ale wcześniej mogła nie być widoczna.

Poniżej prezentujemy ramę w formacie *Walentego* dla standardowego użycia tej roli wraz ilustrującymi ją zdaniami – CHARAKTERYZOWAĆ (SIĘ) (rama 32, przykład (4.51)).

Rama 32 charakteryzować-3, charakteryzować się-1

Theme *Attribute*

np(str) subj{np(str);ncp(str,ze)}

subj{np(str)} {np(inst);ncp(inst,ze)} [się]

(4.51) *Właśnie taka postawa charakteryzuje duńską lojalność pracowniczą.*

(NKJP)

Zimowe dni charakteryzują się tym, że wcześniej robi się ciemno, a i mroki nocy rozjaśniają się stosunkowo późno.

(NKJP)

4.5.3. *Manner*

*Manner*⁴⁷ określa sposób zajścia, pewną charakterystykę przebiegu określonej sytuacji (zazwyczaj sposób wykonania czynności). Zwykle w *Walentym* reprezentuje ją typ frazy *xp(mod)*, por. zdania (4.52).

- (4.52) a. *Rząd na razie zachowuje się jak dziecko we mgle.* (NKJP)
 b. *Z jego relacji, które dotarły do mnie drogą pośrednią, wynika, iż autor Brązowników [...] dlatego nie zdecydował się na opuszczenie Lwowa, że znalazł tu ostatnią miłość swego życia [...]* (NKJP)

Inną bardziej typową realizacją tej roli jest *np(inst)*⁴⁸. Rozważmy go na przykładzie czasowników INICJOWAĆ (rama 33) i GRZESZYĆ (ramy 34–36 dla trzech znaczeń tego czasownika).

Rama 33 inicjować-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Manner</i>
<i>subj{np(str)}</i>	<i>obj{np(str)}</i>	<i>{np(inst)}</i>

Rama 34 grzeszyć-1 *popępiać grzech, łamać zakazy, normy przez kogoś ustalone*

<i>Initiator</i>	<i>Manner</i>	<i>Recipient</i>
<i>subj{np(str)}</i>	<i>{np(inst); ncp(inst, int); ncp(inst, że)}</i>	<i>prepnp(przeciw, dat)</i>
<i>subj{np(str)}</i>	<i>{prepnp(przez, acc)}</i>	<i>{prepnp(przeciw, dat)}</i>

Rama 35 grzeszyć-2 *łamać ustalone reguły*

<i>Initiator</i>	<i>Manner</i>	<i>Condition</i>
<i>subj{np(str)}</i>	<i>{np(inst); ncp(inst, int); ncp(inst, że)}</i>	<i>prepnp(przeciw, dat)</i>
<i>subj{np(str)}</i>	<i>{prepnp(przez, acc)}</i>	<i>{prepnp(przeciw, dat)}</i>

Rama 36 grzeszyć-A *być sprzecznym z ustalonymi regułami*

<i>Theme</i>	<i>Manner</i>	<i>Condition</i>
<i>subj{np(str)}</i>	<i>{np(inst); ncp(inst, int); ncp(inst, że)}</i>	<i>{prepnp(przeciw, dat)}</i>

⁴⁷ W grudniu 2021 *Walenty* zawierał 3458 wystąpień tej roli, co stanowi 4% wystąpień wszystkich ról.

⁴⁸ Czasem bardziej ogólne (*xp(instr)*).

(4.53) *Festiwal będzie inicjowany splywem rzecznym, tzw. Flisem, kolejno w miastach wzdłuż nurtu królowej polskich rzek.* (NKJP)

Gra ofensywnie, lubi inicjować akcje bokiem boiska. (NKJP)

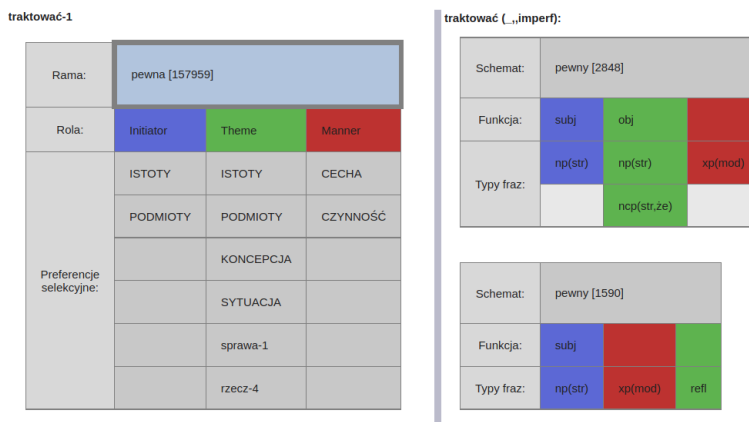
(4.54) *Młodziutka święta, grzesząc nieposłuszeństwem, uciekła z domu.* (NKJP)

Piotr grzeszy tym, w jaki sposób traktuje siostę. (parafraza)

Grzesząc przeciw regułom klasycyzmu, komedya Moliera zachowuje przecież reguły sensownej budowy opowieści scenicznej. (NKJP)

Jednak prototypowym czasownikiem, z którym występuje ta rola, jest TRAKTOWAĆ. Mianowicie xp(mod) jest w tym wypadku argumentem bezwzględnie wymaganym, nieliczonym. O ile da się powiedzieć: *Kaszub mówi.*, *Piotr rozumie.*, *Relacje dotarły.*, *Lubi inicjować akcje.*, *Piotr grzeszy.*, to nie da się powiedzieć **Sprawca traktuje karę.*, **Czy matka traktowała cię?*. Oba pozostałe wymagania da się wyeliczować, np. *Warto ich słuchać i traktować poważnie, dokonując tych zmian.* (NKJP), to jedno nie⁴⁹.

Ramę czasownika TRAKTOWAĆ przedstawiamy na Rys. 4.19, ilustrując zdaniem (4.55).

Rysunek 4.19: Rama czasownika TRAKTOWAĆ z podpiętymi schematami

(4.55) *Koty, żyjące w świątyni Bastet w Bubastis, były pod opieką kapłanów i traktowano je po królewsku.* (NKJP)

Ameryka musi przestać myśleć o sobie jako o części Europy i zacząć traktować się jako część Azji. (NKJP)

Bo ona nie traktuje mnie jak zezowatego! (NKJP)

- Chcę powiedzieć, że sprawca traktuje karę dosłownie. (NKJP)

Ja z pełną powagą traktuję to, że zeznaję pod przysięgą, [...] (NKJP)

⁴⁹ Podobnie jest z ZACHOWYWAĆ SIĘ.

Byłoby błędem traktować go *bez należytej powagi*. (NKJP)

Czy matka traktowała cię *w dziwny sposób*? (NKJP)

4.5.4. Measure

Measure przypisujemy argumentom, które informują, w jakim stopniu została wykonana czynność czy jaka jest jej wielkość, a dokładniej podają miarę tej czynności, por. zdania (4.56). Roli *Measure* nie przypisujemy jednak wartościom, które określają czas (służy do tego *Duration*, patrz p. 4.5.8).

(4.56) Współczesny postmaterialistyczny konsument gotów jest zapłacić *wielokrotnie więcej* za marchew z uprawy ekologicznej [...]. (NKJP)

Dopiero na siódmej pozycji uplasował się mistrz Europy Norweg Steinar Hoen, który skoczył *2,30 m*. (NKJP)

Obecnie krużganek został przebudowany, przedłużono go *o około 4 metry*. (NKJP)

Mówiąc inaczej, oferta DUO była droższa *o ponad 1.1 mln zł* od oferty PETRO TANK. (NKJP)

Zaniesienie tak dużej, żywej ryby do samochodu kosztowało Marcina *wiele wysiłku*. (NKJP)

Sposób używania tej roli zilustrujemy czasownikami BIEDNIEĆ – rama 37, (4.57), i ŚCISZYĆ – rama 38, (4.58). Zwróćmy jeszcze uwagę na transformację *ściszyć* na *ściszyć się*, której wynikiem jest jedna, wspólna rama.

Rama 37 biednieć-1

Theme	Measure	Condition
subj{np(str)}	{prepnp(o, acc)}	{xp(caus)}

Rama 38 ściszyć-1, ściszyć się-A

Initiator	Theme	Instrument	Measure
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{xp(instr)}	{prepnp(do, gen)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{xp(instr)}	{prepnp(o, acc)}
	subj{np(str)}		{prepnp(do, gen)}
	subj{np(str)}		{prepnp(o, acc)}

(4.57) W tym momencie *województwo* biednieje *o 10 mln zł*, które państwo przekazywało co roku na park. (NKJP)

(4.58) a. [...] *Aleksandrowski* ściszył *głos do szeptu* [...]. (NKJP)
 [...] *gdy* ścisze *radio o kilka skal* to on zaczyna grać. (Internet)

- b. *Głos jego ściszyl się do szeptu, skupiliśmy się bliżej.* (Walenty)
*Mianowicie muzyka odtwarzana w Winampie ściszyla się mniej
 więcej o połowę w stosunku do tego co było...* (Internet)

Measure zaskakująco często występuje na pozycji dopełnienia bliższego – typowo w czasownikach ruchu (PRZEBIEC, PRZEBYĆ, PRZEJECHAĆ ale też *Niezmotoryzowani muszą iść prawie 2 kilometry do najbliższego przystanku.*; NKJP 300M). Rozważmy to na przykładzie czasownika KASOWAĆ ‘pobierać’, dla którego argument ten uwikłany jest w alternację krzyżową, por. rama 39 ilustrowana zdaniami (4.59).

Rama 39 kasować-2

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Recipient</i>	<i>Measure</i>
subj{np(str)}	{prepnp(za, acc)}	obj{np(str)}	{prepnp(na, acc)}
subj{np(str)}	{prepnp(za, acc)}	{prepnp(od, gen)}	obj{np(str)}

- (4.59) [...] *hydraulik, po trzech latach nauki, za przykręcenie kilku śrubek kasuje nas na 300 zł, [...]* (NKJP)
Za jedną tabletkę poznaniak kasował od klienta 65 złotych. (NKJP)

4.5.5. Location

Location określa miejsce, w którym dzieje się akcja czy też skąd lub dokąd zmierza jej uczestnik⁵⁰. Odpowiada na pytania: gdzie dzieje się akcja, gdzie wykonywana jest czynność, gdzie się coś znajduje, skąd coś wyrusza i dokąd dociera. Rola ta raczej informuje o okolicznościach zewnętrznych akcji, jest jakby dodatkową informacją, nie ma bezpośredniego wpływu na akcję. Zazwyczaj w *Walentym* będzie realizowana składniowo jako xp(locat), xp(abl), xp(adl).

- (4.60) *Szestow mieszkał w Boulogne-sur-Seine, w mieszkaniu robotniczym złożonym z dwóch pokoi, [...]* (NKJP)
Ciała nieżywych zwierząt leżały pod sianem w krzakach, obok zabudowań należących do Eugeniusz B. (NKJP)
 [...] *bliżej i bezpieczniej było podróżować z Meridy do Paryża przez port w Celestun [...]* (NKJP)

Jako przykład wystąpienia tej roli w *Walentym* uzupełnimy ramę 11 ze strony 120, uzyskując w rezultacie ramę 40. W większości wypadków rola ta bardzo często dotyczy sytuacji statycznych (stanów), których się nie *inicjuje*,

⁵⁰ W grudniu 2021 *Walenty* zawierał 7489 wystąpień tej roli, co stanowi aż 8% wystąpień wszystkich ról.

tylko w nich *trwa*, czyli im *podlega*⁵¹. Zilustrujemy to ramą 41 czasownika FIGUROWAĆ, por. (41).

Rama 40 biwakować-1

Initiator Location

subj{np(str)} {xp(locat)}

Rama 41 figurować-1

Theme

Location

Attribute

subj,controller{np(str)} {xp(locat)} controllee
{prepnp(jako, str)}

subj,controller{np(str)} {xp(locat)} controllee
{prepdjp(jako, str)}

(4.61) *Wieczorem biwakujemy nad rzeką Rehue opodal Las Sauces.* (Walenty)

(4.62) *Smith [...] przedstawił wypis aktu urodzenia, w którym figuruje jako ojciec.* (NKJP)

[...] *linia* powinna być zarezerwowana, jednak *w systemie rozliczeniowym* figurowała jako czynna. (NKJP)

W dokumentacji figurował *w tej roli* Makran, [...]. (NKJP)

Ze względu na swoją specyfikę, rola *Location* w zastosowaniu do fraz ablatywnych i adlatywnych zostanie omówiona dokładniej dopiero w punkcie 4.6.2, wraz z atrybutami ról, choć zawierające je przykłady ram znajdują się w następnym punkcie 4.5.6, gdyż często współwystępują z omawianą tam rolą *Path*.

4.5.6. Path

Path to trasa, ścieżka, droga, czy to w sensie fizycznym, metafizycznym czy metaforycznym. Zwykle w *Walentym* będzie realizowana składniowo jako xp(per1). Na przykład PRZEFRUNAĆ można *nad czymś, obok czegoś, między czymś a czymś* itd., por. rama 42 z przykładowymi zdaniami (4.63). Innym przykładem czasownika, który nie reprezentuje inicjowanej akcji, tylko samoistny proces, jest ŚCIEC z ramą 43 ilustrowaną zdaniem (4.64).

⁵¹ Zazwyczaj są one skutkiem czynności, która je rozpoczęła, czyli zachodzi między nimi relacja *przyczynowości*: UMIEŚCIĆ, POSTAWIĆ (*budynek*) – MIEŚCIĆ SIĘ, POSTAWIĆ – STAĆ, POŁOŻYĆ – LEŻEĆ.

Rama 42 przefrunąć-1

<i>Initiator</i>	<i>Measure</i>	<i>Location</i>	<i>Location</i>	<i>Path</i>
subj{np(str)}	{np(str)}	{xp(abl)}	{xp(adl)}	{xp(per1)}

Rama 43 ściec-1

<i>Theme</i>	<i>Location</i>	<i>Location</i>	<i>Path</i>
subj{np(str)}	{xp(abl)}	xp(adl)	xp(per1)

- (4.63) *Ptaki przefrunęły nad ogrodzeniem wybiegu i wylądowały w Wiśle, gdzie pływały w pobliżu mostu.* (NKJP)
Motylek przefrunął obok i ujrzał małą gąsienicę. (NKJP)
Jasnożółty motyl z ciekawym deseniem na skrzydełkach przefrunął wzdłuż rowu [...] (Internet)
- (4.64) *Kropla potu, jak łza, ściekła mu po policzku.* (NKJP)

W wypadku czasowników, które w danym znaczeniu występują zarówno z xp(per1), jak i xp(locat) w (w jednym schemacie lub dwóch), np. DREP-TAĆ, KUSZTYKAĆ, SPACEROWAĆ, to na poziomie semantycznym zazwyczaj podłączamy te wymagania do jednego argumentu – *Path*, patrz rama 44. Pozornie *w parku, na trawniku, w domu* czy *nad rzeką, pod lasem* to obszar, *miejsce* wyznaczające zakres ruchu. Jednak bardzo łatwo wymienia się to na konstrukcję z przyimkiem PO (*po parku, po trawniku* czy *po domu*) czy KOŁO (*koło rzeki, koło lasu*) równie nieprecyzyjnie określające trasę ruchu. Różnica semantyczna między nimi jest z naszego punktu widzenia zaniebdywalna, a nie chcemy mnożyć argumentów zbliżonych semantycznie niewspółwystępujących ze sobą (sformułowania typu *spacerować w lesie wzdłuż potoku* można przekształcić na *spacerować po lesie wzdłuż potoku* i uznać za przypadek typowej iteracji (składania) frazy motywowanej semantycznie (okolicznika) – cała fraza zajmuje jedną pozycję.

- (4.65) *Kiedyś spacerowałem z żoną w parku i strasznie kichałem.* (NKJP)
Minęli tłum gości drepczących na trawniku, okrążonych przez służbę z tacami pełnymi szklanek i kieliszków. (NKJP)
W domu kuśtyka o kulach, [...] (NKJP)

Rama 44 spacerować-1

<i>Initiator</i>	<i>Location</i>	<i>Location</i>	<i>Path</i>
subj{np(str)}	{xp(abl)}	{xp(adl)}	{xp(per1)}
subj{np(str)}			{xp(locat)}

4.5.7. *Time*

Time to czas, w którym coś się dzieje. Zwykle w *Walentym* będzie realizowany składniowo jako xp(temp). Pokażemy to na przykładzie dwóch znaczeń czasownika ZAISTNIEĆ z ramami 45 i 46, ilustrowanych odpowiednio zdaniami (4.67) i (4.68). Standardowe użycia to także ZACZYNAĆ, KOŃCZYĆ, por. (4.66).

Rama 45 zaistnieć-1 powstać, pojawić się

<i>Theme</i>	<i>Time</i>	<i>Location</i>
subj{np(str)}	{xp(temp)}	{xp(locat)}

Rama 46 zaistnieć-A być zauważonym

<i>Theme</i>	<i>Theme</i>	<i>Recipient</i>	<i>Time</i>
subj {np(str)}	{np(inst)}	{prepnp(dla, gen); prepnp (w, loc); prepnp(wśród, gen)}	{xp(temp)}

(4.66) Powinnaś kończyć pracę o 16, jednak nigdy nie udaje ci się wyjść punktualnie, a już na pewno nie przed czasem. (NKJP)

(4.67) Dwie nowe ulice najprawdopodobniej zaistnieją niedługo na mapie Mroczy. (NKJP)

(4.68) Krystian Zimmerman, pianista, zaistniał dla Polski i świata ćwierć wieku temu, swym zwycięstwem w IX Międzynarodowym Konkursie Chopinowskim (1975). (parafraza)

4.5.8. *Duration*

Duration określa czas trwania sytuacji, na którą wskazuje predykat. W *Walentym* powinien być realizowany składniowo jako xp(dur). Zazwyczaj jest to luźny okolicznik, np. (4.69). Jest jednak wymagany np. przez czasownik ZWLEKAĆ, por. rama 47 ilustrowana zdaniami (4.70). Jeszcze bardziej typowym wystąpieniem tej roli jest czasownik TRWAĆ, por. Rys. 4.20 z jego podstawowym znaczeniem.

Rama 47 zwlekać-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Duration</i>
subj{np(str)}	{prepnp(z, inst); prepnpcp(z, inst, żeby)}	{xp(dur)}

(4.69) Gimnazjaliści przez dwie godziny pisali test w siedmiu salach. (NKJP)

(4.70) Długo zwlekałam z tym, żeby się przelamać i napisać tutaj to wszystko... (NKJP)

Dlaczego zwlekał z tym do momentu, aż znajdę rzekomego mordercę – Heidego? (NKJP)

A on przez miesiąc zwlekał z kupnem tego samochodu i z tym, żeby resztę pieniędzy wpłacić do banku. (Walenty)

trwać-1

Rama:	pewna [160183]	
Rola:	Duration	Theme
Preferencje selekcyjne:	KIEDY	ISTOTY
		OBIEKTY
		SYTUACJA

trwać (_,imperf):

Schemat:	pewny [8634]		
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	xp(dur)	xp(mod)

Przykład:

Ten stan trwał godzinę, może dwie.

Zauważył, że milczenie trwa już dosyć długo i że powinien powiedzieć temu człowiekowi jakieś zdecydowane słowo.

Rysunek 4.20: Rama czasownika TRWAĆ z podpiętymi schematami

4.6. Role pomocnicze – atrybuty ról

W punkcie 4.2 przyjęliśmy założenie, że różne podrzędniki predykatu mają mieć przypisywane różne role (w jednej ramie semantycznej nie mogą wystąpić argumenty o takich samych rolach). Zestaw ról opisywanych w poprzednich punktach ewidentnie nie spełnia tego założenia, na co wskazują ramy 14, 19 (*Theme*), 42 (*Location*), na Rys. 4.14 (*Factor*) itd. W celu różniczenia dwóch argumentów mających przypisaną taką samą rolę główną (spośród ról podstawowych lub uzupełniających) wprowadzone zostały *role pomocnicze*, stanowiące tak naprawdę atrybuty ról głównych. Tak więc role opisane w tym punkcie nigdy nie występują samodzielnie. Jeśli więc schemat wymaga dwóch takich samych głównych ról, to musimy rozróżnić je poprzez atrybuty.

Istnieją dwie pary atrybutów ról, *Foreground* i *Background* oraz *Source* i *Goal*. Jako że służą one do wyróżniania dwóch identycznych ról głównych, zazwyczaj będą występowały w parach. Jedynym wyjątkiem jest rola *Location* ze względu na jej szczególną specyfikę.

4.6.1. Para *Foreground*, *Background*

To, że w ramie semantycznej istnieją dwa argumenty mające przypisaną tę samą rolę główną bynajmniej nie wystarcza, by opatrzyć ją atrybutami *Foreground*, *Background*⁵². Podstawą do przypisania tych atrybutów, jest równorzędność argumentów opatrzonych tą rolą. Warunek ten może być realizowany w trzech sytuacjach.

4.6.1.1. Symetria wystąpień ról

Pierwszy przypadek ma miejsce wówczas, gdy oba argumenty są względem predykatu w pełni symetryczne. Można je zamienić miejscami, a treść pozostanie ta sama, np. dla czasownika ROZMAWIAĆ w zdaniu (4.71) tę samą treść przekażemy, gdy zamienimy miejscami *Kwaśniewskiego* z *Bushem*. Atrybut *Foreground* wyróżniony zostanie w przykładach przez kreskę umieszczoną nad frazą.

- (4.71) a. Aleksander Kwaśniewski rozmawiał w środę przez telefon z prezydentem elektym USA George W. Bushem. (NKJP)
- b. Prezydent elekt USA George W. Bush rozmawiał w środę przez telefon z Aleksandrem Kwaśniewskim (parafraza)
- (4.72) a. Mówi, że uciekł, kiedy szli kolumną przez las, i w jakiejś wiosce zamienił z chłopem mundur na koszulę i łapcie. (NKJP)
- b. Chłop zamienił z nim koszulę i łapcie na mundur. (parafraza)
- c. !W jakiejś wiosce zamienił z chłopem koszulę i łapcie na mundur.

W schemacie może wystąpić więcej niż jedna para ról z tymi atrybutami. Tak jest np. dla czasownika ZAMIENIĆ, por. zdanie (4.72). Dla tego czasownika mamy dwóch *Initiatorów* i dwa *Theme*. Obie role w odniesieniu do predykatu zamienić są symetryczne, choć oczywiście jeśli zamienimy miejscami *Initiatorów*, to – żeby zdanie zachowało tę samą treść – trzeba też zamienić oba *Theme* – zdanie (4.72c) znaczy co innego niż zdania (4.72a,b).

Dokładniej przedstawimy to na przykładzie czasownika *cudzołożyć*, por. ramę 48 i zdanie (4.73). Wizualizacja w programie przedstawiona jest na Rysunku 4.21. Zwróćmy uwagę na fakt, że ta para atrybutów jest wizualizowana poprzez cieniowanie w pionie. Atrybut *Background* będzie oznaczony poprzez intensywniejszy kolor u dołu, zaś *Foreground* — u góry.

Rama 48 cudzołożyć-1

Initiator^{Foreground} *Initiator*^{Background}
 subj{np(str)} {prepnp(z, inst)}

⁵² Kotsyba (2014) używała w podobnym kontekście pary ⟨FOCUS, BACKGROUND⟩ (por. punkt 4.2.2 s. 112).

- (4.73) a. Ktokolwiek cudzołóży z żoną bliźniego, będzie ukarany śmiercią i cudzołożnik, i cudzołożnica. (NKJP)
 [...] koniecznie chcieli ustalić, czy aby także stażystka nie cudzołóżyła z prezydentem. (NKJP)
- b. Czy aby także prezydent nie cudzołóżył z stażystką? (parafraza)

cudzołóżyć-1			cudzołóżyć (__,Impert):		
Ocena ramy:	pewna [154]		Schemat:	pewny [98]	
Rola:	Background, Initiator	Foreground, Initiator	Funkcja:	subj	
Preferencje selekcyjne:	LUDZIE	LUDZIE	Typy fraz:	np(str)	prepn(z,Inst)

Rysunek 4.21: Rama z rolami posiadającymi atrybuty i odpowiadający jej schemat predykatu CUDZOŁOŻYĆ

4.6.1.2. Brak symetrii wystąpień ról

W praktyce w *Walentym* para atrybutów *Foreground*, *Background* stosowana jest wszędzie tam, gdzie nie da się zastosować pary *Source*, *Goal*. Jej wystąpienie wymaga jednak jakiegoś kierunku pozwalającego ustalić, któremu uczestnikowi można przypisać atrybut *Source*, a któremu *Goal*.

Istnieją sytuacje, w których możemy co prawda zamienić ze sobą argumenty, ale ma to wpływ na znaczenie zdania. Różnica znaczeniowa może być niewielka, jak dla czasownika ZNACZYĆ, por. (4.74). Zamiana argumentów nie powoduje zmiany znaczenia, jednak gubimy funkcję tłumaczącą znaczenie frazy nominalnej poprzedzającej predykat poprzez frazę poprzedzającą predykat⁵³ – dla jej zachowania należałoby uznać pierwszy argument za *Goal*, a drugi – za *Source*. Jednak już dla czasownika WOLEĆ zamiana argumentów zmienia znaczenie całkowicie, na przeciwne, por. (4.75). Jednak żadne z nich nie jest w żaden sposób źródłowe ani docelowe. Prawdopodobnie potrzebna jest tu inna para atrybutów, choć trudno określić, jaką różnicę miałyby ona oznaczać.

- (4.74) "Mit" przestał już znaczyć tyle co "baśń", "legenda", "przesąd".

(NKJP)

"Mit" znaczy tyle co "baśń", "legenda", "przesąd".

(parafraza)

"Baśń", "legenda", "przesąd" znaczy tyle co "mit".

(parafraza)

⁵³ Obie w tym samym przypadku strukturalnym.

(4.75) Według raportu użytkownicy sieci wola surfowanie od... seksu!

(NKJP)

Użytkownicy sieci wola seks od... surfowania!

(parafraza)

Taka sytuacja ma miejsce m.in. w wypadku konwersów (punkt 1.2.2.3 s. 29), takich jak WYGRAĆ, PRZEGRACĆ, patrz rama 49 dla WYGRAĆ (rama dla PRZEGRACĆ jest taka sama). Pary zdań (4.76a,b,c) stanowią parafrazy, ale nacisk położony jest raz na wygrywającego, a raz na przegrywającego. Natomiast zdania (4.76d) znaczą coś całkiem przeciwnego. Z drugiej strony nie ma żadnego uzasadnienia, by któregokolwiek uczestnika – wygrywającego bądź przegrywającego, uznać za źródłowego – są oni równoważnymi uczestnikami «potyczki» dopóki szala zwycięstwa nie przechyli się na stronę któregoś z nich.

Rama 49 wygrać-1

Initiator^{Foreground}

Initiator^{Background}

Theme

subj{np(str)} {prepn(z, inst)} obj{np(str)}

subj{np(str)} {prepn(z, inst)} {prepn(w, acc)}

(4.76) a. To urzędasy, a żaden urzędas nie wygra z prywatną inicjatywą.

(NKJP)

To urzędasy, a prywatna inicjatywa nie przegra z żadnym urzędasem.

(parafraza)

b. Za jej rządów cesarstwo wygrało wojnę z Vesirą i przeżyło rozkwit kulturalny.

(NKJP)

Za jej rządów Vesira przegrała wojnę z cesarstwem.

(parafraza)

c. W środowisku matematyków teoretyków, a więc tych od matematyki czystej w której $1*1=1$ (pole = długość) od czasu gdy komputer IBM wygrał w szachy z Kasparowem zapanowała panika.

(NKJP)

Kasparow przegrał w szachy z komputerem IBM.

(parafraza)

d. !Żaden urzędas nie przegra z prywatną inicjatywą.

(parafraza)

!Za jej rządów cesarstwo przegrało wojnę z Vesirą.

(parafraza)

!W środowisku matematyków, od czasu gdy komputer IBM przegrał w szachy z Kasparowem, zapanowała panika.

(parafraza)

Niestety, skoro dla omawianej pary ról *Initiator* nie da się ustalić żadnego kierunku, to para $\langle \text{Source}, \text{Goal} \rangle$ nie da się dla nich zastosować. Wydaje się, że jest tu niezbędna inna para atrybutów ról, tyle że trudno ją zdefiniować.

4.6.1.3. Pojedyncza rola realizowana na powierzchni przez dwie frazy

Zupełnie inna sytuacja ma miejsce wtedy, gdy dwa argumenty nie tylko nie są względem siebie symetryczne, ale w ogóle nie można ich zamienić miejscami, bo wypowiedzenie straci sens. W tym momencie istotne staje się, że oba pełnią analogiczną funkcję względem predykatu, a ponadto nie da się dla nich wyznaczyć żadnego kierunku. Dobrym przykładem tutaj może być czasownik GŁUCHNĄĆ, por. (4.77), rama 50⁵⁴. W wypadku **podlegania** taka sytuacja występuje zazwyczaj, gdy mamy dwa poziomy opisu argumentu **podlegającego**, bardziej ogólną i bardziej szczegółową, stanowiącą zazw. część tej pierwszej⁵⁵.

Rama 50 głuchnąć-1

<i>Theme</i> ^{Background}	<i>Theme</i> ^{Foreground}	<i>Condition</i>
subj{np(str)}	{prepnp(na, acc)}	{xp(caus)}
{np(dat)}	subj{np(str)}	{xp(caus)}

- (4.77) a. Chaskiel [...] głuchnie od krzyku. (NKJP)
Czasem głuchnę na lewe ucho. (NKJP)
 b. Uszy głuchną na dźwięk kanonady, [...]. (NKJP)
Moja twarz pachnie lasem, moje uszy głuchną od muzyki.

(Internet)

Zauważmy, że mamy to do czynienia z alternacją krzyżową (por. punkt 1.4.1.1 s. 40), w której głuchnący narząd słuchu przesuwają się na pozycję podmiotu. Jest to charakterystyczne dla omawianego przypadku. Jeśli fraza datywna np(dat) może zostać zastąpiona przez frazę dzierżawczą **possp** będącą podrzędnikiem frazy nominalnej stanowiącej drugi argument z pary, to ten argument, jako zdolny do objęcia całości argumentu zostaje uznany za *Foreground*. Jest to uzasadnione semantycznie: to ucho szwankuje, człowiek jedynie to odczuwa.

Takie rozbitcie pojedynczego argumentu na dwie frazy typowe jest dla roli *Stimulus*, por. przykład (4.78). W takich wypadkach mamy zazwyczaj alternację przesunięcia nie będącą wersją alternacji krzyżowej wskazuje właśnie, że mamy przypadek rozbitcia jednej roli na dwie realizujące ją frazy.

- (4.78) Stanisław Mazuś cieszy nas swymi obrazami już od 40 lat. (NKJP)
Obrazy Stanisława Mazusia cieszą nas już od 40 lat. (parafraza)

⁵⁴ *Słowosieć* a za nią *Walenty* nie rozróżniają dwóch znaczeń GŁUCHNĄĆ: ‘tracić słuch w wyniku procesu patologicznego’ oraz ‘przestać chwilowo słyszeć z powodu hałasu’.

⁵⁵ Jednak uzupełnienie zestawu ról o atrybut *part* zupełnie zmieni tę ramę. Podobnie jest dla kogoś boli ręka czy ktoś zranił się w rękę.

Bardzo ciekawy jest przypadek czasownika PLOTKOWAĆ, w którym występują dwie pary argumentów z atrybutami $\langle \textit{Foreground}, \textit{Background} \rangle$, por. rama 51⁵⁶. Pierwsza para, *Initiator*, notuje symetrię argumentów (por. punkt 4.6.1.1), druga, *Theme* notuje rozbitcie argumentu na dwie frazy powierzchniowe. Przykłady (4.79) pokazują, że możemy zamieniać *Initiatorów* i łączyć *Theme'y*, jednak zamiana *Theme'ów* prowadzi nie tyle do zmiany, co do utraty znaczenia wypowiedzenia, por. ostatnie, oznakowane przez '!' zdania z (4.79) i (4.80).

Niestety, nie wpływa to dobrze na czytelność i jednoznaczność reprezentacji walencji takich predykatów za pomocą ram.

Rama 51 plotkować-1

<i>Initiator</i> ^{Foreground}	<i>Initiator</i> ^{Background}	<i>Theme</i> ^{Foreground}	<i>Theme</i> ^{Background}
subj{np(str)}	{pnp(z, inst)}	{cp(int)}	{pnp(o, loc)}
subj{np(str)}	{pnp(z, inst)}	{cp(że)}	{pnp(o, loc)}
subj{np(str)}	{pnp(z, inst)}	{comprepnp(na temat)}	
subj{np(str)}	{pnp(z, inst)}	{pnp(o, loc); pncp(o, loc, int); pncp(o, loc, jak); pncp(o, loc, że)}	

(4.79) Plotkują o nim, że to idealny materiał na pierwszego muzułmańskiego ministra spraw zagranicznych USA. (NKJP)

Politycy plotkują z dziennikarzami o Fareedzie Zakarii, że to idealny materiał na ministra. (parafraza)

Dziennikarze plotkują z politykami o Fareedzie Zakarii, że to idealny materiał na ministra. (parafraza)

Politycy plotkują z dziennikarzami, że Fareed Zakaria to idealny materiał na ministra. (parafraza)

Dziennikarze plotkują z politykami, że Fareed Zakaria to idealny materiał na ministra. (parafraza)

!Politycy plotkują z dziennikarzami o idealnym materiale na ministra, że to Fareed Zakaria.

(4.80) Plotkowano o nim, że omija Świętokrzyską [...] (NKJP)
!Plotkowano o omijaniu Świętokrzyskiej, że to on.

⁵⁶ pnp jest skrótowym zapisem na prepnp itp.

Jeśli tego typu alternacje wskazujące na potencjalną „kompletność” frazy nie zachodzą, atrybut *Foreground* przypisujemy w kolejności istotności argumentów predykatu (rangowanie argumentów Hajnicz, 2011, p. 6.3.5 s. 226), gdyż pozycja w zdaniu wskazuje na nacisk położony na frazę, jej istotność. Rangę argumentów ustalamy według następującego porządku:

subj > obj > gen > dat > inst > prepn > ...

Natomiast atrybut *Background* przypisujemy drugiemu argumentowi pełniącemu tę samą rolę główną.

Może nieco niepokoić fakt, że para atrybutów $\langle \textit{Foreground}, \textit{Background} \rangle$ jest stosowana w odmiennych sytuacjach i może być interpretowana w różny sposób, zwłaszcza z punktu widzenia ich wykorzystania do semantycznej reprezentacji wypowiedzi. Rozbudowa systemu par atrybutów może stanowić rozwiązanie tego dylematu, por. punkt 7.1.5.

4.6.2. Para *Source*, *Goal*

Rolę główną opatrujemy atrybutami *Source*, *Goal* wówczas, gdy oba argumenty pełnią taką samą rolę w zdaniu, ale sytuacja wskazuje kierunek wykonywanej czynności czy procesu. *Source* (oznaczany w przykładach tekst) występuje na początku, powiązany jest z innymi uczestnikami sytuacji pojawiającymi się w jej wstępnej fazie, stanowi źródło przepływu dóbr czy informacji. *Goal* natomiast (oznaczany w przykładach tekst) występuje później, powiązany jest z innymi uczestnikami sytuacji pojawiającymi się w trakcie; określa cel przepływu dóbr i informacji.

Należy tu zaznaczyć, że kierunek jest tu bardzo szeroko rozumiany, co pokażemy na przykładach. I tak, czasownika WYDAWAĆ (4.81), w znaczeniu wydać-3 (‘wydatkować’) wydatkowane walory (tu: pieniądze) są $\textit{Theme}^{\textit{Source}}$, zaś cel wydatków (tu: nowe ciuchy, ...) są $\textit{Theme}^{\textit{Goal}}$, bo najpierw mamy pieniądze, a następnie wydajemy je na różne rzeczy, które są naszym celem. Analogiczny układ mamy dla czasownika DODAC (4.82): porazem z cukinią będzie miał przypisaną rolę $\textit{Theme}^{\textit{Source}}$, zaś zupa — $\textit{Theme}^{\textit{Goal}}$.

Dla wszystkich powyższych czasowników rola $\textit{Theme}^{\textit{Source}}$ była przypisywana do dopełnienia bliższego (obj). Że tak nie musi być, pokazuje czasownik WYBRAĆ (4.83). Tutaj obiekt wybierany (młotek) stanowi $\textit{Theme}^{\textit{Goal}}$, zaś zbiór, z którego wybieramy (narzędzia) — $\textit{Theme}^{\textit{Source}}$. Podobnie dla BARWIĆ (4.84) $\textit{Theme}^{\textit{Goal}}$ stanowi dopełnienie bliższe (cegła, kosmyki, struktury), zaś $\textit{Theme}^{\textit{Source}}$ — fraza typu narzędnikowego — glazura, tusz (4.84a) lub podmiot — eozyrna (4.84b). Taka reprezentacja wynika z faktu, że to barwnik jest przyłączany do obiektu barwionego.

- (4.81) *Zanim zaczniesz wydawać pieniądze na nowe ciuchy [...] i rewelacyjne zabiegi upiększające, przyjmij do wiadomości, że to nie twoje włosy, make-up czy ubrania mogą być powodem niepowodzeń.* (NKJP)
- (4.82) *Por oczyścić, opłukać, pokroić w krążki, razem z cukinią dodać do zupy i gotować 10 min.* (NKJP)
- (4.83) *Tymczasem Antoni wybrał sobież narzędzi młotek [...]* (NKJP)
- (4.84) a. *Z kolei w Chinach i w krajach Azji stosowano do budowy cegłę wypalaną oraz barwioną za pomocą glazury na rozmaite kolory.* (NKJP)
- Niektóre panie barwią pojedyncze kosmyki kolorowym tuszem do rzesz, [...]* (NKJP)
- b. *Eozyna barwi te struktury na kolor czerwony.* (NKJP)
- (4.85) *Na początku XX wieku tramwaje przemalowano z barw szafirowo-żółtych na kolor czerwony z żółtymi obramowaniami.*
- (4.86) [...]
*WIG nieprzerwanie rósł z 14 817 pkt. do 20 710 pkt. (NKJP)
 Prymat i Ziolopec zwiększały zatrudnienie z kilkunastu do kilkuset osób. (NKJP)
 Szanse wyleczenia pacjentki maleją tym samym z 90 do 20 proc. (NKJP)
 Zmniejszamy liczbę komisji z piętnastu do trzynastu. (NKJP)*

Czasowniki typu PRZEROBIC, PRZEMALOWAC (4.85) występują z dwoma *Attributami*, dla których ustalenie kierunku jest proste; np. w przykładzie (4.85) frazie z barw szafirowo-żółtych przypiszemy *Attribute^{Source}*, zaś frazie na kolor czerwony z żółtymi obramowaniami — *Attribute^{Goal}*. Z kolei dla czasowników WZRASTAC, WINDOWAC, PODWYZSZAC, ZWIEKSZAC, MALEC, OBNIZAC, ZMNIEJSZAC (4.86) mamy dwie *Measure*, starą *Measure^{Source}* i nową *Measure^{Goal}*⁵⁷.

Argumenty par czasowników będących konwersami (por. punkt 1.2.2.3 s. 29) wyjątkowo często występują z atrybutami *Source*, *Goal*. Prototypową parą są tu czasowniki KUPIC i SPRZEDAC, por. (4.87). W wypadku tych czasowników mamy dwóch *Initiatorów*. W kupowaniu/sprzedawaniu istotny jest kierunek przekazywanie sobie towaru, to na nim skupiają się obaj uczestnicy. Dlatego też sprzedający będzie miał dodatkowo atrybut — *Source*, a kupujący — *Goal*⁵⁸. Jest to uwidocznione w ramie 52⁵⁹ i zilustrowane zdaniami (4.87).

⁵⁷ Ramy tych czasowników będą zawierały jeszcze jedną *Measure* dla fraz typu *o ileś*.

⁵⁸ Ciekawa jest różnica pomiędzy parą KUPOWAC/SPRZEDAWAC a omawianym wcześniej WYDATKOWAC. W obu wypadkach mamy *towar* i przeznaczone nań pieniądze (niezależnie od różnej liczby uczestników czynnych — *Initiatorów*).

⁵⁹ Predykat kupić-1 będzie miał tę samą ramę, ale odmienne i inaczej podpięte schematy.

Rama 52 sprzedać-1

Initiator^{Source}

Theme

Initiator^{Goal}

Measure

subj{np(str)} obj{np(str)} {np(dat)} {prepnp(za, acc)}

(4.87) Handlarze z Władywostoku czy Magadanu, kupią od niego skórę za 600-900 dolarów. (NKJP)

Sprzeda skórę handlarzom z Władywostoku czy Magadanu za 600-900 dolarów. (parafraza)

Amerykanie kupili od państwa polskiego pałacyk Róży, naszej Buni. (NKJP)

Państwo polskie sprzedało Amerykanom pałacyk Róży. (parafraza)

Czasem konwersja (por. punkt 1.2.2.3 s. 29) następuje pomiędzy dwoma znaczeniami tego samego czasownika. Tak jest dla czasownika POŻYCZYĆ. Tworzymy dla niego jedną ramę⁶⁰, 53, por. zdania (4.88)⁶¹. Chociaż czasownik ewidentnie zmienia znaczenie, rama jest jedna, gdyż mamy nie tylko ten sam zestaw ról, ale i preferencji selekcyjnych (por. rozdział 5). Zdania te stanowią zresztą faktyczną parafrazę, i mamy tu do czynienia z alternacją. Na stronie 203 widnieje rama 67 stanowiąca uzupełnienie poniższej o preferencje selekcyjne.

Rama 53 pożyczyć-1, pożyczyć-2

Initiator^{Source}

Initiator^{Goal}

Theme

subj{np(str)} {np(dat)} obj{np(part)} [238]

{prepnp(od, gen)} subj{np(str)} obj{np(part)} [3811]

{prepnp(u, gen)} subj{np(str)} obj{np(part)} [3815]

(4.88) Ciocia Sabina pożyczyła mamie tysiąc złotych, powiedziała, że wkrótce nas odwiedzi, i zniknęła. (NKJP)

Mama pożyczyła u cioci Sabiny tysiąc złotych. (parafraza)

Mama pożyczyła od cioci Sabiny tysiąc złotych. (parafraza)

Taka sytuacja częściej ma miejsce w wypadku alternacji ze zmianą lematu predykatu, por. punkty 1.4.2, 3.5.3.3.

4.6.2.1. Para *Source*, *Goal* dla roli *Time*

Atrybuty *Source*, *Goal* przypisywane są roli *Time* stosunkowo rzadko, a i tak dla większości czasowników dotyczy to będzie argumentów luźnych. Obecnie

⁶⁰ Ignorujemy tutaj trzecie znaczenie 'złożyć życzenia'.

⁶¹ Podobnie jest dla predykatu WYNAJAĆ itp.

w *Walentym* taka para ról występuje jedynie dla czasowników PRZENIEŚĆ, (PO)PRZENOSIĆ z ramą 54, które wymaga informacji, z kiedy na kiedy przeniesiono dane wydarzenie⁶². I tak np. w zdaniu (4.89) fraza z soboty odpowiada roli *Time^{Source}*, zaś fraza na ten właśnie dzień — roli *Time^{Goal}*.

Rama 54 przeniesić-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Time^{Source}</i>	<i>Time^{Goal}</i>
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{prepnp(z, gen)}	{prepnp(na, acc)}

(4.89) [...] mecz przeniesiono z soboty na ten właśnie dzień. (NKJP)

Ze względu na specyficzną dystrybucję typów fraz między xp(temp) i xp(dur) rola *Time* w ogóle nie pojawia się dla predykatu TRWAĆ, choć dotyczy on informacji, od kiedy, do kiedy i jak długo *trwało* określone wydarzenie. Mianowicie schematy czasownika TRWAĆ zawierają w *Walentym* jedynie jedno wystąpienie frazy xp(dur), a jego realizacją jest zarówno prepnp(od, gen), jak i prepnp(do, gen). To jest pojedyncze wymaganie realizowane przez dwie frazy (*od poniedziałku do piątku*), rozbite na dwa kawałki, co przechodzi i na argument semantyczny *Duration*. Problem ten musi zostać jednak rozwiązany na poziomie składniowym⁶³.

- (4.90) a. Pierwsza ekstaza miała miejsce 28 listopada 1911 roku i trwała od dziewiętej czterdzieści pięć do godziny jedenastej. (NKJP)
 b. W MDK zajęcia dla najmłodszych trwają od 8 do 15 przez całe wakacje. (NKJP)

4.6.2.2. Para *Source*, *Goal* dla roli *Location*

I na koniec zauważmy, że atrybuty te są bardzo silnie związane z rolą *Location*. Mianowicie, rolę *Location^{Source}* będą miały przypisane frazy ablatywne (xp(abl)), zaś rolę *Location^{Goal}* — frazy adlatywne (xp(adl)).

Dla wszystkich czasowników przemieszczania (się)⁶⁴ mamy okoliczności sytuacji *skąd* (*Location^{Source}*), *dokąd* (*Location^{Goal}*) oraz *którędy* (*Path*) i wszystkie notujemy w *Walentym*, gdyż są dla takich czasowników *typowe*. Wiele słowników odróżnia *ruch ablatywny* (WYBIEC, WYJECHAĆ, WYSKOCZYĆ) od *ruchu adlatywnego* (PRZYBIEC, DOJECHAĆ, WSKOCZYĆ), jednak my tego nie

⁶² Tak samo będzie dla PRZEŁOŻYĆ, PRZEKŁADAĆ, lecz nie mają jeszcze opracowanej warstwy semantycznej.

⁶³ Ciekawie też przedstawia się PRZEDŁUŻAĆ (SIĘ) – schematy zawierają prepnp(o, acc) + prepnp(do, gen), brakuje jednak prepnp(od, gen), także cp(aż) (*Scena lotu przedłuża się, aż Spider-Man ląduje na jakiejś iglicy* – NKJP) czy cp(dopóki) (*Transakcja może przedłużać się, dopóki dana osoba nie skonsultuje kupna mieszkania z doradcą prawnym*. – Internet), z repertuaru xp(dur).

⁶⁴ Nie dla wszystkich czasowników ruchu, bo czasem ruch odbywa się stacjonarnie, np. WIROWAĆ.

robimy, choćby ze względu na użycia (4.91a,b), w których frazy „faktycznie” wymaganego typu się nie pojawiają. Tak na prawdę wszystkie one mogą zostać wyelidowane, por. (4.91c). Potencjalnie można by odróżnić je za pomocą znacznika *obligatoryjne* i *typowe*, jednak jaką miałyby to funkcję, skoro *de re* różnica polega jedynie na dużej przewadze statystycznej tych „obligatoryjnych”.

- (4.91) a. Wybiegliśmy na podwórze, do zбитych w gromadkę lokatorów domu. (NKJP)
 Postanowił jutro wyjechać do Jugosławii. (NKJP)
 [...] Przepiłowaliśmy kratę i wyskoczyliśmy na podwórko. (NKJP)
- b. Suka przybiegła z domu i leżała u stóp dziewczynki. (NKJP)
 Przeprosiła wszystkich, że chwilę oczekiwanie potrwa, zanim nie dojadą autokarami z Poznania pozostali uczestnicy. (NKJP)
 [...] Policjant wskoczył przez drzwi po mojej lewej [...] (NKJP)
- c. Ewelina wybiegła bez słowa. (NKJP)
 - Pan Weher i pan Klaus postanowili już jutro wyjechać. (NKJP)
Kto młodszy, wskoczył i bez naganiania [...] (NKJP)
Dojechaliśmy cztery godziny po spotkaniu. (NKJP)
Przybiegła bez butów... (NKJP)
 [...] wskoczył bez namysłu, zatrzasnąjąc drzwi za sobą. (NKJP)

Dlatego precyzyjnym zapisem ramy 42 (s. 160) czasownika PRZEFRUNĄĆ jest rama 55, por. zdanie (4.92), w którym fraza z pierwszego parapetu to *Location^{Source}*, zaś fraza na drugi parapet to *Location^{Goal}*. Podobnie jest dla prototypowego tu czasownika JECHAĆ, np. w zdaniu (4.93) z Wrocławia to *Location^{Source}*, zaś do Warszawy to *Location^{Goal}*.

Rama 55 przefrunąć-1

<i>Initiator</i>	<i>Measure</i>	<i>Location^{Source}</i>	<i>Location^{Goal}</i>	<i>Path</i>
subj{np(str)}	{np(str)}	{xp(abl)}	{xp(adl)}	{xp(perl)}

(4.92) Jesli z 1 parapetu przefrunie na 2 parapet 7 wron [...] (NKJP)

(4.93) Ja wczoraj jechałem [...] z Wrocławia do Warszawy, bo samolot nie wystartował, i jest masę stacji. (NKJP)

Powiązanie *Location^{Source}* z xp(abl) oraz *Location^{Goal}* z xp(adl) powoduje, że rola *Location* stanowi wyjątek od reguły, że atrybuty ról muszą występować w parach. Zazwyczaj jest tak dla czasowników spoza pola semantycznego czasowników ruchu. Dobrym przykładem jest tu czasownik WYPATRYWAĆ posiadający ramę 56, por. zdanie (4.94). Czasownik ten posiada dwie role *Location*, z których pierwsza jest *Location^{Source}* (z czubka krzewów lub kopca kamieni), lecz druga bynajmniej nie jest *Location^{Goal}*, lecz zwykle bezatrybutowe *Location* (wśród traw), gdyż odpowiada na pytanie *gdzie*, a nie *dokąd*.

Innym takim czasownikiem jest POCHODZIĆ (*skądś*), dla którego rama składa się jedynie z dwóch ról $\langle Theme, Location^{Source} \rangle$.

Rama 56 wypatrywać-1

Initiator	Theme	Location ^{Source}	Location
subj{np(str)}	obj{np(gen)}	{xp(abl)}	{xp(locat)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{xp(abl)}	{xp(locat)}

W *Walenty* istnieją też czasowniki posiadające schematy zawierające wymagania xp(abl), xp(adl) i xp(locat) łącznie. Wówczas często ten ostatni zostanie uznany za $Location^{Goal}$. Takim czasownikiem jest WYŁADOWAĆ SIĘ z ramą 57: w zdaniach (4.95), frazie ze statków przypiszemy rolę $Location^{Source}$, zaś zarówno frazie na ląd, jak i frazom *na ziemi włoskiej, w Neapolu, w Tarencie* — rolę $Location^{Goal}$. To oczywiście pewne uproszczenie, skrót myślowy, gdyż *statek* itp. też znajduje się w tym samym miejscu, jednak to *wyladowujący się* tam zostanie. Innym rozwiązaniem jest uznanie roli $Location$ dla tego czasownika za luźną i nie uwzględnianie jej w ramie⁶⁵.

Rama 57 wylądować-1, wylądować się-A *wysiąść wraz z bagażem*

Initiator	Theme	Instrument	Location ^{Source}	Location ^{Goal}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{xp(instr)}	{xp(abl)}	{xp(adl)}
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{xp(instr)}	{xp(abl)}	{xp(locat)}
subj{np(str)}		{xp(instr)}	{xp(abl)}	{xp(adl)}
subj{np(str)}		{xp(instr)}	{xp(abl)}	{xp(locat)}

(4.94) *Lowca wypatruje wśród traw swoje ofiary z czubka krzewów lub kopca kamieni.* (parafraza)

(4.95) *Na ziemi włoskiej Piechota wylądowała się w Neapolu, a pancerni w Tarencie.* (*Walenty*)

Piechota wylądowała się ze statków na ląd w Neapolu, a pancerni w Tarencie. (parafraza)

(4.96) *Pochodziła z pirenejskiej wioski.* (NKJP)

(4.97) a. *KAROLINA: Żeby ktos nosił mnie na rękach, rozpieszczal i traktował jak królową.* (NKJP)

Sądziysz, że oni na co dzień noszą przy sobie szminkę? (NKJP)

⁶⁵ Gdyby jednak uzasadnione było występowanie trzech ról $Location$ w jednej ramie, to dwie pierwsze będą miały atrybuty, a trzecia — nie. Na przykład przy takim podejściu frazom *na ziemi włoskiej, w Neapolu, w Tarencie* zostałaby przypisana rola $Location$.

- b. *Ludzie po wsi noszą to zawsze ze sobą, za pazuchą [...]* (NKJP)
Ludzie noszą za pazuchą butelki bimbru od domu do domu.
 (własny)

Zdarzają się też przypadki, gdy xp(locat) w ogóle nie jest realizacją roli *Location*. Najczęstszym przypadkiem są tu czasowniki ruchu, takie jak SPACEROWAĆ, por. punkt 4.5.6 s. 160. Weźmy jednak dla przykładu czasownik NOSIĆ (rama 58). Nie budzą wątpliwości role *Location^{Source}* (od domu) i *Location^{Goal}* (do domu) w zdaniu (4.97b), jednak frazy *przy sobie, na rękach, za pazuchą* wskazują, że mamy do czynienia z rolą *Manner*, a nie *Location*.

Rama 58 nosić-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme</i>	<i>Location^{Source}</i>	<i>Manner</i>	<i>Location^{Goal}</i>
subj{np(str)}	obj{np(gen)}	{xp(abl)}	{xp(locat)}	{xp(adl)}

W wypadku czasowników typu GRABIĆ, WYCIERAĆ, ZAMIATAĆ sprawa jeszcze bardziej się komplikuje. Zaczniemy od tego, że występują one zarówno z xp(abl), jak i xp(locat), por. (4.98a-d). Kłopot polega na tym, że jeżeli (jak w przykładach) *grabimy, wycieramy, zamiatamy z pola, dywanu, czola* czy też *na polu, bluzie, hali*, to *pole, dywan, czoło, bluza, hala* podlegają czynności *grabienia, wycierania, zamiatania*. Jest to przypadek *alternacji lokatywnej*, por. punkt 1.4.1.1 s. 41. Ilustrują to zdania (4.98e), które poza autentycznymi przykładami z NKJP zawierają też parafrazy zdań (4.98a,b). Oznacza to, że pole, dywan, czoło, bluza, hala jest *Theme^{source}*, a nie tylko *Location*.

Zupełnie inaczej rzecz ma się dla pozostałych fraz ablatywnych i lokatywnych. We frazach ablatywnych *spod kasztanowców, spod stóp, spomiędzy butelek* (4.98a) oraz lokatywnych *przed wejściem, pod biurkiem lekarskim* (4.98b) obiekty *kasztanowce, stopy, butelki, wejście, biurko* nie podlegają czynności *grabienia, wycierania, zamiatania*, a jedynie wskazują na miejsce wykonywania tejże czynności. Przeto zdania (4.98f) nie stanowią ich parafrazy, mimo że są całkowicie poprawne i zrozumiałe – po prostu co innego podlega właściwej czynności.

- (4.98) a. *Dlatego po każdorazowych żniwach nie grabiono z pól wszystkich kłosów, aby niewidzialni dobroczyńcy mogli uzupełniać swe zasoby.*
 (NKJP)
A temu oczy wyszły na wierzch jak gały, zaczął wycierać pot z czola, ale udaje jeszcze spokojnego. (NKJP)
Jakaś kobieta skończyła właśnie zamiatać dywanu drobinę palmowych liści i stare daktyle zmieszane z kozimi bobkami. (NKJP)
- b. [...] *ona już po terminie siano grabiła na polu [...]* (NKJP)
 [...] *w jednej ręce trzymał tacki ociekające kawą, drugą bezwiednie*

- wycierał plamy na bluzie. (NKJP)
 Zaczynaliśmy od zamiatania pyłu na całej hali. (NKJP)
- c. Z reguły uczniowie grabia liście spod kasztanowców przed szkołą i w bliskim sąsiedztwie. (NKJP)
 [...] gdy przechodzi ulicami miasta, kłaniają się wszyscy, zamiatając kapeluszami pył spod stóp. (NKJP)
 Krzątał się po swoim spirytualnym kingdome ze szmatą w rękę, wycierając kurze pomiędzy butelek, [...] (NKJP)
- d. Ewelina grabiła zeszloroczną trawę przed wejściem, [...] (NKJP)
 Po skończonej pracy zamiata wokół niego śmieci. (Internet)
 [...] chora Marysia z wysoka gorączka biegła po gabinecie od ściany do ściany i wycierała kurze pod biurkiem lekarskim. (Internet)
- e. [...] ekipy porządkowe [...] grabia i oczyszczają trawniki z opadłych z drzew liści [...]. (NKJP)
Fornalski wycierając czoło z potu gmerał w pace z serwisem. (NKJP)
 [...] portier Mohan, który w rzadkich chwilach, gdy przerywał drzemkę, zamiatał z liści i kurzu dziedziniec. (NKJP)
 Dlatego nie grabiono pól ze wszystkich kłosów. (parafraza)
 A ten zaczął wycierać z potu czoło. (parafraza)
 Jakaś kobieta skończyła zamiatać dywan z drobin liści. (parafraza)
 A ona z siana grabiła pole. (parafraza)
 Drugą ręką bezwiednie wycierał bluzę z plam. (parafraza)
 Zaczynaliśmy od zamiatania z pyłu całej hali. (parafraza)
- f. !Z reguły uczniowie grabia z liści kasztanowce przed szkołą i w bliskim sąsiedztwie. (parafraza)
 !Kłaniają mu się wszyscy, zamiatając kapeluszami jego stopy z pyłu. (parafraza)
 !Wycierał szmatą butelki z kurzu. (parafraza)
 !Ewelina grabiła wejście z zeszlorocznej trawy. (parafraza)
 !Po skończonej pracy zamiata z niego śmieci. (parafraza)
 !Chora Marysia z wysoką gorączką wycierała biurko lekarskie z kurzu. (parafraza)
- g. Grabiono liście wokół grobów i z cmentarnych alejek, pucowano pomniki. (NKJP)

W takim razie, jak poprawnie reprezentować takie predykaty? Obecność dwóch *Themów* jest niepodważalna, proponujemy więc ramę 59, adekwatną dla wszystkich predykatów z tej grupy⁶⁶. Pierwszy schemat jest realizowany

⁶⁶ Różnice między ramami pojawiają się na poziomie preferencji selekcyjnych, patrz rozdz. 5.

w przykładach (4.98e), drugi – w przykładach (4.98a,c), w końcu trzeci – w przykładach (4.98b,d). Tak naprawdę drugi schemat jest podschematem czwartego, zaś trzeci – piątego, i tych podschematów w *Walentym* nie ma, są tutaj wpisane jedynie w celach ilustracyjnych.

Dobrym rozwiązaniem zdawałoby się zrezygnowanie z roli *Location* i zastąpienie aktualnego schematu trzeciego jego podschematem (drugim). Jednak decydujący na poziomie składniowym test koordynacji na podstawie zdania (4.98g) pokazuje, że takiej operacji wykonać się nie da. Nic nie da też uwzględnienie wszystkich tych schematów, bo koordynacji podlega *Theme* z *Location*. Przydałoby się też wówczas wykluczyć *prepnp(z,gen)* i *prepnp(na,loc)* odpowiednio z *xp(abl)* i *xp(locat)*, jednak dla reprezentacji takich idiosynkrazji język *Walentego* jest za słaby. Trzeba przystać na któreś z rozwiązań przybliżonych.

4.7. Role semantyczne a składnia i leksyka

4.7.1. Rola a realizujący ją typ frazy

W *Walentym* typ frazy realizującej dany argument jest mocniej powiązany z rolą pełnioną przez ten argument niż to ma miejsce w wypadku poszczególnych wyrazów występujących w wypowiedzeniach na adekwatnej pozycji. Jednak powiązanie to ma charakter raczej statystyczny niż definicyjny. Role pełnią funkcję czysto semantyczną, i ich dobór jest dość słabo zależny od postaci składniowej wypowiedzeń realizujących dany predykat. Zauważmy też, że Apresjan (2000) także nie uzależniał przypisywanej roli od postaci składniowej powiązanego wymagania, por. 1.3.1 s. 32.

Poniżej przedstawimy po kilka najważniejszych ról pełnionych przez najważniejsze, najczęstsze typy fraz.

1. subj{np(str)}

Poza najbardziej oczywistym *Initiator* oraz dość oczywistymi *Theme* (*ktoś lub coś leży, wisi, spada; coś tanieje*), *Experienter* (*ktoś martwi się*) i *Stimulus* (*coś martwi, nurtuje kogoś*), mamy także

- *Attribute* (*kogoś cechuje odwaga*),
- *Condition* (*coś kogoś degeneruje*)⁶⁷,
- *Factor* (*profesor/uczelnia doktoryzuje doktoranta*),
- *Instrument*, najczęściej przy autoalternacjach⁶⁸ (*młotek uderzył Świerszcza dokładnie w głowę, serwer archiwizuje dane*, por. też punkt 4.7.2),

⁶⁷ To nie jest *Initiator*, gdyż wpływ na proces degeneracji jest pośredni.

⁶⁸ Definicja autoalternacji w punkcie 1.4.1.3 s. 47.

— *Result* (coś powstaje, wykluwa się, pojawia się);

2. obj{np(str)}, {np(str)} (biernikowe)

Poza oczywistymi *Theme* i *Result* oraz dość oczywistym *Experiencer* (coś martwi, nurtuje kogoś), mamy także:

— *Attribute* (demaskować coś w czymś, u kogoś),

— *Initiator*^{Source, Goal} (ankietować, informować kogoś),

— *Time* (czekać na coś jakiś czas),

— *Measure* (dopłacić, schudnąć ileś),

— *Recipient* (zagadnąć kogoś),

— *Stimulus* (zauważyć, poczuć coś);

3. np(dat)

Poza najbardziej oczywistym *Recipient*, mamy także

— *Experiencer* (dłużyć się, doskwierać, obrzydnąć komuś),

— *Initiator*^{Background, Goal} (partnerować, sprzedawać komuś),

— *Stimulus* (dziwić się czemuś),

— *Theme*^{Background} (obszukiwać, obrzmiwać, sinieć komuś coś);

4. np(inst)

Poza najbardziej oczywistym *Instrument* i dość oczywistym *Manner*, mamy także

— *Attribute* (okrzyknąć kogoś czymś), dorównać komuś czymś),

— *Condition* (zakrzusić się, degenerować (się) czymś),

— *Measure* (dotować, doinwestować kwotą),

— *Stimulus* (dołować, dziwić (się/kogoś) czymś),

— *Theme*^{Source} (belkować, fazerować czymś);

5. cp(że)

Poza najbardziej oczywistym *Theme* mamy także:

— *Condition* (karcic że coś),

— *Manner* (dogryzać komuś że coś, kokietować kogoś że coś),

— *Result* (wykoncypować, wynegociować że coś),

— *Stimulus* (przeboleć, złęknać się, zmarkotnieć że coś);

6. xp(locat)

Poza najbardziej oczywistym *Location* mamy także:

— *Factor* (doktoryzować się gdzieś),

— *Initiator*^{Source} (informować się gdzieś),

— *Instrument* (umyć, zmielić coś w czymś),

— *Recipient* (dystrybuować, lansować coś gdzieś).

Zauważmy jeszcze, że frazy zdaniowe cp, ncp, prepncp nigdy nie pełnią roli *Initiatora*, *Recipienta*, *Experiencera* czy *Factora*. Natomiast role takie mogą pełnić frazy nominalne np współwystępujące z nimi na jednej pozycji składniowej. Oznacza to bowiem, że w innym znaczeniu czasownika adekwatne są obie te frazy, por. ramy 5 i 6 s. 100 czasownika DAROWAĆ, odpowiednio

w znaczeniu ‘sprezentować’ i ‘wybaczyć’. W takich sytuacjach do właściwych argumentów podpięte są poszczególne typy fraz, a nie całe pozycje⁶⁹.

4.7.2. Dopasowanie ról semantycznych przy alternacjach

Jak pisaliśmy na początku, wystąpienie alternacji oznacza możliwość parafrazy, czyli wyrażenia tej samej treści przy pomocy kilku różnych konstrukcji składniowych. Niezależnie, czy parafraza wiąże się ze zmianą schematu składniowego, czy też mamy do czynienia z autoalternacją, podstawową zasadą przy przypisywaniu ról jest zachowanie interpretacji semantycznej całości wypowiedzenia, czyli przypisanie takich samych ról odpowiadającym sobie składowym obu wypowiedzeń.

Często możliwość takiej parafrazy oznacza, że mamy do czynienia z dwoma *Theme’ami* bądź dwoma *Stimulusami*. Weźmy dla przykładu czasownik DOCENIAĆ. W zdaniach (4.99) mamy tę samą (lub zbliżoną) treść wyrażoną na kilka sposobów. Z jednej strony w zdaniach (4.99a) możemy uznać *postawę osadzoną w realnej rzeczywistości* za *Attribute polityków*, którzy są nie budzącym wątpliwości *Theme podlegającym docenianiu*. Jednak w zdaniach (4.99b) *politycy* nie stanowią argumentu DOCENIAĆ, kryjąc się głębiej w strukturze frazy. W takiej sytuacji nie mielibyśmy argumentu, którego *Attribute* mogłaby stanowić *postawa*, więc uzyskuje ona automatycznie rolę *Theme*. Oznacza to jednak, że we wszystkich konstrukcjach powinna mieć tę rolę, co prowadzi nas do ramy 61. Problematiczne jest tu jednak podpięcie ostatniego schematu, gdyż fraza prepnp(jako, str) nigdy nie wystąpi samodzielnie, lecz nie jest to wystarczający powód do wprowadzania odrębnego znaczenia czasownika.

(4.99) a. [...] *ludzie zaczęli doceniać u polityków postawę osadzoną w realnej rzeczywistości*. (NKJP)

Ludzie zaczęli doceniać [niektórych] polityków za postawę osadzoną w realnej rzeczywistości. (parafraza)

b. *Ludzie zaczęli doceniać osadzoną w realnej rzeczywistości postawę polityków*. (parafraza)

Ludzie zaczęli doceniać, że postawa [niektórych] polityków osadzona jest w realnej rzeczywistości. (parafraza)

⁶⁹ Preferowane jest powiązanie ramy z właściwym schematem, w którym inkryminowana fraza nominalna samodzielnie wypełnia pozycję. Jeśli takowego brak, do ramy dowiązywana jest tylko ta jedna fraza z takiej złożonej pozycji, por. punkt 3.5.2 s. 100.

Rama 59	zamiatać-1				
<i>Initiator</i>	<i>Theme^{Source}</i>	<i>Theme^{Goal}</i>	<i>Instrument</i>	<i>(Location)</i>	
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{prepnp(z, gen)}	{xp(instr)}		
subj{np(str)}	{xp(abl[prepnp(z, gen)]); {xp(locat[prepnp(na, loc)])}}	obj{np(str)}	{xp(instr)}		
subj{np(str)}		obj{np(str)}	xp(instr)}	{xp(abl); xp(locat)}	
Rama 60	koić-1, koić się-A				
<i>Stimulus^{Background}</i>	<i>Theme</i>	<i>Stimulus^{Foreground}</i>	<i>Experiencer</i>		
subj{np(str)}	obj{np(str)}	{np(inst); ncp(inst, ze) ncp(inst, int[co; jak])}	{np(dat)}		
subj{np(str)}		{np(inst); ncp(inst, ze) ncp(inst, int[co; jak]);	obj{np(str)}		
	obj{np(str)}	subj{np(str); ncp(str, ze)}	{np(dat)}		
	subj{np(str)}	subj{np(str); ncp(str, ze)}	obj{np(str)}		
		{xp(caus)}			[się]
		{xp(caus)}	subj{np(str)}		

Ludzie zaczęli doceniać, gdy postawa [niektórych] polityków osadzona jest w realnej rzeczywistości. (parafraza)

Rama 61 doceniać-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme^{Foreground}</i>	<i>Theme^{Background}</i>
subj{np(str)}	obj{np(str);ncp(str,int);ncp(str,że)}	{prepnp(u,gen)}
subj{np(str)}	obj{np(str);ncp(str,int);ncp(str,że)}	{prepnp(w,loc)}
subj{np(str)}	{prepnp(za,acc);prepnpc(za,acc,int); prepnpc(za,acc,że)}	obj{np(str)}
subj{np(str)}	{prepnp(za,acc);prepnpc(za,acc,int); prepnpc(za,acc,że)}	{refl}
subj{np(str)}	{cp(int)}	
subj{np(str)}	{cp(że)}	
subj{np(str)}	pred_controllee{prepnp(jako,str)}	obj,pred_controller{np(str)}

Odmierna i nieco bardziej skomplikowana sytuacja ma miejsce dla czasownika KOIĆ. Zdania (4.100) pokazują, że mamy dwie alternacje. Po pierwsze, *Stimulus* (*dźwięki*) przesuwa się z pozycji frazy narzędnikowej (4.100d-f) na pozycje podmiotu (4.100a-c). Tutaj jednak *Stimulus* nie budzi wątpliwości, gdyż *dźwięki* nie są *Attributem* *przyjaciela*⁷⁰. Jako że *kojenie* jest odczuciem subiektywnym, nie mamy tu do czynienia z *Initiatorem*. Możemy tego uczestnika uznać za *Factora* bądź stwierdzić rozbitcie *Stimulusa*, por. punkt 4.4.9.2 s. 149.

Po drugie, *Experiencer* przesuwa się z pozycji realizowanej przez frazę celownikową (4.100a,d,g: *mi*) na pozycję dopełnienia (4.100c,f,h: *mnie*). Zauważmy przy tym, że *serce* (*nerwy, emocje*) są *Attributem* *Experiencera*. Po trzecie wreszcie, w zdaniach (4.100b,e) *Experiencer* przesuwa się w głąb struktury zdania (*moje*) i przestaje być argumentem KOIĆ. Przy założeniu, że analiza semantyczna będzie w stanie „przepchnąć” rolę w głąb struktury do frazy dzierzawczej, można by zostawić tu *Attribute*, bezpieczniej jest jednak wybrać *Theme*⁷¹. Prowadzi to nas do ramy 60, ze skomplikowanym sposobem podpinania schematów⁷².

⁷⁰ Oczywiście w innych przykładach to może być *Attribute*, np. *kość opanowaniem, uśmiechem*. Jednak ważne jest to, że nie musi to być *Attribute*.

⁷¹ Planujemy w przyszłości wzbogacić zestaw ról o atrybut *Part* wskazujący na część właściwego uczestnika, i byłaby to rola *Experiencer^{part}*. Dotyczy to wielu innych sytuacji i ról, por. punkt 7.1.5.2.

⁷² Zauważmy, że schemat bez *się* alternuje na dwa niezależne sposoby, co daje cztery

- (4.100) a. *A jej dźwięki koją mi skołatane serce, usuwają stresy, poprawiają humor.* (NKJP)
- b. *A jej dźwięki koją moje skołatane serce.* (parafraza)
- c. *A jej dźwięki koją mnie i poprawiają mi humor.* (parafraza)
- d. *Przyjaciel koil mi skołatane serce jej dźwiękami.* (parafraza)
- e. *Przyjaciel koil moje skołatane serce jej dźwiękami.* (parafraza)
- f. *Przyjaciel koil mnie jej dźwiękami.* (parafraza)
- g. *Nastrojowa muzyka koila moje skołatane serce swoimi dźwiękami.* (parafraza)
- h. *Nastrojowa muzyka koila mnie swoimi dźwiękami.* (parafraza)

Przypisanie ról schematom, w których następuje zamiana ról pomiędzy realizacjami składniowymi w ramach pojedynczego schematu, jest trudniejsze. Po pierwsze, żeby mówić o takiej zamianie, przynajmniej jedna realizacja składniowa dwóch odmiennych semantycznie argumentów musi być identyczna. Ponieważ składnia nie jest kwestią przypadku, zazwyczaj rola główna tak alternujących argumentów jest taka sama. Tak więc dla ich odróżnienia wykorzystywane są atrybuty ról.

Standardowym przykładem takich alternacji jest predykat PORASTAĆ (4.101a), który mógłby posiadać ramę 62, gdyby nie zdanie (4.101b) i fakt, że w *Walentym* reprezentujemy najdłuższe schematy, więc adekwatny schemat obejmuje wspomniane oba.

Rama 62 porastać-1

Theme^{Source}

Theme^{Goal}

subj{np(str)} obj{np(str)}

{np(inst)} subj{np(str)}

- (4.101) a. *Składowisko zaczęło porastać trawą [...]* (NKJP)
- Składowisko zaczęła porastać trawą.* (parafraza)
- b. *Wreszcie, o nieba! rozszerza się w malutką dolinkę i trawa porasta ją zielonym kobierczykiem [...]* (NKJP)
- Zielony kobierczyk trawy porasta malutką dolinkę.* (parafraza)

W rezultacie w słowniku występuje jeden schemat łączący wspomniane dwa i rama 62 zastąpiona jest ramą 63. Mamy więc ramę z trzema argumentami, której odpowiada pełny schemat z trzema pozycjami. Z kolei jego podschemat bez dopełnienia może być przypisywany do tej ramy na dwa sposoby.

sposoby przypisania do ramy. Schemat z *się* morfologicznym wskazany jest za pomocą znacznika '[*się*]'

Rama 63 porastać-1

Theme^{Source}

Theme^{Goal}

Attribute

subj{np(str)} obj{np(str)} {np(inst)}

{np(inst)} subj{np(str)}

subj{np(str)} {np(inst)}

4.7.3. Rola a realizująca ją jednostka leksykalna

Wyjście od znaczenia predykatu powoduje, iż ten sam leksem może występować w różnych rolach, np. rzeczownik RURA może spełniać następujące role, w zależności od predykatu i pozycji, na której się pojawia.

— *Initiator*

Jeszcze *wredna rura* wypomina nam, że zapłaciła połowę za wesele.

(Internet)

— *Theme*

W pewnym momencie uszkodził rurę z amoniakiem.

(NKJP)

— *Stimulus*

Ja widzę *jakieś rury* i kogoś, kto się zasłania kamerą jakby ze wstydu...

(NKJP)

— *Instrument*

– Ostatnio jeden z moich sąsiadów został uderzony rurą w głowę.

(NKJP)

Idem zresztą jednego morduje za pomocą rury :))

(NKJP)

— *Result*

Albo róbce swoje - zbudujecie *własną rurę*, choćby z Norwegii czy z Baku.

(NKJP)

— *Path*

Wyjaśnia, że *przez rurę* tłoczona jest tylko surowa benzyna bazowa, o niskiej liczbie oktanowej.

(NKJP)

Co może płynąć *tą rurą*?

(NKJP)

— *Location*

Jedna w łazience wyciągnęła *spod rury* jakąś starą szmatę.

(NKJP)

Operator koparki przez nieuwagę opuścił tyżkę *na rurę z gazem*, [...]

(NKJP)

Świder wpuszczano *w rurę* na samo dno, a następnie podciągając go i opuszczając kruszono twardą skalę.

(NKJP)

Kiedyś mieliśmy problem z kandydatem KPN, który rozwiesił plakaty *na rurach* ciepłowniczych.

(NKJP)

Oczywiście możliwość użycia takiego, a nie innego rzeczownika w konkretnej pozycji jest ograniczona przez zależność znaczeniową między predykatem

a argumentem (patrz p. 1.3.3.2 i dokładniej rozdział 5), i dla standardowych wystąpień predykatu wyznaczana przez preferencje selekcyjne określone dla danego argumentu⁷³.

4.8. Hasła nieczasownikowe

Rzeczowniki stanowią najliczniejszą grupę wyrazów w języku. Jednak słowniki walencyjne skupiają się na walencji czasowników, gdyż jest znacznie bardziej różnorodna i złożona od walencji wyrazów należących do innych części mowy. Także w *Walentym* czasowniki stanowią zdecydowaną większość (73%) wprowadzanych haseł. Dlatego skupiamy się na hasłach nieczasownikowych – rzeczownikach (21%), przymiotnikach (5%) i przysłówkach (1%) – posiadających nietrywialne wymagania składniowe.

Z punktu widzenia walencji, wśród rzeczowników, przymiotników i przysłówek specjalną rolę pełnią leksemy powiązane derywacyjnie z czasownikami. Dlatego w niniejszym punkcie zwrócimy na nie szczególną uwagę.

4.8.1. Przypomnienie poziomu składniowego haseł nieczasownikowych

Podstawową różnicą w sposobie reprezentacji walencji rzeczowników na poziomie składni jest to, że w ich wypadku zdecydowaliśmy się nie wyróżniać pozycji podmiotu i dopełnienia. W wypadku rzeczowników standardowo podmiot czasownika przechodzi na frazę dzierżawczą **possp**⁷⁴, zaś dopełnienie bliższe – na frazę dopełniaczową **np(gen)**. Więcej o wyróżnianiu frazy dzierżawczej mówimy w (Hajnicz i Bartosiak, 2018).

Kolejną cechą różniącą walencję rzeczownika od walencji czasownika jest to, że typowe wymaganie przysłówkowe czasownika zmienia się na wymaganie przymiotnikowe, por. (4.102). Zjawisko to dotyczy wszystkich wymagań przysłówkowych, w szczególności tych uwikłanych we frazy motywowane semantycznie, np. określające sposób **xp(mod)**, i obejmuje także gerundia (np. *traktować kogoś dobrze* – *dobre traktowanie kogoś*, choć także wątpliwe *?traktowanie kogoś dobrze*)⁷⁵.

(4.102) *To **dobra** wróżba dla przyszłości naszej gospodarki [...].*

*(To **dobrze** wróży przyszłości naszej gospodarki.)*

*A obecny poziom poparcia **źle** wróży Stronnictwu.*

*(A obecny poziom poparcia stanowi **złą** wróżbę dla Stronnictwa.)*

⁷³ Fraza *wredna rura* zawiera jednostkę leksykalną *rura-2* odnoszącą się do człowieka, a dokładniej kobiety.

⁷⁴ Sposób realizacji składniowej tej frazy został omówiony w (Hajnicz, 2022, p. 5.4.4).

⁷⁵ Jest wiele autentycznych użycí takiej konstrukcji, np. *Traktowanie wszystkich jednakowo zabija niepowtarzalność i oryginalność*.

Warto zauważyć, że fakt uzgadniania przypadku przymiotnika z nadrzędnikiem rzeczownikowym zapisywany jest za pomocą specjalnej wartości przypadku – *agr*, por. Rys. 4.22.

wróżba („):

Schemat:	pewny [69935] 		
Funkcja:			
Typy fraz:	adjp(agr)	prepnp(dla,gen)	cp(że)

428601	To dobra wróżba dla przyszłości naszej gospodarki i życia publicznego – skomentował.	pełny NKJP (1800M segmentów)
428604	Miła to wróżba dla mnie, że na pierwszym wstępie w tę okolicę, zdybuję przyjaciela	literatura inna

Rysunek 4.22: Schemat walencyjny z wymaganiem przymiotnikowym rzeczownika WRÓŻBA

Specyficzną cechą schematów przymiotnikowych i przysłówkowych jest fakt ich znakowania jako *pred*, co oznacza możliwość występowania wyłącznie na pozycji predykatywnej, por. (Hajnicz, 2022, rozdz. 9). W wypadku przymiotników dodano także specjalny znacznik pozycji *head* oznaczający rzeczownikowy nadrzędnik przymiotnika (frazę kontrolującą dla przymiotnika na pozycji predykatywnej), stosowany dla kontrolowanych przez tenże nadrzędnik wymagań przymiotnika (np. frazy bezokolicznikowej, *firm chętnych wykonać studium nie widać*).

4.8.2. Poziom semantyczny

W chwili obecnej semantyka haseł nieczasownikowych w *Walentym* niczym nie różni się od reprezentacji czasowników – dysponujemy tym samym zestawem ról i takimi samymi zasadami ich doboru w ramie. Jedyne novum stanowi fakt podłączania haseł nieczasownikowych do ram czasowników powiązanych z nimi derywacyjnie⁷⁶.

⁷⁶ Opcja ta została wprowadzona dopiero dla haseł nieczasownikowych, dlatego pary aspektowe czasowników nie posiadają wspólnych ram.

4.8.2.1. Predykaty rzeczownikowe

Zacznijmy jednak od prostszego przypadku, gdy rzeczownik posiada ramę powiązaną wyłącznie z jednostkami o lematach, których centrum jest dany rzeczownik, tzn. nie jest on powiązany derywacyjnie z żadnym czasownikiem ani z żadnym innym wyrazem. Przykładem takiego rzeczownika jest KAMPANIA z ramą 64. Rzeczownik ten nie ma czasownikowych odpowiedników powiązanych słowotwórczo⁷⁷.

Rama 64 kampania-3

Initiator Theme

{possp} {comprepn(w sprawie)}

{possp} {prepn(o, acc); prepn(przeciw, dat); prepn(za, inst);
comprepn(na rzecz); prepn(cp, przeciw, dat, żeby);
prepn(cp, za, inst, żeby)}

{possp} {prepn(o, loc); prepn(cp, o, loc, że); prepn(cp, o, loc, żeby)}

{possp} {cp(żeby)}

4.8.2.2. Predykaty przymiotnikowe

Jako przykład przymiotnika niepowiązanego z żadnym hasłem weźmy przymiotnik CHORY w znaczeniu *to chore*, . . . , por. Rys. 4.23.

Cechą charakterystyczną przymiotników jest fakt, że ich składniowy nadrzędnik rzeczownikowy (bądź fraza kontrolująca) jest zarazem ich podrzędnikiem semantycznym. Fraza *sympatyczny kolega* jest w formalnej semantyce opartej na logice zapisywany jako *sympatyczny(kolega)*, czyli to *sympatyczny* jest predykatem, a *kolega* – argumentem (np. Kamp i Reyle, 1993; Partee, 2007). I jest tak bez względu na to, czy fraza zawiera jakiś podrzędnika tego przymiotnika czy nie.

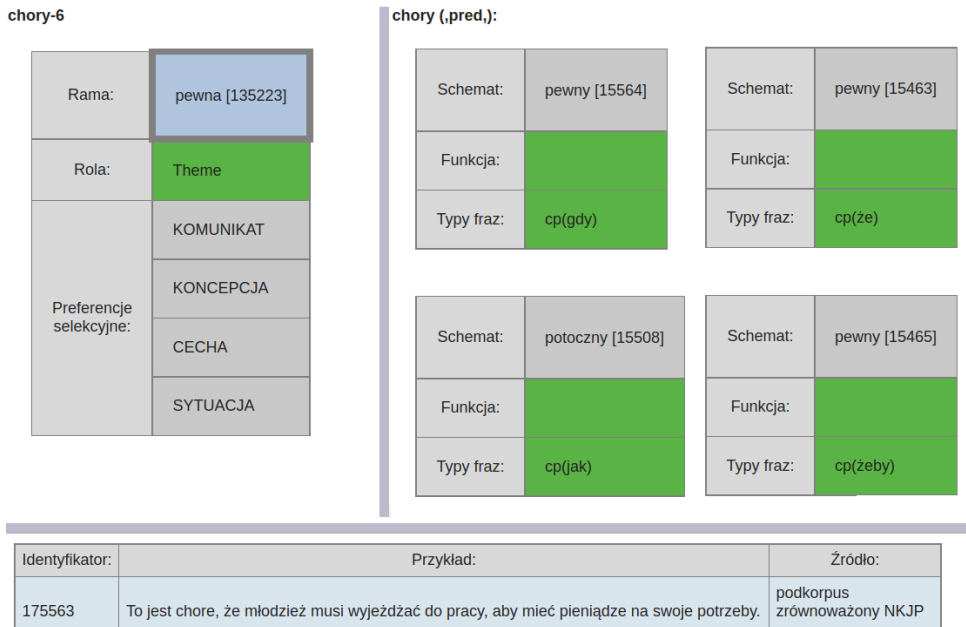
Nawet w wypadku takich predykatów jak *chory-6* z Rys. 4.23, opisujących konstrukcję niedopuszczającą nadrzędnik, możliwe są parafrazy załączonego przykładu (4.103), w których argumentem jest nadrzędnik (a podrzędnik jest zablokowany).

(4.103) *Uważam konieczność wyjazdu młodzieży do pracy, aby mogła mieć pieniądze na swoje potrzeby, za chorą.* (parafraza)

Dyskutujemy o chorej konieczności wyjazdu młodzieży do pracy, aby mogła mieć pieniądze na swoje potrzeby. (parafraza)

Jednak w wypadku schematów przymiotników kontroli (Jackendoff i Culicover, 2003; Przepiórkowski, 2004b; Przepiórkowski i Patejuk, 2020; Hajnicz,

⁷⁷ Odpowiednik przymiotnikowy KAMPANIJNY nie otwiera żadnych pozycji.

Rysunek 4.23: Rama predykatu przymiotnikowego CHORY wraz ze schematami

2022, rozdz. 6) z „pseudopozycją” $\text{head, controller}\{\text{np(agr)}\}$ odwołujemy się do nadrzędnika już na poziomie składniowym, co umożliwi nam określenie jego roli na poziomie semantycznym. Jako przykład rozważmy przymiotnik RAD z ramą uwidoczną na Rys. 4.24. Zauważmy, że argument *Experiencer* jest podpięty jedynie do tego schematu, w którym występuje *head*.

4.8.2.3. Wspólne ramy dla haseł powiązanych derywacyjnie

Większość predykatów nieczasownikowych posiada ramy wspólne z powiązanymi derywacyjnie predykatami innych klas gramatycznych. Zaczniemy od tego, że przeważająca większość przymiotników posiada derywacyjne odpowiedniki rzeczownikowe. I zazwyczaj jeśli przymiotnik posiada podrzędnik, to posiada go i rzeczownik⁷⁸. Jako przykład rozważmy parę rzeczownik – przymiotnik ⟨CHCIWOŚĆ, CHCIWY⟩ mającą jedną, wspólną ramę 65. Schematy rzeczownika i przymiotnika różnią się tym, że argument *Initiator* jest w schemacie rzeczownikowym realizowany przez frazę dzierżawczą *possp*, zaś w schemacie przymiotnika przez nadrzędnik składniowy (lub na pozycji

⁷⁸ W drugą stronę taka zależność niekoniecznie zachodzi – wymaganie dzierżawcze *possp* (*czyjaś chciwość* oraz dopełniaczowe *np(gen)* często nie przechodzi na wymaganie przymiotnika; jednak takie wymagania są składniowo oczywiste (nie różnią się od standardowych modyfikatorów) i w *Walentym* są one reprezentowane jedynie wtedy, gdy rzeczownik posiada inne, „niestandardowe” wymagania.

rad-1				rad (,pred,):		rad (,):	
Rama:	pewna [136255]			Schemat:	pewny [20333]	Schemat:	archaiczny [20332]
Rola:	Experiencer	Purpose	Stimulus	Funkcja:		Funkcja:	
Preferencje selekcyjne:	istota ludzka-1	CECHA	ALL	Typy fraz:	prepn(z,gen)	Typy fraz:	np(dat)
		SYTUACJA			prencp(z,gen,ze)		ncp(dat,ze)
							ncp(dat,zeby)
Schemat:	pewny [72283]			Schemat:	pewny [15190]	Schemat:	pewny [15465]
Funkcja:	head_controller	controllee		Funkcja:		Funkcja:	
Typy fraz:	np(agr)	infp()	xp(caus)	Typy fraz:	cp(ze)	Typy fraz:	cp(zeby)

Rysunek 4.24: Rama predykatu przymiotnikowego RAD z semantycznym podpięciem nadrzędnika

predykatywnej (w wypadku orzeczenia imiennego) – przez podmiot), w *Walentym* oznaczany jako $\text{head}\{\text{np}(\text{agr})\}$.

Rama 65 *chciwość-1*, *chciwy-1*

Experiencer

Stimulus

Recipient

{possp}	{np(gen)}	{comprenp(w stosunku do)}
{possp}	{prenp(na, acc)}	{prenp(względem, gen)}
{possp}	{prenp(wobec, gen)}	
{possp}		{prenp(wobec, gen)}
{comprenp(ze strony)}	{prenp(na, acc)}	{comprenp(w stosunku do)}
$\text{head}\{\text{np}(\text{agr})\}$	{np(gen)}	{comprenp(w stosunku do)}
$\text{head}\{\text{np}(\text{agr})\}$	{prenp(na, acc)}	{prenp(względem, gen)}
$\text{head}\{\text{np}(\text{agr})\}$	{prenp(wobec, gen)}	
$\text{head}\{\text{np}(\text{agr})\}$		{prenp(wobec, gen)}
{comprenp(ze strony)}	{prenp(na, acc)}	{comprenp(w stosunku do)}

Mogący budzić wątpliwości argument *Recipient* jest ilustrowany zdaniem 4.104.

(4.104) *Ich straszna, mężobójcza chciwość względem armii francuskiej podczas kampanii z r. 1812.*

(Internet)

Te grzechy to przede wszystkim okrucieństwo i chciwość w stosunku do poddanych, których wysiłek doprowadzony jest do ostatnich granic. (Internet)

Nie bądź chciwy w stosunku do swoich dzieci. (Internet)

Dyrektor generalny Marines, Peter Turnbull, zaprzecza jednak pogłoskom, jakoby miał być bardzo chciwy wobec kontrahentów z Europy. (Internet)

Pokazuje że człowiek już jest konkurencyjny i chciwy względem innych. (Internet)

W *Walentym* najbardziej typowe są jednak powiązania rzeczowników z czasownikami. I tak na przykład rzeczownik WRÓŻBA jest powiązany z czasownikiem WRÓŻYĆ we wszystkich swoich znaczeniach⁷⁹. Rama 66 jest wspólna dla obu predykatów, jednak sposób realizacji argumentów semantycznych w konstrukcjach rzeczownikowych jest znacząco odmienny niż w wypadku adekwatnych konstrukcji czasownikowych.

Rama 66 wróżyć-3, wróżba-3

<i>Initiator</i>	<i>Result</i>	<i>Recipient</i>	<i>Instrument</i>
subj{np(str)}	obj{np(str); cp(że);ncp(str,że)}	{np(dat)}	{prepnp(z,gen)}
subj{np(str)}		{np(dat)}	{prepnp(na,loc)}
subj{np(str)}		{np(dat)}	{np(inst)}
{possp}	{prepnp(o,loc); prepnpcp(o,loc,int); prepnpcp(o,loc,że)}	{prepnp(dla,gen)}	{prepnp(z,gen)}
{possp}	{cp(int)}	{prepnp(dla,gen)}	{prepnp(z,gen)}
{possp}	{cp(że)}	{prepnp(dla,gen)}	{prepnp(z,gen)}

Oczywiście nie wszystkie ramy powiązanych haseł muszą być wspólne – zarówno czasownik, jak i rzeczownik może posiadać swoje indywidualne znaczenia, a więc i ramy, choć w wypadku opisanej powyżej pary derywacyjnej ⟨WRÓŻYĆ, WRÓŻBA⟩ wszystkie ramy semantyczne są wspólne. Jednak na przykład rzeczownik APEL ma dwa znaczenia: *apel-1* (*prośba*) oraz *apel-2* (*zbiórka*). Pierwsze znaczenie ma wspólną ramę z czasownikiem APELOWAĆ, drugie funkcjonuje samodzielnie i ramę też ma odrębną⁸⁰. Podobnie inne znaczenia przymiotnika CHORY z Rys. (4.23) są powiązane derywacyjnie

⁷⁹ Także frazeologicznych, zob. Rys. 6.13 s. 239 z interpretacją frazeologizmu WRÓŻBA z FUSÓW.

⁸⁰ Istniejące znaczenia niewalencyjne ignorujemy.

z czasownikiem CHOROWAĆ, np. rama $\langle \textit{Theme}^{\textit{Background}}, \textit{Theme}^{\textit{Foreground}}, \textit{Condition}, \textit{Attribute} \rangle$ identyfikowana jednostkami chorować-1, chory-7, chory-8.

Istnieją też wspólne ramy dla predykatów przynależnych do kilku różnych części mowy, np. rama $\langle \textit{Stimulus}, \textit{Experiencer} \rangle$ predykatów ciekawić się-1, ciekawić-1, ciekawość-1, ciekawy-1, ciekawy-2.

4.9. Realizacja składniowa wybranych argumentów dla powiązanych derywacyjnie czasowników i rzeczowników

Przyjęte rozwiązanie polegające na podpięciu czasowników i rzeczowników powiązanych derywacyjnie do wspólnych ram daje nam możliwość stwierdzenia, w jaki sposób podstawowe wymagania składniowe rzeczownika są realizowane w konstrukcjach rzeczownikowych i na ile zależy to od przypisanej argumentowi roli semantycznej⁸¹.

W poniższej analizie przyjrzymy się realizacjom rzeczownikowym najczęstszych typów fraz, czyli podmiotu nominalnego i dopełnienia biernikowego oraz także stosunkowo częstej nominalnej frazy celownikowej.

4.9.1. Podmiot nominalny

Podmiot zdania realizowany przez frazę nominalną (Woliński, 2019; Hajnicz i Bartosiak, 2018) typowo występuje dla ról *Initiator*, *Theme*, *Experiencer*, *Stimulus* i *Instrument*. Zgodnie z oczekiwaniem w wypadku *Initiatora* jego najczęstszymi realizacjami rzeczownikowymi są fraza dzierżawcza *possp* i fraza przyimkowa *prepn*(przez,acc), w wypadku *Theme* – *np*(gen) i *possp*, dla *Instrumentu* – *xp*(instr) i *np*(gen), dla *Experiencera* – *possp* i *comprepn*(ze strony) oraz dla *Stimulusa* *xp*(caus) i *prepn*(wobec,gen). Ilustrujące te zależności przykłady zdań to (4.105) dla *Initiatora*, (4.106) dla *Theme*, (4.107) dla *Experiencera* oraz (4.108) dla *Stimulusa*. Natomiast *Instrument* ma tendencję do przesuwania się na pozycję podmiotu, np. *jechać samochodem/w samochodzie/na wozie* ← *samochód/wóz jedzie*, skąd dość banalne powiązania *jazda samochodem/w samochodzie/na wozie*, właściwe dla „standardowego” schematu. Mniej oczywiste jest wystąpienie frazy dopełniaczowej, mamy jednak np. *przejazd samochodu*, por. (4.109).

- (4.105) a. *Jacek Kuroń wspomina swoją i Adama rozmowę z Księdzem Prymasem [...] (Jacek i Adam rozmawiali z Księdzem Prymasem). Otrzyma z pewnością nasze pochwały, ale nie prosi o nie. (My go z pewnością pochwalimy.)*

⁸¹ Punkt opracowany na podstawie (Hajnicz i Bartosiak, 2018), tam też znajdziemy dokładniejszą analizę liczbową.

- b. Ostrożnej pochwale polityki wyborczej **przez Rice** towarzyszyły możliwe do przewidzenia ostrzeżenia [...]
(*Rice ostrożnie pochwaliła politykę wyborczą [Boliwii].*)
- c. Czy rzeczywiście zastąpił na pochwały ze strony papieża?
(*Papież nas pochwalił.*)
- d. Czy możliwa jest szczerza i uczciwa rozmowa między wami?
(*Czy wy możecie szczerze i uczciwie rozmawiać?*)
- e. [...] nawet drobna pochwała od szefa zwiększa wydajność pracy.
(*Szef pochwalił pracownika.*)
- f. Wyliczyli, że na podróż autobusem do babcinego domku dla czterech osób i psa wyda 300 tys. starych złotych, [...]
(*Cztery osoby i pies podróżowały autobusem do babcinego domku.*)
- (4.106) a. Wakacje nie oznaczały odpoczynku dla instytucji rynku ubezpieczeniowego.
(*Instytucje rynku ubezpieczeniowego nie odpoczywały podczas wakacji.*)
- b. Komplikacje z odlotem nie wprowadziły nerwowości w polskiej ekipie [...]
(*Odlot polskiej ekipy komplikował się.*)
- c. [...] wielcy geniusze mieli doskonałą synchronizację między lewą i prawą półkugłą.
(*U wielkich geniuszów lewa i prawa półkula doskonale się synchronizowały.*)
- d. [...] doszło do niemal pełnej liberalizacji w dziedzinie handlu, [...]
(*Handel liberalizuje się niemal w pełni.*)
- e. A z tego powodu mogą wynikać poważne komplikacje w zakresie inflacji.
(*Z tego powodu inflacja komplikuje się.*)
- f. Dlaczego tak długo trwała liberalizacja w sprawie posiadania środków odurzających i narkotyków?
(*Posiadanie środków odurzających i narkotyków liberalizuje się.*)
- (4.107) a. Myślałam, że to lenistwo, że to tylko mój łęk przed nieznanym.
(*Myślałam, że tylko łękam się nieznanego.*)
- b. **Ich osoby** są przedmiotem podziwu i zawiści ze strony pozostałych graczy, [...]
(*Pozostali gracze podziwiają ich osoby.*)
- c. Czy może być większa uciecha dla zagorzałego kinomana?!
(*Czy zagorzał kinoman może się bardziej ucieszyć?*)
- (4.108) a. [...] burmistrz nie krył smutku z powodu odejścia proboszcza.
(*Odejście proboszcza smuci burmistrza.*)
- b. Całkowicie natomiast rozumiem Twoją złość wobec matki i lekarza.
(*Całkowicie natomiast rozumiem, że matka i lekarz cię złoszczą.*)
- c. Są ludźmi, którzy utracili domy, rodziny, pracę, przeżyli udrękę bezdomnej tułaczki.
(*Udręczyła ich bezdomna tułaczka.*)
- d. Niesmak do osoby sprzedającego jednak pozostawał.
(*Osoba sprzedającego zniemaczyła go.*)

- e. [...] *nie zdołał ukryć swojej irytacji w stosunku do nieszczęsnego Kvasnicki.* (*Nieszczęsny Kvasnicki okropnie go irytował.*)
- (4.109) a. *A czy nie widzisz związku pomiędzy motywacją **poprzez konkurencję** i marnym końcem Apollo?*
(*Konkurencja motywowała Amerykanów do rozwoju programu Apollo.*)
- b. *Przejazd samochodu osobowego z Katowic do Krakowa i z powrotem kosztuje kierowcę 26 złotych.*
(*Samochód osobowy przejechał/przejeżdża z Katowic do Krakowa i z powrotem za 26 złotych.*)

4.9.2. Dopełnienie bliższe

Natomiast dopełnienie bliższe w oczywisty sposób najczęściej jest składniowym zapisem roli *Theme*. Zauważmy, że realizacje rzeczownikowe tej roli są podobne do realizacji powiązanych z podmiotem, co po części wynika ze zjawiska *reflexivum passivum* (np. *coś₁ komplikuje coś₂ ⇔ coś₂ komplikuje się wskutek czegoś₁/przez coś₁*). Podobnie jest w wypadku *Experiencera*. Rola *Result* ma analogiczne realizacje jak *Theme*, tylko jest rzadsza, por. też (4.110). Realizacje roli *Recipient* też nie wzbudzają wątpliwości, wystarczy przyjrzeć się takim rzeczownikom jak ADORACJA, POCZĘSTUNEK, PRZESTROGA, PRZEPROSINY, ZACHĘTA powiązane derywacyjnie z czasownikami ADOROWAĆ, POCZĘSTOWAĆ, PRZESTRZEC, PRZEPROSIĆ, ZACHĘCAĆ.

- (4.110) a. [...] *"Moje wróżby w sprawie przyszłości religii i filozofii".*
(*Jak wróżę przyszłość religii i filozofii.*)
- b. *Po drugie, pańska wróźba o masowym wypłacaniu pieniędzy z banków nie jest pewna.*
(*Wróżył pan masowe wypłacanie pieniędzy z banków.*)
- c. *Wróżby na temat pracy też się szybko sprawdzały.* (Internet)
(*Wróżono mi dobrą pracę.*) (*Wróżono mi na temat pracy.*)

4.9.3. Fraza celownikowa czasownika

W wypadku frazy celownikowej najbardziej oczywistą rolą jest *Recipient*. Jej realizacje rzeczownikowe są podobne jak w wypadku powiązania z dopełnieniem bliższym i też raczej oczywiste, patrz takie rzeczowniki jak DAROWIZNA (*dla, na rzecz kogoś*), DEKLAMACJA (*dla kogoś, przed kimś*), INSYNUACJA (*wobec, względem, pod adresem, w stosunku do kogoś*) powiązane derywacyjnie z czasownikami DAROWAĆ, DEKLAMOWAĆ, INSYNUOWAĆ (*komuś*). Nieco archaiczne wystąpienia frazy celownikowej z rzeczownikami ilustruje zdanie (4.111a), natomiast nieoczywiste wystąpienie frazy przyimkowej prepnp(do, gen) ilustrują zdania (4.111b).

- (4.111) a. *Pierwszą stanowią pasterze z pokłonem **Świętej Rodziny i dzieciątka Jezus**, [...]*
*(Pasterze poklonili się **Świętej Rodziny i dzieciątka Jezus**.)*
 b. *A pani niech się lepiej zajmie donosami na mnie **do dzielnicowego**, [...]* (*A pani niech lepiej doniesie na mnie **dzielnicowemu**.)*
Poważna mina, ukłon do publiczności, wśród której siedzieli mama i tata. (*Z poważną miną uklonił się publiczności*.)
- (4.112) a. *Niemiecki militarysta to groźba dla całego narodu polskiego [...]* (*Niemiecki militarysta grozi **całemu narodowi polskiemu**.)*
 b. *Stąd mój sprzeciw **wobec niektórych scen serialu** [...]*
*(Dlatego sprzeciwiam się **niektórym scenom serialu**.)*
 c. *Jest to sprzeciw w stosunku do działań innego konstytucyjnego organu.*
*(Sprzeciwiano się **działaniom innego konstytucyjnego organu**.)*
 d. [...] *ludzie chcą błogosławieństwa swojego związku ze strony Boga...* (*Ludzie chcą, by Bóg błogosławił **ich związkowi**.)*
?Dostałam Super Wiktora, ale i wiele sygnałów sympatii od zwykłych ludzi. (*Wielu ludzi sygnalizowało mi swoją **sympatię**.)*
- (4.113) a. *Chociaż, jak wezmę pod uwagę swój paraliż na widok białego fartucha, to nie wiem...*
*(Paraliżuje mnie **widok białego fartucha**.)*
- (4.114) a. [...] *sprzedaż zakładów **kapitalistom francuskim** przyniosła skarbowi straty.*
*(Skarb Państwa sprzedał zakłady **kapitalistom francuskim**.)*
*Choćby poprzez wynajem naszych pomieszczeń **innym instytucjom**.* (*Wynajmujemy nasze pomieszczenia **innym instytucjom**.)*
(Inne instytucje wynajmują od nas nasze pomieszczenia.)
 b. *Jednak sprzedaż dla polskich odbiorców jest mniej opłacalna.*
*(Niechętnie sprzedajemy **polskim odbiorcom**.)*
 c. [...] *ceremonia zaślubin z Joanną była skromna [...]*
*(Zostałem zaślubiony **Joannie** podczas skromnej ceremonii.)*
 d. *Chodzi o dzierżawę przez PKS gminnych autobusów.*
*(PKS dzierżawi autobusy **od gminy**.)*
*(Gmina dzierżawi autobusy **PKS-owi**.)*
 [...] *mamy większe koszty związane z dzierżawą terenu od miasta Bielsk Podlaski.*
(Miasto Bielsk Podlaski dzierżawi nam teren, co nas coraz więcej kosztuje.)
(Dzierżawimy teren od miasta Bielsk Podlaski.)

Rola *Theme* jest najczęstszą rolą w *Walenty*, jednak jej powiązania z frazą celownikową czasownika są dosyć rzadkie, a realizacje składniowe przy odpowiadającym mu rzeczownikowi dość zróżnicowane. Kilka przykładowych

zdań ilustrujących takie powiązania pokazujemy w (4.112). Warto zwrócić uwagę na zaskakująco częste wymaganie dopełniaczowe, reprezentujące konstrukcje w najlepszym razie wątpliwe (4.112d). Realizacje rzeczownikowe roli *Experiencer* także są dla niej typowe, z wyraźną dominacją frazy dzierżawczej, por. (4.113). Natomiast wystąpienia roli *Initiator* dotyczą sytuacji, w których uczestniczy dwóch agensów, takich jak sytuacja sprzedaży/kupna, pożyczki czy wynajmu, por. (4.114). Szczególnie ciekawe są tu przypadki autokonwersji (*pożyczać, dzierżawić coś komuś* \longleftrightarrow *pożyczać, dzierżawić coś od kogoś*), które przenoszą się na odpowiedniki rzeczownikowe (*pożyczka, dzierżawa komuś przez kogoś/czyjaś* \longleftrightarrow *pożyczka, dzierżawa przez kogoś/czyjaś od kogoś*, por. (4.114d).

Rozdział 5

Preferencje selekcyjne

Omówione w poprzednim rozdziale role semantyczne to ten aspekt argumentu, który reprezentuje funkcję pełnioną przez uczestnika sytuacji opisywanej przez wypowiedzenie w tejże sytuacji, wskazuje związki pomiędzy tym argumentem a całą sytuacją wskazywaną przez predykat oraz pozostałymi uczestnikami sytuacji i jej okolicznościami. Preferencje selekcyjne natomiast określają, jakie obiekty i pojęcia (wyznaczane np. przez kategorie semantyczne, drzewa hiponimów poszczególnych synsetów) mogą współwystępować na danej pozycji z predykatem.

5.1. Podstawy teoretyczne

Formalnie rzecz ujmując, preferencje selekcyjne są to ograniczenia na możliwość zastosowania danego predykatu do określonego argumentu (Resnik, 1993). Innymi słowy, jest to podzbiór bytów, które mogą wypełniać daną pozycję w wypowiedzeniu przy danym znaczeniu predykatu. Wypowiedzenia nie spełniające tych zależności, np. *Tanecznie zielone idee śpią wściekle*, są bezsensowne (Horn, 1989). Filozofowie nazywają to zjawisko *błędem klasyfikacyjnym*, zaś lingwiści generatywni — *naruszeniem zasad selekcyjnych* (Resnik, 1993).

Podjęcia mające na celu opis preferencji selekcyjnych można podzielić na dwie grupy: podjęcia *prawdziwościowe*, w których zakłada się, że odpowiedź na pytanie, czy dane wypowiedzenie narusza zasady selekcyjne, ma być jednoznaczna: tak lub nie, oraz podjęcia *statystyczne*, w których dokonuje się szacunku stopnia, w jakim dane wypowiedzenie narusza (bądź wręcz przeciwnie spełnia) preferencje selekcyjne. W pierwszym wypadku używa się terminu *ograniczenia selekcyjne*.

5.1.1. Podejścia prawdziwościowe

Zacznijmy od opisu podejść prawdziwościowych, które nie tylko pojawiły się wcześniej, ale stworzyły grunt pod rozwój metod statystycznych. Ich celem jest ustalenie ograniczeń selekcyjnych stanowiących warunki do

stwierdzenia, czy da się ustalić prawdziwość bądź fałszywość danego wypowiedzenia.

Jedna z najbardziej znaczących teorii opisujących ograniczenia selekcyjne została zaproponowana przez Katza i Fodora (1964). Teoria ta przypisuje argumentom predykatów zestaw cech (zwanymi znacznikami semantycznymi) pochodzących ze ściśle zdefiniowanego repertuaru, zawierającego takie pary jak

1. rzeczywisty — abstrakcyjny,
2. ożywiony — nieożywiony,
3. osobowy — nieosobowy,
4. męski — żeński,
5. stały — ciekły — gazowy,
6. itp.

Wszystkie rzeczowniki etykietowane są właściwym zestawem znaczników wraz z głosem (zwaną *odróżnikiem*, ang. *distinguisher*), np. *kawaler* to

- (5.1) a. (osobowy), (męski) [całe dotychczasowe życie nieżonaty]
 b. (osobowy), (męski) [posiadający order]
 c. (osobowy), (męski)
 [arystokrata mogący odziedziczyć wyższy tytuł]

Podobna klasyfikacja funkcjonuje w literaturze polskiej (np. Szupryczyńska, 1973; Polański, 1980–1992). Szupryczyńska dzieli rzeczowniki na następujące, parami rozłączne grupy:

1. zmysłowe (konkretne) — oderwane (abstrakcyjne),
2. żywotne — nieżywotne,
3. osobowe — nieosobowe,
4. jednostkowe — zbiorowe,
5. partytywne — całościowe,
6. policzalne — niepoliczalne,
7. własne — pospolite.

Szupryczyńska podkreśla, że istnieją rzeczowniki nieżywotne, które pod względem swych możliwości dystrybucyjnych zachowują się jak żywotne, np. *grono*, *grupa*, *personel*, *publiczność*, *rój*, *stado*, *tłum*, *związek*. Naszym zdaniem jest to podstawa do ich klasyfikacji z perspektywy preferencji selekcyjnych jako *żywo*tnych. Zauważmy, że są to wyłącznie rzeczowniki *zbiorowe*, i odpowiadające im jednostki semantyczne *Słowosieci* są hiponimami *grupa* istot-1, która określa zarówno ich *zbiorowość*, jak i *żywo*tność.

Klasyfikacja przyjęta w słowniku Polańskiego została zaprezentowana w punkcie 2.4.1. Jak widać, przyjęte zestawy cech mogą się nieco różnić. W szczególności, klasyfikacja Katza i Fodora ma charakter płytkiej hierarchii, np. *informacja* jest *abstrakcyjna*. Jedynie byty *rzeczywiste* są klasyfikowane jako *ożywione*/*nieożywione*, klasyfikacja na *osobowe*/*nieosobowe* dotyczy

- (5.4) a. *Pielęgniarki uciekają z rynku pracy.*
Pielęgniarki uciekają z rynku (miasta), na którym
manifestowały przeciw niskim płacom (w lecznictwie).
Pielęgniarki uciekają z zalanego deszczem rynku (miasta).
- b. *!Turyści uciekają z rynku pracy.*
!Turyści uciekają z rynku (miasta), na którym manifestowali
przeciw niskim płacom.
Turyści uciekają z zalanego deszczem rynku (miasta).

Wszystkie zdania z przykładu (5.4a) są semantycznie poprawne, choć modyfikator zmienia znaczenie leksemu *rynek*. Natomiast w przykładzie (5.4b) poprawne jest jedynie ostatnie zdanie, choć ogólne znaczenie leksemu *rynek* jest identyczne. Problem polega na niezgodności leksemu *turysta* nie tylko z *rynkiem pracy*, lecz także z *manifestowaniem*².

Wiele przykładów pochodzących z (Johnson-Laird, 1983) wskazuje, że posługiwanie się taką informacją ma charakter inferencyjny, przy czym informacja semantyczna, w szczególności semantyczno-leksykalna, nie jest w jakiś szczególny sposób odróżniana od wiedzy o świecie³.

5.1.2. Podejścia statystyczne

Własności omówionych powyżej rozwiązań sytuują je na dwóch krańcach, które można określić w terminach ilościowych: na jednym wykorzystywany jest ograniczony, niewielki repertuar pojęć podstawowych, na drugim niezbędny jest niemal cały arsenał ludzkiej wiedzy. Próbą wyjścia z tego impasu a zarazem wykroczenia poza dualizm odpowiedzi tak/nie są podejścia statystyczne. Polegają one na zastąpieniu ograniczeń nakładanych na strukturę predykatywno-argumentową miarami wskazującymi siłę preferencji danego predykatu względem danego argumentu.

W większości prac opartych na podejściu statystycznym (np. Abe i Li, 1996; Abney i Light, 1999; Agirre i Martinez, 2001; Li i Abe, 1995; Resnik, 1993; Ribas, 1995) autorzy adaptują podejście inferencyjne ograniczając wie-

² W tym miejscu mamy już do czynienia nie tyle z semantyką, ile pragmatyką, co jest zgodne z innym przykładem McCowlay'a: zdanie *Organista zrobił księdzu dziecko*. jest niepoprawne semantycznie wyłącznie dlatego, że w naszym kręgu kulturowym księża to jedynie mężczyźni.

³ Autorzy nic nie piszą o potencjalnie niemonotonicznym charakterze takiego wnioskowania (Besnard, 1989; Etherington, 1987; Ginsberg, 1988). Sztandarowe przykłady z tej dziedziny, np. *Ptaki latają. Struś jest ptakiem*. nie mają może zastosowania do ograniczeń selekcyjnych, gdyż zdanie *Strusie nie latają*. nie jest pozbawione sensu w takim znaczeniu, jak zdanie *Sokrates (nie) jest parzysty*. Jednak w wypadku zdań *Turyści [...] manifestowali [na rynku]*., *Organista zrobił księdzu dziecko*. taki sposób wnioskowania byłby bardzo wygodny. Moglibyśmy bowiem wówczas stwierdzić, że *turyści nie manifestują i księdzu nie da się zrobić dziecka*, o ile nie jest to sprzeczne z dodatkową wiedzą (np. turyści dowiedzieli się o plażce touroperatora, a ksiądz pochodzi z Ameryki i jest kobietą).

dżę do taksonomii pojęć traktowanej jako zbiór zależności inferencyjnych (widzianych jako hierarchia o charakterze ontologii), a nie zbiór cech definiujących. W szczególności, wiedza o leksemach jest reprezentowana w postaci innych leksemów, które *dzielą* z nimi znaczenie na podobieństwo wordnetowych synsetów (por. punkt 1.2.2). Założenie polega na tym, że tego typu taksonomia konceptualna czy też ontologia *implicite* zawiera (prawie) całą wiedzę wraz z systemem wnioskowania.

Zdaniem Resnika pozwala to na ominięcie problemu, jak reprezentować preferencje selekcyjne w terminach ogólnego wnioskowania w spójny sposób bez dogłębnej analizy wiedzy niezbędnej do jego przeprowadzenia. Pojęcie cech nie ma tu zastosowania: jeśli dwa wyrazy znajdują się w jednym synsecie, to z natury rzeczy istnieje wystarczający zestaw kontekstów uzasadniających to współwystępowanie.

W praktyce, większość autorów posługuje się w tym celu wordnetem (w pracach dot. angielskiego *WordNetem Prinstońskim*, por. s. 25). Stwierdza bowiem, że jest to najwygodniejszy zasób do realizacji zadania wykrywania preferencji selekcyjnych pod względem pokrycia⁴, reprezentacji nadającej się do łatwego przetwarzania automatycznego i rozstrzygnięcia niejednoznaczności.

Nie jest naszym celem omawianie metod automatycznego determinowania preferencji selekcyjnych. W pewnym uproszczeniu można stwierdzić, że ich rezultatem jest wycięcie z wordnetu lub analogicznej struktury hierarchicznej zbioru poddrzew, zawierających jednostki leksykalne reprezentujące (zinterpretowane semantycznie) wykładniki mogące z wysokim prawdopodobieństwem wypełniać określoną pozycję w wypowiedzeniu z danym predykatem. Tak więc powstaje linia przecinająca poziomo całe drzewo (w praktyce zwykle las) hipo/hiperonimii (czasem poniżej jego liści), poniżej której znajdują się preferowane wykładniki. W rezultacie zbiór wyciętych poddrzew może być dość liczny.

5.2. Wykorzystanie *Słowsieci* do reprezentacji preferencji selekcyjnych

W *Walentym* poniekąd stosujemy podejście statystyczne, tzn. nie wymagamy, by wymienione w argumencie (przypisane roli) preferencje selekcyjne obejmowały wszystkie jednostki mogące wystąpić jako argumenty predykatu⁵, jednak zakładamy, że obejmują przeważającą większość takich jednostek, a nie wskazują jedynie jednostki najbardziej typowe. Zrezygno-

⁴ *Pokrycie* (ang. *recall*) jest to statystyczny współczynnik wskazujący na procent elementów uwzględnionych przez daną metodę (tu: preferencje selekcyjne) względem wszystkich elementów w danych (w uzusie), (np. Powers, 2011).

⁵ Jest to praktycznie niemożliwe choćby ze względu na użycia metaforyczne.

waliśmy natomiast z przypisywania preferencjom selekcyjnym numerycznych wag wskazujących, które z nich są silniej preferowane. W słowniku preferencje są dobierane ręcznie przez leksykografów, i takie wagi miałyby charakter subiektywny⁶.

Posłużenie się poddrzewami *Słowsieci* zamiast stosowanymi w podejściu prawdziwościowym zestawami cech (znacznikami semantycznymi) pochodzących ze ściśle zdefiniowanego repertuaru, jak w omówionym powyżej (punkt 5.1.1) podejściu prawdziwościowym ma dwie przyczyny. Po pierwsze, taki opis pozwala na dowolną precyzję określania zakresu preferencji (np. PISAĆ można jedynie za pomocą *przyborów do pisania*, a JEŹDZIĆ — za pomocą *środków lokomocji*, a nie dowolnego obiektu *nieożywionego*). Po drugie, wykorzystanie *Słowsieci* daje nam narzędzie do automatycznego sprawdzania, czy i w jaki sposób dana interpretacja (morfoskładniowa, składniowa, semantyczna) wypowiedzenia spełnia założone zależności, co jest bardzo istotne w automatycznym przetwarzaniu języka, do czego *Walenty* ma być z założenia wykorzystywany. Po trzecie wreszcie, jest to rozwiązanie elastyczne, co jest istotne przy tak dużym zasobie.

W rezultacie dobór preferencji selekcyjnych polega na wskazaniu w hierarchii *Słowsieci* właściwego zbioru poddrzew. Ze względu na fakt ich ręcznej selekcji zbiór taki będzie mniejszy niż w wypadku tworzonego automatycznie, a więc dobór będzie mniej precyzyjny, „odcinany” wyżej w hierarchii⁷ uogólniony, a więc zawierający także pewne jednostki leksykalne mniej pasujące do pozycji.

W *Walenty* wybrane poddrzewo będzie reprezentowane przez synset (reprezentowany przez należącą doń jednostkę leksykalną *Słowsieci*) stanowiący jego korzeń. Należy jednak pamiętać, że zawsze reprezentuje on wszystkie swoje hiponimy.

Jak widać, jako preferencje selekcyjne mogą wystąpić dowolne synsety. W praktyce jednak najczęściej będą występować synsety znajdujące się wysoko w hierarchii hiperonimii, reprezentujące pojęcia ogólne.

Skomplikowana struktura pojęciowa *Słowsieci* powoduje, że niejednokrotnie żaden pojedynczy synset nie nadaje się do reprezentacji preferencji selekcyjnych: jest zbyt ogólny (obejmuje zbyt wiele nierelevantnych jednostek) lub, wręcz przeciwnie, zbyt wąski (i zbyt wiele jednostek pomija). Ponadto bogaty i złożony zestaw relacji wiążących jednostki i synsety utrudnia określenie, co stanowi uogólnienie danego synsetu. Stąd decyzja o reprezen-

⁶ Być może kiedyś w przyszłości pokusimy się o dodanie takich wag na podstawie prac automatycznych.

⁷ A więc bliżej korzenia drzewa, tworząc zbiór mniejszej liczby bardziej ogólnych poddrzew zamiast mniejszej liczby bardziej szczegółowych, precyzyjniej dobranych poddrzew. Tego typu różnice w sposobie doboru preferencji występują także pomiędzy leksykografami redagującymi poszczególne hasła.

tacji preferencji selekcyjnych w postaci list synsetów, spójna z podejściem statystycznym.

Preferencję selekcyjną zawsze stanowi synset, a nie jednostka leksykalna, gdyż jednostki składające się na synset są synonimami dającymi się podmienić w kontekście, a więc z definicji będą współwystępować z tymi samymi predykatami. Synsety wizualizowane są zawsze za pomocą reprezentujących je jednostek (jednej z nich lub wszystkich), gdyż posługiwanie się identyfikatorem liczbowym⁸ byłoby kompletnie nieczytelne dla dowolnego użytkownika, wliczając redaktorów słownika.

5.2.1. Predefiniowane najbardziej typowe zestawy preferencji selekcyjnych

Jest jednak wiele sytuacji, w których dany argument może być realizowany przez wyrazy nie posiadające wspólnego hiperonimu, bądź ten hiperonim obejmuje zbyt wiele nieadekwatnych jednostek. Dla zwiększenia spójności słownika postanowiliśmy wyodrębnić zestaw predefiniowanych pojęć dla reprezentacji najczęściej występujących preferencji selekcyjnych, nadając im odpowiednie identyfikatory. Nazwy te są zapisane dużymi literami i, w przeciwieństwie do jednostek, nie mają numerów. Taka predefiniowana preferencja selekcyjna stanowi listę synsetów. Reprezentacja ta umożliwi łatwą i spójną korektę tych list bez przeglądania poszczególnych ram, zwłaszcza w wypadku migracji słownika do późniejszej wersji *Słowsieci*.

1. ALL (5766 wystąpień, dla 6% argumentów)

Sztuczna konstrukcja oznaczająca brak możliwości określenia preferencji selekcyjnych. Obejmuje wszystkie synsety czy jednostki *Słowsieci*, i nie może służyć do zastępowania zbiorów wąskich, ale trudnych do zdefiniowania ze względu na rozproszenie po *Słowsieci*⁹. Ma zastosowanie dla czasowników dotyczących komunikacji (*MÓWIĆ o książkach, sklepach, gwiazdach, wakacjach, miejscowościach, problemach, chorobach...*). Jednak w praktyce preferencja ALL jest nadużywana¹⁰.

2. LUDZIE: {osoba-1, grupa ludzi-1}

(14492 wystąpień, dla 16% argumentów)

Dotyczy argumentów, które mogą być realizowane wyłącznie przez ludzi, ale niekoniecznie przez pojedynczego człowieka, lecz także przez grupę ludzi (zbiorowość), taką jak *babinec, klan, koteria, tłum*. Ale np. *KŁAMAĆ* mogą także *media-2* (a może i *gazeta-1*).

⁸ Jak w bazie danych czy reprezentacji XML-owej.

⁹ Opatrywanie preferencji selekcyjnych głosami byłoby zapewne wystarczające, gdyby słownik był przeznaczony wyłącznie dla ludzi, jednak dla zastosowań automatycznych byłaby to informacja pusta.

¹⁰ Początkowo w instrukcji wręcz występowało zalecenie wpisywania jej wszędzie tam, gdzie realizacje składniowe argumentu obejmują frazy zdaniowe.

3. PODMIOTY: ⟨LUDZIE, podmiot-3⟩
(12116 wystąpień, dla 13% argumentów)
Dotyczy argumentów, które mogą wykonywać różne operacje (np. *kupować, podpisywać umowy*); poza ludźmi także *organizacje, firmy, instytucje* itd.
4. ISTOTY: ⟨istota żywa-1, grupa istot-1⟩
(7746 wystąpień, dla 8% argumentów)
Dotyczy argumentów, które mogą być realizowane nie tylko przez ludzi, ale i przez zwierzęta, pojedynczo lub w grupie (*stado, sfera, trzoda*).
5. CECHA: ⟨cecha-1, zespół cech-1⟩ (4002 wystąpień, dla 4% argumentów)
Dotyczy argumentów, które opisują własności innych argumentów. Wyróżnienie zespołu cech wynika z przypisania do tej preferencji także relacji międzyparadygmatycznych¹¹.
6. KONCEPCJA: ⟨informacja-1, wytwór umysłu-1⟩
(3864 wystąpień, dla 4% argumentów)
Dotyczy argumentów, które mogą być przedmiotem ludzkiego namysłu.
7. KOMUNIKAT: ⟨informacja-1, wypowiedź-1⟩
(3369 wystąpień, dla 4% argumentów)
Dotyczy argumentów, które mogą być na różny sposób komunikowane (np. *tekst, skarga, gadka*). Należy jednak pamiętać, że preferencje selekcyjne dla argumentów reprezentujących wypowiedzi na różne tematy (np. *opowiadał, jak spotkał starych kolegów / o spotkaniu starych kolegów / o starych kolegach*) muszą reprezentować treść wypowiedzi, czyli zazwyczaj cokolwiek (ALL).
8. JADŁO: ⟨pokarm-1, napój-1⟩ (658 wystąpień, dla 1% argumentów)
Dotyczy argumentów, które mogą być zarówno zjadane, jak i wypijane (np. dla *spożywać*).
9. DOBRA: ⟨JADŁO, mienie-1, przedmiot-1, wytwór-1⟩
(1677 wystąpień, dla 2% argumentów)
Dotyczy argumentów, które mogą być posiadane, kupowane, sprzedawane itp.
10. OBIEKTY: ⟨osoba-1, obiekt-2, zbiór-1⟩
(2984 wystąpienia, dla 3% argumentów)
Jednostkowe lub zbiorowe obiekty fizyczne.
11. WYTWÓR: ⟨przedmiot-1, wytwór-1⟩
(2044 wystąpienia, dla 2% argumentów)
Dotyczy argumentów, które mogą być realizowane zarówno przez wytwory fizyczne (np. *krzesło*) czy umysłowe (np. *powieść*).
12. MIEJSCE: ⟨lokal-1, budowla-1, rejon-1, obszar-1, państwo-1, jednostka administracyjna-1, woda-4⟩

¹¹ Przymiotniki i przysłówki nie mają wspólnego hiperonimu. Można by wykorzystać relację Synonimii międzyparadygmatycznej (N-Adj), jednak w *Słowsieci* 2.1. nie ma jej wiele.

(4115 wystąpień, dla 5% argumentów)

Dotyczy argumentów, wskazujących, gdzie coś lub ktoś się znajduje. Jest znacznie węższe od powyższego POŁOŻENIE, i ma zastosowanie dla takich czasowników, jak PRZEBYWAĆ (*w Polsce, w mieszkaniu, nad morzem, *obok książki*).

13. OTOCZENIE:

⟨powierzchnia-2, rzecz-4, wytwór-2, pomieszczenie-3, osoba-1⟩

(1799 wystąpień, dla 2% argumentów)

Także dotyczy argumentów określających położenie, dla których POŁOŻENIE jest za szerokie, a MIEJSCE nieadekwatne. W przeciwieństwie do MIEJSCA, wskazuje najbliższe otoczenie. Nie można BRYZGAĆ, KAPAC czy NASIKAĆ na *województwo, dolinę, ulicę czy słońce*, ale można na *krzesło, długopis* i w ostateczności *pomieszczenie*.

14. POŁOŻENIE: ⟨miejsce-1, przestrzeń-1, obiekt-2⟩

(2889 wystąpień, dla 3% argumentów)

Dotyczy argumentów, względem których może być określane położenie czegoś. Jest to najszerszy sposób określania położenia, pasujący do takich czasowników jak LEŻEĆ, ZNAJDOWAĆ SIĘ (*na stole, pod mostem, w mieście, w szufladzie, obok długopisu, w pudełku*). Nie nadaje się już jednak dla takich czasowników jak MIESZKAĆ¹².

15. CZYNNOŚĆ: ⟨czynność-1, czyn-1, czynności-1, robić-1⟩

(2821 wystąpień, dla 3% argumentów)

Dotyczy argumentów będących działaniami ludzi i zwierząt, np. dla czasowników modalnych. Uwzględnione rzeczowniki oraz czasowniki czynnościowe.

16. SYTUACJA: (5837 wystąpień, dla 6% argumentów)

⟨czynność-1, zdarzenie-2, okoliczność-1, ciąg zdarzeń-1, CZASOWNIK-1⟩

Dotyczy argumentów stanowych, zdarzeniowych i czynnościowych.

17. CZAS: ⟨chwila-1, czas-3, czas-8, godzina-3⟩ (511 wystąpień)

Dotyczy argumentów *explicite* określających czas zajścia lub czas trwania procesów i zdarzeń.

18. KIEDY: ⟨CZAS, SYTUACJA⟩ (186 wystąpień)

Dotyczy argumentów, względem których można określać czas zachodzenia procesów i zdarzeń.

19. CZEMU: ⟨CECHA, SYTUACJA, LUDZIE⟩ (1131 wystąpień)

Dotyczy argumentów, które określają przyczynę lub cel działania.

20. ILOŚĆ: ⟨ilość-1, rozmiar-1, rozmiar-2, jednostka-4, wielkość-6⟩

(577 wystąpień)

Dotyczy argumentów mierzalnych określających wymiary odległości itp. Ma to jednak być prymarne znaczenie argumentu (np. KOSZTOWAĆ 10

¹² Nie można np. *mieszkać obok długopisu*

złotych, PRZEJŚĆ lasem trzy kilometry), a nie wynik elipsy (np. wczoraj wydziergała trzy metry szalika, dziś kolejne dwa).

Powyższe zestawy nie są rozłączne. Na Rysunku 5.1 widnieje drzewo zawierania się tych pojęć.

Poniżej widnieje rama 67 czasownika POŻYCZYĆ, będąca uzupełnieniem ramy 53 ze strony 170 o preferencje selekcyjne, w większości predefiniowane. Pożyczać komuś i od kogoś mogą zarówno ludzie, jak i instytucje; a pożyczce podlegać mogą dowolne dobra oraz pieniądze¹³.

Rama 67 pożyczyc-1, pożyczyc-2

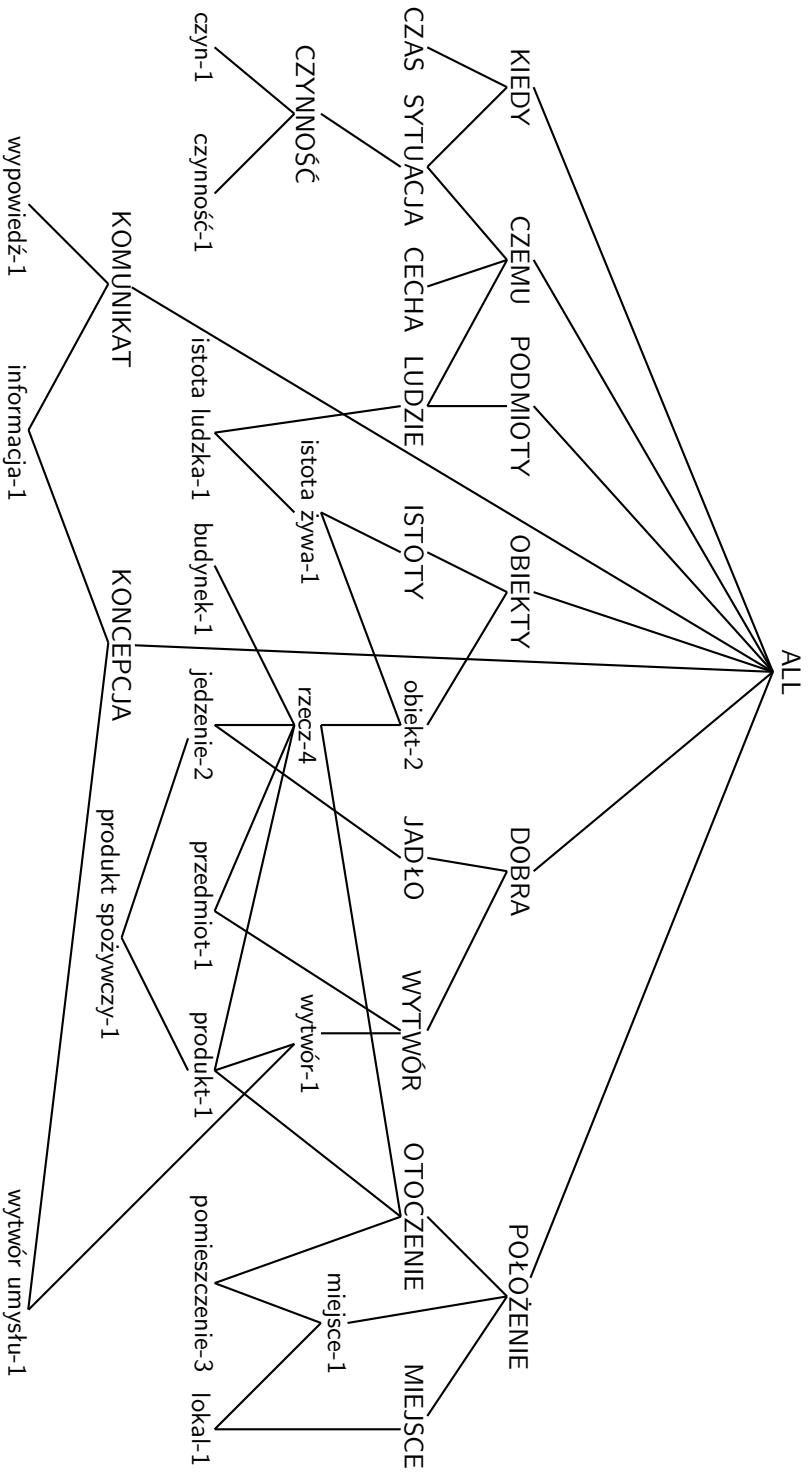
<i>Initiator^{Source}</i>	<i>Initiator^{Goal}</i>	<i>Theme</i>
PODMIOTY	PODMIOTY	{DOBRA, pieniądze-1, jednostka monetarna-1}
subj{np(str)}	np(dat)	obj{np(part)}
prepn(od, gen)	subj{np(str)}	obj{np(part)}
prepn(u, gen)	subj{np(str)}	obj{np(part)}

5.2.2. Synsety najczęściej używane jako preferencje selekcyjne

Niektóre spośród synsetów reprezentują podstawowe pojęcia, które są najczęściej wykorzystywane jako preferencje selekcyjne. Poniżej wyliczamy 10 najczęstszych.

1. osoba-1: {człowiek-1, osoba-1, istota ludzka-1, jednostka-2, persona-2}
(3035 wystąpień, dla 3% argumentów)
Dotyczy argumentów, które mogą być realizowane przez ludzi jako członków społeczeństwa, istoty myślące. Ten synset wykorzystywany jest w sytuacjach, gdy coś dotyczy pojedynczych osób, a nie zbiorowości ludzkich (choć granica jak zwykle jest cienka).
2. część ciała-1: {część ciała-1, członek-3}
(2250 wystąpień, dla 2% argumentów)
Dotyczy argumentów, które mogą być realizowane przez dowolną część ciała ludzkiego bądź zwierzęcego, zwłaszcza te zewnętrzne – kończyny, głowa, tułów.
3. substancja-1: {substancja-1} (1850 wystąpień, dla 2% argumentów)
Typowymi substancjami są substancje chemiczne (*kwasy solny, białko*), ale także *skała, piasek*.
4. rzecz-4: {rzecz-4} (1298 wystąpień)
Uwzględnia wszelkie przedmioty, konstrukcje itd.

¹³ Listy preferencji omawiamy w punkcie 5.4.

Rysunek 5.1: Hierarchia hiperonimii podstawowych preferencji selekcyjnych

5. obiekt-2: {obekt-2} (1266 wystąpień)
Dowolny obiekt fizyczny, byt konkretny, z wyłączeniem ludzi rozumianych jako istoty myślące. Zawiera zarówno zwykle przedmioty (przedmiot-1, obejmujący m.in. meble, narzędzia itd.), konstrukcje (konstrukcja-1) itp., jak i obiekt astronomiczny-1 (gwiazdy, planety) czy kształt-1 (przedmiot o określonym kształcie).
6. narzędzie-1: {narzędzie-1} (861 wystąpień)
Przedmiot przewidziany do wykonywania różnych czynności.
7. istota-1: {istota-1} (860 wystąpień)
Dotyczy argumentów, które mogą być realizowane nie tylko przez ludzi i zwierzęta, ale i przez istoty mityczne.
8. przedmiot-1: {przedmiot-1} (792 wystąpienia)
Dowolny przedmiot ruchomy (*mebel, sztuciec* ale nie *szopa*).
9. powierzchnia-1: {powierzchnia-2} (770 wystąpień)
Zewnętrzna część dowolnego obiektu, np. *płaszczyzna, strona*.
10. zjawisko-1: {zjawisko-1, fenomen-3} (660 wystąpień).

Zwróćmy uwagę, że najczęściej używany synset ({osoba-1}) pojawia się dla ok. 3% argumentów, czyli na poziomie preferencji predefiniowanych o rangach 10-12. Oczywiście, liczba synsetów jest ogromna, więc i poziom rozdrobnienia takich preferencji jest spory. Nie zmienia to faktu, że blisko 80% preferencji to preferencje definiowane¹⁴. Może to świadczyć o pewnym nadużywaniu preferencji predefiniowanych (np. LUDZIE zamiast osoba-1).

5.2.3. Zastosowanie relacji między synsetami i jednostkami leksykalnymi ze *Słowsieci* do definiowania preferencji selekcyjnych

Barokowa struktura *Słowsieci* powoduje, że niejednokrotnie trudno jest zdefiniować preferencje selekcyjne w sposób precyzyjny i zarazem kompletny, bez konieczności tworzenia absurdalnie długich list. Jest oczywiste, że nie da się tego oprzeć wyłącznie na strukturze hipo-/hiperonimii, nawet uwzględniając takie relacje słowotwórcze jak {Nazwy żeńskie} (*tancerka*), {Nacechowanie}: {deminutywy} (*brzuszek*) i {augmentatywy} (*brzuszyisko*). Powyższe relacje włączają odpowiednie synsety w hierarchię hipo-/hiperonimii. Jednak relacja *metonimi* i jej podtypy nie mają takiej właściwości. Na przykład skrzydło-5 (*w zbroy husarskiej*) czy skrzydło-7 (*samolotu*)¹⁵ powiązane są relacją typu {holonim (części)} odpowiednio z synsetami pancierz-1 oraz samolot-1, szybowiec-1 itp. Rzecz jasna jednak skrzydło-5 nie jest rodzajem *pancerza*, a skrzydło-7 – *samolotu* czy innego rodzaju *statku powietrznego*¹⁶.

¹⁴ Liczba ta może być nieco zawyżona ze względu na listy preferencji, por. punkt. 5.4.

¹⁵ Hiponim {płat nośny-1}.

¹⁶ Zarówno {skrzydło-5}, jak i {płat nośny-1} są synsetami szczytowymi.

W niektórych przypadkach najlepszym rozwiązaniem jest bezpośrednio wskazanie relacji poprawnie determinującej preferencje selekcyjne. Istnieją dwa sposoby określania takich relacji: względem innego argumentu oraz względem listy synsetów. Takie przypadki nie są zbyt częste, jednak charakterystyczne.

5.2.3.1. Określanie relacji względem innego argumentu

Najczęstszą relacją łączącą dwa argumenty jednego predykatu jest Holonomia/Meronimia. Jako przykład rozważmy nieuwzględnione w *Słowności* mieć-A, mleć-A o znaczeniu „w odniesieniu do mechanizmów: obracać, kręcić czymś, poruszać” (*turbina miele kołami wodę, wiatrak miele skrzydłami powietrze*). Opiszemy to za pomocą ramy 68.

Rama 68 mleć-A

<i>Instrument</i> ^{Foreground}	<i>Theme</i>	<i>Instrument</i> ^{Background}
{Meronim części}—> <i>Instrument</i> ^{Background}	substancja-1	urządzenie-5
np(inst)	obj{np(str)}	subj{np(str)}

Czasami wiadomo, że dwa argumenty muszą być powiązane semantycznie, ale trudno określić wiążącą je relację. Można wówczas wpisać listę relacji bądź też skorzystać z symbolu **RELAT** oznaczającego dowolną relację. Tak jest np. dla składać się-1 o znaczeniu „tworzyć coś łącznie”, co daje nam ramę 69.

Rama 69 składać się-1

<i>Theme</i> ^{Goal}	<i>Theme</i> ^{Source}	
ALL	{część-3, RELAT—> <i>Theme</i> ^{Goal} }	
subj{np(str)}	prepn(z, gen)	

co uzasadniają następujące przykłady:

- (5.5) Jury konkursowe pod przewodnictwem Piotra Najstuba *składało się z czołowych polskich dziennikarzy i redaktorów.* (NKJP)
- Program artystyczny *składał się z recytacji utworów Barbary Sadowskiej i jej syna Grzegorza Przemyka oraz spektaklu poświęconego sylwetce i twórczości Jacka Kaczmarskiego* (NKJP)
- W latach 90. przejeżdżaliśmy od wojska kompleks 103 *składający się z carskich dziś już 120-letnich budynków koszarowych.* (NKJP)
- Obiekt [...] składający się z dwóch kondygnacji naziemnych i jednej podziemnej *przechodzi właśnie generalny remont.* (NKJP)
- Przesłuchania *składające się z trzech etapów pomyślnie przeszło 28*

- osób. (NKJP)
- Przyjechałem do Katowic w 1987 roku z zestawem podróznym składającym się z fajansowego kubka, łyżki i grzałki.* (NKJP)
- Drużyną młodszą, mniej doświadczoną, składającą się z zawodników o ok. 10-15 lat młodszych.* (NKJP)
- Świątynia usytuowana jest [...] tuż za północną pierzeją rynku składającą się z kościoła ewangelickiego i ratusza.* (NKJP)
- Turniej potrwa 30 dni i składa się z wielu konkurencji.* (NKJP)
- *Te zawody składają się z konkurencji indywidualnych i drużynowych.* (NKJP)
- Polski sektor bankowy [...] zamiast numerów składających się z 16 cyfr wprowadza złożone z 26.* (NKJP)
- Firmowym drugim daniem jest zestaw dla dwóch-trzech osób, składający się z krupnioków, kielbasek, żeberek, golonki, pierogów, opiekanego oscypka i takich samych ziemniaków, kapusty zasmażanej i surówek — za 49 zł.* (NKJP)
- Aleja składa się z dębów, lip, klonów i kasztanowców.* (NKJP)
- Radziecka armia to związek operacyjny składający się z kilku związków taktycznych wojsk pancernych lub piechoty (korpusów i dywizji), artylerii oraz jednostek specjalnych.* (NKJP)
- Koncert w Sali Kongresowej składał się z dwóch pięćdziesięciminutowych części.* (NKJP)
- Pisać z dużej litery, tekst pogrubić, a pomiędzy literami i liniami robić odstęp składające się z 2,3 spacji.* (NKJP)
- Promieniowanie słoneczne składa się z fal o różnej długości, energii i różnym stopniu przenikania w głąb skóry.* (NKJP)
- Test składający się z 70 pytań poprzedzał egzamin praktyczny.* (NKJP)

Listy preferencji mogą więc składać się zarówno z synsetów, jak i relacji. Uwzględnienie relacji między synsetami przy automatycznym wyznaczaniu preferencji selekcyjnych jest w zasadzie niewykonalne i w ogóle w literaturze nie występuje. Jest to nasza własna koncepcja, poniekąd wymuszona znacznym rozbudowaniem zestawu relacji *Słownosieci* względem WordNetu Prinstońskiego, por. punkt 1.2.2. Faktycznie jednak dla takich czasowników jak opisany powyżej SKŁADAĆ SIĘ jest to jedyny sposób jakiegokolwiek ograniczenia preferencji, nie są one bowiem niezależne.

5.2.3.2. Określanie relacji względem innego synsetu

Istnieją też sytuacje, w których preferencje najwygodniej jest określić za pomocą relacji względem innego synsetu (jak zwykle, wyrażonego za pomocą

reprezentującej go jednostki). Weźmy dla przykładu czasownik GRYZMOLIĆ i jego argument realizujący rolę *Instrument*. Argument ten będzie realizowany w tekście za pomocą wyrazów *długopisem, piórem, ołówkiem*. Problem polega na tym, że hiperonimem adekwatnych jednostek jest artykuł *papierniczy-1*, obejmujący ewidentnie zbyt szeroki zestaw jednostek. Natomiast każde z nich jest {Meronimem (element kolekcji)} przybory do pisania 1, znacznie lepiej identyfikującym wymagane znaczenie.

Reprezentowanie preferencji selekcyjnych za pomocą relacji względem innego synsetu nigdy nie zostało wdrożone¹⁷, dlatego nie będziemy rozwijać tego tematu. Jednak jego brak dał się wielokrotnie odczuć podczas semantycznych prac leksykograficznych.

5.3. Typowe preferencje dla poszczególnych ról

Warto przybliżyć, jakie preferencje selekcyjne najczęściej współwystępują z różnymi rolami, czyli jakie są zbiory ich typowych desygnatów.

5.3.1. *Initiator*

Rola *Initiator* jest rolą podstawową, gdyż gros czasowników ma charakter czynnościowy (24% argumentów). Dlatego najbardziej typowe, predefiniowane preferencje dla tej roli to¹⁸:

1. LUDZIE (8897 wystąpień dla 40% *Initiatorów*),
2. PODMIOTY (7310 wystąpień dla 33% *Initiatorów*),
3. ISTOTY (3469 wystąpień dla 16% *Initiatorów*),
4. osoba-1 (1882 wystąpienia dla 8% *Initiatorów*),
5. istota-1 (336 wystąpień dla 2% *Initiatorów*).

Pierwsza i czwarta preferencja dotyczą czynności, jakie mogą wykonywać wyłącznie istoty ludzkie (np. *ŚPIEWAĆ*), druga dotyczy czynności, które mogą poza ludźmi wykonywać podmioty prawne (*KUPOWAĆ*), zaś trzecia dotyczy czynności, którą może wykonywać większość istot ożywionych (*JEŚĆ*, *BIEC*). Zastanawia tak wysoka pozycja preferencji *istota-1*, która poza ludźmi i zwierzętami obejmuje istoty fantastyczne, np. *elfy*. Prawdopodobnie większość ich wystąpień jest nieuprawniona, np. *bujac się-1 (na huśtawce)*. Z drugiej strony dziwi brak *istoty żywej-1*, najwyraźniej leksykografowie uznali, że wszystko, co robią nie tylko ludzie, ale i zwierzęta, robi się zbiorowo.

¹⁷ Ze względu na ograniczenia narzędzia *Slowal* do redakcji słownika.

¹⁸ Procenty (także wypisywane w nawiasach) zawsze liczone są względem wszystkich wystąpień roli, np. 8897 wystąpień preferencji LUDZIE względem 22368 wszystkich wystąpień *Initiatora* daje dokładnie 39,775%.

Zauważmy, że pierwsze trzy najczęstsze preferencje (razem prawie 90%) są predefiniowane, a pierwsza i druga dotyczą czynności, które mogą wykonywać zbiorowości (*drużyna, plemię, prezydium, sąd*¹⁹; *ławica, stado*). Oczywiście większość czynności można wykonywać grupowo, wspólnie, jednak preferencje selekcyjne dotyczą sytuacji typowych. Granica jak zwykle jest cienka i uznaniowa, jednak przyjmujemy, że o ile *baluje, gromadzi, walczy* się często zbiorowo, jednak *abdykuje, czesze, rozmyśla, wie* się indywidualnie: nie są to czynności, które są wykonywane przez typowe grupy określane rzeczownikami zbiorowymi. Natomiast *je, krzyczy, idzie* stanowi tę sytuację pośrednią – większość desygnatów rzeczowników zbiorowych może je wykonywać razem, trudno jednak ocenić „typowość” takich sytuacji. Zdumiewa wysoka pozycja preferencji SYTUACJA (256) i OBIEKTY (119), są to prawdopodobnie w większości błędne argumenty.

Rzecz jasna wiele czynności może być wykonywane jedynie przez bardziej jednoznacznie określone obiekty. SZCZEKAĆ mogą tylko *psy* lub *psowate*²⁰, PISAĆ poza ludźmi mogą gazety i inne czasopisma, co daje nam listę {{(LUDZIE, prasa-2}}, a KŁAMAĆ — wszystkie media ({{(LUDZIE, media-2}}).

Natomiast WZBURZAĆ (*ciecz*) czy ZRYWAĆ (*dach*), poza ludźmi i zwierzętami, mogą także zjawiska atmosferyczne (5.6), co prowadzi do preferencji ({{(ISTOTY, zjawisko atmosferyczne-1}}); podobnie SZAMOTAĆ (*zasłona*) może {{(wiatr-1}}²¹. Jednak akceptacja zjawiska atmosferycznego jako *Initiatora* (por. punkt 4.4.3) prowadzi do nadużycia tej preferencji, np. w wypadku czasownika OBLODZIĆ. Skoro jest to jedyna preferencja selekcyjna dla tego argumentu, bez istot ożywionych (te raczej mogą coś ZAMROZIĆ) sugeruje, że to jednak *Condition*. Akceptowalność takich *Initiatorów* znaczy jedynie, że nie chcemy dla nich tworzyć odrębnych ram, a nie że powinny być włączane do preferencji selekcyjnych. Kwestię tę dyskutowaliśmy już punkcie 4.4.3 s. 123. Niestety jednak postępowanie leksykografów jest w tym wypadku konsekwentne²².

(5.6) [*wieloryby*] *Pływały dookoła, pieniać wodę i wzburzając morze, [...]*

(NKJP)

Szalejące poprzedniej nocy wichury i burze ponownie wzburzyły morze [...]

(NKJP)

Kolejną ważną kwestią są czynności wykonywane przez ludzi o określonej specjalności zawodowej (człowiek ze względu na swoje zajęcie-1). LECZYĆ może lekarz, ewentualnie pracownik służby zdrowia-1. Takie ograniczenie może

¹⁹ skład sędziowski

²⁰ Jednostka pies-1, obejmuje m.in. *szakala, kojota, lisa*, które również szczekają; *psowate* to ich holonim taksonomiczny.

²¹ Preferencje wiatr-1 i zjawisko atmosferyczne-1 mają w *Walentym* po 90 wystąpień dla *Initiatora*.

²² W tym wypadku jest to wina *Instrukcji*.

okazać się jednak zbyt wąskie. Problemem nie są tu nazwy własne, które zawsze muszą być traktowane w sposób odrębny (w końcu szczekają także konkretne *Burki*, *Reksy* i *Pimpusie*). To, że *leczą* także *specjaliści* zostało w *Słowności* uwzględnione (specjalista-2), jednak tego typu ograniczenia trzeba nadawać ostrożnie, por. (5.7).

(5.7) *Ten sam poznański specjalista już leczy w ramach kontraktu z kasą.*

(NKJP)

A w przypadku moich zaziębień i chorób z reguły leczył mnie wujek Adam, [...]

(NKJP)

5.3.2. *Experienter*

Doświadczenie wrażeń i emocji jest charakterystyczne dla istot ożywiających, dlatego typowe preferencje selekcyjne dla roli *Experienter* (jedynie 3% argumentów) to

- LUDZIE (1465 wystąpień dla 50% *Experienterów*),
- ISTOTY (440 wystąpień dla 16% *Experienterów*),
- osoba-1 (404 wystąpienia dla 15% *Experienterów*),
- PODMIOTY (258 wystąpień dla 9% *Experienterów*),

Wydawałoby się, że w tym wypadku, nieco odmiennie niż dla *Initiatora*, typowe jest odczuwanie indywidualne (GORZKNIEĆ, MARZYĆ, TĘSKNIĆ), jednak statystyki dają wręcz przeciwne wyniki – 56% dla grup oraz 9% dla instytucji. Co prawda BAĆ SIĘ może się jednocześnie nieomalże dowolna grupa ludzi i zwierząt, nie mniej jednak, niezależnie od wspólnego *Stimulusa*, każdy boi się sam. Podobnie jak dla *Initiatora*, wyraźnie brak preferencji istota żywa-1 (ale jest 70 wystąpień istoty-1). Tak czy inaczej, pierwsze dwie najczęstsze preferencje są wyraźnie nadużywane, a tak wysoka pozycja PODMIOTÓW wydaje się wręcz kuriozalna, podobnie zresztą jak OBIEKTÓW (117), WYTWORÓW (80), DÓBR (62) czy SYTUACJI (54).

Natomiast trudno jest nawet wyobrazić sobie nietypowe, ograniczone preferencje selekcyjne dla tej roli – wrażenia czy emocje, które są doświadczane wyłącznie (czy nawet głównie) przez jeden typ zwierząt (*ryba-1?*) czy ludzi (człowiek oceniany pozytywnie-1?).

5.3.3. *Theme*

Theme (aż 34% argumentów) Jest to rola o bardzo szerokim charakterze, i dlatego preferencje selekcyjne dla tego argumentu są różnorodne, bardzo silnie skorelowane z konkretnymi czasownikami. Mimo to prezentujemy listę najczęstszych w obecnej wersji *Walentego* preferencji selekcyjnych dla tego argumentu.

- ALL (3197 wystąpień dla 10% *Theme*),
- ISTOTY (2916 wystąpień dla 10% *Theme*),
- SYTUACJA (2533 wystąpienia dla 8% *Theme*),
- KONCEPCJA (2294 wystąpienia dla 7% *Theme*),
- LUDZIE (2170 wystąpień dla 7% *Theme*),
- PODMIOTY (2106 wystąpień dla 7% *Theme*),
- OBIEKTY (2104 wystąpienia dla 7% *Theme*),
- KOMUNIKAT (1627 wystąpienia dla 5% *Theme*),
- CECHA (1483 wystąpienia dla 5% *Theme*),
- WYTWÓR (1363 wystąpienia dla 4% *Theme*).

Jak widać, wśród 10 najczęstszych są same preferencje predefiniowane, i nie ma wśród nich wyraźnego dominanta.

5.3.4. *Result*

Jako że rolę tę realizują obiekty powstające w wyniku zdarzeń i procesów, typowe dla niej preferencje selekcyjne to

- SYTUACJA (137 wystąpień dla 10% *Resultów*),
- WYTWÓR (115 wystąpień dla 8% *Resultów*),
- KONCEPCJA (112 wystąpienia dla 8% *Resultów*),
- CECHA (83 wystąpienia dla 6% *Resultów*),
- KOMUNIKAT (78 wystąpień dla 6% *Resultów*),
- ALL (77 wystąpień dla 6% *Resultów*),
- forma-10 (77 wystąpień dla 6% *Resultów*),
- część-1 (56 wystąpień dla 4% *Resultów*),
- kawałek-2 (47 wystąpień dla 3% *Resultów*),
- meronimia (typu część) (44 wystąpienia dla 3% *Resultów*),

Powyższe niewysokie najczęstsze preferencje wskazują na duże rozdrobnienie; bardzo często trzeba dobierać preferencje specyficzne dla konkretnego predykatu, np. {element garderoby-1, odzież-1} dla USZYĆ. Z drugiej strony zaskakuje tak wysoka pozycja WYTWORU obejmującego twory umysłowe; wydawałoby się, że dla rezultatów bardziej fizycznych powinny dość często się pojawiać rzecz-4 czy konstrukcja-1. Jednak mamy tylko 19 wystąpień przedmiot-1 (5 rzecz-4; i jeszcze 26 wystąpień rezultat-1). Natomiast część-1, kawałek-2 oraz meronimia (typu część) wskazują na predykaty dzielenia przedmiotów na kawałki, np. KAWAŁKOWAĆ, PEKAĆ, RĄBAĆ, ROZKRĘCAĆ czy wręcz przeciwnie rzadszego powiększania, np. DOBUDOWYWAĆ, DOMUROWAĆ. Zaskakująco wysoka liczba wystąpień preferencji CECHA wynika z częstego jednoczesnego jej współwystępowania dla *Theme* i *Result* (*jego gniewne zachowanie skondensowało się w agresję*), nie mówiąc o tym, że zazwyczaj jest to lista preferencji.

5.3.5. *Stimulus*

Źródłem wrażeń i emocji są zazwyczaj

- ALL (1108 wystąpień dla 40% *Stimulusów*),
- SYTUACJA (565 wystąpień dla 20% *Stimulusów*),
- CECHA (351 wystąpień dla 13% *Stimulusów*),
- KOMUNIKAT (343 wystąpienia dla 12% *Stimulusów*),
- KONCEPCJA (322 wystąpienia dla 12% *Stimulusów*),
- PODMIOTY (310 wystąpień dla 11% *Stimulusów*),
- LUDZIE (259 wystąpień dla 9% *Stimulusów*),
- CZEMU (170 wystąpień dla 6% *Stimulusów*),
- ISTOTY (140 wystąpień dla 5% *Stimulusów*),
- CZYNNOŚĆ (119 wystąpień dla 4% *Stimulusów*),

ALL jest wyraźnie nadreprezentowana, głównie z powodu zawartej w instrukcji sugestii przypisywania takiej preferencji dla wymagań w postaci fraz zdaniowych. Wysokie liczby wystąpień pozostałych preferencji wskazują, że bardzo często są to listy preferencji. Jak widać, zbioru desygnatów tego argumentu zazwyczaj nie daje się określić precyzyjnie.

5.3.6. *Factor, Recipient*

Z założenia te dwie role²³ są realizowane przez ludzi i instytucje, dlatego typowe dla nich preferencje selekcyjne to:

- PODMIOTY (265 wyst. (33%) *Factorów*, 1530 wyst. (43%) *Recipientów*),
- LUDZIE (139 wyst. (17%) *Factorów*, 1451 wyst. (41%) *Recipientów*),
- ISTOTY (49 wyst. (6%) *Factorów*, 450 wyst. (13%) *Recipientów*),
- osoba-1 (40 wyst. (5%) *Factorów*, 149 wyst. (4%) *Recipientów*);
- istota-1 (24 wyst. (1%) *Recipientów*),
- istota nadprzyrodzona-1 (23 wyst. (1%) *Recipientów*),
- media-2 (13 wyst. *Recipientów*).

Mimo to w wypadku *Factor* wyższe preferencje od ISTOT uzyskują SYTUACJA (11%), KONCEPCJA (8%) oraz WYTWÓR, CECHA, KOMUNIKAT (7%) oraz CZYNNOŚĆ (6%). Z kolei w wypadku *Recipient* wyższe preferencje od osoby-1 mają tylko OBIEKTY (7%). Można przez to wywnioskować, że w wielu ramach *Factor* został pomyłony (bądź połączony) z *Condition*. W wypadku *Recipient* takich błędów jest mniej, i wskazują na błędną albo rolę, albo preferencje.

²³ *Recipient* stanowi 4% argumentów.

5.3.7. *Instrument*

W wypadku predykatów reprezentujących czynności wykonywane w świecie realnym, najbardziej typowe preferencje selekcyjne dla tego argumentu²⁴ to

- narzędzie-1 (790 wystąpień dla 19% *Instrumentów*),
- część ciała-1 (526 wystąpień dla 12% *Instrumentów*),
- przedmiot-1 (238 wystąpień dla 6% *Instrumentów*),
- urządzenie-5 (195 wystąpień dla 5% *Instrumentów*),
- ręka-3 (146 wystąpień dla 3% *Instrumentów*),
- rzecz-4 (139 wystąpień dla 3% *Instrumentów*),
- środek lokomocji-1 (132 wystąpienia dla 3% *Instrumentów*),
- broń-1 (127 wystąpień dla 3% *Instrumentów*),
- kończyna-1 (124 wystąpienia dla 3% *Instrumentów*).

Oczywiście środek lokomocji-1 jest *narzędziem* dla dużej grupy predykatów ruchu. Jednak już na przykład dla PLYNAĆ będzie to statek-1, albo szerzej pojazd nawodny lub podwodny-1, który uwzględnia dodatkowo poduszki-1. Co gorsza, rower wodny-1 nie jest hiponimem żadnego z tych synsetów i powinien być uwzględniony oddzielnie.

Podobnie narzędzie-1 i urządzenie-5 służą do *wytwarzania, przerabiania*, ale i NISZCZENIA różnych obiektów. *Instrumenty* przedmiot-1, rzecz-4 służą do czynności, które można wykonać czymkolwiek (np. DEMOLOWAĆ). W końcu część ciała-1, ręka-3 czy kończyna-1 zazwyczaj stanowią narzędzia czynności wykonywanych bezpośrednio, np. UDERZYĆ można zarówno *kamieniem*, jak i *pięścią*.

Natomiast w wypadku czasowników odnoszących się do komunikacji typowym *narzędziem* jest KOMUNIKAT (194 wystąpienia dla 5% *Instrumentów*) bądź jego podzbiory ({tekst-1, wiadomość-1, zestawienie-3}) dla pisać-1 (*gdzieś o czymś*).

Zauważmy, że w wypadku argumentu *Instrument* dominują preferencje identyfikowane bezpośrednio jako synsety, a nie ich predefiniowane listy. Co więcej, bardzo wiele czasowników posiadających ten argument ma bardzo specyficzny zestaw narzędzi, za pomocą których czynność może być wykonywana. Na przykład typowym *Instrumentem* dla czasownika WIERCIĆ będą *świder, wiertło, wiertarka, bormaszyna*, ewentualnie też *dłuto, śrubokręt, wkrętarka* (5.8). Jedyнным ich wspólnym hiperonimem jest *narzędzie rzemieślnicze-1* (a większość takich narzędzi do wiercenia się nie nada), zaś *wiertło* jest meronimem części *wiertarki*. Z drugiej strony można użyć ogólnego określenia narzędzia (5.9) bądź też wiercić przedmiotami, których

²⁴ *Instrument* to 54% argumentów.

podstawowa funkcja jest odmienna (5.10); wykraczają one rzecz jasna poza preferencje selekcyjne.

- (5.8) *Zgodnie z zapowiedzią, żywiecki poseł Edward Płonka (PO) zdecydował się oddać pod sąd autora informacji o przewierceniu bormaszyną żółwia o wdzięcznym imieniu Łucja.* (NKJP)
Trzeba je nawiercić z czterech stron świadrem Presslera [...] (NKJP)
Po jego podgrzaniu okazało się, że jest to cyna, którą zasklepiono otwór wywiercony bardzo cienkim wiertłem. (NKJP)
Rozwiercił zamek dwoma wiertarkami, ale nic to nie dało. (NKJP)
[...] waży ponad kilogram i ma grubą skorupę, w której dziurkę daje się wywiercić za pomocą dłuta i młotka. (NKJP)
U zarania przemysłu naftowego szyb wiercono ciężkim dłutem zawieszonym na linie - właściwie mozolnie go wykuwano. (NKJP)
[...] wewnątrz [...] drzwi jest pianka i kilkumilimetrowa blacha - bardzo łatwa do przewiercenia zwykłą wkrętarką. (NKJP)
W kartongipsie dziurę wywiercisz nawet samym śrubokrętem. (Internet)
- (5.9) *[...] panowie Kamil i Waldemar wiercili wczoraj pod pasem zieleni za pomocą specjalnego urzędzenia, [...]* (NKJP)
Otworki wiercone za pomocą specjalistycznej palownicy mają głębokość 12 metrów. (NKJP)
- (5.10) *[...] na karcie do głosowania wyborca tak mocno zakreślił kratkę obok nazwiska wójta, że aż wywiercił w niej długopisem dziurę.* (NKJP)
Wysłuchał, wcale nie spokojnie (cały czas wiercił palcem dziurę w tapicerce krzesła), [...] (NKJP)

5.3.8. *Location, Path*

Najbardziej typowymi preferencjami selekcyjnymi dla roli *Location* (aż 8% argumentów) są oczywiście ogólniejsze POŁOŻENIE i węższe MIEJSCE, OTOCZENIE, jednak dla wielu czasowników będą one zbyt ogólne. Na przykład NURKOWAĆ można jedynie *w jakimś akwenu* czy *cieku wodnym*, NALEWAĆ można zazwyczaj *z jednego pojemnika do drugiego*, KRZĄTAĆ SIĘ zaś można jedynie *w budowli, pomieszczeniu, ew. między sprzętami, ludźmi i zwierzętami*.

Istnieją też czasowniki, dla których MIEJSCE jest zbyt wąskim ograniczeniem, np. coś może ZNAJDOWAĆ SIĘ zarówno *w kosmosie*, jak i *na talerzu* czy *obok buta*; tutaj właściwe preferencje daje POŁOŻENIE.

Dlatego standardowe preferencje selekcyjne dla tych ról to:

- MIEJSCE (2953 wyst. (39%) *Location*, 416 wyst. (37%) *Path*),
- POŁOŻENIE (2174 wyst. (29%) *Location*, 298 wyst. (27%) *Path*),
- OTOCZENIE (1312 wyst. (18%) *Location*, 207 wyst. (19%) *Path*),

- powierzchnia-2 (144 wyst. (2%) *Location*, 28 wyst. (3%) *Path*);
- część ciała-1 (293 wyst. (4%) *Location*),
- kierunek-1 (193 wyst. (3%) *Location*),
- miejsce-1 (190 wyst. (3%) *Location*),
- pomieszczenie-3 (144 wyst. (2%) *Location*),
- PODMIOTY (135 wyst. (2%) *Location*),
- obszar-1 (126 wyst. (2%) *Location*);
- droga-3 (180 wyst. (16%) *Path*),
- ciąg-2 (89 wyst. (8%) *Path*),
- szlak-1 (55 wyst. (5%) *Path*),
- otwór-2 (47 wyst. (4%) *Path*),
- przerwa-2 (41 wyst. (4%) *Path*),
- ISTOTY (34 wyst. (3%) *Path*).

Jak widać, predefiniowane pod kątem tych dwóch argumentów MIEJSCE, OTOCZENIE i POŁOŻENIE faktycznie dominują dla obu ról. W wypadku *Location* na liście pojawiają się bardziej specyficzne (i rzadsze) miejsce-1, pomieszczenie-3 i obszar-1. część ciała-1 jest preferowanym miejscem np. dla OSIWIEĆ (*na skroniach*) czy PASOŻYTOWAĆ. Z kolei kierunek-1 jest typowy dla argumentu *Location*^{Goal}, np. HALSOWAĆ, SKRĘCAĆ *w prawo, w przód*²⁵. Budzące najwięcej wątpliwości PODMIOTY dość często pojawiają się dla czasowników typu PRZEBYWAĆ (np. *w firmie*), dla którego mylony jest podmiot prawny (firma-1) z jego siedzibą (firma-5).

Czasami istnieje potrzeba dodania nietypowej preferencji obok typowych. Na przykład MIESZKAĆ można nie tylko *w budowlu i na obszarze* (MIEJSCE), lecz także *obok miłych ludzi, znanego lekarza* (osoba-1), choć nie **obok talerza* czy **w szufladzie* (nie OTOCZENIE).

5.3.9. *Time, Duration*

Określenie czasu posiada typowe preferencje selekcyjne, którymi są terminy bezpośrednio określające czas (*w ubiegłym roku, po piątej*) oraz wszystkie sytuacje *przed wojną, po balu*.

Argumenty te w ogóle rzadko się pojawiają w słowniku: jak widać, motywowane semantycznie frazy miejsca²⁶, zostały uznane przez leksykografów za bardziej typowe, charakterystyczne dla poszczególnych predykatów, zaś motywowane semantycznie frazy czasu – za bardziej ogólne, nietypowe. Wspólne

²⁵ W późniejszych wersjach *Słownosieci* powiązane relacją Wartość cechy z kierunek-1. Preferencja może też być nadużywana z powodu fraz typu *w kierunku Warszawy*, choć mamy tu przyimek złożony *comprepn*(w kierunku), a wykładnikiem preferencji jest *miasto* (*Warszawa*), ogólniej obszar-1 lub jeszcze ogólniej MIEJSCE.

²⁶ Frazy motywowane semantycznie omawiane są w (Hajnicz *et al.*, 2016, punkt 3.1.), (Przepiórkowski *et al.*, 2014, punkt 5.), (Hajnicz, 2022, punkt 5.4.1.).

dla obu argumentów są następujące preferencje (spośród 10 najczęstszych), z czego trzy pierwsze, predefiniowane, wyraźnie dominują.

- CZAS (147 wyst. (63%) *Time*, 125 wyst. (84%) *Duration*),
- KIEDY (34 wyst. (15%) *Time*, 7 wyst. (5%) *Duration*),
- SYTUACJA (30 wyst. (13%) *Time*, 8 wyst. (5%) *Duration*),
- pora-1 (20 wyst. (9%) *Time*, 12 wyst. (8%) *Duration*),
- godzina-3 (3 wyst. (1%) *Time*, 1 wyst. (1%) *Duration*),

Ponadto dla *Time* w miarę częste jest wydarzenie-1 (4%), posiłek-1 (2%)²⁷, dzień-3 i data-3. Natomiast dla *Duration* dominacja CZAS-u jest absolutna, jednak w miarę wysoko znajduje się jednostka-czasu-1 (6%), wiek-4(2%) *dościągnąć 140 lat*²⁸, chwila-1 (2%). Jednak przy tak małych liczbach występowanie (lub nie) tych preferencji jest dość przypadkowe.

5.3.10. *Condition, Purpose*

Sposób realizacji powyższych ról wydaje się niespecyficzny. Z drugiej strony rzadko są nimi obiekty fizyczne. Argumenty te stanowią okoliczności sytuacji do pewnego stopnia symetryczne, nie dziwi więc że w słowniku ich najczęstsze preferencje selekcyjne są zbliżone:

- SYTUACJA (1191 wyst. (36%) *Conditionów*, 414 wyst. (27%) *Purpose*),
- CZEMU (719 wyst. (22%) *Conditionów*, 74 wyst. (5%) *Purpose*),
- CECHA (589 wyst. (18%) *Conditionów*, 119 wyst. (8%) *Purpose*),
- KONCEPCJA (415 wyst. (13%) *Conditionów*, 113 wyst. (7%) *Purpose*),
- ALL (255 wyst. (8%) *Conditionów*, 173 wyst. (11%) *Purpose*),
- CZYNNOŚĆ (236 wyst. (7%) *Conditionów*, 415 wyst. (27%) *Purpose*);

- KOMUNIKAT (359 wyst. (11%) *Conditionów*),
- substancja-1 (227 wyst. (7%) *Conditionów*),
- zjawisko-1 (220 wyst. (7%) *Conditionów*),
- emocja-1 (111 wyst. (3%) *Conditionów*);

- DOBRA (186 wyst. (12%) *Purpose*),
- PODMIOTY (90 wyst. (6%) *Purpose*),
- ISTOTY (53 wyst. (3%) *Purpose*),
- działalność-1 (47 wyst. (3%) *Purpose*).

²⁷ Dość wątpliwy dobór roli dla *jeść kanapki na śniadanie*.

²⁸ Ale dla DOŻYĆ jest *Time*.

Zauważmy tylko, że CZYNNOŚĆ jest znacznie rzadszym *Conditionem* niż *Purposeem*²⁹. *zjawisko-1* i *emocja-1* są oczywistą *przyczyną* czegoś, a niekoniernie *celem*. KOMUNIKAT z kolei jest *Conditionem* dla takich czasowników, jak ANTAGONIZOWAĆ, DECYDOWAĆ (*coś o czymś* itp.), zaś *substancja-1* – dla takich czasowników jak ALERGIZOWAĆ.

Z kolei DOBRA (i ich posiadanie) są oczywistym *celem* ludzkich działań. Jeśli chodzi o PODMIOTY, ISTOTY (i LUDZI), to często coś robimy *dla kraju, matki, psa*. Lecz równie chyba często coś *robimy* czy *zyskujemy* *dzięki państwu, przyjacielowi* lub *tracimy* przez *państwo, sąsiada*. Jednak wówczas bardziej właściwą rolą jest *Factor*.

5.3.11. *Attribute*

Najbardziej typową preferencją selekcyjną dla tej roli jest oczywiście

— CECHA (704 wystąpienia dla 46% *Attribute'ów*).

Jednak dla tego argumentu równie często występują w słowniku:

- stan/cecha (256 wystąpień dla 17% *Attribute'ów*),
- ALL (149 wystąpień dla 10% *Attribute'ów*),
- RELAT (118 wystąpień dla 8% *Attribute'ów*),
- SYTUACJA (112 wystąpień dla 7% *Attribute'ów*),
- CZYNNOŚĆ (67 wystąpień dla 4% *Attribute'ów*),
- człowiek ze względu na swoje zajęcie-1 (60 wystąpień dla 4% *Attribute'ów*),
- KONCEPCJA (56 wystąpień dla 4% *Attribute'ów*),
- kolor-1 (53 wystąpienia dla 3% *Attribute'ów*),
- człowiek ze względu na pełnioną funkcję-1 (52 wystąpienia dla 3% *Attribute'ów*).

Zwróćmy uwagę na wysoką rangę preferencji definiowanych za pomocą relacji (nadużywane stan/cecha oraz RELAT). Świadczy to o bliskim związku między pomiędzy *Attributem* a argumentem, do którego się odwołuje. Preferencje człowiek ze względu na... dotyczą konstrukcji typu *debiutować, praktykować jako konduktor/asystent*. Preferencje SYTUACJA czy CZYNNOŚĆ zazwyczaj powiązane są z frazami typu *prepn(w,loc)* (BRYLOWAĆ, DORÓWNYWAĆ, PRZEWYŻSZAĆ), *comprepn(pod względem)* (AKTUALIZOWAĆ, DORÓWNYWAĆ, KRZEPNAĆ, PRZEWYŻSZAĆ), *comprepn(w zakresie)* (AKTUALIZOWAĆ, OBSŁUGIWAĆ).

Dla tej roli często też występować będą preferencje specyficzne, np. wymieniony wśród najczęstszych kolor-1 pojawia się dla czasowników nadawania barwy, np. BARWIĆ, BEJCOWAĆ, MALOWAĆ.

²⁹ Jednak zwróćmy uwagę na nieco wyższy udział obejmującej CZYNNOŚĆ SYTUACJI w preferencjach *Conditiona*.

5.3.12. *Measure*

Jako że *Measure* jest rolą wybitnie ilościową, najbardziej typowe są dla niej następujące preferencje:

- ILOŚĆ (275 wystąpień dla 39% *Measure*),
- pieniądze-1 (111 wystąpień dla 16% *Measure*),
- kwota-1 (76 wystąpień dla 11% *Measure*),
- waluta-1 (61 wystąpień dla 9% *Measure*),
- ilość-1 (47 wystąpień dla 10% *Measure*),
- wartość-1 (35 wystąpień dla 5% *Measure*),
- jednostka długości-1 (28 wystąpień dla 4% *Measure*),
- jednostka-4 (27 wystąpień dla 4% *Measure*),
- wielkość-6 (20 wystąpień dla 3% *Measure*),
- dystans-2 (19 wystąpień dla 3% *Measure*).

Wysoka ranga preferencji pieniądze-1, kwota-1, waluta-1 wskazując na dużą liczbę sytuacji, w które uwikłane są kwestie finansowe, płatności itp. Dziwi nieco brak preferencji rozmiar-2 i wielkość fizyczna-1.

Także w wypadku tej roli dla niektórych czasowników odpowiednie będą bardziej precyzyjne ograniczenia, np. ciężar-1 dla WAŻYĆ.

5.3.13. *Manner*

Określenia sposobu działania są tak różnorodne, że trudno jest określić jakiś predefiniowany zestaw preferencji selekcyjnych tej roli. Naszym zdaniem najczęściej występującymi preferencjami selekcyjnymi dla tej roli (4% argumentów) są

- CZYNNOŚĆ (686 wystąpień dla 20% *Manner*),
- ALL (678 wystąpień dla 20% *Manner*),
- KOMUNIKAT (497 wystąpień dla 14% *Manner*),
- CECHA (462 wystąpień dla 13% *Manner*),
- SYTUACJA (297 wystąpień dla 9% *Manner*),
- KONCEPCJA (205 wystąpień dla 6% *Manner*),
- DOBRA (90 wystąpień dla 3% *Manner*),
- język-1 (58 wystąpień dla 2% *Manner*).

Preferencję CZYNNOŚĆ przypisujemy czasownikom, głównie czynnościowym, dla których sposobem ich realizacji jest wykonanie innej czynności, np. AFIRMOWAĆ, CELEBROWAĆ, GNĘBIĆ (ale też dla KOPAĆ narzędziem jest *noga*, zaś sposobem – *kopniak*)³⁰. Z drugiej strony, dla czasowników stających, takich jak KONWENIOWAĆ, PACHNIEĆ, SMAKOWAĆ typową preferencją

³⁰ Oba argumenty są wbudowane w predykat i rzadko występują na powierzchni, a ponieważ oznaczają to samo. Nie jest to jednak przeciwskazanie do ich uwzględnienia w ramie.

CECHA. KOMUNIKAT KONCEPCJA są **sposobem** komunikacji i myślenia³¹. W końcu DOBRA mają zastosowanie dla takich czasowników jak DZIĘKOWAĆ, KAPTOWAĆ, NAGRADZAĆ, a język-1 – dla takich wielu czasowników dotyczących komunikacji (*po polsku*). Po wielu przemyśleniach skłonni jesteśmy uznać, że konstrukcja **preadjp(po,postp)** dla tej grupy predykatów to *Attribute*, a nie *Manner* (w przeciwieństwie do *głośno, niewyraźnie, z przekonaniem*).

W wypadku czasowników, które posiadają taki argument z ograniczonym sposobem realizacji w tekście, odpowiednie ograniczenia są oczywiście oznaczane. Bardzo często jednak użycia są na tyle niespecyficzne, porozrzucane w strukturze *Słownosieci* że argument z rolą *Manner* ma przypisaną preferencję ALL. Jest to jednak bardzo nieprecyzyjne, gdyż obiekty fizyczne nie powinny stanowić desygnatów tego argumentu, i rola ta jest ewidentnie nadużywana.

5.4. Zakres preferencji selekcyjnych

Skomplikowana struktura *Słownosieci*, a przede wszystkim złożona natura relacji pomiędzy poszczególnymi składnikami wypowiedzi, powodują, że niejednokrotnie nie da się wskazać pojedynczego synsetu reprezentującego preferencje selekcyjne predykatu względem danego argumentu. Dlatego dopuściliśmy ich reprezentację za pomocą list, które mogą składać się z dowolnych składników: synsetów, zestawów predefiniowanych czy relacji względem innych argumentów bądź synsetów. Preferencje predefiniowane same w sobie stanowią zbiory, i nie są to zbiory rozłączne; drzewo zawierania się tych pojęć pokazano na Rysunku 5.1, s. 204.

Lista taka traktowana jest jako alternatywa występujących na niej elementów. Dlatego, jeśli zawiera synset czy zestaw predefiniowany, to nie występują już na niej obejmowane przez nie pojęcia (na tym polega hierarchia hiperonimii).

Również preferencje selekcyjne definiowane poprzez relacje do innych argumentów czy synsetów stanowią rozbudowę listy, a nie ograniczenie na jej pozostałe elementy.

Tak więc podstawowa decyzja, jaką musiał podjąć leksykograf podczas przypisywania preferencji selekcyjnych, dotyczy ich zakresu. Musiał dokonać wyboru między długą, szczegółową listą adekwatnych leksemów, która może pomijać jakieś przeoczone desygnaty argumentu, a ich zbyt ogólnym hiperonimem. Regułą było wybieranie hiperonimu. W rezultacie preferencje typu OBIEKTY czy ALL są nadużywane, czemu trudno się dziwić choćby ze

³¹ Może to być też *Instrument*.

względem na wymagania zdaniowe (cp i.in.), których przestrzeń znaczeniową trudno wyznaczyć³².

Dla niektórych czasowników dobór preferencji jest naprawdę nieprosty. Na przykład dla takich czasowników jak ROZTRZASKAĆ, STŁUC (por. też s. 108) sytuacji *podlegają* (*Theme*) wyłącznie przedmioty *kruche, tłukące się* (wykonane ze szkła, porcelany itp.). Jednak *Słowski* nie udostępnia żadnych relacji, które mogłyby pomóc nam w pogrupowaniu przedmiotów mających tę cechę.

Z punktu widzenia automatycznego tworzenia reprezentacji semantycznej wypowiedzeń lepiej, żeby zakres preferencji był szeroki. Preferencje służą bowiem głównie do uzgodnienia znaczenia predykatu ze znaczeniami jego podrzędników, co zachodzi podczas determinowania znaczeń wyrazów (WSD: Agirre i Edmonds, 2006; McCarthy i Carroll, 2003; Navigli, 2009; Popov, 2018), ewentualnie korekty doboru rozbioru składniowego wypowiedzenia. Problem powstaje, gdy żadne znaczenie rozważanego wyrazu nie pasuje do preferencji selekcyjnych. Jako że zakładamy „sensowność” analizowanych wypowiedzeń, w takiej sytuacji zostaje ono sklasyfikowane jako metaforyczne. W rezultacie zbyt szerokie preferencje prowadzą do przeoczenia metafory (i być może błędnej interpretacji całości), a zbyt wąskie – do uznania dosłownego (a przynajmniej w pełni zgodnego ze znaczeniem predykatu³³), za metaforyczne.

W doborze preferencji selekcyjnych powinny pomagać przykłady. Dobrze dobrane przykłady dość wiarygodnie wyznaczają przestrzeń znaczeniową argumentu. Należy jednak pamiętać, że pierwotnie przykłady były dobierane wyłącznie pod kątem składni. Przy opracowywaniu poziomu semantycznego przykłady były dodawane, jednak ktoś mógł się zbyt zasugerować tymi już wprowadzonymi.

Na przykład czasownik KOPUŁOWAĆ posiada jeden schemat $\text{subj}\{\text{np}(\text{str})\} + \{\text{prepnp}(\text{z}, \text{inst})\}$ z trzema przykładowymi zdaniami, które pozwolę sobie przytoczyć *in extenso* (5.11)³⁴. Nie mniej jednak wyciąganie wniosku, że preferencją selekcyjną dla tego czasownika jest instrument muzyczny-1 byłoby nadużyciem³⁵.

³² Jak zinterpretować zdanie *Piotr wie, że Marek jest miły*. – jako stan-1 (SYTUACJA) czy jako CECHĘ?

³³ Niektóre znaczenia wyróżnione w słownikach, w tym *Słowski*, są metaforyczne jako takie.

³⁴ Czemu leksykograf dobrał akurat takie przykłady, pozostanie niezbadaną tajemnicą.

³⁵ Pomijając już kwestię, że czasownik ten reprezentuje sytuację, w której jest dwóch równoważnych uczestników, *Initiator*^{Foreground} i *Initiator*^{Background}, co prowadziło do nadmiernej animizacji gitary. . . I to niezależnie od tego, co najprawdopodobniej naćpanemu rockmanowi chodziło po głowie.

- (5.11) Kopulował z gitarą elektryczną. (NKJP)
Może ona teraz wykorzystać tę przewagę, kopulując z wieloma samcami - nawet jeśli musi robić to ukradkiem, gdy jej główny partner odwróci uwagę. (NKJP)
Podczas występów tarzał się po rozbitym szkłe, kopulował ze wzmocniami i majtał przyrodzeniem. (NKJP)
- (5.12) Betonujemy się czekoladą i po godzinie odpoczynku wyłazimy z ziemianki. (NKJP)

Tak więc użycia jednostkowe, tak konkretne, jak i metaforyczne nie powinny być w preferencjach selekcyjnych uwzględnione, nawet jeśli pojawiają się wśród przykładowych zdań w *Walentym*, które były dobierane czysto składniowo. Nie jest więc instrument muzyczny-1 *Initiatorem* ani *Theme* dla KOPULOWAĆ (5.11), ani czekolada-1, substancja jadalna-1 czy tym bardziej JADŁO *Theme^{Source}* dla BETONOWAĆ (5.12).

Pamiętajmy, że preferencje selekcyjne są zawsze reprezentowane przez zbiór korzeni poddrzew (wliczając w to preferencje predefiniowane), i obejmują całe poddrzewa. Przeto synset sam w sobie najlepiej charakteryzujący dany argument z punktu widzenia człowieka nie zawsze jest najlepszym wyborem. Taki wybór jest elegancki i w pełni wystarczający dla człowieka przeglądającego słownik, jednak w żadnym razie nie wystarczy programom (np. parserom semantycznym) posługującym się słownikiem w sposób automatyczny³⁶.

Na przykład dla czasownika DEBIUTOWAĆ, przypisanie argumentowi z rolą *Attribute* (realizowanemu w schematach za pomocą *prepnp(jako, str)* i *comprepnp(w roli)*) synsetu {funkcja-2, rola-2} zdaje się dobrze określać znaczenie tego argumentu. Jednak faktycznymi realizacjami tego argumentu w tekście będą *trener, aktor, reżyser, poseł* etc., czyli człowiek ze względu na relacje społeczne-1, człowiek ze względu na swoje zajęcie-1. Ponadto częste użycia tego czasownika będą dotyczyć ról scenicznych, reprezentowanych przez nazwy własne. W *Słowsieci* nie ma ich wiele, ale poprawnie powinny być uznane za egzemplarze synsetu {postać-4, figura-5}. I dopiero taka lista {człowiek ze względu na relacje społeczne-1, człowiek ze względu na swoje zajęcie-1, funkcja-2, postać-4} dobrze reprezentuje preferencje tego predykatu.

Podobnie jest w wypadku KŁAMAĆ, gdzie znajdujemy się pomiędzy najbardziej oczywistym osoba-1 a szeroko pojmowanym PODMIOTY. Jednak *biura, fabryki* itd. nie kłamią, kłamią ich *zarządy (władza-2), rząd (organ władzy-1)* a także *media-2*³⁷. Można tu jeszcze dodać państwo-1 lub jego hi-

³⁶ Patrz też punkt 4.4.7 s. 136.

³⁷ Wliczając *gazety-1* i *czasopisma-1*, będące meronimami *prasy-1*, hiponimu *mediów-2*.

peronim organizacja polityczna-1, posiłkując się przykładami (5.13), choć to ewidentnie metonimia.

(5.13) *Rosja klamie o Katyniu, Niemcy klamia o zbrodniach III Rzeszy.*

(NKJP)

Ameryka zawsze klamała.

(NKJP)

Obiecał znieść opodatkowanie odsetek z lokat bankowych, podobnie jak

PO - obie partie klamały.

(NKJP)

Odłąbną kwestią są wspomniane już użycia metaforyczne. Na pewno preferencje selekcyjne generowane przez takie użycia nie powinny być obejmowane przez pierwotne znaczenie czasownika. Jednak odpowiedź na pytanie, czy ignorować takie użycia (pozostawiając realizujące je przykłady niepodpięte) czy tworzyć nowe znaczenie, nie jest łatwa. Z jednej strony mamy oczywiste, utrwalone znaczenia metaforyczne, np. *gonić*, *ganiać*, *chodźć za czymś* w znaczeniu ‘*starać się o coś*’, DRZEĆ w znaczeniu ‘*obawiać się*’ nie wspominając już o WIENĆZYĆ, w którym znaczenie przenośne (‘*kończyć*’) jest bardziej podstawowe od pierwotnego ‘*nakładać wieniec*’. Z drugiej strony mamy całkowicie jednostkowe użycia, jak (5.14).

(5.14) *Do Polski kapitalizm wjechał czołgiem i kompletnie nas staranował.*

(Internet)

Most nad torami kolejowymi wciąż jeszcze szczerzył zęby pozrywanych przeseł, żelastwa i kamieni.

(NKJP)

(5.15) *[...] jak do tej pory to jedynie nieboszczka PZPR czkała takimi hasłami za wszelką cenę [...]*

(NKJP)

[...] a następnie czka się nim człowiekowi przez co najmniej rok [...]

(o cytacie)

(NKJP)

Weźmy jednak czasownik CZKAĆ. Zdania (5.15) wskazują na znaczenie ‘(wielokrotnie) przypominać się w nieprzyjemny sposób’, powiązane znaczeniowo i etymologicznie z zleksykalizowanym ‘*odbijać się czkawką*’. Jednak nie są to wystąpienia dostatecznie częste, by uzasadniały wprowadzenie nowego znaczenia.

Metafory realizowane w zdaniach typu (5.14, 5.15) predykatów CZKAĆ, WJECHAĆ, SZCZERZYĆ (ZĘBY) nazywamy *nowotworzonymi*, metafory typu DRZEĆ (o kogoś) – *skonwencjonalizowanymi* (Hajnicz et al., 2020). Najbardziej kontrowersyjne są jednak metafory *włączone*, gdy słowniki notują szerokie znaczenia obejmujące zarówno znaczenie dosłowne, jak i metaforyczne. Ma to np. miejsce dla ZMIENIAĆ (SIĘ), ZMIANA. *Słowosieć* i pozostałe słowniki wyróżniają kilka znaczeń tego wyrazu, jednak tylko jedno (zmieniac-1, zmieniać się-1) dotyczy przekształcania czegoś, przeobrażania (się) z jednej postaci w inną. Autorzy słowników ignorują kwestię, czy zmiana jest fizyczna, dosłowna (5.16a), czy abstrakcyjna (5.16b).

(5.16) a. Nowością są tzw. wielokonturowe fotele, które [...] mogą się zmieniać z szerokich i komfortowych w ciaśniejsze, zapewniające lepsze trzymanie ciała na zakrętach. (NKJP)

Lubię, jak nasz dom zmienia się z bałaganu w śliczną bombonierkę. (NKJP)

[...] wystarczy tylko pociągnąć za mały sznurek i suknia zmienia się w niewielki namiot. (NKJP)

Jak wszystkie merivy OPC ma także tylną kanapę z systemem flexspace, którą można przesuwac i częściowo składać, zmieniając z trzyosobowej kanapy w dwa wygodne fotele. (NKJP)

b. [...] ludzie zmieniali się z konformistów w nieprzejednanych, z moderantów w radykałów, i odwrotnie. (NKJP)

Pozostanie tylko opowieść, zmieniająca się z czasem w legendę... (NKJP)

Niezmordowany Kazimierz Madej [...] zmienił nastrój z refleksyjnego w radosny. (NKJP)

Potrafimy obudzić tych ludzi, zmieniając ich z baranów w sepy [...] (NKJP)

c. [...] coraz głębiej przenikały między lud rzymski idee nowej religii, zmieniając charakter tych bankietów z cenae w agapae. (NKJP)

[...] husaria potrafiła w biegu zmieniać szyk z linii w klin. (NKJP)

Faktycznie jednak taka ZMIANA (PRZEMIANA) ma bardzo szeroki zakres występowania, i niełatwo jest określić granicę między użyciami dosłownymi a metaforycznymi, por. (5.16c). Zmianę bankietów z libacji w wieczerzę można uznać za dosłowną, jednak nie da się tego powiedzieć o charakterze.

zmienić-1, zmienić się-1

Rama:	pewna [139586]				
Rola:	Initiator	Theme	Condition	Attribute, Source	Attribute, Goal
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	ALL	CZEMU	CECHA	CECHA
				RELAT -> [Theme]	RELAT -> [Theme]

Rysunek 5.2: Rama czasownika ZMIENIĆ z powiązanimi ze sobą argumentami – na poziomie preferencji selekcyjnych

Walenty jest słownikiem walencyjnym, a jego powiązanie ze zjawiskiem metafory ogranicza się do oznaczania ram jawnie metaforycznych oceną *metaforyczna*. Dlatego w *Walentym* znaczenia te słusznie nie były rozdzielane. W rezultacie powstała rama z Rys. 5.2. Zakładamy więc, że w wyniku działań *Initiatora* lub pod wpływem *Conditionu* zmieniają się cechy pewnego bytu dowolnego typu. Tak więc uznajemy, że jeśli *suknia zmienia się w namiot*, to ściśle rzecz biorąc pozostaje tym samym obiektem, tylko zmienia się postać, w jakiej go widzimy.

Tak więc podstawą do wyodrębnienia ramy o identycznym zestawie ról są preferencje selekcyjne adekwatnych argumentów, wyznaczające wyraźnie odmienne obszary w przestrzeni znaczeń.

Rozdział 6

Reprezentacja poziomu semantycznego walencji konstrukcji frazeologicznych

Frazeologizmy stanowią istotny element języka. Termin *frazeologia* oznacza *zasób wyrażen i zwrotów (połączeń wielowyrazowych) właściwych danemu językowi*, których znaczenia nie można wyprowadzić ze znaczeń ich składników¹ (Kopaliński, 1968; Skorupka, 1969; Bąba i Liberek, 2001, 2011; Lewicki, 2003; Bąba, 2009; Bąba *et al.*, 2010).

Jednak zakres wyrażen uznawanych za frazeologiczne nie jest łatwo ustalić. Przysłowia, powiedzonka itp. zazwyczaj w ogóle nie są uznawane za frazeologizmy, por. (6.1a)². Zasadniczą ich cechą jest występowanie jako samodzielnych wypowiedzeń. Jednak wiele przysłów może się też pojawiać jako fragmenty dłuższych wypowiedzeń, por. (6.1b), przy czym chodzi o wykraczanie poza typowy cytat, por. (6.1c). Z drugiej strony konstrukcje takie są nieomal w pełni zamrożone. Z rzadka zdarza się zmiana formy centrum takiego wypowiedzenia, i to zazwyczaj połączona z niesamodzielnym wystąpieniem, por. (6.1d). Jednak przypadki takie są niezmiernie rzadkie w porównaniu z liczbą wystąpień samodzielnych. Czy to już znaczy, że to frazeologizm?

Jednak stopień zamrożenia przysłów i frazeologizmów jest w literaturze lingwistycznej dyskutowany, por. (Bąba, 1971; Buttler, 1968; Krzyżanowska, 2017; Nawrocka-Żarnecka, 2015). Tak więc wspomniane przykłady nie pomagają w rozstrzygnięciu, czy mamy do czynienia z powiedzeniem czy frazeologizmem.

- (6.1) a. *Fortuna kołem się toczy.*
Kto rano wstaje, temu Pan Bóg daje.
Jeśli nie potrafisz, nie pchaj się na afisz.
- b. *Że jednak fortuna kołem się toczy, po kilku latach interesy poszły lepiej, mąż powrócił, a pani Rehn w 1990 r. jako pierwsza kobieta w Europie objęła urząd ministra obrony Finlandii.* (NKJP)
- c. [...] *ojczulek zawsze powtarza, kto rano wstaje, temu pan Bóg daje ... nie to, co te biurowe leszcze...* (Internet)

¹ Także dział językoznawstwa zajmujący się ich badaniem.

² Zajmuje się nimi odrębny dział językoznawstwa – *paremiologia*.

- d. Dla większości, tak jak i dla mojej rodziny, „fortuna kołem się toczyła”. (Internet)
- Po prostu, jeśli nie potrafi, niech nie pcha się na afisz. (Internet)
- Pcha się na afisz, choć nie potrafi. (Internet)
- Jak gówniarz nie potrafi, to niech nie pcha się na afisz. (Internet)

Właściwe frazeologizmy dzielimy na dwie grupy:

- I. Frazeologizmy zamknięte, nie otwierające żadnych pozycji. Ich zakres zmienności ogranicza się do cech morfoskładniowych składających się na nie członów.
 - II. Frazeologizmy otwarte, otwierające przynajmniej jedną pozycję, której komponenty tworzy duża grupa wyrazów, ograniczona wyłącznie semantycznie, której nie reprezentuje się za pomocą listy lematów.
- Pajdzińska (2001) stosuje analogiczny podział, używając odpowiednio określeń *asyntagmatyczne* i *syntagmatyczne*.

Większość frazeologizmów zamkniętych stanowią konstrukcje nominalne (*biały kruk*, *strzał w dziesiątkę*, *zamki na lodzie*), jednak istnieją też czasownikowe (*mucha nie siada*). Jeszcze rzadsze są frazeologizmy przysłówkowe, ze względu na brak fraz przysłówkowych to tylko frazy typu przyimek poprzedzający przysłówek (*na różowo*)³. Niestety, zamkniętych frazeologizmów przymiotnikowych nie udało się znaleźć.

W *Walentym* reprezentujące frazeologizmy schematy muszą zawierać przynajmniej jeden podrzędnik zleksykalizowany, wprowadzany przez typ frazy *lex* (podrzędnik o standardowej strukturze) lub *fixed* (podrzędnik o niestandardowej strukturze), por. (Hajnicz *et al.*, 2016; Hajnicz i Andrejewicz, 2014; Hajnicz, 2022, cz. III). Jako że mamy do czynienia ze słownikiem walencyjnym, warunkiem umieszczenia w nim frazeologizmu jest fakt otwierania przezeń niezleksykalizowanych pozycji. Za takowy uważany jest w szczególności obowiązkowy niezleksykalizowany podrzędnik frazy zleksykalizowanej, przede wszystkim posesywny. Oznacza to, że w *Walentym* zajmujemy się jedynie frazeologizmami z grupy II. Tak więc granica między przysłowiami a frazeologizmami jest z naszego punktu widzenia nieistotna.

Z drugiej strony ignorowane jest ograniczenie na zmienność morfoskładniową centrum frazeologizmu⁴. I nie chodzi o przypadki, w których takie ograniczenia narzuca zleksykalizowany podmiot; z tym poradzi sobie analizator składniowy (Patejuk i Przepiórkowski, 2017; Woliński, 2019), tylko o frazeologizmy typu *komuś w to grać*, por. (6.2a), w którym centrum cza-

³ W słownikach, w tym w *Słownosieci*, notowane są jako przysłówki frazy przyimkowe o centrum przymiotnikowym (*od nowa*; *Świga* w ogóle nie akceptuje takich konstrukcji) czy rzeczownikowym (*na bank*, *od czapy*; *Świga* uznaje takie konstrukcje za przyimkowo-nominalne).

⁴ Język opisu składni *Walentego* nie przewiduje ograniczeń na centra reprezentowanych konstrukcji, a jedynie na same wymagania.

sownikowe może mieć jedynie postać rozkaznika⁵. Użycie innych form czasownika jest niepoprawne (a przynajmniej wykracza poza frazeologizm), por. (6.2b). Językiem do reprezentacji takich ograniczeń jest *Multiflex* (Savary, 2009), w którym utworzony został „Słownik elektroniczny jednostek frazeologicznych” (Czerepowicka, 2014) za pomocą narzędzia *Topostaw* (Sikora, 2011).

- (6.2) a. *A Antkowi w to graj.* (Internet)
Globalnym terrorystom w to graj, świat jakby się zmówił by im drogę mościć. (Internet)
 - *Wiem, wiem, tobie tylko w to graj!* (Internet)
- b. **A Antkowi w to grał(a).*
- c. !*A Antek w to gra.*

Dokładna struktura podrzędników zleksykalizowanych została opisana we wspomnianych powyżej pracach.

W *Walentym* reprezentowane są liczne frazeologizmy – ok. 18% schematów zawiera podrzędniki zleksykalizowane.

Cechą charakterystyczną frazeologizmów jest to, że ich znaczenie jest niekompozycyjne, czyli odbiega od znaczenia składających się nań wyrazów. Z semantycznego punktu widzenia wyróżniamy dwa rodzaje podrzędników zleksykalizowanych:

1. Podrzędniki determinujące znaczenie czasownika, zazwyczaj różne od jego znaczeń standardowych.
2. Podrzędniki charakterystyczne dla danego czasownika, których znaczenie jest zazwyczaj determinowane przez czasownik i odbiega od standardowych znaczeń centrum frazy.

Oczywiście zarówno kwestia, jakie wyrażenia należy uznać za frazeologizmy, jak i granica pomiędzy powyższymi dwoma grupami, są niedoprecyzowane i do pewnego stopnia subiektywne, i zawsze znajdą się przypadki kontrowersyjne.

6.1. Podrzędniki nie zmieniające znaczenia czasownika

Zacznijmy od prostszego przypadku 2. W *Walentym* jest uwzględnionych wiele frazeologizmów, w których to podrzędnik, a nie cała konstrukcja, uległ leksykalizacji. Bardzo często jest to podrzędnik w ogólnym wypadku luźny, nie uwzględniany w schematach ogólnych. Warunkiem uwzględnienia takiego podrzędnika jest jego powiązanie z konkretnym czasownikiem lub jednolita

⁵ Wersji z bezokolicznikiem nie znaleziono.

blednać-2			
Rama:	pewna [24332]		
Rola:	Manner	Condition	Theme, Background
Preferencje selekcyjne:	emocja-1	skóra-3	istota ludzka-1
		twarz-1	

blednać („impert):			
Schemat:	pewny [2371]		
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(dat)	xp(locat)
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(dat)	xp(locat)

Schemat: pewny [30582]			
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(dat)	xp(caus)
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(dat)	xp(caus)

Schemat: pewny [50115]			
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(dat)	xp(caus)
			lex(compar(jak),lex(np(nom),sg_XOR(chusta',papier',płótno',ściana',natri'))

Rysunek 6.1: Rama zawierająca wymaganie zleksykalizowane czasownika BLEDNAĆ

semantycznie ich grupą⁶. Co prawda frazeologowie traktowali tę regułę dość luźno, i na przykład uwzględnili frazeologizm *krzyczeć jak opętany*, mimo że dotyczy to także takich czasowników, jak BIEGAĆ, SKAKAĆ, MIOTAĆ SIĘ, ŚMIAĆ SIĘ, POTRZAŚAĆ itd. Na poziomie semantycznym dobór frazeologizmów przyjmowany jest z dobrodziejstwem inwentarza (nie usuwaliśmy tego, co ogólnie miało sens).

Najczęściej spotykane frazeologizmy tego typu stanowią konstrukcje porównawcze reprezentowane w *Walentym* jako typ frazy *compar*, i w większości wypadków realizują one rolę *Manner*. Występowanie takich frazeologizmów powoduje, że w standardowej ramie uwzględniony został argument semantyczny (typowy) z taką rolą, i podpięte podeń zostały wystąpienia pasujących fraz we wszystkich adekwatnych schematach (por. Rys. 6.1 dla czasownika BLEDNAĆ). Do tej samej ramy przypinamy także zwykłe, niezleksykalizowane schematy.

Oczywiście, ten sam argument może być realizowany przez wiele fraz zleksykalizowanych. Na przykład dla czasownika KŁAĆ argument o roli *Manner* może być realizowany za pomocą fraz *jak szewc*, *na czym świat stoi*, *w żywy kamień*, i wszystkie one znaczą mniej więcej to samo: strasznie.

W sytuacji, gdy do danego argumentu podpięte są wyłącznie frazy zleksykalizowane, nie przypisujemy im preferencji selekcyjnych. Wynika to z faktu, że w większości wypadków standardowe znaczenia wyrazów nie mają związku ze znaczeniem frazeologizmu. Na przykład znaczenia wyrazów CHUSTA, PAPIER, PŁÓTNO, ŚCIANA nie mają żadnego związku z *blednięciem*; powstanie tych związku frazeologicznych bierze się z ich utrwalonego, przynajmniej historycznie, koloru białego. Podobnie żadne znaczenie wyrazu KAMIEŃ nie

⁶ Tego typu frazeologizmy przestały być w pewnym momencie wprowadzane do *Walentego*, przede wszystkim ze względu na ich ogromną liczbę, stąd brak konsekwencji w tym aspekcie w słowniku.

Rysunek 6.2: Rama zawierająca argument podpięty do podrzędników zleksykalizowanych oraz niezleksykalizowanych czasownika WITAĆ

wiąże się z klęciem⁷. Tak naprawdę są to frazy „typowe” dla danego predykatu, i dlatego w schematach niezleksykalizowanych zazwyczaj nie są uwzględniane, gdyż zostały uznane za luźne.

Zdarzają się jednak sytuacje, w których ten sam argument realizowany jest zarówno przez frazy standardowe, jak i zleksykalizowane. Na poziomie składniowym mogą one wypełniać tę samą pozycję (ze względu na zjawisko koordynacji). Na przykład czasowniki WITAĆ, PRZYJMOWAĆ etc. wiążą się ze sfraczeologizowanym sposobem (*Manner*) z *otwartymi ramionami*. Fraza ta może się koordynować ze standardowymi frazami opisującymi sposób wykonania akcji xp(mod), por. zdanie (6.3). Jako że obie realizują rolę *Manner*, są podpinane pod ten sam argument. W takim wypadku niezbędne było uwzględnienie preferencji selekcyjnych dla argumentu *Manner*.

- (6.3) [...] przyjmujemy ich *radośnie* i z *otwartymi ramionami*. (NKJP)
Jeden z nich wita zmotoryzowanych turystów z *uśmiechem na ustach*
i z *otwartymi ramionami*. (NKJP)

Zauważmy, że czasownik WITAĆ posiada jeszcze schemat ze standardowym xp(mod) oraz kolejny ze zleksykalizowaną realizacją sposobu, *w lansa-dach*. Wszystkie one powinny zostać podpięte do tej samej ramy, por. Rys. 6.2. Zwróćmy tu uwagę na fakt, że choć schemat reprezentujący *witać w lansa-dach* został oceniony jako *archaiczny*, sama rama ma ocenę *pewna*, gdyż jedynie sposób wyrażania jednego argumentu jest archaiczny. Nie jest to wystarczającym powodem do tworzenia odrębnego, archaicznego znaczenia czasownika.

⁷ Można co prawda uznać, że pasuje tu zwykle znaczenie wyrazu SZEWC, jednak nie pomoże to w żaden sposób w interpretacji całkowicie skonwencjonalizowanego znaczenia frazeologizmu.

Oczywiście takie frazy zleksykalizowane mogą pełnić różne role, nie tylko *Manner*, choć w praktyce jest on najbardziej zleksykalizowanym argumentem, np. LUBIĆ (jak nikt/nic na świecie, nade wszystko, pasjami), por. rama z Rys. 3.17 s. 106 czy CHLAPAĆ (JEZOREM) (na prawo i lewo), por Rys. 6.9 s. 235. Dość wątpliwym przykładem leksykalizacji argumentu innego niż *Manner* jest chorować psychicznie/umysłowo, w którym *psychicznie/umysłowo*, podobnie jak *na grupę*, jest *Attributem* chorowania⁸.

6.2. Podrzędniki wpływające na znaczenie czasownika

Z punktu widzenia struktury semantycznej warstwy słownika znacznie ważniejsze są przypadki, w których wystąpienie podrzędnika zleksykalizowanego nie tyle formuje dodatkowy, typowy argument, ile determinuje znaczenie całej konstrukcji i nie daje się połączyć z żadnym standardowym znaczeniem czasownika. Znaczenie takich konstrukcji jak *bić pokłony*, *chwytac za serce*, *ciągnąc zyski*, *dawać ciała* niewiele ma wspólnego z którymkolwiek ze znaczeń czasowników BIĆ, CHWYTAĆ, CIĄGNAĆ, DAWAĆ. Przy tym nie jest istotne, czy znaczenie podrzędnika zleksykalizowanego jest tu standardowe (*pokłony*, *zyski*) czy nie.

Najważniejszą własnością takich konstrukcji jest to, że wspomniane podrzędniki zleksykalizowane z semantycznego punktu widzenia nie wskazują żadnego uczestnika sytuacji czy jej okoliczności, tylko część predykatu charakteryzującego tę sytuację. Predykaty takie nazywamy *wieloczłonowymi*, gdyż omawiane podrzędniki stanowią na poziomie semantycznym część lematu. Bardzo często są one synonimiczne z innymi „zwykłymi” czasownikami, np. *bić pokłony*—KŁANIAĆ SIĘ, *chwytac za serce*—WZRUSZAĆ.

W rezultacie, takim frazeologizmom są przypisane lematy wieloczłonowe, w które uwikłany jest zarówno lemat hasła, jak i człony⁹. Tak więc nie istnieje argument semantyczny stanowiący realizację danej pozycji składniowej, tylko jest ona interpretowana jako człon lematu¹⁰. Jako przykład rozważmy ramę frazeologizmu *chwytac za serce* przedstawioną na Rysunku 6.3. Zauważmy, że fraza zleksykalizowana stanowiąca część lematu ($\text{lex}(\text{prepn}(\text{za}, \text{acc}), _ , \text{'serce'}, \text{natr})$) jest wyświetlana na białym tle w obu adekwatnych schematach, co zaznacza taką właśnie jej funkcję, i nie jest jej przyporządkowany

⁸ Tak naprawdę nie jest to frazeologizm, a leksykalizacja podrzędnika wynika z faktu, że są to jedyne możliwe realizacje frazy przysłówkowej.

⁹ Zgodnie z ich charakterystyką morfoskładniową zapisaną na poziomie składniowym w sposób właściwy dla języka zapisu fraz typu *lex* i *fixed*, por. (Hajnicz, 2022, cz. III, rozdz. 13 i 14).

¹⁰ Technicznie rzecz ujmując, mamy do czynienia z czymś w rodzaju „pseudoargumentu” posiadającego „pseudorolę” oznaczaną jako *Lemma*. Jest to jednak jedynie sposób reprezentacji, bez wpływu na interpretację ramy.

chwycić za serce-1, chwycić za duszę-A, chwycić za gardło-B			
Rama:	metaforyczna [71305] Lemma		
Rola:	Stimulus, Background	Experiencer	Stimulus, Foreground
Preferencje selekcyjne:	CZEMU	LUdzie	CECHA
			CZYNNOSĆ

chwycić („imperj):			
Schemat:	pewny [50151]		
Funkcja:	subj	obj	
	np(str)	np(str)	lex(preprnp(za,acc)_(OR("dusza";"gardlo";"serce"),nat)
Typy fraz:		npc(inst,int)	
		npc(inst,ze)	

chwycić („imperj):			
Schemat:	pewny [50150]		
Funkcja:	subj	obj	
	np(str)	np(str)	lex(preprnp(za,acc)_(OR("dusza";"serce"),nat)
Typy fraz:	npc(str,int)		
	npc(str,ze)		

336346	– Najbardziej za serce chwyci, to co polskie i tradycyjne, czyli Mazowsze i chłopięce chóry.	pełny NKJP (1800M segmentów)
336364	Kolory, jakie powstawały tuż przed pojawieniem się skórcia, chwyciły mnie za duszę w sposób, do jakiego nie byłyby zdolne emanacje ciepła w Podmroku.	literatura inna
336347	Chwyciła za serce ludzka dobroć i to, jak wiele wiadomości z ciepłymi słowami otrzymaliśmy.	własny
336348	Chwyciła za serce to, jak wiele wiadomości z ciepłymi słowami otrzymaliśmy.	własny
336349	Najbardziej chwyciła za serce odwaga dziewczyny i to, że nie wytrzymała i go zostawiła.	własny
336350	Najbardziej chwyciła za serce to, że dziewczyna nie wytrzymała i go zostawiła.	własny
336351	Najbardziej ze wszystkiego za serce chwyciła nas to, że są ze sobą pomimo wszystko!	własny
336352	Ta dziewczyna chwyciła mnie za serce swoją bezradnością i tym, jaka jest piękna.	własny

Rysunek 6.3: Rama powiązana z jednostką leksykalną o kilku lematach wielocłonowych, np. *chwycić za serce*

żaden argument w ramie (za to pojawia się pole Lemma w górnej linii tabeli ramy stanowiącej jej ogólną charakterystykę).

Ze względu na różnice składniowe dotyczące pozycji niezleksykalizowanych, ten sam lemat wielocłonowy może być realizowany w kilku schematach, które podpinamy do tej samej ramy. Ma to miejsce dla wspomnianego powyżej frazeologizmu *chwycić za serce* (Rys. 6.3).

Z drugiej strony, jedna rama składniowa może reprezentować kilka frazeologizmów. Taka sytuacja pojawia się w szczególności wówczas, gdy podrzędnik zleksykalizowany posiada kilka alternatywnych lematów. Ma to na przykład miejsce w wypadku frazeologizmu *wywinąć kozła, orła*, czyli PRZEWRÓCIĆ SIĘ, por. Rys. 6.4. Zwróćmy uwagę, że tylko jeden z tych lematów *wywinąć orła* jest reprezentowany w *Słownosieci*, pozostałe są nowoutworzone (patrz punkt 3.1.1). Tak jak w przypadku ogólnym, dla nowotworzonych jednostek numer znaczenia ze *Słownosieci* zastępowany jest dużą literą. Analogiczna sytuacja ma miejsce w prezentowanym powyżej frazeologizmie *chwycić za serce, duszę, gardło*.

Pewne różnice (np. dotyczące liczby czy modyfikacji) powodują, że takie frazeologizmy nie mogły zostać zapisane w jednym schemacie. Na przykład dla czasownika DOKONAĆ mamy jeden schemat dla *dokonać życia, żywota* oraz drugi dla *dokonać swoich dni*: różnią się one zarówno liczbą, jak i obowiązkowością modyfikacji (nie można **dokonać dni/dnia*), por. Rys. 6.5.

wywinąć orła-1, wywinąć koziołka-A,
wywinąć kozia-A

Rama:	potoczna [54803] Lemma
Rola:	Theme
Preferencje selekcyjne:	ISTOTY

Schemat:	pewny [50163]	
Funkcja:	subj	obj
Typy fraz:	np(str)	lex(np(str),_XOR('koziol','koziotek','orzel'),atr({adjp(agr)}))

Rysunek 6.4: Rama powiązana z jednostkami leksykalnymi o lematach wielocłonowych *wywinąć orła/kozła/koziotka*

dokonać zycia-1, dokonać żywota-1, dokonać swoich dni-A

Rama:	pewna [80040] Lemma
Rola:	Location Theme
Preferencje selekcyjne:	MIEJSCE ISTOTY

dokonać (_,perf):

Schemat:	pewny [50534]	
Funkcja:	subj	obj
Typy fraz:	np(str)	lex(np(gen),sg,XOR('zycie','zywot'),atr({adjp(agr)})) xp(locat)

Schemat:	pewny [49955]	
Funkcja:	subj	obj
Typy fraz:	np(str)	lex(np(gen),pl,'dzień',ratri({lex(adjp(agr),agr,agr,pos,'swój',natr)})) xp(locat)

Rysunek 6.5: Rama powiązana z dwiema jednostkami leksykalnymi o lemacie wielocłonowym *dokonać żywota / swoich dni*

Lemat może zawierać więcej niż jeden człon odpowiadający podrzędnikom zleksykalizowanym (zazwyczaj nie więcej niż dwa). Dla przykładu rozważmy frazeologizm *budować zamki na lodzie* czyli *planować coś niewykonalnego, marzyć o tym*, por. Rys. 6.6. Istnieje oczywiście możliwość, że jednym z dwóch zleksykalizowanych elementów jest podmiot, np. *kręw uderza do głowy/twarzy*, co oznacza nagle emocje uwidaczniające się rumieńcem (Rys. 6.7). Zwróćmy uwagę na odrębny semantycznie *uderzać do głowy* (o władzy, sławie itp.), powiązany semantycznie z *woda sodowa uderza do głowy* (Rys. 6.8). Zauważmy jeszcze, że te dwie ramy są niemalże identyczne.

Jak już wspominaliśmy w punkcie 3.3 s. 92, pojedyncze hasło nie może mieć dwóch różnych identycznych ram, czyli mających identyczne argumenty. Nie dotyczy to jednak ram frazeologicznych o różnych lematkach: lematki jednostek wielocłonowych funkcjonują jako odrębne pojęcia i mogą dalece różnić się tak od znaczeń właściwego predykatu, jak i między sobą.

budowa zamków na lodzie-A, budowa zamków na piasku-A, budować zamki na piasku-A, budować zamki na lodzie-A

Rama:	metaforyczna [69392]	Lemma
Rola:	Initiator	
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	

budować (...imperf):

Schemat:	pewny [20022]	
Funkcja:	subj	obj
Typy fraz:	np(str)	lex(np(str), pl, 'zamek', natr)
		lex(preprnp(na, loc), sg, XOR('łód', 'piasek'), natr)

Rysunek 6.6: Rama powiązana z kilkoma jednostkami o lemacie wieloczłonowym *budować zamki na lodzie*

krew uderza do głowy-A, krew uderza do mózgu-A, krew uderza do twarzy-A

Rama:	metaforyczna [157769]	Lemma
Rola:	Condition	Theme
Preferencje selekcyjne:	SYTUACJA	istota ludzka-1
	substancja chemiczna-1	

uderzać (...imperf):

Schemat:	pewny [72386]	
Funkcja:	subj	
Typy fraz:	lex(np(str), sg, 'krew', atr((adjp(agr))))	np(dat)
		xp(caus)
		lex(xp(adj[preprnp(do, gen)]), ..., XOR('głowa', 'twarz'), atr((adjp(agr))))

Schemat:	pewny [50189]	
Funkcja:	subj	
Typy fraz:	lex(np(str), sg, 'krew', atr((adjp(agr))))	np(dat)
		lex(xp(adj[preprnp(do, gen)]), sg, 'mózg', natr)

Rysunek 6.7: Rama powiązana z jednostkami leksykalnymi o podmiocie będącym członem lematu *krew uderza do głowy*

uderzać do głowy-B, sodówka uderza do głowy-A, sodowa woda uderza do głowy-A

Rama:	metaforyczna [157683]	Lemma
Rola:	Condition	Theme
Preferencje selekcyjne:	CZEMU	LUDZIE

uderzać (...imperf):

Schemat:	pewny [72387]	
Funkcja:	subj	
Typy fraz:	lex(np(str), sg, 'woda', natr1((lex(adjp(agr), agr, agr_pos, 'sodowy', natr))))	np(dat)
		xp(caus)
		lex(xp(adj[preprnp(do, gen)]), ..., 'głowa', atr((adjp(agr))))

Schemat:	pewny [27563]	
Funkcja:	subj	
Typy fraz:	np(str)	np(dat)
		lex(xp(adj[preprnp(do, gen)]), ..., 'głowa', atr((adjp(agr))))

Schemat:	pewny [72389]	
Funkcja:	subj	
Typy fraz:	lex(np(str), sg, 'sodówka', natr)	np(dat)
		xp(caus)
		lex(xp(adj[preprnp(do, gen)]), ..., 'głowa', atr((adjp(agr))))

Identyfikator:	Przykład:	Źródło:	Ocena:
446737	[...] koledzy mówią, że woda sodowa nie uderza mi z byle powodu do głowy.	pewny NKJP (1800M segmentów)	dobry
446038	Konstancji już woda sodowa uderza do głowy od sławy.	własny	dobry
445478	Władza uderza człowiekowi do głowy, dlatego mówi się, że polityka jest brudna i nie ma tu miejsca na skrupuły.	pewny NKJP (1800M segmentów)	dobry
446033	Są ludzie, którym po prostu uderza do głowy woda sodowa i wygadują różne rzeczy.	pewny NKJP (1800M segmentów)	dobry

Rysunek 6.8: Rama powiązana z jednostkami leksykalnymi o podmiocie będącym członem lematu *krew uderza do głowy*

6.3. Sytuacje pośrednie

Istnieją sytuacje, w których mamy do czynienia z być może nietypowym, pobocznym, ale jednak samodzielnym znaczeniem czasownika, w którym jednak podrzędnik zleksykalizowany nie stanowi argumentu w sensie semantycznym; w szczególności trudno mu przypisać rolę semantyczną. Typowym przykładem takiego frazeologizmu jest *chlapać językiem, jęzorem, ozorem*. Pominięcie podrzędnika *językiem, jęzorem, ozorem* nie zmienia znaczenia czasownika i tylko nieznacznie wpływa na znaczenie całego wypowiedzenia, por. (6.4). Jednak trudno uznać *jęzor* za *Instrument* czy *Manner chłapania*, to jest konstrukcja „lematotwórcza”.

- (6.4) *Harremu nie przyjdzie do głowy chlapać jęzorem na prawo i lewo o naszej rozmowie.* (Internet)
Harremu nie przyjdzie do głowy chlapać na prawo i lewo o naszej rozmowie. (parafraza)

Takie konstrukcje reprezentuje pojedyncza rama, do której podłączone są zarówno schematy niefrazeologiczne (dla których nie przewidziano w *Słowski* potocznego znaczenia tego czasownika, tylko jednostki wieloczłonowe), jak i frazeologiczne (pochodzące ze *Słowski*), por. Rys. 6.9. Jak widać, do ramy podłączone są liczne schematy zarówno frazeologiczne, jak i nie (dokładnie dwa komplety schematów). Zwróćmy ponadto uwagę na zleksykalizowany *Manner – na lewo i prawo*. Nie ma niezleksykalizowanych realizacji tej roli, stąd brak preferencji selekcyjnych. Z drugiej strony mamy zleksykalizowany *Theme – co ślina na język przyniesie*, wraz z wieloma niezleksykalizowanymi użyciami tego argumentu.

Zauważmy też, że frazy np(dat) nie zostały podpięte do ramy. Chociaż *Recipient* jest typowym uczestnikiem sytuacji dla czasowników mówienia, jednak w wypadku CHLAPAC jest nieokreślony, rozproszony (zupełnie inaczej niż dla CHLAPNAĆ, WYCHLAPAC).

Pojawiają się też sytuacje, w których występuje zarówno jednostka o lemacie wieloczłonowym bez *się*, np. *chmurzyć czoło* (6.5a), jak i jednostka o lemacie czasownikowym z *się* morfologicznym *chmurzyć się* (6.5b) (*Słowski* uznała je za synonimy). W takim wypadku też dysponujemy jedną ramą, por. Rys. 6.10. Co gorsza, istnieje też wersja ze zleksykalizowanym podmiotem i z *się* w lemacie *czoło chmurzy się komuś* (6.5c), i jednostka *czoło chmurzy się* musi być dopięta do tej samej ramy. Zauważmy, że w wypadku lematów wieloczłonowych zawierających zleksykalizowany podmiot, lemat tworzony jest w czasie teraźniejszym (*czoło chmurzy się*), gdyż bezokolicznik brzmi nienaturalnie (*czoło chmurzyć się*), a chcielibyśmy uniknąć dalszej multiplikacji lematów. Jest tak nawet wówczas, gdy kanoniczna forma frazeologizmu jest w czasie przeszłym.

- (6.5) a. *Coraz też częściej troska o przyszłość księstwa chmurzyła mu czoło.* (NKJP)

chlapać-0, chlapać jezorem-1, chlapać językiem-1, chlapać ozorem-1			
Rama:	potoczna [00844]	Lemma	
Stole:	rolator	Theme	Manner
Preferencje sarkistyczne:	istota ludzka-1	ALL	

chlapać („imperf.)			
Schemat:	potoczny [00340]		
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	pp(01)	pp(mf(0),loc)	lex(pp(mf(0),sg,XOR[jezor','język','ozor'],'nar))
		pp(mf(0),loc,pl)	
		pp(mf(0),loc,2s)	

Schemat: potoczny [000]			
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	pp(04)	pp(04)	pp(mf(0),loc)
			pp(mf(0),loc,pl)
			pp(mf(0),loc,pl,3s)
			pp(mf(0),loc,2s)

Schemat: pewny [47450]			
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	pp(04)	lex(pp(mf(0),af,XOR[przymiec','przymoc','nastob](lex(mf(0),sg,'świat,nar)))+(lex(pp(04),'nar','on','ty','wy','nam'))+(lex(pp(04),sg,'or,nar'))+(lex(pp(mf(0),loc,2s),'język,nar)))	

Schemat: potoczny [172]			
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	pp(04)	pp(04)	pp(04)

Schemat: potoczny [20312]			
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	pp(04)	pp(04)	lex(pp(mf(0),sg,XOR[jezor','język','ozor'],'nar))

Schemat: potoczny [21824]			
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	pp(04)	lex(pp(mf(0),sg,XOR[jezor','język','ozor'],'nar)) + lex(pp(04),loc,3s,pl,2s)	

Schemat: potoczny [20311]			
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	pp(04)	pp(04)	lex(pp(mf(0),sg,XOR[jezor','język','ozor'],'nar))

Schemat: potoczny [173]			
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	pp(04)	pp(04)	pp(04)

Schemat: pewny [0]			
Funkcja:	subj	obj	
Typy fraz:	pp(04)	pp(04)	pp(04)

Rysunek 6.9: Rama powiązana z jednostkami leksykalnymi o lematach standardowych i wieloczłonowych CHLAPAĆ językiem / jęzorem / ozorem

Przebiegły Wąż [...] chmurzył swą groźną twarz pod wpływem nurtujących go wspomnień. (literatura inna)

- b. *Ewka zaczęła się nawet chmurzyć z tego powodu [...]* (NKJP)
 c. *Za każdym razem na widok syna twarz mu się chmurzyła.* (Walenty)

W *Słownosieci* istnieją lematy wieloczłonowe, np. *chorować psychicznie*, *cofać się rakiem*, *czerwienić się jak burak*, które ewidentnie nie powinny być za takowe uznane, gdyż podrzędniki w sposób oczywisty pełnią odrębną rolę w sytuacji (tu: *Manner*). Jedynie *chorować psychicznie/umysłowo*, co oznacza *chorować na choroby psychiczne* czy *umysłowe* (*nerwicę*, *cyklofrenię*, *chorobę Alzheimera*, *debilizm*, podobnie jak *na grypę* jest *Attributem* chorowania. Dopasowanie do któregoś z podrzędników konstrukcji niezleksykalizowanych jest ważnym testem na to, że mamy do czynienia z argumentem, np. *rakiem – tyłem, jak burak – bardzo mocno*.

W niektórych wypadkach rozwiązanie wcale nie jest takie oczywiste. W *chować pod korcem*, *ciążyć kamieniem* podrzędniki *pod korcem*, *kamieniem* można uznać za składniki lematu, lecz można im też przypisać rolę *Manner*. W obu wypadkach odpowiednie lematy znajdują się w *Słownosieci*, lecz nie to powinno być rozstrzygające. W tym wypadku *pod korcem* zdaje się częścią lematu, bo realizacji niezleksykalizowane oznaczają faktyczne miejsce ukrycia. Lecz czy *w ukryciu* (nie ma schematu frazeologicznego) faktycznie wskazuje na jakieś miejsce? Natomiast *kamieniem* oznacza *ogromnie*, więc wydaje się realizacją *Manner*. Granica jest tu cienka i rozstrzygnięcie tego dylematu jest kwestią indywidualną.

Rysunek 6.10: Rama powiązana z jednostkami o lematach *chmurzyć czoło / się*

Innym testem może tu być kwestia pomijalności podrzędnika zleksykali-zowanego. Rozważmy dla przykładu frazeologizm *uderzać w konkury*. Zazwy-czaj współwystępuje z konstrukcją *do kogoś*, por. (6.6a), jej brak ma charak-ter eliptyczny (6.6b). Frazeologizm ten funkcjonuje także (i jest uwzględniony w *SłowoSieci*) w postaci *uderzać do panny/dziewczyny*, por. (6.6c). Jednak *panna, dziewczyna* mogą być zastąpione przez dowolną konkretną osobę, por. (6.6d). Z tego względu w *Walentym* odstąpiliśmy od uznania leksykalizacji *do panny, dziewczyny*, i są one obejmowane przez standardowe wymaga-nie **prepnp(do, gen)**; natomiast *w konkury* to część lematu, por. Rys. 6.11. Zauważmy, że *uderzać w konkury* uznane zostało (jedynie na poziomie se-mantycznym) za *archaiczne*, zaś *UDERZAĆ do kogoś* – za *potoczne*, stąd dwie odrębne ramy. Dodatkowe uzasadnienie dla rozdzielenia tych ram stanowią preferencje selekcyjne: *uderzać w konkury* może tylko *mężczyzna do kobiety*, zaś we współczesnym potocznym użyciu *ktokolwiek do kogokolwiek* (6.6e).

- (6.6) a. *Właśnie uderzał w konkury do Kaliksty Ćwiklińskiej, [...]* (NKJP)
Pan Jerzy uderzał w konkury do panny Anny. (Internet)
- b. *[...] gdy kawaler uderzał w konkury, to rodzina panny pytała, ile razy siedział w Cytadeli.* (NKJP)
- c. *Gebo jako kawaler cały czas uderzał do panny, ale zaloty przerwała aura.* (Internet)
- d. *Podobno nawet uderzał do niej wasz prezydent [...]* (NKJP)
- e. *Chodzi o to aby teraz nikt się różnym umizgom nie dziwował, bo Jasio chce mieć spokój gdy uderza do Stasia.* (NKJP)
Nie wyobrażam sobie, żeby uderzać do faceta wiedząc, że ma dziewczynę. (Internet)
To była ta sama dziewczyna, która wczoraj uderzała do mojego ku-ryna. (Internet)

uderzać w konkury-1, uderzać w koperczaki-1

Rama:	archaiczna [157695]	
	Lemma	
Rola:	Initiator	Recipient
Preferencje selekcyjne:	mężczyzna-1	kobieta-1

uderzać („imperf):

Schemat:	pewny [27566]		
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	prepn(do.gen)	lex(prepn(w.acc),pl.XOR('konkury','koperczak'),natr)

Rysunek 6.11: Rama powiązana z jednostkami leksykalnymi o lemacie UDERZAĆ (*w konkury*)

Trzeba też pamiętać, że ta sama konstrukcja frazeologiczna może mieć dwie interpretacje o różnym stopniu zamrożenia. Jako przykład weźmy *bić na alarm*. Historycznie *bić na alarm*, *trwogę* (*w bębny*, *w dzwony*) znaczyło budzić ludzi do działania (walki z wrogiem, gaszenia pożarów) dźwiękiem bębnow czy dzwonów. Przy takiej interpretacji *w bębny*, *w dzwony* to *Instrument*, zaś *alarm*, *trwoga* to *Condition*. W dzisiejszym znaczeniu jest to jednak synonim ALARMOWAĆ, nie wiąże się z wydawaniem żadnych dźwięków, więc jest to odrębne znaczenie o trzech aż lematach *bić na alarm*, *bić na alarm w dzwony* i *bić w dzwony*. Wszystkie te wersje (i lematy) są potrzebne, bo w przeciwnym razie nie byłibyśmy w stanie reprezentować odpowiednich wypowiedzi, por. (6.7).

- (6.7) a. *Na całym świecie specjaliści biją na alarm, żeby się szczepić, [...]* (NKJP)
- b. *Nie możemy jednak od razu bić w dzwony na alarm, że czeka nas apokalipsa.* (Internet)
- [...] *Nie ma powodów, by bić w dzwony na alarm z powodu sytuacji finansowej sądeckich spółek komunalnych, [...]* (NKJP)
- c. [...] *drudzy niestrudzenie łapią pijanych i biją w dzwony, że z roku na rok złapanych na draństwie jest coraz więcej.* (NKJP)

Istnieją też frazeologizmy posiadające przynajmniej dwa podrzędniki zleksykalizowane, z których jedno są częścią lematu, a inne są semantycznymi argumentami, np. chlapać językiem na prawo i lewo, por. Rys. 6.9.

6.4. Notowanie części *sobie* lematów czasownikowych

W słownikach wyrażenia typu ODBIJAĆ SOBIE, UŚWIADAMIAĆ SOBIE, WYOBRAZAĆ SOBIE nie są uważane za frazeologiczne; stanowią „zwykłe” lematy wieloczłonowe, tak jak te zawierające częśćkę *się*, por. punkt 1.1.4.1 s. 19. Jednak na poziomie składniowym *Walentego* takie lematy nie są brane

odbijać sobie-A				odbijać („imperf):			
Rama:	pewna [158666] Lemma			Schemat:	pewny [19387]		
Rola:	Manner	Theme	Initiator	Funkcja:	subj	obj	
Preferencje selekcyjne:	DOBRA	SYTUACJA	PODMIOTY	Typy fraz:	np(str)	np(str)	prepnp(na_loc)
		SYTUACJA	niedobór-1			ncp(str.ze)	lex(np(dat),_,'siebie',natr)
			strata-1				

Identyfikator:	Przykład:	Źródło:
203889	Odbijali sobie na nas straty na giełdzie i to, że przez rok nie mogli inwestować w Polsce.	własny
203891	Potem odbijał sobie wszystko na pacjentach, biorąc lapówki.	pełny NKJP (1800M segmentów)

Rysunek 6.12: Rama czasownika z *sobie* w lemacie

pod uwagę, tylko notujemy wystąpienie cząstki *sobie* za pomocą mechanizmów stosowanych do reprezentacji frazeologii, por. (Hajnicz, 2022), punkt 13.8. Tak więc cząstka ta została uznana z standardowy zleksykalizowany przypadek celownikowej frazy nominalnej o lemacie 'siebie'.

Z punktu widzenia semantyki (oraz leksykografii) człon ten jest zawsze cząstką lematu – gdyby tak nie było, nie miałyby sensu w ogóle tworzyć schematu frazeologicznego¹¹.

Pokażemy to na przykładzie czasownika ODBIJAĆ z ramą wraz odpowiadającym jej schematem i przykładami pokazanymi na Rys. 6.12.

6.5. Frazeologia haseł nieczasownikowych

Jak wspominaliśmy w punkcie 4.8, hasła rzeczownikowe rzadko posiadają nietrywialne wymagania składniowe. Tak więc większość tworzonych przez nie frazeologizmów ma charakter zamknięty, por. s. 225 na początku niniejszego rozdziału.

Rzeczowniki będące predykatami, otwierające pozycje najczęściej występują z predykatami o lematach powiązanych derywacyjnie z czasownikami¹². Weźmy dla przykładu rzeczownik WRÓŻBA powiązany z czasownikiem

¹¹ Trudno sobie wyobrazić takie wymaganie nie reprezentujące części lematu przy nieobecności schematu zawierającego standardową frazę celownikową *np(dat)*.

¹² W *Walentym* nie reprezentujemy rzeczowników otwierających jedynie pozycję dla frazy dzierżawczej *possp*, takich jak *czyjś ojciec, syn, szef, student, czyjaś matka, żona, siostra*. Wynika to przede wszystkim z ogromnej liczby takich konstrukcji, a także z tego, że z technicznego punktu widzenia są one na poziomie składniowym obejmowane przez standardowe modyfikatory *np(gen)* wraz z *adjp(agr)*. Semantycznie wspomniane wyrazy zawsze interpretowane są względem innego bytu (na poziomie składniowym przez frazę dzierżawczą, potencjalnie wyelidowaną na powierzchni, *np. W domu Elżbiety było zimno,*

WRÓŻYĆ. Istniejący między nimi związek semantyczny obejmuje frazeologizm *wróżyc z fusów* ‘przewidywać bez dostatecznych podstaw’ \Rightarrow *wróżba z fusów*, por. Rys. 6.13. Jednostka rzeczownikowa obok czasownikowej pojawia się też w wcześniejszych zrzutach ekranu w niniejszej książce, np. niefrazeologiczne ADAPTOWAĆ – ADAPTACJA (Rys. 3.6 s. 86), CHICHOTAĆ – CHICHOT (Rys. 3.18 s. 107) oraz frazeologiczne, np. BUDOWAĆ ZAMKI NA LODZIE – BUDOWA ZAMKÓW NA LODZIE z Rys. 6.6 s. 233.

wróżba z fusów-A, wróżyc z fusów-1

Rama:	metaforyczna [69369] Lemma	
Rola:	Result	Initiator
Preferencje selekcyjne:	SYTUACJA	LUDZIE

wróżba (,,):

Schemat:	pewny [69937]		
Funkcja:			
Typy fraz:	possp	cp(że)	lex(preppp(z,gen),pl,'fusy',atr)

Schemat:	pewny [65074]		
Funkcja:			
Typy fraz:	possp	comp(repp(w sprawie))	lex(preppp(z,gen),pl,'fusy',atr)

Rysunek 6.13: Rama semantyczna frazeologizmu *wróżba z fusów* wraz z realizującymi go schematami

Istnieją też frazeologizmy rzeczownikowe dla haseł niepowiązanych derywacyjne z żadnym innym. Dobrym przykładem jest tu *zimny prysznic*, por. Rys. 6.14. Co ciekawe, hasło to w ogóle nie posiada „zwykłych”, niefrazeologicznych schematów: jego podstawowe znaczenie jest niewalencyjne.

Jeszcze rzadziej frazeologizmy występują dla haseł przymiotnikowych (przysłowki w ogóle nie zawierają frazeologicznych, jednak ich niewielka liczba nie pozwala na wyciąganie jakichkolwiek wniosków). Jedyne przypadki, gdy przymiotnik występuje z lematem złożonym, to *pewny siebie*, por. Rys. 6.15¹³.

Oczywiście, istnieją też frazeologizmy nieczasownikowe, które występują w podstawowym znaczeniu ze zleksykalizowanym argumentem, np. zleksykalizowany argument *końskie* predykatu ZALOTY *czyjeś końskie zaloty do kogoś* opisuje sposób zalecania się (*Manner*).

w garnczkach pusto, matką leżała i plula skrzepami.; NKJP), na poziomie logicznym – przez relację binarną (dwuargumentową). Na razie rzeczownikowa część słownika jest stosunkowo skromna i nie zawiera także wielu haseł posiadających bardziej złożone wymagania.

¹³ Właściwie powinien być powiązany z rzeczownikowym odpowiednikiem *pewność siebie*, jednak hasła PEWNOŚĆ w *Walentym* brak. Pozostałe posiadają zleksykalizowaną rolę *Manner*, np. łagodny dla kogoś *jak baranek*.

zimny przysznic-1

Rama:	metaforyczna [133687] Lemma	
Rola:	Initiator	Recipient
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	PODMIOTY

prysznic (,):

Schemat:	pewny [69949]		
Funkcja:			
Typy fraz:	prepn(dla,gen)	comprepn(ze strony)	lex(adjp(agr),agr,m3,pos,'zimny',natr)

Schemat:	pewny [69950]		
Funkcja:			
Typy fraz:	prepn(dla,gen)	prepn(od,gen)	lex(adjp(agr),agr,m3,pos,'zimny',natr)

Identyfikator:	Przykład:	Źródło:
428968	Ten zimny przysznic obudził nieco zdezorientowane zawodniczki z MMKS.	pełny NKJP (1800M segmentów)
428969	To może być zimny przysznic dla inwestora i niezbędna lekcja na przyszłych placach budowy.	pełny NKJP (1800M segmentów)
428970	Autor jest bezkrytyczny wobec własnej pracy, dopiero zimny przysznic ze strony zawistnych konkurentów pomaga.	własny

Rysunek 6.14: Rama semantyczna frazeologizmu *zimny przysznic* wraz z realizującymi go schematami

pewny siebie-A

Rama:	pewna [160281] Lemma	
Rola:	Attribute	
Preferencje selekcyjne:	KONCEPCJA	
	CZYNNOŚĆ	

pewny (,):

Schemat:	pewny [40651]		
Funkcja:			
Typy fraz:	prepn(w,loc)		lex(np(gen),sg,'siebie',natr)
	prepn(w,loc,int)		

Identyfikator:	Przykład:	Źródło:
292901	Powinnaś być bardziej pewna siebie w rozmowach z innymi i w tym, jak się zachowuje.	własny
292900	Taekwondo pozwala nawet najbardziej mikrej osobie być pewną siebie w starciu z silniejszym przeciwnikiem.	pełny NKJP (1800M segmentów)
292899	Dostrzegam postęp w posługiwaniu się przez niego polszczyzną: zaczął być bardziej pewny siebie w tym, jak konstruuje wypowiedzi.	pełny NKJP (1800M segmentów)

Rysunek 6.15: Rama semantyczna frazeologizmu przymiotnikowego

Rozdział 7

Podsumowanie

W niniejszej pracy zaprezentowana została szczegółowo warstwa semantyczna słownika walencyjnego *Walenty*. Jest to słownik o ściśle zdefiniowanej strukturze, słownik elektroniczny w całości zaprojektowany do przetwarzania automatycznego. Poza reprezentacją wewnętrzną (baza danych) wizualizowaną w przeglądarce internetowej posiada format tekstowy (jedynie dla warstwy składniowej), por. (Hajnicz, 2022, dodatek A) oraz format XML TEI dla całego słownika, por. Dodatek A¹.

Taka sformalizowana reprezentacja słownika służy do automatycznego przetwarzania słownika. Dotyczy to na razie głównie poziomu składniowego, por. (Patejuk, 2015, 2016; Patejuk i Przepiórkowski, 2017; Woliński i Hajnicz, 2021), jednak podejmowane są także próby wzbogacania takich analiz składniowych o warstwę semantyczną, por. (Bartosiak, 2017).

Zaprezentowany formalizm reprezentacji ram semantycznych stanowi autorską koncepcję, choć budowany był w oparciu o już istniejące rozwiązania, por. punkty 1.3, 4.1. Jednak pomysły czerpaliśmy z wielu źródeł, nie wzorując się na jakimś konkretnym rozwiązaniu.

Szczególnie należy zwrócić uwagę na nowatorską koncepcję atrybutów ról, które bezpośrednio wskazują na powiązania pomiędzy argumentami. W innych rozwiązaniach wymaga to dodatkowej wiedzy (np. powiązanie *Agensa* i *Konragensa* czy różnych ról lokatywnych i temporalnych), oczywistej dla człowieka, lecz bynajmniej nie dla przetwarzania automatycznego. Za wartością uważamy również metodę łączenia warstwy semantycznej ze składniową metodą wiele do wiele, bez duplikowania tak ram, jak i schematów.

Niniejsza praca zawiera opis bieżącego stanu słownika *Walenty*, konstruowanego w oparciu o koncepcję sformułowaną w (Hajnicz i Andrzejczuk,

¹ W *Slowalu* istnieje opcja konwersji słownika na drukowalną wersję wizualną (format PDF via L^AT_EX), wyłącznie dla warstwy składniowej. Jednak od dawna nie jest już podtrzymywana. Przede wszystkim nie da się zaprezentować w sposób statyczny obu warstw wraz ze wszystkimi powiązaniem między nimi (np. podpięcie przykładów do obu warstw, nie mówiąc o wspólnych ramach dla haseł powiązanych derywacyjnie) z zachowaniem czytelności. Wymagałoby to wielokrotnych powtórzeń, a już obecnie wiele haseł nie mieści się na jednej stronie. Warstwa składniowa zajmuje ponad 20 tys. stron, całość byłaby przynajmniej 3 razy dłuższa. Drukowanie takiego słownika nie ma sensu, a w komputerze wygodniej ogląda się wersję elektroniczną. . .

2016). Jednak około osiem lat pracy nad jego opracowywaniem boleśnie wskazało nam braki koncepcyjne, którym przyjrzymy się poniżej. Nad licznymi niedociągnięciami w opisie poszczególnych haseł nie zamierzamy się tu rozwodzić, są one nieuniknione przy tak dużym projekcie realizowanym przez tak duży i rozproszony² zespół przy proporcjonalnie niskich kosztach, zwłaszcza że z blisko 14 tys. haseł opracowanych semantycznie (75% wszystkich haseł) tylko 2470 (18%) zostało sprawdzonych. W rezultacie w słowniku da się zauważyć pewne preferencje poszczególnych leksykografów (np. przypisywanie roli *Experienter* bytom nieożywionym).

7.1. Brakujące role

Jak pisaliśmy w punkcie 4.2, staraliśmy się dobrać minimalny, płaski zestaw ról, dobrze różnicujący argumenty, przede wszystkim w ramach pojedynczej ramy. Jednak w takiej sytuacji trudno jest uniknąć z jednej strony zbyt dużego rozdrobnienia ról bądź z drugiej strony nieuwzględnienia roli niezbędnej do poprawnej i jednoznacznej interpretacji wszystkich adekwatnych wypowiedzi. W wypadku *Walentego* miała miejsce ta druga opcja – zbyt rygorystycznie zastosowana brzytwa Ockhama dla wstępnej propozycji Natalii Kocyby (2014). W rezultacie okazało się, że niektóre role obejmują zbyt szeroki zakres znaczeniowy.

Na przykład *Theme* jest najbardziej niespecyficzną rolą w słowniku; z pewną przesadą można powiedzieć, że jeśli trudno dobrać rolę dla konkretnego uczestnika sytuacji, to wybierany jest *Theme*. Jednak czasami wynika to z braku właściwej roli w repertuarze. Czasem wręcz blokuje przypisania tej roli do innego argumentu, takie przypadki pojawiają się w poniższych rozważaniach.

W kolejnych punktach omówimy kilka sytuacji wskazujących na brak w słowniku właściwej roli niezbędnej do zrozumiałej reprezentacji sytuacji.

7.1.1. Używanie ze używaniem

Weźmy dla przykładu czasownik SMAROWAĆ z ramą z Rys. 7.1 ilustrowany zdaniami (7.1b). Mamy tutaj obiekt smarowany jako *Theme^{Goal}* oraz substancję smarującą jako *Theme^{Source}*. Tak więc SMAROWAĆ zostało potraktowane tak jak PRZYKLEJAĆ, PRZYŁĄCZAĆ (ucho do dzbana). Z kolei smarowane miejsce uznane zostało za *Location* (kogoś na twarzy, pod pachami), bo uznanie go za *Theme^{Background}* nie miałyby pary³.

² Większość pracy realizowana była zdalnie przez leksykografów pracujących nad słownikiem dorywcz.

³ W rezultacie w konstrukcjach typu smarować komuś dłonie kremem komuś zostało uznane za luźne – wszak nie można mu przypisać roli *Location* (która na dodatek, dla spójności interpretacji, powinna być przypisana *dłoniom*).

smarować-1, smarować się-1

Rama:	pewna [64414]					
Rola:	Initiator, Foreground	Initiator, Background	Theme, Source	Theme, Goal	Location	Instrument
Preferencje selekcyjne:	człowiek-1	człowiek-1	substancja-1	ISTOTY	część ciała-1	część ciała-1
				rzecz-4	meronimia -> [Theme, Goal]	przedmiot-1
				część ciała-1		materia-2
				powierzchnia-2		

smarować („,imperf):

Schemat:	pewny [41233]				
Funkcja:	subj	obj			
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(inst)	xp(instr)	xp(locat)

Rysunek 7.1: Predykat ze zużyciem środka

- (7.1) a. *Moja żona smaruje psy olejkiem waniliowym i to pomaga.* (NKJP)
Następnie smaruje się roztworem przy pomocy szmatki lub niezbyt twardej szczotki okolice opadnięte przez gzy, [...] (NKJP)
- b. *Umyje wodę z mydłem za pomocą szmatki lub szczotki, a następnie splucz czystą wodą.* (Internet)

Jako inny przykład rozważmy czasownik MYĆ ilustrowaną przykładem (7.1b). Jednak rama widniejąca na Rys. 7.2 także jest błędna – woda nie może być *Mannerem*⁴. Została tak oznakowana, bo nie ma jak dodać kolejnego *Theme^{Source}*. W rezultacie *myta osoba* jest raz *Theme^{Goal}* (*myć kogoś*), bądź

⁴ Rozbicie *Initiatora* na *Foreground* i *Background* ze względu na konstrukcje wzajemnościowe dodane zostało później. Nie jest ono istotne z punktu widzenia obecnych rozważań. Z drugiej strony, na szczęście nie da się powiedzieć **dzieci myły się nawzajem po rękach* (chyba że w potocznym języku mówionym), bo w tej ramie nie dałoby się tego sensownie zapisać.

Reipientem (myć komuś ręce), co nie jest zgodne z założeniami warstwy semantycznej *Walentego*⁵.

Żeby ten problem rozwiązać, należałoby przede wszystkim zauważyć, że uznanie substancji używanych do *mycia*, *smarowania* czy *malowania* za *Theme* nie jest słuszne. W takich konstrukcjach *mydło* nie *podlega myciu*, *krem* – *smarowaniu*, a *farba* – *malowaniu*, choć oczywiście podczas tych czynności coś się z nimi dzieje. W żadnym razie nie są one też *Instrumentem* malowania.

Tak więc dla takich uczestników sytuacji potrzebna jest odrębna rola. Nie rozważa takowej Fillmore (punkt 1.3.1 s. 31), ale u Apresjana występuje rola *środek* właśnie dla tego typu sytuacji⁶ (ibid. s. 32). FrameNet (punkt 2.1.1) zawiera taką rolę, VALLEX (punkt 2.2.1) pozornie też, ale nie ma za to *Instrumentu*. Zauważmy też, że w propozycji Kocyby (Rys. 4.1 punkt 4.2.2 s. 113) pojawia się rola *Material* (w grupie ról *Undergoer*, co ma swoje uzasadnienie). Obecnie proponujemy bardziej popularną rolę *Mean* w znaczeniu apresjanowskiego *środku*. Właściwe dla tych czasowników są ramy 70 oraz 71 s. 249 (dokonano w nich też korekty innych ról).

7.1.2. Dysponowanie własnością, czyli role *Initiator*, *Theme* dla czasowników wyznaczających stany

Dla czasowników takich jak POSIADAĆ (*coś*) czy DYSPONOWAĆ, ROZPORZĄDZAĆ (*czymś*) osobą mająca dane dobra uznawana jest za *Initiatora*, por. Rys. 7.3. Jednak czasowniki te reprezentują stany, posiadacz nie wykonuje żadnych działań, choć z drugiej strony w żadnym razie nie *podlega* sytuacji.

Dla ram reprezentujących takie sytuacje proponujemy rolę *Disponent*⁷.

Zauważmy przy tym, że pary aspektowe wspomnianych czasowników POSIĄŚĆ, ROZDYSPONOWAĆ, ROZPORZĄDZIĆ stanowią akcje, nie stany, i mają *Initiatora* na pozycji podmiotu⁸. Dla uzyskania spójności można by uznać, że *Initiator* dla predykatów stanowych niczego **nie inicjuje**, tylko tym dysponuje. To jednak nie jest najlepsze rozwiązanie, chociaż zgodne z zasadą brzytwy Ockhama.

Z drugiej strony, trudno powiedzieć, że przedmiot *posiadany podlega posiadaniu* – z nim także nic się nie dzieje. Podobnie jest dla innych czasow-

⁵ Konstrukcje typu *myć kogoś pod pachami*, *między palcami*, *za uszami* brzmią nie-naturalnie (choć *starannie umył dziecko pod paszkami*). Akceptowalne są one także dla konstrukcji zwrotnych refl (*Codziennie myję się pod pachami*). Na szczęście nie ma ich w warstwie składniowej, w przeciwnym razie trudno by dobrać właściwą rolę (musiałby to być *Theme*).

⁶ Zestaw ról jest u Apresjana dwukrotnie dłuższy od fillmorowskiego.

⁷ Nie *Possessor*, gdyż można mieć w dyspozycji dobra, których nie jest się właścicielem, np. pożyczone czy w inny sposób udostępnione.

⁸ Są to jednak czasowniki rzadko występujące, więc trudno dokładnie przeanalizować ich znaczenie na podstawie uzusu.

rozporządzać-1

Rama:	pewna [121072]	
Rola:	Initiator	Theme
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	DOBRA

rozporządzać (_,imperf):

Schemat:	pewny [203]	
Funkcja:	subj	
Typy fraz:	np(str)	np(inst)

Rysunek 7.3: Predykat z inicjowaniem dla czasownika stanowego

ników stanowych LEŻEĆ, MIEŚCIĆ SIĘ, STAĆ, ZNAJDOWAĆ SIĘ. Jednak w tej sytuacji uznaliśmy, że rola *Theme* nie musi oznaczać, że coś ulega zmianie. Tak zresztą jest np. dla czasownika CZYTAĆ – *czytany tekst podlega czytaniu*, choć żadnej zmianie nie ulega. W rezultacie proponujemy ramy $\langle \textit{Disponent}, \textit{Theme} \rangle$ dla czasowników posiadania oraz $\langle \textit{Theme}, \textit{Location} \rangle$ dla czasowników znajdowania się.

7.1.3. Czasowniki wyrażające kondycję intelektualną

Dla czasowników typu WIEDZIEĆ, WIERZYĆ, PAMIĘTAĆ w *Walentym* mamy ramy typu $\langle \textit{Experiencer}, \textit{Stimulus} \rangle$ ⁹. Zbliżone ROZUMIEĆ ma kilka znaczeń, jednak w kanonicznym, adekwatnym tu znaczeniu mamy ramę $\langle \textit{Initiator}, \textit{Theme}^{\textit{Foreground}}, \textit{Theme}^{\textit{Background}}, \textit{Result} \rangle$ ¹⁰. Ramy takie budzą jednak sporo wątpliwości. Przede wszystkim to, co wiemy, w żadnym razie nie wpływa (obiektywnie czy subiektywnie) na to, że wiemy. Wydaje się, że najlepszą rolą jest tu *Theme*. Z drugiej strony posiadacz wiedzy w żaden sposób tego nie inicjuje – ma ją, i już. W końcu sporą część naszej wiedzy zdobyliśmy bezwiednie, a nawet wbrew sobie. Pewność, że nie mamy tu *Initiatora* doprowadziła do wyboru *Experiencera*, jednak rola ta także nie do końca pasuje do reprezentowanej sytuacji. Co prawda nasza wiedza nie jest widoczna z zewnątrz (czasem tylko się ujawnia w rozmowie), ale też nie jest w żaden sposób *doświadczana*. Kotsyba (2014) proponowała rolę *Cognizer* (Rys. 4.1 punkt 4.2.2 s. 113)¹¹, jednak sugeruje ona sytuacje poznawcze, które są zda-

⁹ Dla PAMIĘTAĆ *Stimulus* może być rozdzielony na dwie pozycje składniowe z odpowiednim rozbięciem ról

¹⁰ Długość tej ramy wskazuje, że połączono tu dwa znaczenia; nie jest to jednak miejsce na dokładną analizę decyzji leksykograficznych.

¹¹ Podobnie jest we FrameNecie dla ramy *Awareness*.

zrzeniami bądź procesami, i co chcielibyśmy rozróżniać. Do takich sytuacji zresztą pasuje.

Ostatecznie ze względu na przyjmowany przez nas minimalizm proponujemy użyć tu także roli *Disponent*.

7.1.4. Przyczyna a warunek zajścia sytuacji

Ostatnią rolę z repertuaru Natalii Kocyby (punkt 4.2.2), którą została usunięta, była rola *Cause* (już nieobejmująca *Stimulusa*). Została ona wchłonięta przez *Condition* ze względu na fakt ich niewspółwystępowania w jednej ramie. Jednak ich znaczenie jest odmienne: *Cause* **powoduje** zajście sytuacji, gdy tymczasem *Condition* stanowi jedynie **presupozycję**, warunek zazwyczaj acz nie zawsze **konieczny**, a na pewno **niewystarczający** zajścia sytuacji (typowo daje możliwość, a przynajmniej ułatwia *Initiatorowi* wykonanie akcji). Można ustalić to rozróżnienie w następujący sposób:

1. Jeżeli *Condition* występuje w ramie samodzielnie (bez *Initiatora* czy ewentualnie *Factora*), to stanowi przyczynę zajścia sytuacji.
2. Jeżeli *Condition* występuje w ramie (i w sytuacji) wraz z *Initiatorem*, to stanowi jedynie warunek wykonania akcji.

Istnieją też ramy zawierające obu uczestników *Initiatora* i *Condition*, jednak w sytuacji uczestniczy albo jeden, albo drugi¹². Przykładem takiego czasownika jest POKRUSZYĆ z ramą $\langle \textit{Initiator}, \textit{Theme}, \textit{Instrument}, \textit{Condition}, \textit{Result} \rangle$. Jednak w większości ram taki *Condition* jest ignorowany bądź utożsamiany z *Mannerem*, jak w wypadku omawianego poniżej OBUDZIĆ.

W takich sytuacjach także zachodzi **powodowanie**. Dopóki struktura ramy wskazuje na sposób interpretowania *Conditiona*, nie ma konieczności jej rozbijania.

Rozważmy jednak czasownik OBUDZIĆ. Obecnie w *Walentym* posiada on ramę $\langle \textit{Initiator}, \textit{Theme}, \textit{Condition}, \textit{Manner} \rangle$ ¹³. Jest ono właściwe dla zdań (7.2a), w którym *jakaś istota budzi inną istotę jakimś swoim działaniem* (ze *snu*). Zdania te mogą zostać sparafrazowane poprzez alternację przesunięcia *Mannera* na pozycję podmiotu (7.2b). Jednak zdania (7.2c) pokazują sytuacje, w których *obudzeniem* mogą skutkować niezależne zdarzenia bądź procesy, nie będące bynajmniej *Mannerem* czyichkolwiek działań. Jest to klasyczna *przyczyna*, czyli aktualnie *Condition*.

- (7.2) a. *Z nimi jest wesoło, nawet w nocy swoim klekotaniem potrafią mnie obudzić ze snu.* (NKJP)
 [...] *nie słyhać śpiewu chóralnego, którym dworki budziły ją ze snu.* (NKJP)

¹² Wyróżnienie takiej zależności opisujemy w punkcie 7.3.

¹³ Oraz jeszcze dwa argumenty dla specyficznego *obudzić się kimś, do czegoś*.

- b. *Ich klekotanie potrafi mnie obudzić ze snu.* (parafraza)
Chóralny śpiew dwórek budził ją ze snu. (parafraza)
- c. *Ogień obudził ze snu mieszkańców bloku przy ul. Sobieskiego.*
 (NKJP)
Gryzacy dym budzi sąsiadów w nocy, [...] (NKJP)
 - *Hałas budzi mnie kilka razy w ciągu nocy.* (NKJP)

Tak więc mielibyśmy w ramie dwa *Conditiony*. Jednak nie ma między nimi rzeczywistego związku czy analogii. *Ogień, dym, hałas* to faktyczna **przyczyna**, gdy tymczasem *sen* to tylko **warunek konieczny, presupozycja budzenia** – przytomnego nie można budzić.

Takich sytuacji nie jest wiele, jednak wskazują, że odrębność tych ról może się czasem objawić w jednej ramie.

7.1.5. Atrybuty ról

Analiza danych słownikowych pokazała, że nazbyt ograniczony jest nie tylko zaproponowany zestaw ról głównych. Także ich dostępne atrybuty nie zawsze wystarczają do jednoznacznej i zrozumiałej reprezentacji sytuacji za pomocą ram. Dlatego proponujemy rozbudowę także tego zestawu.

7.1.5.1. Niejednoznaczność pary atrybutów ⟨**Foreground, Background**⟩

Ta para atrybutów pomyślana została dla sytuacji, w których dwóch uczestników pełni tę samą rolę (jak dla czasownika ZAMIENIAĆ; por. punkt 4.6.1.1 s. 163). Jednak w praktyce została zastosowana do innych sytuacji. Dla człowieka zazwyczaj jest zrozumiałe, jak tę rolę interpretować, jednak z formalnego punktu widzenia taką niejednoznaczność trudno zaakceptować.

Przede wszystkim chodzi o sytuację, w której jeden uczestnik (najczęściej *Stimulus*) jest na powierzchni wyrażany przez dwie odrębne frazy, por. punkt 4.6.1.3 s. 166. Dla takiej sytuacji proponujemy dodatkową parę ról: atrybut *Foreground* zastąpić przez *Main*, zaś atrybut *Background* – przez *Auxil*. Byłaby to jednoznaczna, techniczna zamiana, problem polega na ustaleniu, w jakich ramach taka zamiana byłaby właściwa. Innym rozwiązaniem byłoby wykorzystać w tym celu zaproponowany punkcie 7.1.5.2 atrybut roli *part*, jednak znów wiązałoby się to z rozszerzeniem znaczenia: *szum* nie jest **częścią** *wody*, już prędzej jej **atrybutem**. Zależność ⟨całość, część⟩ zachodzi tu na poziomie składniowym, i to dopiero przy zajściu alternacji przesunięcia.

Najdziwniejszy przypadek to dwóch analogicznych uczestników, których uczestnictwo w sytuacji nie ma kierunku, ale w żadnym razie nie jest symetryczne. Takie sytuacje reprezentowane są często przez pary predykatów, które są zarówno swoimi konwersami (por. punkt 1.2.2.3 s. 29), jak i antonimami (np. *wygrać-2* i *przegrać-1*). Na pewno nie ma symetrii pomiędzy

przegranym a *zwycięzcą*, jednak też nie da się ustalić dla nich żadnego kierunku. Dla tych czasowników można sobie wyobrazić parę atrybutów *benefit* i *loss* czy też *positive* i *negative*, jednak trudno stwierdzić, czy są dostatecznie ogólne. Zdajemy sobie sprawę z tego, że etykiety ról to tylko napisy, odpowiednio interpretowane podczas analizy semantycznej, jednak nazewnictwo nie powinno być sprzeczne ze znaczeniem reprezentowanego pojęcia. Należy pamiętać, że żadne ostateczne decyzje w tej kwestii jeszcze nie zapadły.

7.1.5.2. Część całości

Istnieją sytuacje, w które uwikłane są zarówno pewne obiekty, jak i ich części. Taką sytuację opisuje czasownik TRZYMAĆ (*obiema rękami wielki kocioł za uchwyty*), BIĆ (*kogoś lewą ręką po plecach*), OBEJMOWAĆ (*lewą ręką w pasie*). Jako że TRZYMAĆ można też *w imadle*, a BIĆ – *pasem*, itp., mamy tu nie budzący wątpliwości *Instrument*. Pozostały jeszcze dwa *Theme*. Dla BIĆ mamy parę *Theme^{Source}* i *Theme^{Goal}*, patrz Rys. 7.4¹⁴. Trudno jednak stwierdzić, dlaczego taki właśnie kierunek (od *człowieka* do *części ciała*) jest właściwy. Jedynym akceptowalnym rozwiązaniem jest *Theme^{Background}* dla *człowieka* oraz *Theme^{Foreground}* dla *części ciała*, ale nie jest to dobre rozwiązanie. Dlatego też proponujemy nowy atrybut roli – *part*, mający zastosowanie w sytuacjach, gdy rozdzielamy rolę między obiekt i jego część (i nic innego poza częścią nie może być wykładnikiem tej pozycji).

Zauważmy jeszcze, że podobną sytuację mamy dla czasowników MYĆ, SMAROWAĆ (*komuś ręce*) z punktu 7.1.1. W rezultacie, uwzględniając sugestie z punktu 7.1.1 właściwa dla SMAROWAĆ jest rama 70, zaś dla MYĆ – rama 71.

Rama 70 smarować-1, smarować się-1

<i>Initiator^{Foregr}</i>	<i>Initiator^{Backgr}</i>	<i>Mean</i>	<i>Theme</i>	<i>Theme^{Part}</i>	<i>Instrument</i>
człowiek-1	człowiek-1		rzecz-4	część ciała-1	przedmiot-1
		substan-	istota	meronimia→	część
		cja-1	żywa-1	<i>Initiator^{Foregr}</i>	ciała-1
				powierzchnia-2	materia-2

bic-5

Rama:	pewna [56519]				
Rola:	Initiator	Theme, Source	Instrument	Theme, Goal	Manner
Preferencje selekcyjne:	LUDZIE	ISTOTY	kończyna górna-1	część ciała-1	
			przedmiot-1		

Rysunek 7.4: Obecna rama dla obiektu i jego części

Rama 71 myć-1

<i>Initiator</i>	<i>Theme^{Source}</i>	<i>Theme^{Goal}</i>	<i>Mean</i>	<i>Theme^{Goal,Part}</i>	<i>Instrument</i>
istota	substancja-1	ISTOTY	ciecz-1	część ciała-1	narzędzie do
		JADŁO	kosmetyk-1		czyszczenia-1
		OTOCZENIE			

Tak więc w wypadku SMAROWAĆ rola *Theme^{Source}* została zamieniona na *Mean*, rola *Theme^{Goal}* na bezatrybutową *Theme*, a *Location* na *Theme^{Part}*. W wypadku MYĆ kwestia jest bardziej skomplikowana. Po pierwsze, bardzo wątpliwy *Manner* został zamieniony na *Mean*. Ponadto *Theme^{Goal}* został połączony z *Recipientem* w *Theme* z wyłączeniem części ciała-1, dla której wprowadzona została rola *Theme^{Goal,Part}*. Dzięki temu istoty żywe przestały być *Themem* bądź *Recipientem* w zależności od tego, czy *ktos* był myty, czy *komuś* było myte *całe ciało*. Jak widać, atrybut ten najczęściej współwystępuje z rolą *Theme*.

Zauważmy jeszcze, że atrybut *part* może współwystępować z innymi atrybutami, tutaj *Theme^{Goal,Part}*. Stanowi to istotne rozszerzenie dotychczasowego formalizmu.

7.1.5.3. Atrybut uczestnika

W punkcie 4.5.2 s. 153 wprowadziliśmy okoliczność sytuacji zwaną *Attributem*. Zazwyczaj (np. rama 32 czasownika CHARAKTERYZOWAĆ, s. 154), jest to własność kogoś z uczestników sytuacji, a nie jej samej.

W wypadku CHARAKTERYZOWAĆ rama składa się tylko z dwóch argumentów, nie ma więc wątpliwości, którego uczestnika dotyczy. W ramie $\langle \textit{Initiator}, \textit{Theme}^{\textit{Source}}, \textit{Theme}^{\textit{Goal}}, \textit{Attribute}^{\textit{Source}}, \textit{Attribute}^{\textit{Goal}}, \textit{Instrument} \rangle$ czasownika PRZEMALOWAĆ już nie jest tak dobrze. *Theme^{Source}* reprezentuje *farbę*¹⁵, a oba *Attribute'y* dotyczą *Theme^{Goal}*, czego nie da się w żaden automatyczny sposób wydedukować.

Najwygodniejszym i zarazem najbardziej czytelnym rozwiązaniem byłoby znakować rolę *Attribute* identyfikatorem roli uczestnika, którego własność reprezentujemy, np. *Attribute^{Source,Theme^{Goal}}*. Jednak znaczyłyby to używanie wszystkich ról głównych jako potencjalnych atrybutów, i to stosowanych **wyłącznie** dla *Attribute*, a to nie jest metodologicznie eleganckie. Nieco lepszym rozwiązaniem jest dodanie nowego atrybutu roli o takiej samej nazwie *Attr*. Wówczas dla omawianego przykładu mielibyśmy ramę $\langle \textit{Initiator}, \textit{Theme}^{\textit{Source}}, \textit{Theme}^{\textit{Goal}}, \textit{Theme}^{\textit{Goal,Attr}^{\textit{Source}}}, \textit{Theme}^{\textit{Goal,Attr}^{\textit{Goal}}}, \textit{Instrument} \rangle$.

Jest to rozwiązanie na tyle złożone, że trudno dla niego znaleźć czytelną notację.

¹⁵ W zmodyfikowanej reprezentacji byłby to *Mean*.

Wprowadzenie atrybutu *Attr* nie znaczy bynajmniej, że chcemy zrezygnować z roli *Attribute*. Weźmy dla przykładu czasownik *MÓWIĆ* *po polsku, francusku, w języku rosyjskim*. Obecnie w *Walentym* czasownik ten nie ma warstwy semantycznej, ale dla takich czasowników jak *BREDZIĆ*, *DUKAĆ*, *PAPLAĆ*, *ROZMAWIAĆ* frazom tym przypisana jest rola *Manner*¹⁶. Oczywiście *po polsku* odpowiada na pytanie *jak?*, co wskazuje na okolicznik sposobu. Spójrzmy jednak na przykłady (7.3). Niewątpliwie *biegle*, *niewyraźnie*, a także *z akcentem*, *z kurpiowska*, to *Manner*. Określenia te dotyczą jednak zupełnie innego aspektu *mówienia* niż określenia języka (*po polsku, w języku polskim, polszczyzną*), dlatego uważamy, że dla tych ostatnich właściwą rolą jest *Attribute*. Zwróćmy jeszcze uwagę na zdanie (7.3c), w którym fraza *prepadjp(po, postp)* występuje dwukrotnie, w wyraźnie dwóch różnych znaczeniach.

- (7.3) a. [...] *młody porucznik* [...] *mówił biegle po angielsku*. (NKJP)
 [...] *sam mówi już całkiem dobrze po indonezyjsku, nieźle mu się powodzi*. (NKJP)
 – *Wiem, że trochę niewyraźnie mówię po polsku*. (NKJP)
- b. *Wszyscy policjanci mówili biegle po niemiecku z austriackim akcentem*. (NKJP)
Ale jest to bardzo inteligentny człowiek - mówi po polsku z akcentem, lecz bardzo dobrze. (NKJP)
Mówi wolno, z kurpiowska, porusza się z dostojeństwem, a nawet gracją. (NKJP)
Mała mówi tylko z węgierską łamaną niemiecczyzną. (NKJP)
 [...] *niektórzy informatycy nadal mówią menu z francuska*. (NKJP)
- c. [...] *mówił po polsku zupełnie po mazursku*. (NKJP)

7.2. Zachodzenie na siebie ról dla pojedynczego argumentu

Dobieranie ram semantycznych jest zadaniem trudnym, jest więc poniekąd zrozumiałe, że w słowniku pojawiają się ramy z błędnym doбором ról. Trudno znaleźć taką parę ról, która nie została użyta do etykietowania tego samego argumentu dla dwóch zbliżonych semantycznie predykatów.

Istnieją jednak sytuacje, w których takie wątpliwości są systemowe, i obiektywnie dwie role lub więcej pasują do oznakowania pojedynczego argumentu. Pamiętajmy, że Fillmore i Apresjan dopuszczali przypisanie dwóch ról jednej pozycji powierzchniowej (punkt 1.3.1).

¹⁶ Zauważmy przy tym, że np. dla *BREDZIĆ* za *Mannera* została uznana nie tylko fraza *prepadjp(po, postp)*, lecz także leksykalizacje *trzy po trzy od rzeczy, duby smalone* itp.

Dla większości sytuacji taką kontrowersję da się rozstrzygnąć; wynika ona głównie z odmiennej interpretacji ról przez leksykografów. Jednak w niektórych takie wątpliwości mają charakter bardziej fundamentalny. Poniżej przyjrzymy się kilku takim charakterystycznym przypadkom. Zauważmy, że zdecydowanie więcej takich wątpliwości jest dla czasowników wiedzy, myślenia, komunikacji; dla sytuacji „fizycznych”, w których uczestniczą obiekty fizyczne, zazwyczaj łatwiej jest przypisać im role.

7.2.1. *Theme* czy *Condition*

Zacznijmy od sytuacji, w których trudno jest określić, czy dany uczestnik powinien być uznany za *Theme* czy *Condition*. Typowym przykładem jest tu czasownik ŚWIĘTOWAĆ z ramą ⟨*Initiator*, *Condition*, *Manner*⟩. Analogiczne oblewać-4 ma taką samą ramę, jednak obchodzić-1 ma ramę ⟨*Initiator*^{Foreground}, *Initiator*^{Background}, *Theme*, *Attribute*⟩. Obecność drugiego *Initiatora* oraz zamiana *Mannera* na *Attribute* wynika z różnic w składni – z jednej strony brak schematu z frazą prepnp(z,inst) oraz z frazą prepnp(jako,str) dla dwóch pierwszych czasowników, a z drugiej brak schematu z xp(instr) dla trzeciego. Jednak fundamentalną różnicą jest uznanie *świętowanego* zdarzenia raz za *Condition*, raz za *Theme* (7.4). Jednak istnieje uzasadnienie dla każdej z tych decyzji. Z jednej strony fakt zajścia *życiowych sukcesów*, *dwusetnej rocznicy*, *urodzin*, *jubileuszu* przyczynia się do tego, żeby spotkać się i świętować. Z drugiej jednak strony akt *świętowania*, *oblewania*, *obchodzenia* skupia się na tych *sukcesach*, *rocznicach*, *jubileuszach*, podczas nich składa się życzenia, wznosi toasty dotyczące tychże, co sugeruje *Theme*. Każdy wybór między nimi jest więc poniekąd arbitralny¹⁷.

- (7.4) [...] *równieśnicy* kolejno świętują *życiowe sukcesy*. (NKJP)
 W Warszawie 8 czerwca *Papież* świętuje *dwusetną rocznicę Konstytucji 3 Maja*. (NKJP)
Golec uOrkiestra oblewa *23 urodziny Edyty, imieniny Pawła, imieniny Łukasza, magisterkę Grzesia, no i Fryderyka*. (NKJP)
"Pan profesor obchodzi *jubileusz niezwykły i unikatowy*, [...]. (NKJP)
My, szwoleżerowie, dwojaki *dzisiaj obchodzimy święto!* (NKJP)

¹⁷ Pewną drobną sugestią w kierunku *Conditiona* są konstrukcje typu *świętować* z *okazji* / *na cześć czegoś/kogoś* (występujące tylko z ŚWIĘTOWAĆ), ale nie ma chyba powodu, dla których nie mogłoby to być *Theme*. Co więcej, nie są one uwzględnione na poziomie składniowym.

7.2.2. *Theme* czy *Purpose*

Kolejną parą argumentów, które mogą stwarzać problemy decyzyjne, są *Theme* i *Purpose*. Weźmy czasowniki DZWONIĆ, TELEFONOWAĆ z przykładami (7.5). Pierwszy z nich ma ramę $\langle \text{Initiator, Instrument, Recipient, Purpose, Location}^{\text{Source}} \rangle$ ¹⁸, drugi – $\langle \text{Initiator, Theme, Recipient} \rangle$ ¹⁹. Zdania (7.5a), nie mówiąc już o (7.5d), sugerują *Purpose*, jednak w zdaniach (7.5c) pasuje raczej *Theme*. W zdaniach (7.5b) oba argumenty pasują po równo. Co gorsza, konstrukcje {cp(że) ; cp(żeby)} dają się skoordynować, por. (7.5e), co stanowi argument, żeby nie uwzględniać obu tych argumentów.

- (7.5) a. *Zaczęli jednak dzwonić, żeby się dowiedzieć, jakie są zarzuty wobec mnie.* (NKJP)
Ludzie lubią dzwonić, żeby donieść na innych nawet bez korzyści dla siebie, [...] (NKJP)
Telefonowaliśmy, żeby wyłączone ogrzewanie; [...] (NKJP)
A może Kłopotowski telefonował do kochanki, żeby zakomunikować jej decyzję zerwania z Ireną? (NKJP)
- b. *Nie będę do nikogo dzwoniła w sprawie sędzi Lopez!* (NKJP)
 [...] *telefonowali do mnie w sprawie Borysa trenerzy Legii Warszawa.* (NKJP)
- c. - *Co chwilę ktoś do nas dzwoni, że słyszał niedźwiedzia.* (NKJP)
Basia telefonowała do mnie, że jedzie do szkoły na rowerze. (NKJP)
- d. *Trzeba dzwonić po pogotowie!* (NKJP)
- e. *Ojciec zatelefonował, że wróci później i żeby nie czekać na niego.* (Walenty)
- f. *Ludzie lubią dzwonić, że chcą chcą donieść na innych.* (parafraza)
Telefonowaliśmy, że prosimy o wyłączenie ogrzewania. (parafraza)
- g. - *Co chwilę ktoś do nas dzwoni, żeby donieść o obecności niedźwiedzia.* (parafraza)
Basia telefonowała do mnie, żeby wiedział, że jedzie do szkoły na rowerze. (parafraza)

Z drugiej strony wypowiedzenia z cp(że) i cp(żeby) da się (trochę na siłę) sparafrazować za pomocą frazy zdaniowej drugiego typu (7.5e). Tak więc każda decyzja jest uzasadniona a zarazem arbitralna.

¹⁸ Ostatni argument nie powinien raczej być uwzględniany...

¹⁹ *Narzędzie* to inkorporowany *telefon*²⁰; konstrukcje typu *Przed chwilą telefonował z komórki, że już jedzie, żeby małżonka mogła wyjąć kurczaka z piekarnika*. nie są uwzględnione już w składni.

7.2.3. *Theme* czy *Recipient*

Role *Theme* i *Recipient* wydają się tak odmienne, że trudno sobie wyobrazić, by mogły etykietować jeden argument lub nawet być tylko mylone. Rozważmy jednak dla przykładu czasowniki GROZIĆ (*komuś* *czymś*) oraz STRASZYĆ (*kogoś* *czymś*). Pierwszy z nich ma ramę $\langle \text{Initiator}, \text{Instrument}, \text{Manner}, \text{Condition}, \text{Recipient} \rangle$, drugi – $\langle \text{Initiator}, \text{Theme}, \text{Instrument}, \text{Manner} \rangle$ ²¹

Nie zmienia to faktu, że osoba, której się grozi lub którą się straszy zarówno jest odbiorcą tych gróźb, jak i im podlega (np. wskutek zastraszenia zaczyna się niepokoić, rzadziej wychodzi z domu, zatrudnia ochronę... Dla tych konkretnych czasowników na decyzję o wyborze tej a nie innej roli wpłynęła składnia – *Recipient* dla GROZIĆ *komuś*, *Theme* dla STRASZYĆ *kogoś*. Jednak np. dla SCHLEBIAC (*komuś* *czymś*) w słowniku jest *Theme* niezależnie od składni.

7.2.4. *Instrument* czy *Manner*

Te dwa argumenty są dla sytuacji abstrakcyjnych w ogóle dość trudne do rozróżnienia. Trudno bowiem np. ustalić, czy użyte *uzasadnienie* (dla ARGUMENTOWAĆ, UZASADNIAĆ) to *narzędzie* czy *sposób*. Podobnie jest z GWA-RANTOWAĆ *coś* *czymś*²².

Takie wątpliwości pojawiają się także dla sytuacji fizycznych. Po pierwsze, dość często ma miejsce zjawisko inkorporacji (przypis 32 s. 32 w rozdz. 1). Na przykład dla czasowników walki bezpośredniej (np. ATAKOWAĆ) *sposób* *cios* inkorporuje *narzędzie* *ręka*, *kopniak* – *narzędzie* *noga*. Co więcej, w tym wypadku może wystąpić koordynacja *Instrumentów* z *Mannerami* (7.6).

(7.6) [...] *ktos atakuje* cię *ciosem, kopniakiem, a nawet kijem czy pistoletem*, [...]
(NKJP)

Trochę podobnie jest z LECZYĆ – *przystawianiem pijawek* (*pijawkami*), *stawianiem baniek* (*bańkami*). Trudno też stwierdzić, którą z ról pełniły tu *masaż*²³.

Ciekawy przypadek stanowią czasowniki ruchu. Można poruszać się *pie-szo* (na *nogach*), *konno* (na *koniu*) czy *wpław*²⁴. Tak więc znów mamy do

²¹ Rola *Condition* reprezentuje konstrukcję *prepnp*(za, acc) (*ktos w Belchatowie groził śmiercią za wejście na teren prywatny*). Konstrukcja ta nie występuje dla STRASZYĆ mimo potwierdzeń w NKJP, co wskazuje na to, że leksykograf ją przeoczył lub uznał za luźną.

²² W wypadku omawianych w powyższym punkcie GROZIĆ, STRASZYĆ zdecydowano się na użycie obu tych wykluczających się argumentów.

²³ Każdy z tych wykładników może przesunąć się na pozycje podmiotu – *przystawianie pijawek, stawianie baniek, pijawki, bańki, masaż* *lecza*.

²⁴ A więc przy użyciu *rąk* i *nóg*. Te trzy leksykalizacje w ogóle zostały w *Walentym* zignorowane.

czynienia z inkorporacją. Co więcej, możliwa jest koordynacja (7.7a) konstrukcji wszystkich tych typów. Z drugiej strony *konno* da się sparafrazować na *na koniu*, zaś *pieszo* – na *na (własnych) nogach*.

- (7.7) a. *Tylko **pieszo lub na rowerze** możemy ją przebyć [...] (NKJP)*
*[...] byłem przekonany, że jeszcze powędrujemy **pieszo i na motorach, kajakami i na rowerach**. (NKJP)*
*Sam jeździł **konno albo na motocyklu**. (NKJP)*
- b. *Wędrowali tradycyjnym sposobem, na **własnych nogach lub grzbietach jucznych zwierząt**. (NKJP)*
*Najmłodszym uczestnikiem pielgrzymki, który przebył całą trasę **na nogach**, był Piotr Kryspin, który jeszcze nie ma ukończonych 11 lat. (NKJP)*
*Jeździłem **na koniu** na piaszczystej polanie. (NKJP)*

7.3. Wykluczanie się ról w ramie

FrameNet (punkt 2.1.1.5 s. 59) dopuszcza ramy zawierające elementy (argumenty) nie mogące współwystępować razem w wypowiedzeniu. Tak jest np. w ramie *Transfer* (2.1).

Także w *Walentym* istnieją ramy zawierające argumenty nie występujące razem na powierzchni. Tak jest np. dla grupy czasowników DEMORALIZOWAĆ, DEPRAWOWAĆ, KOIĆ, KRZEPIĆ, ŁAGODZIĆ, UPRZYTMANIAĆ, USPOKAJAĆ z ramą zawierającą role *Factor*, *Stimulus^{Foreground}*, *Stimulus^{Background}* (Rys. 4.16), gdy tymczasem na powierzchni *Factor* współwystępuje jedynie z jednym *Stimulusem*, co pokazuje przypisanie argumentów do pozycji składniowej uwidocznione na rysunku.

Istnieje pogląd, że rama nie tylko powinna zawierać wszystkie argumenty reprezentujące uczestników opisywanej sytuacji, ale i wyłącznie takie, którego mogą ze sobą współwystępować. Zmuszałoby to nas do rozbijania na dwie lub więcej wszystkich ram, w których takie niewspółwystępujący uczestnicy są reprezentowani. Jeśli te sytuacje są wyraźnie różne, niewątpliwie warto tak zrobić. W większości wypadków wystarczy jednak oznakować takie blokujące się role. Takiego mechanizmu na razie w *Walentym* nie ma.

Istnieją też ramy, w których wszyscy uczestnicy mogą współuczestniczyć w sytuacji, jednak jedna z nich nie jest niezbędna do zajścia sytuacji. Taką rolą jest zazwyczaj *Factor*. Na przykład dla czasownika *umożliwiać* mamy ramę $\langle \textit{Factor}, \textit{Condition}, \textit{Theme}, \textit{Recipient} \rangle$ – *ktoś₁ za pomocą czegoś₁ umożliwia komuś₂ coś₂*. *Ktoś₁* nie jest *Initiatorem*, gdyż jedynie wpływa na powstanie *warunków umożliwiających* sytuację docelową. Jednak *warunki* takie mogą powstać samoistnie, bez udziału *Factor*a (7.8).

- (7.8) *Przerwa między bodźcami umożliwia odzyskanie wrażliwości węchu [...]* (NKJP)
- Przepływająca przez jezioro Lega umożliwia sływ kajakowy w kierunku Elku, Rajgrodu i dalej do Warszawy.* (NKJP)
- Promieniowanie Czerenkowa umożliwia rejestrację przejścia przez ośrodek szybkiej cząstki naładowanej.* (NKJP)
- Mówimy: nadzieja umożliwia nam życie.* (NKJP)

7.4. Preferencje selekcyjne

Dobór właściwej roli dla argumentu to zadanie niełatwe. Jednak dobór preferencji jest zadaniem nie mniej trudnym: adekwatne określenie zbioru preferowanych desygnatów pełniących określoną rolę w sytuacji reprezentowanej przez dany predykat, w oparciu o tak złożony zasób jak *Słowskięć*, tworzy nie mniej wątpliwości interpretacyjnych.

Zauważmy, że większość preferencji selekcyjnych (ok. 70%) stanowią preferencje predefiniowane – tak jest nie tylko szybciej, ale i bezpieczniej. Prowadzi to jednak do nadmiernego poluzowania preferencji, np. z powodu użycia LUDZIE, ISTOTY, OBIEKTY zamiast odpowiednio człowiek-1, istota żywa-1, obiekt-2, czyli niepotrzebne włączanie rzeczowników zbiorowych do preferencji. Leksykografowie zapominają, że preferencje nie muszą obejmować **wszystkich** jednostek leksykalnych (w szczególności metaforycznych) realizujących argument w wypowiedzeniach, tylko te typowe. Kłopot sprawiają też przykłady dobrze dobrane pod względem składniowym, lecz marginalne czy wręcz kuriozalne semantycznie. Niedostateczna znajomość i zrozumienie *Słowskięci* prowadzą czasem do wyboru synsetu ze względu na przynależne doń jednostki, z pominięciem drzewa jego hiponimów.

Takich drobnych niedokładności jest dużo, jednak nie powinny mieć one dużego wpływu na jakość analizy semantycznej opartej na preferencjach selekcyjnych: są one po prostu za szerokie bądź za wąskie.

Większy problem przy analizie semantycznej stanowią ramy posiadające argumenty niekoniecznie pełniące tę samą rolę, choć mające tę samą charakterystykę składniową, których preferencje nie są rozłączne. Na przykład czasownik EMANOWAĆ ma dwa znaczenia, oba z ramą (*Theme^{Source}*, *Theme^{Goal}*), przy czym mamy emanować-2 (*obiekt zapachem, promieniowaniem*) oraz emanować-3 (*człowiek serdecznością*). OBIEKTY obejmują LUDZI, a preferencje drugiego argumentu też nie są rozłączne (7.9). Co prawda metaforyczne znaczenie (7.9c) można wydzielić, dzięki czemu w tym wypadku da się uzyskać rozłączność znaczeń, wykorzystując preferencje dla obu argumentów łącznie. Przypomnijmy też USPOKAJAĆ z punktu 4.4.9.2 s. 151 – *uspokajając potomstwo* może oznaczać uspokajanie ich emocji bądź zachowania.

- (7.9) a. [...] Lucyna emanuje niezwykle światłem duszy. (NKJP)
Ona musi przecież emanować spokojem, ciepłem i dostojnością;
 [...] (NKJP)
- b. Niektóre minerały emanują fluorescencyjnym światłem, [...] (NKJP)
 [...] (NKJP)
 [Kobieta] Wciąż emanowała zapachem tajemniczego zwierza. (Internet)
- c. Ciemności nigdy jeszcze nie emanowały takim spokojem. (NKJP)
Ubiory te [...] emanowały dostojnością i powagą. (NKJP)

Ze względu na zjawisko elipsy bądź anaforyczność zaimków nie jest konieczne, by nierozłączność preferencji dotyczyła wszystkich argumentów; wystarczy, że dotyczy argumentów występujących w wypowiedzeniu. Weźmy dla przykładu czasowniki STRZELAĆ, LICYTOWAĆ, ilustrowane odpowiednio zdaniem (7.10) i (7.11). Tak więc zdania: *Kompania strzelała z armat* czy *Armaty strzelały* są niejednoznaczne – mogą być ujednoznacznione dopiero po rozbudowaniu kontekstu:²⁵

- do *tlumu* (7.10a),
- na *wiwat* (7.10b).

Zauważmy, że mamy tu alterację przesunięcia na pozycję podmiotu *narzędzia strzelania*, identyczną dla obu znaczeń czasownika.

- (7.10) a. *Bywa, że po kilkadziesiąt razy strzelają z armat do jednego budynku.* (NKJP)
Strzelano z armat żelaznych, używając kul kamiennych. (NKJP)
 [...] *armaty strzelały do tlumu.* (NKJP)
Armaty strzelały ogniem bezpośrednim do zbliżających się czołgów. (NKJP)
- b. - *Dlaczego nie strzelacie z armat na moją cześć?* (NKJP)
Na wiwat strzelają armaty, na jego powitanie wychodzi burmistrz tlumy holenderskiej metropolii. (NKJP)

Podobnie zdanie *Kolega licytował* może być interpretowane na kilka sposobów:

- *majątek [za milion złotych]* (7.11a),
- *milion złotych [za majątek]* (7.11b),
- *szlema* (7.11c).

W pierwszym znaczeniu (7.11a,b) mamy autoalternację krzyżową między *Theme* a *Measure*. Także podmiot nie jest tu jednoznaczny: *kolega* może uczestniczyć w licytacji (*Initiator^{Goal}*) lub poddać coś po licytację (*Initiator^{Source}*)²⁶. Natomiast zdanie (7.11c) reprezentuje odrębne znaczenie czasownika.

²⁵ Zestaw ról jest analogiczny, jednak ma inne preferencje selekcyjne i inną składnię.

²⁶ Dobra mogą być licytowane także bez zgody właściciela. Jest tu też uwikłana osoba prowadząca licytację, *Factor*.

- (7.11) a. [...] licytowano *zadłużonym majątki za 10 proc. wartości* [...]
(NKJP)
Licytowano *obrazy, szkła, srebra, bibeloty.* (NKJP)
- b. *Maks za gadżety WOŚP* licytowano *kwoty nawet po kilka tysięcy złotych.* (NKJP)
- c. *Tam po raz pierwszy w życiu* licytowałem *szlema.* (NKJP)

Dla obu opisywanych czasowników krótkie, eliptyczne zdania nie mogą zostać zinterpretowane bez kontekstu. Zauważmy jednak, że mamy tu do czynienia z niejednoznacznością na poziomie określonego wypowiedzenia, co wykracza poza reprezentację słownikową – analizowane wypowiedzenie ma dwie interpretacje semantyczne. Podobnie rzecz się ma dla mocno wieloznacznego OBLEWAĆ, w zdaniu *Wszyscy zawsze oblewają maturę*, raczej chodzi o świętowanie, ale wynika to z dodatkowej wiedzy o świecie, że większość jednak ją zdaje.

Jeszcze większy problem sprawia koordynacja dwóch znaczeń predykatu, jak np. dla zdania *Polacy nadal bezwzględnie wierzyli aliantom i w aliantów*. czasownika WIERZYĆ. Mamy tu dwa znaczenia predykatu: wierzyć-1 (*w coś, w kogoś* – ‘dawać wiarę’) oraz wierzyć-3 (*komuś* – ‘ufać’). Powyższy przykład pochodzi z *Walentego* i ilustruje schemat reprezentujący taką koordynację, którego nie ma nawet jak podpiąć sensownie do ram.

7.5. Wykorzystywanie słownika

Niezależnie od tego, jak ciekawa czy nowatorska jest konstrukcja danego zasobu, jest on tworzony z myślą o jego możliwych zastosowaniach²⁷. Jak już wspominaliśmy, słownik *Walenty* jest przeznaczony przede wszystkim do przetwarzania automatycznego (np. parsery POLFIE (Patejuk i Przepiórkowski, 2015) i *Świgr* (Woliński i Hajnicz, 2021)). Jednak równie ważne jest dla nas jego wykorzystanie przez pojedynczych badaczy analizujących jego zawartość, własności poszczególnych haseł.

Analiza danych bibliograficznych wskazuje, że tak jest – udało się odszukać sporo cytowań słownika. Badacze używają słownika przede wszystkim do analizy pewnych grup predykatów o specyficznych własnościach składniowych i semantycznych (Wójcicka, 2018; Kokot-Góra, 2020; Pałka, 2020; Góra, 2021), leksykograficznego ujęcia własności predykatów (Vernerová, 2019), formalnej reprezentacji wyrażeń wieloczłonowych (Lichte *et al.*, 2019; Savary *et al.*, 2019; Trypanagnostopoulou, 2019) i wielu innych.

Mamy nadzieję, że książka ta oraz nowa aplikacja do przeglądania słownika (SHELLVALIER; patrz Dodatek C) bardziej czytelna od swej poprzedniczki

²⁷ Z czysto badawczego punktu widzenia, wystarczy sama koncepcja, choć jak już pisaliśmy, i ona może ulec zmianie pod wpływem bogatych danych językowych.

– opatrzona tłumaczeniami notacji, prowadząca użytkownika krok po kroku podczas filtrowania, przyczynią się razem do zwiększenia zainteresowania *Walentym* wśród badaczy różnych dyscyplin.

7.6. Dalsze plany

Jak już pisaliśmy, słownik *Walenty* nie jest dziełem zamkniętym. Warstwa semantyczna została przynajmniej wstępnie opracowana dla 75% haseł, z których większość wymaga sprawdzenia. Część haseł czekająca na redakcję poziomu semantycznego to hasła nieczasownikowe, które zaczęto wprowadzać do słownika stosunkowo późno. Inna, szczególnie trudna grupa to tzw. czasowniki lekkie (ang. *light verbs*, Kettnerová, 2021; Kettnerová *et al.*, 2018; Mohanan, 2017; Wittenberg, 2016), dla których granica między argumentem a członem lematu jest rozmyta. Dla opracowania warstwy semantycznej (i dopracowania frazeologicznej) samych czasowników BYĆ i MIEĆ niezbędny byłby odrębny, spory projekt (oba są nie dość, że lekkie, to jeszcze mocno zleksykalizowane). Jednak warstwa składniowa też nie jest w pełni dopracowana, dalszych prac składniowych wymaga ok. 7% haseł. Także pełny rozmiar słownika (18,5 tys. haseł) nie jest jeszcze w pełni satysfakcjonujący.

Na razie jednak, w ramach projektu CLARIN - Common Language Resources and Technology Infrastructure, nr. POIR.04.02.00-00C002/19, zaczęliśmy pracę nad hierarchizacją ram, nieco w stylu FrameNetu (punkt 2.1.1). Jednak ramy konwersów (por. punkt 1.2.2.3 s. 29) prezentujących sytuację z perspektywy różnych uczestników sytuacji będą wspólne, tak jak w starszej wersji FrameNetu. Ograniczymy się też do niehierarchicznego zestawu ról. Ramy potomne mogą mieć więcej argumentów (m.in. w wyniku wielodziedziczenia)²⁸, a dziedziczone argumenty mogą mieć zmienione (głównie zawężone) preferencje selekcyjne. Na koniec predykaty przywołujące ramy nie muszą realizować wszystkich argumentów obecnych w ramie, choćby ze względu na specyfikę składniową (argument nie występujący na powierzchni (np. inkorporowany²⁹ (FAKS), będący nadrzędnikiem przymiotnika (patrz punkt 4.8.2.2 s. 185), czy pominięty na poziomie składniowym ze względu na brak potwierdzenia w uzusie).

W ramach prac nad uwspólnianymi ramami dokonywana będzie powtórna ich korekta, prawdopodobnie z uwzględnieniem nowych ról zaproponowanych powyżej w punkcie 7.1. Możliwe będzie też podpinanie predykatów i schematów dla haseł nieposiadających jeszcze warstwy semantycznej. Dzięki temu warstwa semantyczna słownika ulegnie ujednoczeniu, co powinno znacząco korzystnie wpłynąć na jej jakość.

²⁸ Patrz 2.1.1.1 s. 54.

²⁹ Patrz przypis 32 s. 32 w rozdz. 1.

Dodatek A

Specyfikacja formatu XML TEI słownika *Walenty*

A.1. Zewnętrzna struktura

Głównym obiektem pliku jest <TEI>, którego atrybutami są `xml:lang="pl"` (gdyż językiem wszystkich komponentów dokumentu XML jest polski) oraz `xmlns="http://www.tei-c.org/ns/1.0"` (definiujący namespace TEI). Obiekt TEI zawiera nagłówek (obiekt `teiHeader`) oraz słownik (obiekt `text`).

```
<TEI xml:lang="pl" xmlns="http://www.tei-c.org/ns/1.0">
  <teiHeader>
    <!-- treść nagłówka --->
  </teiHeader>
  <text>
    <!-- słownik --->
  </text>
</TEI>
```

A.1.1. Nagłówek — `teiHeader`

Nagłówek zdefiniowany jest w obiekcie `teiHeader`. Zawarty jest w nim obiekt `fileDesc`, który z kolei zawiera obiekty `titleStmt`, `publicationStmt` oraz `sourceDesc`.

```
<teiHeader>
  <fileDesc>
    <titleStmt>
      <!-- informacje o tytule --->
    </titleStmt>
    <publicationStmt>
      <!-- informacje o wydaniu i wydawcy --->
    </publicationStmt>
    <sourceDesc>
      {źródło tekstu}
    </sourceDesc>
  </fileDesc>
</teiHeader>
```

W obiekcie `titleStmt` zdefiniowany jest obiekt `title`, zawierający aktualny tytuł słownika:

```
<titleStmt>
  <title>
    {tytuł}
  </title>
</titleStmt>
```

W obiekcie `publicationStmt` podane są informacje o aktualnym wydaniu słownika:

- wydawcy (obiekt `publisher`),
- dacie wydania (obiekt `date` z atrybutem `when`),
- sposobie udostępniania (obiekt `availability`).

Nazwa licencji dostępna jest jako atrybut `target` obiektu `licence` zawartego w `availability`. Obiekty `p` odpowiadają kolejnym paragrafom tekstu licencji.

```
<publicationStmt>
  <publisher>
    {wydawca}
  </publisher>
  <date when="{data w formie yyyy-mm-dd}"/>
  <availability>
    <licence target="{odnośnik do licencji}">
      <p>{paragraf licencji}</p>
      <!-- ewentualne kolejne paragrafy --->
    </licence>
  </availability>
</publicationStmt>
```

Obiekt `sourceDesc` zawiera paragrafy informujące o źródłach i sposobie stworzenia pliku.

```
<sourceDesc>
  <p><!-- pierwszy paragraf opisu źródła ---></p>
  <!-- ewentualne kolejne paragrafy --->
</sourceDesc>
```

A.1.2. Ciało słownika — body

Ciało słownika zawarte jest w obiekcie `body`, który zawarty jest w obiekcie `text`. Każde hasło słownikowe zawarte jest w osobnym obiekcie `entry`

```
<text>
  <body>
    <entry>
      <!-- hasło słownikowe --->
    </entry>
    <!-- kolejne hasła --->
  </body>
</text>
```

UWAGA: Wewnątrz pojedynczego `entry` mogą znajdować się odnośniki do obiektów z innych `entry` lub z pliku `phrase_types_expand_data.xml`. Wszystkie takie potencjalne odnośniki zostaną omówione w miejscu, gdzie mogą wystąpić.

A.2. Hasło słownikowe — entry

W *Walentym* hasło słownikowe odpowiada jednemu wyrazowi z uwzględnieniem części mowy.¹ Każde hasło słownikowe ma swój unikalny identyfikator. Umieszczony jest on jako atrybut `xml:id` obiektu `entry`.

Informacje o hasle słownikowym podzielone są na części, zawarte w obiekcie `entry`. Są to:

- informacja o formie bazowej hasła (`form`),
- informacje dodatkowe o hasle (`fs type="general_info"`),
- informacje o składniowych podrzędnikach hasła (`fs type="syntactic_layer"`),
- informacje o przykładach użycia przypisanych do hasła (`fs type="examples_layer"`),
- informacje o znaczeniach posiadanych przez hasło (`fs type="meanings_layer"`),
- informacje o semantycznych podrzędnikach (argumentach) tych znaczeń (`fs type="semantic_layer"`),
- informacje o możliwych składniowych realizacjach tych semantycznych podrzędników (`fs type="connections_layer"`).

Jak zostało powiedziane wcześniej, forma bazowa hasła składa się z formy podstawowej wyrazu (obiekt `orth`) oraz informacji o jego części mowy (obiekt `pos`). W słowniku aktualnie znajdują się czasowniki (`verb`), rzeczowniki (`noun`), przymiotniki (`adjective`) oraz przysłówki (`adverb`).

```
<entry xml:id="wal_{numer hasła}-ent">
  <form>
    <base>
      {forma bazowa}
    </base>
    <pos>
      {część mowy}
    </pos>
  </form>
  <fs type="general_info">
    <!-- informacje dodatkowe -->
  </fs>
  <fs type="syntactic_layer">
    <!-- schematy przypisane do hasła -->
  </fs>
  <fs type="examples_layer">
    <!-- przykłady ilustrujące hasło -->
  </fs>
```

¹ A zatem czasownik *piec* oraz rzeczownik *piec* byłyby osobnymi hasłami.

```

<fs type="semantic_layer">
  <!-- ramy przypisane do hasła --->
</fs>
<fs type="meanings_layer">
  <!-- znaczenia przypisane do hasła --->
</fs>
<fs type="connections_layer">
  <!-- składniowe realizacje argumentów ram semantycznych --->
</fs>
</entry>

```

A.3. Warstwa składniowa — syntactic_layer

Warstwa składniowa składa się z jednego obiektu `f type="schemata"`, reprezentującego zbiór (`vColl org="set"`) schematów składniowych (`fs type="schema"`).

```

<fs type="syntactic_layer">
  <f name="schemata">
    <vColl org="set">
      <fs type="schema">
        <!-- opis schematu --->
      </fs>
      <!-- ewentualne kolejne schematy --->
    </vColl>
  </f>
</fs>

```

A.4. Schemat składniowy — schema

Każdemu schematowi składniowemu przypisany jest unikalny identyfikator umieszczony jako atrybut `xml:id` obiektu `fs type="schema"`.

Schemat składniowy zawiera następujące obiekty:

- reprezentację tekstową zgodną z poprzednim (tekstowym) formatem słownika (`f name="text_rep"`),
- opinię o schemacie (`f name="opinion"`),
- informacje o występowaniu inherentnego *się* (`f name="inherent_sie"`),
- aspekcie (`f name="aspect"`),
- wymaganej negacji (`f name="negativity"`),
- wymaganej pozycji predykatywnej (`f name="predicativity"`),
- zbioru poszczególnych pozycji składowych (`f name="positions"`).

```

<fs type="schema" xml:id="wal_{numer hasła}.{numer schematu}-sch">
  <f name="text_rep">
    <string>
      {reprezentacja tekstowa}
    </string>
  </f>

```

```

<f name="opinion">
  <!-- opinia --->
</f>
<f name="inherent_sie">
  <!-- występowanie inherentnego się --->
</f>
<f name="aspect">
  <!-- przypisany aspekt --->
</f>
<f name="negativity">
  <!-- wymagana negacji --->
</f>
<f name="predicativity">
  <!-- predykatywność --->
</f>
<f name="positions">
  <vColl org="set">
    <fs type="position">
      <!-- opis pozycji składniowej --->
    </fs>
    <!-- pozostałe pozycje składniowe --->
  </vColl>
</f>
</fs>

```

A.4.1. Opinia o schemacie/ramie — *opinion*

Opinia o schemacie zapisana jest w atrybucie *value* obiektu *symbol*. Możliwe opinie oraz przypisane im wartości to: *wulgarny/a* – *vul*, *potoczny/a* – *col*, *archaiczny/a* – *dat*, *zły/a* – *bad*, *wątpliwy/a* – *unc*, *pewny/a* – *cer*, *metaforyczny/a* – *met*, *dziedzinowy/a* – *dom*, *sporadyczny/a* – *rar* i *nieznany/a* – *unk*.

```

<f name="opinion">
  <symbol value="{wartość}"/>
</f>

```

A.4.2. Występowanie inherentnego *się* — *inherent_sie*

W tym miejscu znajduje się informacja o konieczności występowania *się* przy danym wyrazie. Jest ona zapisana w atrybucie *value* znajdującego się w *f name="inherent_sie"* obiektu *binary*. Możliwe wartości to *true*, jeżeli inherentne *się* występuje, i *false* w przeciwnym wypadku.

```

<f name="inherent_sie">
  <binary value="{true|false}"/>
</f>

```


A.4.3. Aspekt — aspect

Jeżeli pojęcie aspektu jest zdefiniowane dla hasła (np. jeśli jest czasownikiem), pole to określa przy jakim aspekcie dany schemat może być wykorzystany.² Znajduje się ona wtedy w atrybucie `value` obiektu `f name="aspect"`. Możliwe wartości to: `perf`, jeżeli wymagany jest tryb dokonany, `imperf` – jeżeli niedokonany, oraz `_` – jeżeli schematu można użyć w obu aspektach.

```
<f name="aspect">
  <symbol value="{wartość}"/>
</f>
```

Jeżeli pojęcie aspektu dla określonej części mowy nie jest określone, obiekt `f name="aspect"` jest pusty.

```
<f name="aspect"/>
```

A.4.4. Wymaganie negacji — negativity

Część schematów posiada dodatkowe ograniczenia związane z występowaniem negacji – mogą ich wymagać lub zabraniać. Informacja ta jest zapisana w atrybucie `value` obiektu `symbol` zawartego w obiekcie `f name="negativity"`. Możliwe wartości to: `neg` – jeżeli schemat wymaga zanegowanej formy hasła, `aff` – jeżeli wymaga, by hasło było niezanegowane, oraz `_` – gdy pozwala na negację, ale jej nie wymaga.

```
<f name="negativity">
  <symbol value="{wartość}"/>
</f>
```

Jeżeli dla odpowiedniej części mowy informacja ta nie ma sensu, obiekt `f name="negativity"` jest pusty.

```
<f name="negativity"/>
```

A.4.5. Wymaganie pozycji predykatywnej — predicativity

Niektóre części mowy (np. przymiotniki) mogą występować w pozycjach predykatywnych i atrybutywnych. Niektóre schematy jednak mogą być wykorzystywane tylko na pozycji predykatywnej. Informacja ta reprezentowana jest jako atrybut `value` obiektu `binary`. Wartość `true` oznacza, że schemat może być użyty wyłącznie w pozycji predykatywnej, natomiast wartość `false`, że może być użyty zarówno w pozycji predykatywnej jak i atrybutywnej.

```
<f name="predicativity">
  <binary value="{true|false}"/>
</f>
```

Jeżeli dla odpowiedniej części mowy informacja ta nie ma sensu, obiekt `f name="predicativity"` jest pusty.

```
<f name="predicativity"/>
```

² Niektóre czasowniki (zwane dwuaspektowymi) mogą być użyte zarówno w jako czasownik dokonany jak i niedokonany.

A.5. Pozycja składniowa — position

Każda pozycja składniowa ma swój unikalny identyfikator zapisany jako atrybut `xml:id` obiektu `fs` `type="position"`. Zgodnie z definicją przyjętą w *Walentym*, każda pozycja składniowa jest zbiorem (`vColl type="set"`) możliwych do skoordynowania fraz (`fs`).

```
<fs xml:id="wal_{nr hasła}.{nr schematu}.{nr pozycji}-psn"
  type="position">
  <f name="phrases">
    <vColl org="set">
      <fs>
        <!-- opis frazy -->
      </fs>
    </vColl>
  </f>
</fs>
```

Dodatkowo każda pozycja składniowa może pełnić funkcję podmiotu lub dopełnienia bliższego. Informacja ta jest przechowywana w obiekcie `f` `name="function"`. Znajdujący się w nim obiekt `symbol` ma atrybut `value` ustawiony na `subj` – dla podmiotu lub `obj` – dla dopełnienia bliższego.

```
<fs xml:id="wal_{nr hasła}.{nr schematu}.{nr pozycji}-psn"
  type="position">
  <f name="function">
    <symbol value="{subj|obj}"/>
  </f>
  <f name="phrases">
    <!-- opis fraz -->
  </f>
</fs>
```

Każda pozycja może mieć też przypisane znaczniki związane z kontrolą. Zapisywane są one niezależnie od funkcji składniowej w obiekcie `f` `name="control"`. Obiekt ten zabiera zbiór `vColl org="set"` obiektów `symbol`, których atrybut `value` zawiera odpowiedni znacznik (np. `controllee`).

```
<fs xml:id="wal_{nr hasła}.{nr schematu}.{nr pozycji}-psn"
  type="position">
  <f name="control">
    <vColl org="set">
      <symbol value="{znacznik kontroli}"/>
      <!-- potencjalne inne znaczniki -->
    </vColl>
  </f>
  <f name="phrases">
    <!-- opis fraz -->
  </f>
</fs>
```

Ponieważ funkcja składniowa jest niezależna od kontroli, `f name="function"` oraz `f name="control"` mogą wystąpić jednocześnie z zachowaniem kolejności: funkcja, kontrola, fraza.

```
<fs xml:id="wal_{nr hasła}.{nr schematu}.{nr pozycji}-psn"
  type="position">
  <f name="function">
    <symbol value="{subj|obj}" />
  </f>
  <f name="control">
    <vColl org="set">
      <symbol value="{znacznik kontroli}" />
      <!-- potencjalne inne znaczniki -->
    </vColl>
  </f>
  <f name="phrases">
    <!-- opis fraz -->
  </f>
</fs>
```

A.6. Fraza

Każda fraza ma swój unikalny identyfikator (atrybut `xml:id`). Różne typy fraz odpowiadają obiektom różnych typów (atrybut `type`).

```
<fs xml:id="wal_{nr hasła}.{nr schematu}.{nr pozycji}.{nr frazy}-phr"
  type="{typ frazy}">
  <!-- opis frazy danego typu -->
</fs>
```

A.6.1. Fraza nominalna — np

W *Walentym* fraza nominalna posiada jeden argument – przypadek w którym występuje.

Frazie nominalnej w XML-u odpowiada obiekt `fs type="np"`. Zawiera jeden podrzędnik – `f name="case"`). Podrzędnik ten zawiera obiekt typu `symbol`, którego atrybut `value` określa wartość przypadku.

```
<fs type="np">
  <f name="case">
    <symbol value="{wartość przypadku}" />
  </f>
</fs>
```

A.6.2. Fraza przymiotnikowa — adjp

W *Walentym* fraza przymiotnikowa posiada jeden argument – przypadek w którym występuje.

Frazie przymiotnikowej w XML-u odpowiada obiekt `fs type="adjp"`. Zawiera jeden podrzędnik – `f name="case"`). Podrzędnik ten zawiera obiekt typu `symbol`, którego atrybut `value` określa wartość przypadku.

```
<fs type="adjp">
  <f name="case">
    <symbol value="{wartość przypadku}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.3. Fraza posesywna — `possp`

Frazy opisywane w *Walentym* jako posesywne stanowią niejednorodną grupę. Pełne rozwinięcia niejednorodnych grup znajdują się w osobnym pliku XML (`phrase_types_expand_data.xml`).

Obiekt `fs type="possp"` zawiera jeden podrzędnik `f name="expansions"`. Obiekt `f name="expansions"` zawsze zawiera obiekt `fs`, którego atrybut `sameAs` wskazuje na identyfikator odpowiedniego obiektu w pliku z rozwinięciami niejednorodnych grup.

```
<fs type="possp">
  <f name="expansions">
    <fs sameAs="#{identyfikator w pliku z rozwinięciami}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.4. Fraza porównawcza — `compar`

W *Walentym* fraza porównawcza zawsze ma określony typ. Obiekt `fs type="compar"` ma jeden podrzędnik – `f name="compar_category"`. Ten również posiada jeden podrzędnik – obiekt `symbol`, w którym wartość atrybutu `value` określa typ frazy porównawczej.

```
<fs type="compar">
  <f name="compar_category">
    <symbol value="{typ}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.5. Fraza przyimkowa — `prepn`

W *Walentym* fraza przyimkowa jest parametryzowana przez przyimek oraz wymagany przez niego przypadek.

`fs type="prepn"` zawiera dwa obiekty – `f name="preposition"` oraz `f name="case"`. Obiekt `f name="preposition"` zawiera jeden podrzędnik `symbol`, którego atrybut `value` zawiera nazwę przypadku. Obiekt `f name="case"` również zawiera jeden podrzędnik `symbol`, którego atrybut `value` jest nazwą wymaganego przypadku.

```
<fs type="prepn">
  <f name="preposition">
    <symbol value="{przyimek}"/>
  </f>
  <f name="case">
    <symbol value="{przypadek}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.6. Fraza przyimkowo-przymiotnikowa — prepadjp

W *Walentym* fraza przyimkowo-przymiotnikowa (podobnie jak fraza przyimkowa) parametryzowana jest przez przyimek oraz wymagany przypadek.

Obiekt `fs name="prepadjp"` ma strukturę wewnętrzną identyczną jak obiekt `fs name="prepn"` (patrz A.6.5).

```
<fs type="prepadjp">
  <f name="preposition">
    <symbol value="{przyimek}"/>
  </f>
  <f name="case">
    <symbol value="{przypadek}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.7. Fraza z przyimkiem złożonym — comprepnp

Fraza przyimkowa z przyimkiem złożonym jest jednym z typów fraz o niejednorodnym sposobie realizacji.³ W *Walentym* każdy przyimek złożony ma swoją listę możliwych realizacji.

Obiekt `fs type="comprepn"` ma dwa podrzędniki. Pierwszym z nich jest odnośnik do listy rozwinięć (patrz A.6.3), a drugim obiekt typu `f name="complex_preposition"`.

Jedynym dzieckiem drugiego obiektu jest `string`, którego zawartością jest nazwa przyimka złożonego.

```
<fs type="comprepn">
  <f name="expansions">
    <fs sameAs="#{identyfikator w~pliku z rozwinięciami}"/>
  </f>
  <f name="complex_preposition">
    <string>{przyimek złożony}</string>
  </f>
</fs>
```

³ Na przykład realizacją przyimka *ze strony* są zarówno *ze strony Piotra* jak i *z mojej strony*.

A.6.8. Fraza zdaniowa — cp

W *Walentym* fraza zdaniowa jest definiowana przez swój typ.

Obiekt `fs type="cp"` posiada jeden podrzędnik – `f name="type"`. W tym obiekcie podana jest definicja typu frazy zdaniowej. Zawiera on podrzędnik `fs type="type_def"`. w najprostszej sytuacji, obiekt ten zawiera jeden podrzędnik – `f name="conjunction"`>. Atrybut `value` zawartego w nim obiekcie `symbol` jest wartością typu frazy zdaniowej.

```
<fs type="cp">
  <f name="type">
    <fs type="type_def">
      <f name="conjunction">
        <symbol value="{typ}"/>
      </f>
    </fs>
  </f>
</fs>
```

Niekiedy typ frazy zdaniowej odpowiada całej klasie, która w przypadku konkretnej frazy może być zbyt szeroka. W takiej sytuacji typ frazy posiada dodatkowe ograniczenia na potencjalne realizacje tej klasy. Wtedy obiekt `fs type="type_def"` posiada dodatkowy podrzędnik – `f name="constraints"`. Obiekt ten zawiera zbiór `vColl org="set"` obiektów typu `symbol`, których atrybuty `value` odpowiadają ograniczeniom typu w konkretnym przypadku.

```
<fs type="cp">
  <f name="type">
    <fs type="type_def">
      <f name="conjunction">
        <symbol value="{typ}"/>
      </f>
      <f name="constraints">
        <vColl org="set">
          <symbol value="{ograniczenie}"/>
          <!-- potencjalne inne ograniczenia -->
        </vColl>
      </f>
    </fs>
  </f>
</fs>
```

A.6.9. Fraza zdaniowa z korelatem — ncp

W *Walentym* fraza zdaniowa z korelatem jest definiowana przez przypadek, w którym występuje korelat, oraz typ frazy zdaniowej. Obiekt `fs type="ncp"` posiada dwa podrzędniki – `f name="case"` oraz `f name="type"`. Pierwszy podrzędnik opisuje przypadek, w którym występuje korelat, w sposób spójny z opisem przypadka we frazie nominalnej (patrz A.6.1). Drugi podrzędnik opisuje typ frazy zdaniowej (tak jak w przypadku zwykłej frazy zdaniowej; patrz A.6.8).

```

<fs type="ncp">
  <f name="case">
    <symbol value="str"/>
  </f>
  <f name="type">
    <fs type="type_def">
      <f name="conjunction">
        <symbol value="int"/>
      </f>
    </fs>
  </f>
</fs>

```

Tak jak dla frazy zdaniowej, typ frazy zdaniowej z korelatem może być podzbiorem szerokiej klasy, poprzez wprowadzenie ograniczeń (patrz A.6.8).

```

<fs type="ncp">
  <f name="case">
    <symbol value="str"/>
  </f>
  <f name="type">
    <fs type="type_def">
      <f name="conjunction">
        <symbol value="int"/>
      </f>
      <f name="constraints">
        <vColl org="set">
          <symbol value="czy"/>
        </vColl>
      </f>
    </fs>
  </f>
</fs>

```

A.6.10. Fraza przyimkowa z korelatem — prepncp

Kolejnym sposobem na wprowadzenie zdania podrzędnego z korelatem, jest poprzedzenie go przyimkiem. W *Walentym* fraza przyimkowa z korelatem jest definiowana przez przyimek, przypadek, którego wymaga (i w którym występuje korelat), oraz typ frazy zdaniowej. Obiekt `fs type="prepncp"` posiada zatem trzy podrzędniki – `t name="prep"`, `f name="case"` oraz `f name="type"`. Dwa pierwsze podrzędniki opisują przyimek wraz z wymaganym przez niego przypadkiem, w sposób spójny z opisem frazy przyimkowej (patrz A.6.5). Trzeci podrzędnik opisuje typ frazy zdaniowej (tak jak w przypadku zwykłej frazy zdaniowej; patrz A.6.8).

```

<fs type="prepncp">
  <f name="preposition">
    <symbol value="za"/>
  </f>
  <f name="case">

```

```

    <symbol value="acc"/>
  </f>
  <f name="type">
    <fs type="type_def">
      <f name="conjunction">
        <symbol value="int"/>
      </f>
    </fs>
  </f>
</fs>

```

Tak jak dla frazy zdaniowej, typ frazy przyimkowej z korelatem może być podzbiorem szerokiej klasy, poprzez wprowadzenie ograniczeń (patrz A.6.8).

```

<fs type="prepncp">
  <f name="preposition">
    <symbol value="za"/>
  </f>
  <f name="case">
    <symbol value="acc"/>
  </f>
  <f name="type">
    <fs type="type_def">
      <f name="conjunction">
        <symbol value="int"/>
      </f>
      <f name="constraints">
        <vColl org="set">
          <symbol value="czy"/>
        </vColl>
      </f>
    </fs>
  </f>
</fs>

```

A.6.11. Fraza niechromatyczna — *nonch*

Fraza niechromatyczna nie posiada w *Walentym* żadnych dodatkowych parametrów. Dlatego też obiekt `fs type="nonch"` nie posiada żadnych dzieci w strukturze XML.

```
<fs type="nonch"/>
```

A.6.12. Fraza bezokolicznikowa — *infp*

Walenty pozwala, ograniczyć aspekt bezokoliczników, przyjmowanych jako argumenty. Obiekt `fs type="infp"` ma w strukturze XML jednego potomka – `f name="aspect"`, który opisuje potencjalne ograniczenie. Obiekt `f name="aspect"` ma jedno dziecko – `symbol`, którego atrybut `value` przyjmuje wartość odpowiadającą aspektowi bezokolicznika. Możliwe wartości to `perf` (odpowiadający wymaganiu

bezokolicznika czasownika dokonanego), *imperf* (odpowiadający wymaganiu bezokolicznika czasownika niedokonanego), oraz *_* (pozwolenie na użycie czasownika o dowolnym aspekcie).

```
<fs type="infp">
  <f name="aspect">
    <symbol value="{aspekt}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.13. Fraza przysłówkowa — *advp*

W *Walentym* frazy przysłówkowe podzielone są na kilka (niekoniecznie rozłącznych) typów. Obiekt *fs type="advp"* ma jednego potomka – *f name="category"*. Zawiera on obiekt *type symbol*, którego atrybut *value* jest nazwą typu frazy przysłówkowej.

```
<fs type="advp">
  <f name="category">
    <symbol value="{typ}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.14. Fraza motywowana semantycznie – *xp*

Frazy *xp* w *Walentym* definiowane są przez swój „typ semantyczny”. W pliku XML obiekt *fs type="xp"* ma jednego lub dwóch potomków. Ostatnim z nich jest *f name="category"* reprezentujący typ frazy *xp*. Jego jedyne dziecko – *fs type="category_def"* jest jego dokładnym opisem. Na ogół *fs type="category_def"* posiada jedno dziecko – *f name="name"*, które z kolei jako potomka ma *symbol*, którego atrybut *value* jest nazwą typu frazy *xp*.

Jeżeli obiekt *fs type="category_def"* posiada jednego potomka, to także *fs type="xp"* posiada jeszcze jedno (pierwsze) dziecko – *f name="expansions"*. Obiekt *f name="expansions"* zawsze posiada jednego potomka – *fs*, którego atrybut *sameAs* wskazuje na pełną listę realizacji odpowiedniego typu frazy. Pełne rozwinięcia fraz *xp* znajdują się w osobnym pliku *phrase_types_expand_data.xml*.

```
<fs type="xp">
  <f name="expansions">
    <fs sameAs="#{identyfikator w~pliku z rozwinięciami}"/>
  </f>
  <f name="category">
    <fs type="category_def">
      <f name="name">
        <symbol value="{typ xp}"/>
      </f>
    </fs>
  </f>
</fs>
```

Jednak, podobnie jak w przypadku fraz zdaniowych, klasa wszystkich realizacji może być zbyt szeroka. Wtedy obiekt `fs type="category_def"` posiada także drugiego potomka – `f name="constraints"`, definiującego dostępne rozwinięcia. Zawartością tego obiektu jest zbiór (`vColl org="set"`) typów fraz (pełnych definicji zgodnych z formatem XML *Walentego*), które mogą być realizacją tej frazy.

```
<fs type="xp">
  <f name="category">
    <fs type="category_def">
      <f name="name">
        <symbol value="{typ xp}"/>
      </f>
      <f name="constraints">
        <vColl org="set">
          <fs type="{typ frazy}">
            <!-- pola definiujące odpowiedni typ frazy -->
          </fs>
          <!-- kolejne ograniczenia -->
        </vColl>
      </f>
    </fs>
  </f>
</fs>
```

A.6.15. Fraza podniesiona — E

Fraza podniesiona nie posiada w *Walentym* żadnych dodatkowych parametrów. Dlatego też obiekt `fs type="E"` nie posiada żadnych dzieci w strukturze XML.

```
<fs type="E"/>
```

A.6.16. Oratio recta — or

Fraza realizowana przez mowę niezależną nie posiada w *Walentym* żadnych dodatkowych parametrów. Dlatego też obiekt `fs type="or"` nie posiada żadnych dzieci w strukturze XML.

```
<fs type="or"/>
```

A.6.17. Się zwrotne — refl

Fraza realizowana przez *się* zwrotne nie posiada w *Walentym* żadnych dodatkowych parametrów. Dlatego też obiekt `fs type="refl"` nie posiada żadnych dzieci w strukturze XML.

```
<fs type="refl"/>
```

A.6.18. Się recyprokalne — recip

Fraza realizowana przez *się* wzajemnościowe nie posiada w *Walentym* żadnych dodatkowych parametrów. Dlatego też obiekt `fs type="recip"` nie posiada żadnych dzieci w strukturze XML.

```
<fs type="recip"/>
```

A.6.19. Po dystrybucyjne — distrp

Fraza realizowana przez dystrybucyjne *po* nie posiada żadnych parametrów w *Walentym*, jest jednak realizowana w sposób niejednorodny. Dlatego `fs type="distrp"` ma jednego potomka – `f name="expansions"`. Pełne rozwinięcie znajdują się w osobnym pliku XML, w polu wskazanym przez odpowiedni odnośnik (patrz A.6.3).

```
<fs type="distrp">
  <f name="expansions">
    <fs sameAs="#{identyfikator}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.20. Fraza liczebnikowa — nump

Fraza liczebnikowa *nump* jest specjalną formą frazy nominalnej i ma identyczną strukturę (patrz A.6.1).

```
<fs type="nump">
  <f name="case">
    <symbol value="{przypadek}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.21. Fraza przyimkowa z liczebnikiem — prepnump

Fraza przyimkowa z liczebnikiem *prepnump* jest specjalną formą frazy przyimkowej i ma identyczną strukturę (patrz A.6.5).

```
<fs type="prepnump">
  <f name="preposition">
    <symbol value="{przyimek}"/>
  </f>
  <f name="case">
    <symbol value="{przypadek}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.22. Fraza imiesłowowa czynna — pactp

Fraza imiesłowowa *pactp* jest specjalną formą frazy przymiotnikowej i ma identyczną strukturę (patrz A.6.2).

```
<fs type="pactp">
  <f name="case">
    <symbol value="{przypadek}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.23. Fraza przyimkowa z imiesłowem czynnym — prepactp

Fraza przyimkowa z imiesłowem czynnym **prepactp** jest specjalną formą frazy przyimkowo-przymiotnikowej i ma identyczną strukturę (patrz A.6.6).

```
<fs type="prepactp">
  <f name="preposition">
    <symbol value="{przyimek}"/>
  </f>
  <f name="case">
    <symbol value="{przypadek}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.24. Fraza imiesłowowa bierna — ppassp

Fraza imiesłowowa **ppasp** jest specjalną formą frazy przymiotnikowej i ma identyczną strukturę (patrz A.6.2).

```
<fs type="ppasp">
  <f name="case">
    <symbol value="{przypadek}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.25. Fraza przyimkowa z imiesłowem biernym — preppasp

Fraza przyimkowa z imiesłowem biernym **preppasp** jest specjalną formą frazy przyimkowo-przymiotnikowej i ma identyczną strukturę (patrz A.6.6).

```
<fs type="preppasp">
  <f name="preposition">
    <symbol value="{przyimek}"/>
  </f>
  <f name="case">
    <symbol value="{przypadek}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.26. Fraza gerundialna — gerp

Fraza gerundialna **gerp** jest specjalną formą frazy nominalnej i ma identyczną strukturę (patrz A.6.1).

```
<fs type="gerp">
  <f name="case">
    <symbol value="{przypadek}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.27. Fraza przyimkowa z gerundium — prepgerp

Fraza przyimkowa z gerundium **prepgerp** jest specjalną formą frazy przyimkowej i ma identyczną strukturę (patrz A.6.5).

```
<fs type="prepgerp">
  <f name="preposition">
    <symbol value="{przyimek}"/>
  </f>
  <f name="case">
    <symbol value="{przypadek}"/>
  </f>
</fs>
```

A.6.28. Kublik — qub

Kublik nie posiada w *Walentym* żadnych dodatkowych parametrów. Dlatego też obiekt `fs type="qub"` nie posiada żadnych dzieci w strukturze XML.

```
<fs type="qub"/>
```

A.6.29. Fraza zleksykalizowane — lex

W ogólnym ujęciu, definicja frazy zleksykalizowanej w *Walentym* składa się z czterech części – typu frazy, który realizujemy, ograniczeń gramatycznych, które wprowadzamy na lemat, definicji lematu oraz informacji o możliwych modyfikatorach frazy zleksykalizowanej (zarówno zleksykalizowanych, jak i nie).

Typ frazy, który leksykalizujemy opisany jest w potomku `f name="argument"`. Jedyne dziecko tego obiektu jest definicją typu frazy zgodną z jej opisem w TEI.

Następnie występuje pewna liczba ograniczeń gramatycznych. Ich ilość oraz typy zdefiniowana jest przez zleksykalizowany typ frazy (patrz A.6.29.1).

Potem występuje jeden (lub w wypadku fraz z liczebnikiem – dwa) lemat związany z leksykalizacją – `f name="lemma"` (patrz A.6.29.2).

Na koniec występuje informacja o dalszych podrzędnikach frazy zleksykalizowanej – `f name="modification"` (patrz A.6.29.3).

```
<fs type="lex">
  <f name="argument">
    <fs type="{typ frazy}">
      <!-- definicja typu frazy --->
    </fs>
  </f>

  <f name="{nazwa parametru}">
    <symbol value="{wartość parametru}"/>
  </f>
  <!-- kolejne parametry --->

  <f name="lemma">
    <!-- definicja lematu --->
```

```

</f>
<!-- kolejne lematy --->

<f name="modification">
  <!-- definicja sposobu modyfikacji --->
</f>
</fs>

```

A.6.29.1. Ograniczenia gramatyczne

Typy ograniczeń gramatycznych w zależności od typu frazy przedstawia tabela A.1.

Tabela A.1: Ograniczenia gramatyczne argumentów zleksykalizowanych

Typ frazy	Typy ograniczeń gramat.	Nazwy parametrów
np	liczba	number
adjp	liczba, rodzaj, stopień	number, gender, degree
prepnp	liczba	number
prepadjp	liczba, rodzaj, stopień	number, gender, degree
cp	zanegowanie, się	negativity, inherent_sie
ncp	zanegowanie, się	negativity, inherent_sie
prepnpcp	zanegowanie, się	negativity, inherent_sie
infp	zanegowanie, się	negativity, inherent_sie
advp	stopień	degree
nump	-	-
prepnump	-	-
pactp	liczba, rodzaj	number, gender
preppactp	liczba, rodzaj	number, gender
ppasp	liczba, rodzaj	number, gender
prepppasp	liczba, rodzaj	number, gender
gerp	liczba	number
prepgerp	liczba	number
qub	-	-

UWAGA: Ograniczenia gramatyczne dla fraz `xp` są zależne od ograniczenia wprowadzonego na tę frazę, np. `lex(xp(mod[prepnp(pod, inst)]),...)` są takie jak dla `lex(prepnp(pod, inst), ...)`.

A.6.29.2. Lemat

Obiekt `f name="lemma"` ma jednego potomka – `fs type="lemma_def"`. Ten z kolei ma troje dzieci.

Pierwszym jest `f name="selection_mode"`, wskazującym na potencjalne współwystępowanie lematów z dalszej listy. Zawiera on obiekt `symbol`, którego atrybut `value` przyjmuje wartość `OR` lub `XOR`.

Drugim potomkiem jest `f name="cooccurrence"`. Zawiera on obiekt `symbol`, którego atrybut `value` przyjmuje wartość `coord` (w wypadku koordynacji spójnikowej lematów) lub `concat` (w wypadku występowania ich apozycji).

Ostatnim dzieckiem jest `f name="lemmas"`, które zawiera zbiór (`vColl org="set"`) potencjalnych lematów. Każdy lemat zawarty jest w polu `string`.

```
<f name="lemma">
  <fs type="lemma_def">
    <f name="selection_mode">
      <symbol value="{tryb wyboru}"/>
    </f>
    <f name="cooccurrence">
      <symbol value="{sposób współwystępowania}"/>
    </f>
    <f name="lemmas">
      <vColl org="set">
        <string>{lemat}</string>
        <!-- kolejne lematy -->
      </vColl>
    </f>
  </fs>
</f>
```

A.6.29.3. Sposób modyfikacji

Węzeł `f name="modification"` ma zawsze jednego potomka – `fs type="modification_def"`. Ten z kolei ma co najmniej jednego potomka. Pierwszym (i jedynym wymaganym) dzieckiem jest `f name="type"`, który zawiera węzeł `symbol`, którego atrybut `value` określa typ modyfikacji (`nart`, `atr`, `ratr`, `art1`, `ratr1`). `natr` zawsze jest jedynym dzieckiem; `atr` i `art1` pozwalają na obecność drugiego potomka węzła `fs type="modification_def"`, ale go nie wymagają; natomiast `ratr` i `ratr1` zawsze wymagają jego obecności. Dziecko to ma typ `f name="positions"` i strukturę identyczną z tą opisaną w sekcji A.4.

```
<f name="modification">
  <fs type="modification_def">
    <f name="type">
      <symbol value="{typ modyfikacji}"/>
    </f>
    <!-- definicja zbioru pozycji, jeżeli dozwolona przez typ -->
  </fs>
</f>
```

A.6.30. Fraza ustalona — fixed

Struktura frazy ustalonej `fs type="fixed"` jest podobna do struktury frazy zleksykalizowanej (`fs type="lex"`; patrz A.6.29). Pierwszym potomkiem jest `f name="argument"` o identycznej strukturze jak dla `lex`, drugim natomiast jest `f name="string"` zawierający tekstową reprezentację frazy o ustalonym brzmieniu.

```
<fs type="fixed">
  <f name="argument">
    <!-- opis typu frazy -->
  </f>
  <f name="string">
    <string>{dokładne brzienie frazeologizmu}</string>
  </f>
</fs>
```

A.7. Warstwa znaczeń — meanings_layer

Obiekt `fs type="meanings_layer"` zawiera jednego potomka – `f name="meaning"`, który z kolei zawiera zbiór (`vColl org="set"`) jednostek leksykalnych (`fs type="lexical_unit"`) powiązanych z naszym hasłem słownikowym.

```
<fs type="meanings_layer">
  <f name="meanings">
    <vColl org="set">
      <fs type="lexical_unit">
        <!-- opis jednostki leksykalnej -->
      </fs>
      <!-- ewentualne kolejne jednostki leksykalne -->
    </vColl>
  </f>
</fs>
```

A.7.1. Jednostka leksykalna — lexical_unit

Jednostka leksykalna ma przypisany identyfikator (`xml:id`). Posiada czterech potomków. Pierwszym jest `f name="name"` zawierający `string` z formą bazową jednostki. Drugim jest `f name="variant"` zawierający `string` z identyfikatorem znaczenia jednostki. Trzecim jest `f name="plwnluid"`, którego jedyny potomek – `numeric` ma ustawiony atrybut `value` na numeryczny identyfikator odpowiednika tej jednostki leksykalnej w Słownosieci (lub `-1`, jeżeli odpowiednika w Słownosieci brakuje). Ostatnim potomkiem jest `f name="plwnsid"` zawierający identyfikator synsetu, z którego wzięta jest jednostka. Dla jednostek utworzonych podczas konstrukcji *Walentego* wpisany jest tam identyfikator synsetu, do którego powinna należeć ta jednostka leksykalna, lub identyfikator nowego synsetu (o wartości mniejszej niż 0).

```
<fs xml:id="wal_{numer znaczenia}-mng" type="lexical_unit">
```



```

<f name="name">
  <string>{forma bazowa jednostki}</string>
</f>
<f name="variant">
  <string>{identyfikator znaczenia}</string>
</f>
<f name="plwnluid">
  <numeric value="{numer/identyfikator w-Słownosieci}"/>
</f>
<f name="plwnsid">
  <numeric value="{numer/identyfikator w-Słownosieci}"/>
</f>
</fs>

```

A.8. Warstwa semantyczna — *semantic_layer*

Obiekt warstwy semantycznej *fs type="semantic_layer"* posiada jednego potomka – *f name="frames"*, który jest zbiorem (*vColl org="set"*) obiektów reprezentujących poszczególne ramy – *fs type="frame"*.

```

<fs type="semantic_layer">
  <f name="frames">
    <vColl org="set">
      <fs type="frame">
        <!-- opis ramy semantycznej --->
      </fs>
    </vColl>
  </f>
</fs>

```

A.9. Rama semantyczna — *frame*

Każda rama semantyczna ma swój unikalny identyfikator (*xml:id*) i posiada trzech potomków. Pierwszym jest *f name="opinion"*, reprezentujący opinię o ramie; drugim jest *f name="meanings"*, reprezentujący powiązane jednostki leksykalne; ostatnim jest *f name="arguments"*, reprezentujący argumenty wchodzące w skład ramy.

```

<fs xml:id="wal_{numer ramy}-frm" type="frame">
  <f name="opinion">
    <!-- opinia o ramie --->
  </f>
  <f name="meanings">
    <!-- wskazanie na powiązane znaczenia --->
  </f>
  <f name="arguments">

```

```

    <!-- definicja argumentów --->
  </f>
</fs>

```

UWAGA: W przypadku współdzielonych ram semantycznych, pełen opis ramy znajduje się tylko w jednym z powiązanych haseł. W pozostałych hasłach znajduje się tylko dowiązanie do ramy poprzez jej unikalny identyfikator. W takim przypadku obiekt `fs type="frame"` ma ustawiony atrybut `sameAs` na wartość będącą identyfikatorem pominiętej ramy semantycznej.

```

<fs sameAs="#{identyfikator ramy}" type="frame"/>

```

A.9.1. Opinia o ramie — opinion

Struktura opinii o ramie jest identyczna ze strukturą opinii o schemacie (patrz A.4.1).

```

<f name="opinion">
  <symbol value="{symbol opinii}"/>
</f>

```

A.9.2. Powiązane znaczenia

Obiekt `f name="meanings"` jest zbiorem (`vColl org="set"`) jednostek leksykalnych (`fs type="lexical_unit"`). Ponieważ jednostki leksykalne zdefiniowane są w innym fragmencie pliku TEI (patrz A.7.1), zamiast pełnych definicji obecne są tylko dowiązania do odpowiednich obiektów. Atrybut `sameAs` obiektów `fs type="lexical_unit"` jest unikalnym identyfikatorem jednostki leksykalnej.

```

<f name="meanings">
  <vColl org="set">
    <fs sameAs="#{identyfikator znaczenia}" type="lexical_unit"/>
    <!-- ewentualne kolejne jednostki leksykalne --->
  </vColl>
</f>

```

UWAGA: Ponieważ współdzielona rama jest powiązana z wieloma wpisami słownikowymi, jednostki leksykalne mogą pochodzić z różnych haseł (opisanych w innych obiektach `entry`).

A.9.3. Argument semantyczny — argument

Każdy argument (obiekt `fs type="argument"`) ma swój unikalny identyfikator (atrybut `xml:id`) i zawsze posiada co najmniej jednego potomka – `f name="role"`, opisujący rolę tematyczną argumentu w stosunku do predykatu.

```

<fs xml:id="wal_{nr ramy}.{nr argumentu}-arg" type="argument">
  <f name="role">
    <!-- definicja roli semantycznej --->
  </f>
</fs>

```

fs type="argument" może posiadać dodatkowego potomka – f name="role_attribute", opisującego atrybut roli tematycznej. Potomek ten dopisywany jest na początku.

```
<fs xml:id="wal_{nr ramy}.{nr argumentu}-arg" type="argument">
  <f name="role_attribute">
    <!-- definicja atrybutu roli semantycznej -->
  </f>
  <f name="role">
    <!-- definicja roli semantycznej -->
  </f>
</fs>
```

Jeżeli dla argumentu zdefiniowane są preferencje selekcyjne, pojawia się dodatkowy (opisujący je) potomek – f name="sel_prefs", dodawany na końcu.

```
<fs xml:id="wal_{nr ramy}.{nr argumentu}-arg" type="argument">
  <f name="role">
    <!-- definicja roli semantycznej -->
  </f>
  <f name="sel_prefs">
    <!-- definicja preferencji selekcyjnych -->
  </f>
</fs>
```

W opisie argumentu może wystąpić dowolna kombinacja dwóch dodatkowych argumentów, lecz zawsze występują one w ściśle określonej kolejności.

```
<fs xml:id="wal_{nr ramy}.{nr argumentu}-arg" type="argument">
  <f name="role_attribute">
    <!-- definicja atrybutu roli semantycznej -->
  </f>
  <f name="role">
    <!-- definicja roli semantycznej -->
  </f>
  <f name="sel_prefs">
    <!-- definicja preferencji selekcyjnych -->
  </f>
</fs>
```

A.9.3.1. Rola tematyczna i jej atrybut — role, role_attribute

Obiekt f name="role" ma dokładnie jednego potomka – symbol, którego atrybut value jest nazwą roli tematycznej.

```
<f name="role">
  <symbol value="{nazwa roli}"/>
</f>
```

Dokładnie taką samą strukturą ma f name="role_attribute".

```
<f name="role_attribute">
  <symbol value="{nazwa atrybutu roli}"/>
</f>
```

A.9.3.2. Preferencje selekcyjne — sel_prefs

Obiekt `f name="sel_prefs"` ma dokładnie jednego potomka – `fs type="sel_prefs_groups"`. Ten z kolei posiada dowolną (wliczając w to 0) liczbę potomków. Każdy potomek określa preferencje selekcyjne innego typu (zgodnie z *Walentym* są to synsety Słownosieci (`f name="synsets"`), predefiniowane zbiory synsetów Słownosieci (`f name="predefs"`) oraz relacje Słownosieciowe do innego argumentu (`f name="relations"`)).

```
<f name="sel_prefs">
  <fs type="sel_prefs_groups">
    <f name="{typ preferencji}">
      <!-- dokładne określenie preferencji danego typu -->
    </f>
    <!-- ewentualne preferencje innych typów --->
  </fs>
</f>
```

Preferencje selekcyjne — synsety (synsets)

Obiekt `f name="synsets"` jest zbiorem (`vColl org="set"`) obiektów typu `numeric`, których atrybut `value` odpowiada numerycznemu identyfikatorowi synsetu (identyfikator synsetu ze Słownosieci lub unikalny identyfikator synsetu utworzonego w *Walentym*⁴).

```
<f name="synsets">
  <vColl org="set">
    <numeric value="{numeryczny identyfikator synsetu}"/>
    <!-- ewentualny kolejny synset --->
  </vColl>
</f>
```

Preferencje selekcyjne — predefiniowane (predefs)

Obiekt `f name="predefs"` jest zbiorem (`vColl org="set"`) obiektów typu `symbol`, których atrybut `value` odpowiada nazwie nadanej predefiniowanemu zbiorowi synsetów Słownosieci.

```
<f name="predefs">
  <vColl org="set">
    <symbol value="{nazwa predefiniowanego zbioru}"/>
    <!-- ewentualny kolejny zbiór --->
  </vColl>
</f>
```

Preferencje selekcyjne — relacje (relations)

Podobną, ale nieco bardziej skomplikowaną strukturę ma `f name="relations"`. Jest to zbiór (`vColl org="set"`) obiektów typu `fs type="relation"`.

⁴ O numerze mniejszym niż 0.

```

<f name="relations">
  <vColl org="set">
    <fs type="relation">
      <!-- definicja relacji --->
    </fs>
  </vColl>
</f>

```

Preferencje selekcyjne — pojedyncza relacja (relation)

Każdy obiekt `fs type="relation"` ma dwóch potomków. Pierwszym z nich jest `f name="type"`, którego potomek `symbol` ma wartość atrybutu `value` ustawiony na nazwę relacji łączącą preferencje selekcyjne. Drugim potomkiem jest `fs name="to"`, którego potomek `fs type="argument"` jest dowiązaniem do obiektu typu `argument` poprzez jego unikalny identyfikator (ustawiony jako wartość atrybutu `sameAs`; patrz A.9.3).

```

<fs type="relation">
  <f name="type">
    <symbol value="{nazwa relacji}"/>
  </f>
  <f name="to">
    <fs sameAs="#{identyfikator argumentu}" type="argument"/>
  </f>
</fs>

```

A.10. Warstwa powiązań — *connections_layer*

Warstwa powiązań (`fs type="connections_layer"`) zawiera obiekt `f name="alternations"` będący zbiorem (`vColl org="set"`) obiektów `fs type="alternation"`. Każdy taki obiekt opisuje pojedynczy sposób składniowej interpretacji argumentów semantycznych jednej ramy.

```

<fs type="connections_layer">
  <f name="alternations">
    <vColl org="set">
      <fs type="alternation">
        <!-- opis jednego powiązania ramy ze schematem --->
      </fs>
      <!-- ewentualne kolejne obiekty --->
    </vColl>
  </f>
</fs>

```

A.10.1. Powiązanie ramy z jednym schematem — *alternation*

Obiekt `fs name="alternations"` ma jako potomka `f name="connections"`, który jest zbiorem (`vColl org="set"`) obiektów `fs type="connection"`. Każdy taki obiekt opisuje składniową interpretację innego z argumentów semantycznych składających się na ramę semantyczną.

```

<fs type="alternation">
  <f name="connections">
    <vColl org="set">
      <fs type="connection">
        <!-- opis powiązania argumentu z frazami --->
      </fs>
    </vColl>
  </f>
</fs>

```

UWAGA: Jeden schemat może realizować ramę semantyczną na więcej niż jeden sposób. W takim wypadku każda realizacja opisana jest w osobnym obiekcie `fs type="alternation"`.

A.10.2. Powiązanie argumentu z frazami —`connection`

Obiekt `fs type="connection"` ma dwóch potomków. Pierwszym jest `f name="argument"`, zawierający obiekt `fs type="argument"` zawierający odnośnik (w atrybucie `sameAs`) do odpowiedniego argumentu semantycznego (patrz A.9.3).

UWAGA: Identyfikatory mogą odnosić do argumentów ze współdzielonej ramy. Definicja takich argumentów może znajdować się wewnątrz innego obiektu `entry`.

Drugim potomkiem jest `f name="phrases"`, będący zbiorem (`vColl org="set"`) fraz (`fs type="phrase"`). Każda taka fraza zawiera odnośnik do swojej pełnej definicji w schemacie składniowym jako wartość atrybutu `sameAs` (patrz A.6).

UWAGA: Wszystkie odnośniki wewnątrz obiektu `alternation` odnoszą się do jednej ramy semantycznej i jednego schematu składniowego.

```

<fs type="connection">
  <f name="argument">
    <fs sameAs="#{identyfikator argumentu}" type="argument"/>
  </f>
  <f name="phrases">
    <vColl org="set">
      <fs sameAs="#{identyfikator frazy}" type="phrase"/>
    </vColl>
  </f>
</fs>

```

Dodatek B

Instrukcja dostępu do słownika walencyjnego *Walenty* za pośrednictwem programu *Slowal*

Dostęp do słownika *Walenty* za pośrednictwem przeglądarki internetowej zapewnia dedykowane narzędzie o nazwie *Slowal*, służące do opracowywania, przeglądania i przetwarzania danych słownikowych. *Slowal* jest udostępniany pod dwoma adresami:

- <http://walenty.ipipan.waw.pl/>
- <http://walenty.clarin-pl.eu/>

Pod pierwszym z tych adresów jest aktualna, na bieżąco rozwijana i korygowana wersja słownika. Wersja dostępna pod drugim adresem może być odrobinę nieaktualna.

Wprowadzenie któregośkolwiek z tych adresów przekierowuje nas bezpośrednio do słownika w wersji dostępnej dla dowolnego użytkownika. Użytkownicy uprawnieni po zalogowaniu się do systemu *Slowala* (patrz. Rys. B.1 u góry po prawej) uzyskują dostęp do rozbudowy i modyfikacji, zgodnie z indywidualnymi uprawnieniami. Dostęp dla użytkownika nieuprawnionego może być realizowany za pośrednictwem dowolnej przeglądarki internetowej (Firefox, Chrome itp).

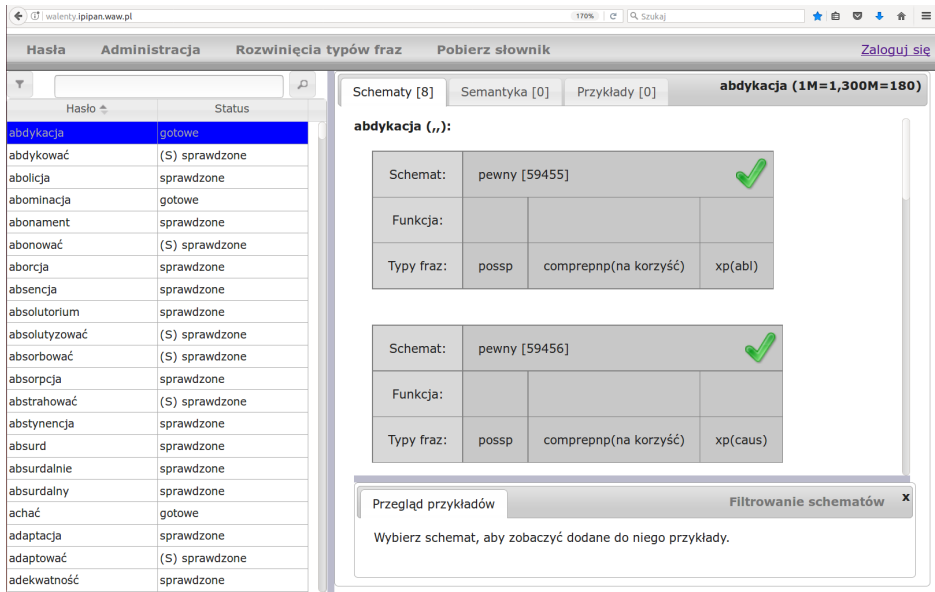
B.1. Lista haseł

Po wybraniu w przeglądarce adresu *Walentego* na monitorze pojawia się główna podstrona programu zawierająca poszczególne hasła słownika, uwidoczniona na Rys. B.1 dla mocno powiększonej czcionki, co zaburza proporcje pomiędzy poszczególnymi oknami¹.

Po lewej stronie widnieje lista haseł, po prawej stronie – lista schematów składniowych aktualnego hasła (poziom składniowy jest poziomem domyślnym). Jako że hasła są uporządkowane alfabetycznie, początkowo są to schematy hasła najwcześniejszego w porządku słownikowym (obecnie jest to rzeczownik ABDYKACJA).

Lista haseł nie zawiera haseł o lematach wielocłonowych. W szczególności, w wypadku czasowników nie zawiera też części *się* nawet wówczas,

¹ Proporcje te zależą od rozmiaru czcionki, rozmiaru monitora i innych indywidualnych ustawień.

Rysunek B.1: Wstępny widok słownika *Walenty* w przeglądarce internetowej

gdy jest ona jego immanentnym składnikiem (np. BAĆ SIĘ). Także czasowniki różniące się wyłącznie występowaniem cząstki *się* (np. CHARAKTERYZOWAĆ, CHARAKTERYZOWAĆ SIĘ) hasłowane są wspólnie (jako CHARAKTERYZOWAĆ).

B.1.1. Frazeologia

Słownik walencyjny *Walenty* posiada bogaty fragment frazeologiczny. Nie reprezentujemy jednak powiedzeń czy przysłów – zawarte w słowniku konstrukcje muszą otwierać przynajmniej jedną pozycję niezleksykalizowaną (w wyjątkowych wypadkach może ona stanowić podrzędnik frazy zleksykalizowanej, np. dzierżawczy). Jak już jednak wspominaliśmy, lista hasel słownika nie zawiera hasel wieloczłonowych. Frazeologia wprowadzana jest za pomocą *zleksykalizowanych typów fraz*, por. (Hajnicz, 2022, cz. III).

B.1.2. Status hasła

Na liście hasel, poza ich lematami, znajduje się także ich aktualny status. Wynika to z faktu, że prace nad słownikiem cały czas trwają, a hasła są opracowywane etapami. Istnieją trzy etapy prac: leksykograficzny, frazeologiczny i semantyczny, co odzwierciedlają statusy. Hasła *gotowe* zostały już opracowane, ale nie zostały jeszcze sprawdzone przez superleksykografa, co wskazuje status *sprawdzone*. Podobnie znaczenie mają statusy *(F) w obróbce*, *(F) gotowe*, *(F) sprawdzone* oraz *(S) w obróbce*, *(S) gotowe*, *(S) sprawdzone*

dla kolejnych etapów prac. Status informuje więc, jakiego typu dane hasło już zawiera oraz jaki poziom zaufania ma ich jakość.

B.1.3. Wyszukiwanie haseł

Nad listą haseł znajduje się pole . Wpisanie w nie lematu hasła i naciśnięcie karetki (lub kliknięcie myszą przycisku) powoduje przejście do wyszukiwanego hasła; wpisanie jedynie jego części początkowej powoduje przejście do pierwszego hasła o lemacie zaczynającym się od wpisanego napisu².

Po lewej stronie pola znajduje się natomiast przycisk . Kliknięcie na ten przycisk powoduje pojawienie się formularza filtrowania, por. punkt B.4 s. 295.

Zwróćmy jeszcze uwagę na strzałki obok napisu **Hasło** (**Hasło**). Wskazują one sposób uporządkowania haseł. Kliknięcie na to pole spowoduje zmianę tego uporządkowania – z domyślnego rosnącego alfabetycznie na malejący lub *vice versa*.

Rozmiary poszczególnych okien można modyfikować poprzez najechanie myszą na dzielące je „ścianki” i przesunięcie ich (w lewo lub w prawo pionowe, w dół lub w górę poziome).

B.2. Poziom składniowy opisu hasła

Natomiast w prawym oknie widnieje opis aktualnego hasła. U góry znajdują się trzy pola z nazwami zakładek. *Slowal* otwiera się domyślnie na zakładce **Schematy [7]** służącej do prezentowania składniowego poziomu słownika. Kliknięcie pola **Semantyka [8]** powoduje przejście do zakładki prezentującej semantyczny poziom *Walentego* (por. punkt B.3), zaś kliknięcie pola **Przykłady [2]** ukaże nam listę niestandardowych przykładów (por. punkt B.2.3.1 s. 291). Każde z tych pól zawiera (w nawiasach kwadratowych) odpowiednio liczbę schematów, ram semantycznych oraz przykładów niestandardowych. Jeśli liczba ta wynosi zero, zakładka jest pusta, więc nie warto do niej zaglądać.

Natomiast po prawej u góry widnieje lemat hasła, po którym w nawiasach widnieje informacja o frekwencji hasła w NKJP – pierwsza liczba oznacza frekwencję w podkorpusie ręcznie anotowanym (NKJP 1M), zaś druga – frekwencję w podkorpusie zrównoważonym (300M).

Opis zakładki zawiera w nawiasach liczbę; w wypadku poziomu składniowego jest to liczba schematów danego hasła. Niektóre hasła zawierają dużą liczbę schematów, które nie mieszczą się na ekranie komputera. Standardowo możemy wtedy przewijać ekran za pomocą klawiszy strzałek, PgUp, PgDn czy też przy użyciu myszy.

² Czasem trzeba dać powtórna karetkę.

B.2.1. Podhasła

Na poziomie składniowym hasło dzieli się na podhasła (choć większość hasel składa się z pojedynczego podhasła). Nagłówkiem podhasła jest lemat podhasła (*się* inherentne w wypadku czasowników jest częścią lematu podhasła), po którym w nawiasach następują trzy oddzielone przecinkami informacje, określające zanegowanie, predykatywność i aspekt hasła. Zanegowanie i aspekt reprezentowane są jedynie dla czasowników, patrz Rys. B.2a), (dla przymiotników i przysłówków częśćka *nie* jest składową lematu, np. CHĘTNY, NIECHĘTNY to w *Walentym* dwa odrębne hasła), predykatywność – jedynie dla przymiotników i przysłówków, patrz Rys. B.2b). Tak więc rzeczowniki mają zawsze te trzy znaczniki puste, por. Rys. B.1.

a)

Schematy [15]	Semantyka [0]	Przykłady [0]	grzać (1M=16,300M=2035)
grzać się („imperf):			
Schemat:	pewny [30]		✓
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	np(str)	np(inst)	
grzać („imperf):			
Schemat:	pewny [437]		✓
Funkcja:	subj	obj	
Typy fraz:	np(str)	np(str)	np(dat) np(inst)
grzać (neg„imperf):			
Schemat:	potoczny [33169]		✓
Funkcja:	subj		
Typy fraz:	cp(int)	np(str)	

b)

Schematy [7]	Semantyka [0]	Przykłady [0]	akceptowalny (1M=1,300M=357)
akceptowalny („):			
Schemat:	pewny [20410]		✓
Funkcja:			
Typy fraz:	prepnp(dla„gen)	comprepnp(ze„względ na)	
akceptowalny („pred„):			
Schemat:	pewny [29135]		✓
Funkcja:			
Typy fraz:	prepnp(dla„gen)	xp(caus)	
akceptowalny („pred„):			
Schemat:	pewny [15490]		✓
Funkcja:			
Typy fraz:	prepnp(dla„gen)	cp(ze)	

Rysunek B.2: Przykładowy podział hasła na podhasła

B.2.2. Schemat składniowy

Każde podhasło składa się listy schematów składniowych reprezentujących wszystkie konstrukcje składniowe charakterystyczne dla danego predykatu. Każdy schemat prezentowany jest w postaci tabeli, której kolumny (pomijając pierwszą mającą pomocniczy, informacyjny charakter) reprezentują poszczególne pozycje składniowe reprezentujące wymagane podrzędniki predykatu.

Schematy występowały na wielu rysunkach, np. 1.7 s. 44, czy poniższy Rys. B.3 z przykładowy schematem czasownika POWIEDZIEĆ. Pierwszy wiersz zawiera ogólne informacje o schemacie – ocenę schematu oraz jego identyfikator liczbowy. Drugi wiersz zawiera etykiety przypisywane całym pozycjom. Kolejne wiersze zawierają typy fraz mogących stanowić realizację danej pozycji w wypowiedzeniu.

Więcej informacji na temat wartości przyjmowanych przez poszczególne pola znajduje się w (Hajnicz, 2022).

B.2.3. Przykłady

Każda schemat składniowy reprezentujący pewną konstrukcję językową, ilustrowany jest za pomocą przynajmniej jednego zdania zawierającego tę konstrukcję. Aby zobaczyć przykłady przypisane do danego schematu, należy kliknąć na pole zawierające ocenę i identyfikator schematu (górny wiersz tabeli). Wówczas u dołu pojawi się (przewijalna) lista przykładowych zdań, patrz m.in. Rys. 3.15 (s. 104), 4.12 (s. 143). Jest ona prezentowana w postaci tabeli zawierającej:

1. liczbowy identyfikator przykładu,
2. właściwe zdanie w postaci tekstowej³,
3. źródło pochodzenia przykładu,
4. ocena przykładu.

Kliknięcie na konkretny przykład powoduje, że w schemacie podświetlane są typy fraz realizowane w danym zdaniu, por. Rys. B.3. Te same przykłady, które ilustrują konstrukcje składniowe (schematy) danego hasła, są wykorzystywane do ilustrowania poziomu semantycznego słownika, por. punkt B.3 s. 291.

B.2.3.1. Przykłady niestandardowe

Tworzący słownik leksykografowie podczas doboru przykładów do hasła trafiali czasem na zdania, których nie dało się dopasować do żadnego schematu, a dla którego z jakiegoś powodu nie tworzono odrębnego schematu. Powody mogą być różne – ograniczenia języka reprezentacji, rzadkość konstrukcji, chęć zwrócenia uwagi na ciekawy modyfikator. Przykłady takie zapisywane są oddzielnie, w zakładce Przykłady [2] (liczba w nawiasach kwadratowych wskazuje na ich ilość; jeśli jest to 0, to nie warto na nią klikać, gdyż zakładka jest pusta).

Na Rys. B.4 widnieją dwa czasowniki posiadające takie nietypowe przykłady. W wypadku pierwszego, AMPUTOWAĆ, przykład dotyczy argumentu luźnego specyficznego dla predykatu (*bez znieczulenia*). W wypadku drugiego, ASPIROWAĆ, przykład dotyczy wątpliwej konstrukcji *do tego, że* (schematy zawierają konstrukcję *do tego, żeby*).

B.3. Poziom semantyczny opisu hasła

Aby przejść do poziomu semantycznego słownika, należy kliknąć na pole zakładki Semantyka [8]. Okno prezentacji hasła dzieli się wówczas na dwie

³ W wypadku bardzo długich zdań pochodzących z korpusu zdarzają się przykłady z obcięтым fragmentem początkowym lub końcowym, co jest zaznaczone przez [...].

Schemat:	pewny [41534] 		
Funkcja:	subj	obj	
Typy fraz:	np(str)	prepnp(o,loc)	np(dat)
		cp(int)	
		cp(że)	
		cp(żeby)	
		prepncp(o,loc,int)	
		prepncp(o,loc,jakoby)	
		prepncp(o,loc,że)	
		prepncp(o,loc,żeby)	

296365	Oczywiście, najpierw musieliśmy ich przeszkolić, powiedzieć im o bobrach i o tym, jak można je upolować.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry
296366	Powiedział mi, że do końca pierwszej połowy zostało 3 minuty i żebym wytrzymał do przerwy.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry
296367	Zanim się odezwała, powiedziałam jej o matce i że on ją...	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry
296368	Na tym szczeblu nie potrafię powiedzieć o planach awaryjnych i czy istnieje możliwość, w razie odcięcia dopływu gazu z Rosji, skorzystania z własnych dostaw.	pełny NKJP (1800M segmentów)	wątpliwy
296369	Pan poseł powiedział o tym, by brali udział przedstawiciele Komisji Obrony Narodowej.	pełny NKJP (1800M segmentów)	wątpliwy

Rysunek B.3: Przykładowy schemat z zaznaczeniem typów fraz występujących w zdaniu

części – po lewej widoczne będą ramy semantyczne reprezentujące poszczególne znaczenia predykatu, po prawej – schematy stanowiące ich realizację składniową, por. Rys. B.5. Kliknięcie na wybraną ramę powoduje, że role semantyczne przypisane poszczególnym argumentom podświetlają się na przypisane im kolory (por. np. Rys. 4.8 s. 135). Na takie same kolory podświetlają się pozycje i typy fraz stanowiące składniowe realizacje tych argumentów semantycznych, por. Rys. B.5b). Poniżej wyświetla się lista przykładów przypisanych do danej ramy semantycznej, w tym samym formacie co na poziomie składniowym, por. punkt B.2.3 s. 291. Kliknięcie na przykład powoduje, że realizowane w nim typy fraz zostają grubo obramowane. Ich kolor wskazuje pośrednio, jakie argumenty semantyczne są realizowane w przykładzie.

Jeśli poziom składniowy nas nie interesuje, możemy myszą odsunąć linię dzielącą okno na część lewą i prawą maksymalnie w prawo.

B.3.1. Ramy semantyczne

Na poziomie semantycznym słownika nie ma podziału na podhasła, poszczególne ramy semantyczne nie są w żaden sposób grupowane. Każda rama natomiast etykietowana jest listą jednostek leksykalnych ze *Słowności*, zob. punkt 1.2.2, identyfikujących poszczególne znaczenia predykatu.

Schematy [3]	Semantyka [2]	Przykłady [1]	amputować (1M=1,300M=320)	
Przykłady niepasujące do żadnego schematu:				
Identyfikator:	Przykład:	Źródło:	Ocena:	
152542	Głównie amputowałem bez znieczulenia.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry	

Schematy [1]	Semantyka [1]	Przykłady [1]	aspirować (1M=4,300M=830)	
Przykłady niepasujące do żadnego schematu:				
Identyfikator:	Przykład:	Źródło:	Ocena:	
138581	Nie aspiruję do tego i Klub Parlamentarny Polskiego Stronnictwa Ludowego nie aspiruje do tego, że to jest idealny projekt.	pełny NKJP (1800M segmentów)	wątpliwy	

Rysunek B.4: Przykłady zdań nie podpiętych do żadnego schematu hasła

a)

Schematy [1]	Semantyka [1]	Przykłady [0]	bagatelizować (1M=6,300M=1082)	
bagatelizować-1				
Rama:	pewna [3508]			
Rola:	Initiator	Theme		
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	CZEMU		
bagatelizować („imperf):				
Schemat:	pewny [1866]			
Funkcja:	subj	obj		
	np(str)	np(str)		
Typy fraz:	ncp(str,int)			
	ncp(str,ze)			

b)

Schematy [1]	Semantyka [1]	Przykłady [0]	bagatelizować (1M=6,300M=1082)	
bagatelizować-1				
Rama:	pewna [3508]			
Rola:	Initiator	Theme		
Preferencje selekcyjne:	PODMIOTY	CZEMU		
bagatelizować („imperf):				
Schemat:	pewny [1866]			
Funkcja:	subj	obj		
	np(str)	np(str)		
Typy fraz:	ncp(str,int)			
	ncp(str,ze)			
Identyfikator:	Przykład:	Źródło:	Ocena:	
199091	Łatwo powiedzied - drobiazgi, latwo mu bagatelizowac te tak okropną i upokarzającą sprawę.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry	

Rysunek B.5: Widok zakładki z poziomem semantycznym słownika *Walenty*

Jednostka leksykalna identyfikowana jest przez jej lemat, po którym następuje liczbowy (lub literowy, jeśli w *Słownosieci* zabrakło potrzebnego znaczenia) identyfikator znaczenia (w *Słowniku* rozdzielone dywizem).

Kiedy najedziemy myszą na konkretną jednostkę, pojawi się informacja na temat jej umiejscowienia w *Słownosieci* oraz ewentualnie wprowadzona przez leksykografów glosa.

Podobnie jak schematy składniowe, ramy semantyczne są wyświetlane w postaci tabeli. I tak jak kolumny schematu oznaczały poszczególne pozycje składniowe, tak kolumny ramy reprezentują poszczególne argumenty semantyczne predykatu.

Także w tym wypadku pierwszy wiersz zawiera informacje ogólne – ocenę ramy oraz jej identyfikator liczbowy (w nawiasach kwadratowych). W drugim wierszu prezentowane są role semantyczne (rozdz. 4), zaś w kolejnych wierszach preferencje selekcyjne predykatu względem argumentu identyfikowanego przez daną rolę (rozdz. 5).

B.3.2. Role semantyczne

W Tabeli 4.2 s. 116 widnieje tabela ról semantycznych wykorzystywanych w *Walentym*. Każda rola ma przypisany jednoznaczny kolor, w którym wizualizowane są nie tylko etykiety ról w ramach semantycznych, por. Rys. 4.8 s. 135, ale także typy fraz wskazujące składniową realizację danego argumentu, por. Rys. B.5b). Jeśli rola w ramie i typ frazy wyświetlane są w tym samym kolorze, to wyróżniony tak typ frazy stanowi realizację tejże roli. Role są w zasadzie przypisywane pozycjom, jednak nie wszystkie typy fraz z tej pozycji muszą mieć realizację w danym znaczeniu predykatu identyfikowanym przez ramę. Nie mniej jednak jednej roli mogą być przypisane typy fraz z tylko jednej pozycji. Jeżeli dana pozycja lub konkretny typ frazy nie jest realizowany w danym znaczeniu predykatu, pozostaje szary (por. Rys. 3.8 s. 88, 4.20 s. 162, B.6).

Więcej informacji na temat ról znajdziemy w rozdz. 4.

B.3.3. Powiązanie semantyki ze składnią

Warstwy składniowa i semantyczna są ze sobą ściśle powiązane. Po pierwsze, przykładowe wypowiedzenia (pomijając użycia metaforyczne czy jednostkowe) ilustrujące konstrukcje reprezentowane przez dany schemat podpinane są też do adekwatnych jednostek *Słowosieci*, a za ich pośrednictwem do powiązanych przez nie ram.

Niezależnie od tego, ramy semantyczne i schematy składniowe, a właściwie składające się na nie argumenty semantyczne i pozycje składniowe, są wiązane ze sobą bezpośrednio, co wskazuje, jakie mogą być realizacje składniowe danego argumentu. Wiązanie to ma charakter wiele-do-wielu: pojedyncze znaczenie predykatu reprezentowane przez daną ramę może mieć wiele realizacji składniowych, a jeden schemat może być wykorzystywany do reprezentacji wielu znaczeń (*przejechać samochodem psa / kraj*).

B.3.3.1. Autoalternacje

Powiązanie kilku schematów z jedną ramą bardzo często oznacza możliwość wyrażenia tej samej treści na wiele sposobów składniowych, co wiąże się z pojęciem alternacji, por. punkt 1.4 s. 35.

Natomiast o autoalternacji mówimy wtedy, gdy na kilka sposobów możemy interpretować pojedynczą pozycję składniową tego samego schematu. Bardzo często ma to miejsce w wypadku, gdy jeden argument semantyczny może być realizowany przez jedną lub dwie pozycje. Żeby móc zwizualizować autoalternacje, schemat składniowy musi zostać wyświetlony dwukrotnie (nie jako odrębny schemat, tylko jak dodatkowe wiersze) w każdym wierszu pokazany jest odmienny sposób powiązania schematu z aktualną ramą. Tak więc „duplikaty” nie różnią się niczym poza doбором kolorów, por. Rys. B.6.

Identyfikator:	Przykład:	Źródło:	Ocena:
66905	Las ledwie porastał w drobne liście; była to najlepsza, ale krótka pora do spostrzeżeń ornitologicznych.	podkorpus zrównoważony NKJP (300M segmentów)	dobry
66902	Wreszcie, o nieba! rozszerza się w malutką dolinkę i trawa porasta ją zielonym kobierczykiem, i ślady budowli ludzkiej.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry
83987	Kępy turzyc są zasiedlane w dwojaki sposób, tzn. mogą być porastane przez osobniki rozwijające się z nasion albo wskutek wegetatywnego rozrastania organizmów (BRZOSKO 1993).	pełny NKJP (1800M segmentów)	wątpliwy

Rysunek B.6: Dwojaki powiązanie ramy semantycznej z tym samym schematem

B.3.4. Semantyczna interpretacja frazeologii

Z technicznego punktu widzenia ramy semantyczne konstrukcji frazeologicznych niczym się nie wyróżniają – są listą argumentów semantycznych etykietowaną jednostkami leksykalnymi. Jeśli fraza zleksykalizowana nie zmienia znaczenia predykatu (por. punkt 6.1 s. 227), to wizualizacja wraz z metodą obsługi niczym się nie różni od przypadku ogólnego. Natomiast jeśli fraza zleksykalizowana nie formuje argumentu, lecz zmienia znaczenie predykatu stając się częścią jego lematu (por. punkt 6.2 s. 230), to związek ten jest oznaczany przy użyciu białego prostokąta z napisem lemma z prawej strony pierwszego wiersza ramy. Takie samo tło mają w powiązaniu z ramą schemacie zleksykalizowane frazy zawierające składniowy zapis członów lematu⁴, por. Rys. 6.3. Jeśli kilka składniowo odrębnych zleksykalizowanych podrzędników czasownika formuje lemat wieloczłonowy (np. *czuć serce w gardle*), to wszystkie pozycje reprezentujące człony lematu podświetlane są na biało. Ilustruje to np. Rys. 6.3 s. 231 w tymże punkcie.

B.4. Filtrowanie haseł

Program *Slowal* służący do przeglądania słownika *Walenty* udostępnia funkcję filtrowania haseł, co umożliwi użytkownikowi skupienie się na hasłach reprezentujących interesujące go zjawiska.

⁴ Białe tło posiada cała pozycja – nie powinna ona zawierać niezleksykalizowanych typów fraz.

Aby dokonać filtrowania haseł, należy kliknąć przycisk znajdujący się po lewej stronie nad listą haseł, obok pola tekstowego do wyszukiwania poszczególnych haseł, por. Rys. B.1 s. 288. Wyświetli się wówczas formularz z kategoriami filtrowania. Formularz składa się z trzech zakładek, umożliwiających filtrowanie po:

- własnościach ogólnych hasła,
- własnościach składniowych hasła,
- własnościach semantycznych hasła.

Każda z zakładek traktowana jest oddzielnie. Wyszukiwane są hasła, które spełniają ograniczenia nałożone we wszystkich trzech zakładkach łącznie, jednak nie ma możliwości powiązania tych poziomów, np. wyfiltrowania wybranego argumentu semantycznego realizowanego przez frazy określonego typu.

Poszczególne pola formularza mają postać rozwijanych list, w których można wybrać jedną z przewidzianych wartości, albo pól tekstowych, w których można wpisać dowolny napis (jeśli będzie on błędny, nieadekwatny do pola, program nie znajdzie żadnych haseł spełniających takie ograniczenie). Ograniczenia wpisywane do takich pól mają charakter prostych wyrażeń regularnych (bez możliwości nawiasowania), które objaśnimy poniżej. Następnie kolejno omówimy poszczególne zakładki.

B.4.1. Proste wyrażenia regularne

Proste wyrażenia regularne wykorzystywane do filtrowania stanowią napisy składające się z:

- dowolnych znaków klawiaturowych poza znakami specjalnymi wymienionymi poniżej,
- symbol `.` oznacza dowolny znak,
- symbol `<znak>?` oznacza wystąpienie znaku `<znak>` lub jego pominięcie (0 lub 1 wystąpienie),
- symbol `.*` oznacza dowolny ciąg znaków o dowolnej długości, w tym ciąg pusty,
- symbol `.+` oznacza dowolny ciąg znaków o dowolnej długości, ale bez ciągu pustego.

Takie wyrażenia mogą być łączone przez operatory logiczne

- Symbol `!` oznacza zanegowanie ograniczenia wyrażanego napisem występującego po tym symbolu. Oznacza to, że filtrujemy wszystkie hasła nie spełniające tego ograniczenia.
- symbol `&` oznacza koniunkcję napisów (np. `<napis-1>&<napis-2>&<napis-3>`). Oznacza to, że filtrujemy wszystkie hasła spełniające ograniczenia wyrażone za pomocą `<napis-1>`, `<napis-2>` i `<napis-3>` jednocześnie.
- symbol `|` oznacza alternatywę napisów (np. `<napis-1>|<napis-2>|`). Oznacza to, że filtrujemy hasła spełniające przynajmniej jedno z ograniczeń wyrażone za pomocą `<napis-1>` bądź `<napis-2>`.

Zauważmy, że koniunkcja wiąże silniej, czyli ograniczenie $\langle \text{napis-1} \rangle | \langle \text{napis-2} \rangle \& \langle \text{napis-3} \rangle$ oznacza, że filtrowane hasła muszą spełniać warunek $\langle \text{napis-1} \rangle$ bądź też oba warunki $\langle \text{napis-2} \rangle$ i $\langle \text{napis-3} \rangle$ jednocześnie.

Rzeczywiste zastosowanie tych wyrażenń pokażemy poniżej na przykładzie konkretnych pól formularza.

U dołu formularza, we wszystkich zakładkach, znajdują się trzy przyciski. Kliknięcie przycisku spowoduje odfiltrowanie haseł zgodnie z ograniczeniami wpisanymi we wszystkich zakładkach łącznie, kliknięcie przycisku spowoduje cofnięcie wszystkich warunków filtrowania (na poziomie listy haseł), zaś kliknięcie przycisku spowoduje rezygnację z filtrowania, czyli pozostawienie dotychczasowych ustawień (równoważne kliknięciu w prawym górnym rogu formularza).

Wybrane ograniczenia pozostają aktualne przy ponownym otwarciu formularza filtrowania. Modyfikując warunki, warto spojrzeć na wszystkie zakładki, czy nie pozostał tam nieaktualny warunek z poprzedniego filtrowania. Jeśli całkowicie zmieniamy złożone warunki filtrowania, warto najpierw wyczyścić formularz przyciskiem , a dopiero potem wprowadzić nowe ograniczenia.

UWAGA: Wcześniejsze ograniczenia na wyświetlane schematy pozostają w mocy, o ile nie zaznaczy się pola **Odfiltruj niepasujące schematy**, por. poniższy punkt B.4.3. Wynika to z faktu, że filtrowania schematów można dokonać też niezależnie od filtrowania haseł, por. punkt B.4.4.

B.4.2. Filtrowanie ogólnych własności hasła

Formularz filtrowania otwiera się na zakładce z ogólnymi własnościami hasła, por. Rys. B.7 po lewej, do której można też przejść klikając przycisk . Zawiera ona pola filtrowania po:

- lemacie;
- częściach mowy:
 - PRZ – przymiotniki,
 - RZ – rzeczowniki,
 - PS – przysłówki,
 - CZ – czasowniki;
- frazeologii – zawiera, nie zawiera;
- statusie hasła (por. punkt B.1.2 s. 288).

Filtrowane są hasła o dokładnie zadanym statusie; nie ma możliwości filtrowania haseł o statusie od danego wzwyż lub w niż.

Każde z tych pól posiada też wartość dowolną (-----; pole lematu pozostawiamy wtedy puste) oznaczającą, że nie filtrujemy po tej konkretnej własności hasła (dotyczy to także własności z pozostałych dwóch zakładek formularza). W szczególności, na Rys. B.7 po lewej wszystkie pola mają ustawienie «dowolne»; natomiast na Rys. B.7 pośrodku filtrujemy hasła czasownikowe, zawierające frazeologię, o statusie *(F) sprawdzone*.

Rysunek B.7: Formularz filtrowania – własności ogólne hasła

B.4.2.1. Filtrowanie po lematach haseł

Natomiast w polu filtrowania lematu możemy wpisać konkretny lemat, np. *pokładać*, lecz nie bardzo się to opłaca, lepiej wpisać dane hasło bezpośrednio do pola wyszukiwania, por. punkt B.1.3 s. 289. Jeśli chcemy odfiltrować kilka haseł, możemy wpisać ich listę, np. *pokładać|pokłaść* (ograniczenie *pokładać&pokłaść* nie jest spełnione przez żaden lemat). Dużo wygodniej jednak używać w tym wypadku wyrażeń regularnych, np. *na.** wyfiltruje wszystkie hasła zaczynające się od *na-*, zaś *.*kładać|. *kłaść|. *łożyć* odfiltruje nam wszystkie czasowniki „kładzenia” z dowolnymi przedrostkami. Dowolny może być nie tylko przedrostek, ale i przyrostek, i tak filtrowanie lematu *.*kład.*|. *kłaść*, por. Rys. B.7 po prawej, wyfiltruje nam listę haseł, której początek znajduje się na Rys. B.8 (jak widać, lista objęła także niepasujące hasła, np. *DOKŁADNOŚĆ*, ale niczego to nie komplikuje). Listę taką możemy dalej ograniczać określając status, część mowy itp.

Hasło *	Status
dokładać	(F) sprawdzone
dokładność	sprawdzone
kłaść	(F) sprawdzone
nadkładać	(S) gotowe
nakład	sprawdzone
nakładać	(F) sprawdzone
nakładka	sprawdzone
nakłaść	(F) sprawdzone
naskładać	(F) sprawdzone
nieprzekładalny	sprawdzone
nierozkładalny	sprawdzone
okładać	(S) gotowe
okładać	(S) gotowe
okład	sprawdzone
okładać	(S) gotowe
okładka	sprawdzone
podkładać	(F) sprawdzone
podkładka	sprawdzone
pokładać	(S) w obróbcie
pokłaść	(F) gotowe
ponakładać	(S) gotowe
pookładać	(F) gotowe

odkładać się (__,imperf):

Schemat:	pewny [2001]	✓
Funkcja:	subj	
Typy fraz:	np(str) np(dat) xp(locat)	

odkładać (__,imperf):

Schemat:	pewny [21449]	✓
Funkcja:	subj	
Typy fraz:	np(str) lex(np(str),sg,'grosz',natr) lex(preppnp(do,gen),sg,'grosz',natr)	

Przeгляд przykładów Filtrowanie s

Rysunek B.8: Lista haseł filtrowanych według lematu

Czasem identyczną listę haseł można uzyskać na kilka różnych sposobów,

np. ograniczenie powyższej listy do hasel czasownikowych będzie tożsame z ograniczeniem lematu do *.*kładać|.*kłaść* (bo tylko czasowniki mogą przyjmować takie końcówki). Jednak już zapis *.*kład* nie wyfiltruje wszystkich rzeczowników z listy, gdyż odrzuci rzeczowniki NAKŁADKA, OKŁADKA itp.

B.4.3. Filtrowanie składniowych własności hasła

Klikając przycisk Schematy przechodzimy do zakładki filtrowania po własnościach składniowych hasła, por. Rys. B.9. Ta strona formularza zawiera możliwość filtrowania po

- opiniach o schemacie (inaczej ocenach schematu: *pewny, wątpliwy, zły, archaiczny, potoczny, wulgarny*), por. (Hajnicz, 2022, p. 5.4.4);
- typach schematu (*normalny, frazeologiczny*)⁵;
- własnościach predykatu („podhasła”), por. punkt B.2.1 s. 290:
 - zwrotność (a właściwie *się inherentne*: zawiera się bądź nie zawiera (pole puste),
 - negatywność: przeczące *neg*, twierdzące *aff*, dowolne *_*,
 - predykatywność: predykatywne *pred* bądź niepredykatywne (pole puste),
 - aspekt: dokonany *perf*, niedokonany *imperf* oraz dwuaspektowy *_*.

Wszystkie powyższe własności wybierany były z listy rozwijanej. Tak jak poprzednio ----- oznacza brak ograniczenia. Ponadto możemy filtrować po

- typach fraz,
- pozycjach,

dla których ograniczenia wpisujemy w otwarte pole tekstowe. Omówimy je bardziej szczegółowo poniżej.

U dołu formularza znajduje się pole *Odfiltruj niepasujące schematy*. Jego wybranie powoduje, że na ekranie pojawią się nie tylko hasła zgodne z warunkami filtrowania, ale dla danego hasła zobaczymy tylko te schematy, które te warunki spełniają.

B.4.3.1. Filtrowanie po typach fraz

Pole filtrowania typów fraz *Zawiera typ frazy* pozwala na wprowadzenie dowolnych ograniczeń na typ frazy, jaką ma zawierać filtrowane hasło. Najprostszym sposobem jest wpisanie konkretnego typu frazy, np. *np(gen)* czy też *cp(że)* oznacza wybranie hasel, w którym występuje przynajmniej jeden schemat zawierający odpowiednio frazę nominalną w mianowniku czy też frazę zdaniową typu *że* (oraz schematów spełniających te ograniczenia, jeśli wybrana zostanie opcja odfiltrowywania schematów). Dotyczy to dowolnych typów fraz wymienionych w (Hajnicz, 2022, p. 5.4 i 5.5).

⁵ Byłoby to równoważne ogólnej własności zawierania frazeologii lub nie, gdyby nie opcja odfiltrowywania niepasujących schematów, patrz poniżej.

The image shows two instances of the 'Filtrowanie haseł' (Filtering words) dialog box. The left instance has the 'Schematy' (Schemas) tab selected, showing various filter options like 'Opinia o schemacie', 'Typ schematu', 'Zwrotność', etc., all set to default values. The right instance has the 'Hasło' (Word) tab selected, showing specific filter criteria for a word, such as 'Opinia o schemacie: potoczny', 'Typ schematu: frazeologiczny', 'Zwrotność: się', etc.

Rysunek B.9: Formularz filtrowania – własności składniowe

Jednak także w tym polu można wpisywać wyrażenia regularne. I tak:

- `nc?p(dat)` oznacza frazę nominalną lub frazę zdaniową z korelatem nominalnym, w celowniku,
- `np(.*)` oznacza frazę nominalną w dowolnym przypadku,
- `prepadjp(.*)` oznacza dowolną frazę przyimkowo-przymiotnikową,
- `prepnp(.*,acc)` oznacza frazę przyimkowo-nominalną z dowolnym przyimkiem wymagającym biernika,
- `prep.*(.*)` oznacza dowolną frazę przyimkowo-nominalną, przyimkowo-przymiotnikową bądź zdaniową z korelatem przyimkowym⁶,
- `cp(int[.*])` oznacza frazę zdaniową pytajno-zależną, dla której wprowadzono ograniczenia na listę realizacji,
- `.*cp(.*,rel)` oznacza dowolną frazę zdaniową (z korelatem lub bez, przyimkową lub nie) względną BEZ ograniczeń na listę realizacji,
- `prepncp(na,.*,int.*)` oznacza dowolną frazę zdaniową z korelatem z przyimkiem *na*, w dowolnym przypadku, z ograniczeniem listy realizacji bądź bez;
- `prepn.*p(na,.*)` oznacza frazę przyimkowo-nominalną z przyimkiem *na* wymagającym dowolnego przypadku lub takąż frazę zdaniową z korelatem przyimkowym.

Przykłady możnaby mnożyć. Warto zaznaczyć, że po wpisaniu ograniczenia wyświetla się lista typów fraz spełniających je – można wybrać konkretną z nich. Jeśli jest ona pusta, oznacza to, że w słowniku nie występuje typ frazy spełniający wpisane kryteria. Należy sprawdzić, czy wprowadzony napis nie zawiera błędu.

⁶ Ten zapis jest równoważny: `prep.*`.

- Powyższe ograniczenia dotyczyły fraz niezleksykalizowanych, jednak w pole filtrowania można wpisywać dowolne ograniczenia zgodne językiem reprezentacji składni, czyli także omówionych w punkcie B.1.1 s. 288. I tak:
- `fixed(.*)` oznacza dowolną frazę zamrożoną (Hajnicz, 2022, rozdz.14),
 - `lex(np(.*),pl,*)` oznacza dowolną zleksykalizowaną frazę nominalną w dowolnym przypadku, ograniczoną do liczby mnogiej;
 - `lex(*atr.+)` oznacza dowolną frazę mającą modyfikację typu `atr`, `atr1`, `ratr`, `ratr1`⁷;
 - `lex(*,ratr.*)` (równoważne `lex(*ratr.*)`) oznacza wystąpienie modyfikacji typu `ratr`, `ratr1`, zaś `lex(*,atr.*)` modyfikacji typu `atr`, `atr1` (na pewnym poziomie zagnieżdżenia);
 - podobnie `lex(*atr1)` oznacza wystąpienie modyfikacji typu `atr1` lub `ratr1`, `lex(*,atr1)` oznacza wystąpienie modyfikacji typu `atr1`, zaś `lex(*,ratr1)` (równoważne `lex(*ratr1)`) oznacza wystąpienie modyfikacji typu `ratr1` (znów na pewnym poziomie zagnieżdżenia);
 - `lex(*,'słowo',*)`⁸ oznacza dowolną frazę zleksykalizowaną zawierającą leksem *słowo*, przy czym może on być lematem zarówno frazy właściwej (np. `lex(np(gen),pl,'słowo',atr(np(gen)))`), jak i modyfikacji (np. `lex(xp(mod[prepn(w,loc)]),sg,'połowa',ratr(lex(np(gen),sg,XOR('słowo','zdanie'),natr)))`);
 - `lex(*,atr.*, 'słowo',*)` oznacza dowolną zleksykalizowaną frazę zawierającą leksem *słowo* na poziomie modyfikacji;
 - `lex(*OR.*)` oznacza dowolną zleksykalizowaną frazę zawierającą listę lematów (typu `OR` bądź `XOR`; na dowolnym poziomie zagnieżdżenia)⁹;

Proste wyrażenia regularne wykorzystywane do filtrowania w *Walentym* mają pewne ograniczenia. Problem polega na tym, że jesteśmy w stanie zapisać co typ frazy może zawierać, ale nie jesteśmy w stanie zapisać czego zawierać nie może. Wynika to z faktu, że symbole `.*` oraz `.*` oznaczają dowolnie długi ciąg znaków, aż do wystąpienia napisu następującego po nim; stąd pojawiające się w powyższym wyliczeniu komentarze *na pewnym poziomie zagnieżdżenia*.

Złożoność zapisu fraz zleksykalizowanych powoduje, że liczba kombinacji sposobów ich filtrowania jest ogromna. Jedynym rozwiązaniem jest metoda prób i błędów. Z drugiej strony, wyrażenia regularne można wykorzystać do wyszukania typu frazy, której składni nie jesteśmy pewni. Na przykład możemy wpisać ograniczenie `lex(np(gen).*słowo.*)`, a potem wybrać z listy proponowanych typów fraz `np`.

⁷ Równoważne zapisowi `*atr.+)`. Istotne jest natomiast, że zapis `lex(*atr.*)` bądź `*atr.+)` jest szerszy, gdyż dopuszcza modyfikację `natr` – zapis `lex(... natr)` nie ma spełnia zapis, w którym `.*` jest pustym ciągiem przed nawiasem `)`, bądź też `.*` jest ciągiem jednoznakowym wypełnionym przez `)`. Jako że każda fraza zleksykalizowana ma jakiś rodzaj modyfikację, jest to równoważne `lex(.*)`.

⁸ Zapis ten da ten sam wynik wyszukiwania `co .*, 'słowo', .*)`, ale tylko dlatego, że nie istnieją frazeologizmy ze składową zapisywaną jako `fixed(.*, 'słowo', .*)`.

⁹ `lex(.XOR.*)` ogranicza nas do listy typu `XOR`, zaś `lex(.,OR.*)` – do listy typu `OR`.

```
lex(np(gen),sg,'słowo',
    atr({np(gen)}+{lex(ppasp(agr),agr,agr,aff,'dać',atr)}))
(danego słowa).
```

Podobnie jak w wypadku lematów, ograniczenia na typy fraz możemy łączyć, stosując operatory logiczne !, & i |. I tak na przykład:

- !np(*) oznacza dowolny schemat nie zawierający żadnej frazy nominalnej;
- prenp(*)&cp(że) oznacza dowolny schemat zawierający dowolną frazę przyimkowo-nominalną oraz frazę zdaniową typu *że*.
UWAGA: frazy te mogą występować na jednej pozycji (podlegać koordynacji) bądź też realizować dwie odrębne pozycje;
- prenp(na,*)|cp(żeby) oznacza dowolny schemat zawierający frazę przyimkowo-nominalną z przyimkiem *na* bądź frazę zdaniową typu *żeby*;
- lex(*)&infp(*)|np(str)&.*cp(*) oznacza dowolny schemat frazeologiczny zawierający także wymaganie bezokolicznika (z dowolnym aspektem) lub dowolny schemat zawierający frazę nominalną w przypadku strukturalnym oraz dowolną frazę zdaniową (z korelatem lub bez);
- !lex(*)&infp(*)|comprenp(na .*) oznacza dowolny schemat niezawierający niezamrożonej frazy zleksykalizowanej¹⁰ bądź też dowolny schemat zawierający frazę z przyimkiem złożonym rozpoczynającym się od *na* (*'na adres', 'na bazie', 'na czas', itd.*).

B.4.3.2. Filtrowanie po pozycjach składniowych

Niezależnie od filtrowania po pojedynczych typach fraz, możemy filtrować po całych pozycjach, wpisując odpowiednie ograniczenie w pole Zawiera pozycję. W tym celu trzeba pamiętać, że w tekstowym zapisie słownika pozycja obejmowana jest nawiasami klamrowymi, przed którymi mogą pojawić się etykiety, zaś składające się na pozycję typy fraz rozdzielane są średnikami.

- .*{np(*)} oznacza dowolną pozycję złożoną z pojedynczej frazy nominalnej w dowolnym przypadku;
- {np(*)} oznacza dowolną pozycję bez kontroli, nie będącą ani podmiotem, ani dopełnieniem pasywiźwalnym, złożoną z pojedynczej frazy nominalnej w dowolnym przypadku;
- subj{np(*)} oznacza pozycję podmiotu (bez kontroli), złożoną z pojedynczej frazy nominalnej w dowolnym przypadku¹¹;
- .*{.*;.*} oznacza dowolną pozycję zawierającą przynajmniej dwa skoordynowane typy fraz, .*{.*;.*;.*} oznacza dowolną pozycję zawierającą przynajmniej trzy skoordynowane typy fraz itd.;

¹⁰ Aby wykluczyć dowolny frazeologizm, musielibyśmy jeszcze dodać warunek !fixed(*) .

¹¹ Zauważmy, że ograniczenie na typ frazy np(*) oznacza dowolną frazę nominalną znajdującą się na dowolnej pozycji, w tym jako jeden z typów fraz podlegających koordynacji. Jest to więc ograniczenie odmienne od wszystkich powyższych.

- `control.*{.*}` oznacza dowolną pozycję kontrolującą bądź kontrolowaną, nie będącą ani podmiotem, ani dopełnieniem pasywizowalnym;
- `.*controller{.*}` oznacza całkowicie dowolną pozycję kontrolującą;
- `obj,controllee{.*}` oznacza podlegającą kontroli pozycję dopełnienia pasywizowalnego;
- `controller{.*;.*}` oznacza pozycję kontrolującą nie będącą ani podmiotem, ani dopełnieniem pasywizowalnym, złożoną z przynajmniej dwóch typów fraz podlegających koordynacji;
- `head.*{.*}` oznacza dowolną pozycję nadrzędnika, i odfiltrowuje ten sam zbiór haseł (i schematów) co `head,controller{np(agr)}`, gdyż jest to jedyna pozycja posiadająca etykietę `head`;

Zasady łączenia ograniczeń na występowanie pozycji są analogiczne dla tych dotyczących typów fraz, np.

- `!subj{np(str)}\&obj{np(.*)}` oznacza dowolny schemat nie zawierający podmiotu nominalnego w przypadku strukturalnym a zarazem zawierający dowolne dopełnienie nominalne¹²;
- `subj{infp(.*)}|obj{infp(.*)}` oznacza dowolny schemat zawierający dowolną frazę bezokolicznikową na pozycji podmiotu lub dopełnienia bez kontroli¹³.

UWAGA: Elementy składające się na pozycję NIE SĄ rozdzielane spacjami; umieszczenie spacji gdziekolwiek poza przyimkami złożonymi i frazeologizmami zamrożonymi spowoduje, że warunek filtrowania nie będzie spełniony.

B.4.4. Lokalne filtrowanie własności składniowych

Slowal udostępnia też lokalne filtrowanie własności składniowych bieżącego hasła. Służy do tego rozwijany formularz, który pojawia się po kliknięciu pola **Filtrowanie przykładów**, znajdującego się po prawej nad oknem zawierającym listę przykładów, por. np. Rys. B.1 s. 288.

Rozwija się wówczas formularz widniejący poniżej. Zawiera on dokładnie te same pola co składniowa zakładka formularza filtrowania omówiona w punkcie poprzednim, i dokładnie w taki sam sposób się je wypełnia. Powtórne kliknięcie na pole **Filtrowanie przykładów** powoduje zwinięcie formularza wraz z zastosowaniem wprowadzonych w nim ograniczeń.

¹² Wszystkie schematy spełniające to ograniczenie zawierają tak naprawdę jakiś podmiot strukturalny: zleksykalizowany, podlegający koordynacji bądź kontroli – powyższe ograniczenie ich nie wyklucza.

¹³ Rzecz o tyle rzadka, że fraza bezokolicznikowa standardowo podlega kontroli, zob. (Hajnicz, 2022, p. 6.1.1).

Rysunek B.10: Formularz filtrowania lokalnego

w tych przypadkach. Podobnie wpisanie `recip obj.*{*np(str).*}|{*np(str).*}|*{*np(gen).*}` do formularza „lokalnego” pozwala sprawdzić, czy w hasłach zawierających *się wzajemnościowe* występują analogiczne schematy z dopełnieniem bliższym.

Wpisane ograniczenia zachowują się przy przejściu do innego hasła. Kliknięcie przycisku **X** obok pola **Filtrowanie przykładów** cofa wprowadzone przez nie filtrowanie schematów (ale nie hasła!). Dotyczy to także filtrowania schematów uzyskanego poprzez odznaczenie pola **Odfiltruj niepasujące schematy**, por. ostatni akapit punktu B.4.3, które zresztą automatycznie przepisują się do formularza lokalnego.

B.4.5. Filtrowanie semantycznych własności hasła

Natomiast klikając, w ogólnym formularzu filtrowania, przycisk **Ramy** przechodzimy do zakładki filtrowania po własnościach semantycznych hasła, por. Rys. B.11a).

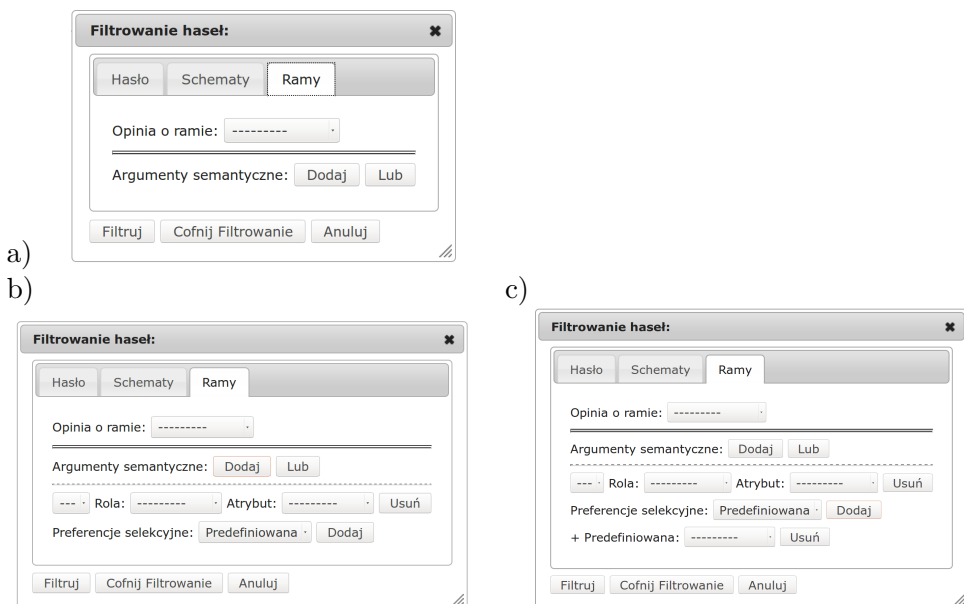
Podobnie jak dla schematów, istnieje możliwość filtrowania po opiniach o ramie (ocenach), por. punkt 3.2 s. 85, które wybieramy z rozwijanej listy.

Ponadto filtrujemy po poszczególnych argumentach semantycznych, przy czym kolejny argument dodajemy przyciskiem **Dodaj**. Udostępniają nam się wówczas pola pozwalające określić konkretny argument (por. Rys. B.11b):

- Zakaz występowania argumentu w ramie (!);
- Rolę semantyczną identyfikującą argument, wybierana z listy spośród ról omówionych w punktach 4.4 s. 117 i 4.5 s. 151;
- Atrybut roli (*Foreground*, *Background*, *Source*, *Goal*); por. punkt 4.6 s. 162;
- Listę preferencji selekcyjnych argumentu (zob. rozdz. 5).

Aby wprowadzić poszczególne preferencje selekcyjne, należy wybrać ich rodzaj z listy

- Predefiniowana (5.2.1 s. 200),
- Słowosieć (5.2.2 s. 203),
- Relacja (5.2.3.1 s. 206),

Rysunek B.11: Formularz filtrowania – własności semantyczne

a następnie kliknąć przycisk umieszczony obok. Wówczas możemy wprowadzić konkretne preferencje (por. Rys. B.11c):

- Predefiniowane i Relacje z rozwijanej listy;
- dla preferencji ze *Słownosieci* wpisujemy konkretną jednostkę, przy czym rozwija się lista podpowiedzi z jednostkami zaczynającymi się od wpisanego już napisu.

W wypadku preferencji definiowanych jako Relacja trzeba także wybrać z listy rolę identyfikującą argument, do którego ta relacja się odnosi (oraz ewentualnie jego atrybut). W przeciwnym razie wybrana relacja będzie mogła odnosić się do dowolnego argumentu.

Ponowne użycie przycisku obok napisu Argumenty Semantyczne spowoduje dodanie kolejnego argumentu, zaś obok napisu Preferencje selekcyjne – kolejnej preferencji dla tego argumentu (za każdym razem należy wybrać z listy jej rodzaj). Obok każdego argumentu i każdej jego preferencji selekcyjnej umieszczony jest przycisk , umożliwiający cofnięcie dokonanego wyboru (wprowadzone dane można też cały czas modyfikować).

Wszystkie argumenty wprowadzone kolejno przyciskiem muszą znajdować się jednocześnie w tej samej ramie. Jeśli chcemy dopuścić kilka alternatywnych „ram”, musimy użyć przycisku . Wówczas zastosowanie przycisku znajdującego się obok po lewej spowoduje dodanie nowego argumentu do tej drugiej „ramy”¹⁴.

¹⁴ To nie muszą być odrębne ramy; filtrowanie akceptuje także ramy zawierające wszystkie te ograniczenia łącznie.

a)

b)

Rysunek B.12: Wypełniony formularz filtrowania ram semantycznych

Na Rys. B.12a widnieje warunek filtrowania wymagający, by w hasle występowała rama zawierająca przynajmniej dwa argumenty: *Theme^{Source}* będącą meronimem *Theme^{Goal}*, a zarazem NIE zawierająca argumentu będącego *Initiatorem*. Natomiast na Rys. B.12b widnieje warunek filtrowania wymagający, by w hasle występowała rama zawierająca przynajmniej dwa argumenty: *Result* będący pojazdem oraz *Initiatora* będący PODMIOTEM bądź też rama zawierająca przynajmniej jeden argument, *Theme* będący pojazdem.

B.5. Pozostałe udostępniane informacje

Słownik składa się z czterech głównych podstron dostępnych na górnym pasku zaprezentowanym na Rys. B.13 (por. też widok ogólny na Rys. B.1, s. 288). Klikając **Hasła** przechodzimy do głównej podstrony zawierającej hasła słownika *Walenty* omówionej w poprzednich podpunktach. Pozostałe podstrony zostaną omówione poniżej.

Rysunek B.13: Główne funkcje *Słowa*

B.5.1. Administracja

Po najechaniu myszą na pole **Administracja** rozwija się lista z funkcjami administracyjnymi programu. Po kliknięciu w jedyny dostępny punkt

Słowniki uzyskujemy dostęp do dwóch tabel zawierających aktualne statystyki słownika. Pierwsza tabela zawiera informacje dotyczące liczby haseł i schematów. Poszczególne wiersze oznaczają hasła o danym statusie (por. punkt B.1 s. 287), zaś kolumny oznaczają hasła przynależne do danej części mowy. Fragment takiej tabeli widnieje na Rys. B.14, przy czym pierwsza liczba oznacza liczbę haseł, zaś druga – liczbę schematów składniowych. Druga tabela zawiera bardziej precyzyjne informacje, uzyskane łącznie dla wszystkich haseł o statusie wyższym niż *gotowe*.

Hasła / Schematy	wszystkie	CZ	RZ	PRZ	PS
wszystkie	18423 / 93901	13027 / 69074	4229 / 19443	950 / 4355	217 / 1029
do obróbki	1369 / 218	101 / 0	1268 / 218	0 / 0	0 / 0
w obróbce	92 / 99	46 / 49	46 / 50	0 / 0	0 / 0
do usunięcia	51 / 23	0 / 0	25 / 1	7 / 0	19 / 22
gotowe	1400 / 5057	854 / 2150	546 / 2907	0 / 0	0 / 0

Rysunek B.14: Fragment tabeli ze statystykami *Walentego* według statusów i części mowy

B.5.2. Rozwinięcia typów fraz

W *Walentym* wykorzystywane są predefiniowane typy fraz. Każda z nich posiada identyfikator, za pomocą którego jest ona reprezentowana w słowniku. Z drugiej strony nie są to jednak pojęcia pierwotne, gdyż są one definiowane przy użyciu innych, bardziej podstawowych typów fraz. Omawiana podstrona daje użytkownikowi dostęp do szczegółowych definicji takich fraz.

Po kliknięciu na pole **Rozwinięcia typów fraz** otwiera się formularz widoczny na Rys. B.15. Poszczególne typy fraz, które można wybrać z rozwijanej listy, omówimy w poniższych podpunktach. Program umożliwia też pobranie reprezentacji wszystkich takich fraz w formacie tekstowym.

Główny typ frazy:

Typ:

Pobierz rozwinięcia typów fraz w postaci pliku tekstowego:

Rysunek B.15: Formularz wyboru predefiniowanego typu frazy w *Walentym*

Jak widać na poniższych ilustracjach, każdemu typowi frazy (lub pojedynczej formie wyrazowej) będącemu realizacją nieelementarnego typu frazy przypisana jest ocena. Są to takie same oceny jak te, które przypisujemy schematom, por. (Hajnicz, 2022, p. 5.4.4).

B.5.2.1. Fraza dzierżawcza

Pierwszym typem frazy definiowanej zewnętrznie, za pomocą składni reprezentacji frazeologii jest fraza dzierżawcza **possp** (por. Hajnicz, 2022, p. 13.1.1). Jest to pojedyncza fraza, a jej rozwinięcie widnieje na Rys. B.16. Jak widać, fraza ta sama składa się z dwóch pozycji, co umożliwia reprezentowanie tak złożonych zależności, jak *mój i Piotra, nasz własny, pański i pańskiej żony własny*, por. (Hajnicz et al., 2016).

Główny typ frazy:	Rozwinięcia typu frazy possp :	
Typ: possp	{np(gen):lex(adjp(agr),agr,agr,pos,OR('cudzy','czyj','czykolwiek','czyjs','mój','nasz','niczyj','pański','swój','twój','wasz'),natr)} + {lex(adjp(agr),agr,agr,pos,'własny',natr)}	pewna
Pobierz rozwinięcia typów fraz w postaci pliku tekstowego: <input type="button" value="Pobierz"/>		

Rysunek B.16: Interpretacja frazy dzierżawczej w *Walentym*

B.5.2.2. Przyimki złożone

Drugi typ frazy definiowanej zewnętrznie stanowią przyimki złożone **comprepn**, por. (Hajnicz, 2022, p. 13.1.2). Do ich reprezentacji został wykorzystany język zapisu frazeologii. Po wybraniu **comprepn** pojawia się lista przyimków złożonych, z której należy wybrać ten, który nas konkretnie interesuje. Przykładowy opis przyimka złożonego *na poczet* prezentujemy na Rys. B.17.

Główny typ frazy:	Rozwinięcia typu frazy comprepn(na poczet) :	
Typ: comprepn	lex(prepn(na,acc),sg,'poczet',ratr1({np(gen):ncp(gen,int[co]):ncp(gen,ze)} + {lex(adjp(agr),agr,agr,pos,XOR('swój','ten'),natr)}))	pewna
SKRÓT: na poczet		
Pobierz rozwinięcia typów fraz w postaci pliku tekstowego: <input type="button" value="Pobierz"/>		

Rysunek B.17: Interpretacja przyimka złożonego 'na poczet' w *Walentym*

B.5.2.3. Frazy definiowane semantycznie

Inny rodzaj fraz predefiniowanych stanowią frazy definiowane semantycznie **xp**, por. (Hajnicz, 2022, p. 5.4.1). Cechą charakterystyczną takich fraz jest istnienie listy ich dopuszczalnych realizacji. Lista taka prezentowana jest dla każdej frazy tego typu oddzielnie. Przykładowa lista dla frazy **xp(dur)** przedstawiona została na Rys. B.18.

Główny typ frazy: Typ: <input type="text" value="xp"/> KATEGORIA: <input type="text" value="dur"/>	Rozwinięcia typu frazy xp(dur):	
	advp(dur)	pewna
	cp(aż)	pewna
	cp(dopóki)	pewna
	np(acc)	pewna
	np(inst)	pewna
	prepnp(do,gen)	pewna
	prepnp(od,gen)	pewna
	prepnp(przez,acc)	pewna
	Pobierz rozwinięcia typów fraz w postaci pliku tekstowego:	

Rysunek B.18: Interpretacja frazy duratywnej w *Walentym*

B.5.2.4. Lista fraz przysłówkowych

Jak widać na Rys. B.18, jedną z możliwych realizacji xp(dur) jest advp(dur). Wynika to z faktu, że istnieją zaimki przysłowne mające interpretację lokatywną, temporalną itp., por. (Hajnicz, 2022, p. 5.3.7). Listy takich przysłówków można także obejrzeć klikając odpowiedni ich typ, por. Rys. B.19 dla przysłówków ablatywnych.

Główny typ frazy: Typ: <input type="text" value="advp"/> KATEGORIA_ADVP: <input type="text" value="abl"/>	Rozwinięcia typu frazy advp(abl):	
	skąd	pewna
	skądkolwiek	pewna
	skądś	pewna
	skądże	pewna
	stamtąd	pewna
	stąd	pewna
	zawsząd	pewna
	znikąd	pewna
	skądinąd	archaiczna
	skądciś	potoczna
	skądsiś	potoczna
	Pobierz rozwinięcia typów fraz w postaci pliku tekstowego:	

Rysunek B.19: Lista przysłówków ablatywnych w *Walentym*

B.5.2.5. Dystrybutywne po

Ostatnim typem frazy definiowanym zewnętrznie jest fraza z przyimkiem PO występująca w kontekstach dystrybutywnych, gdyż posiada ona dwie realizacje składniowe, por. Rys. B.20.

Główny typ frazy: Typ: <input type="text" value="distrp"/>	Rozwinięcia typu frazy distrp:	
	prepnp(po,loc)	pewna
	prepnump(po,acc)	pewna
Pobierz rozwinięcia typów fraz w postaci pliku tekstowego:		<input type="button" value="Pobierz"/>

Rysunek B.20: Interpretacja frazy dzierżawczej w *Walentym*

B.5.3. Pobieranie pliku zawierającego słownik

Po najechaniu myszą na pole **Pobierz słownik** rozwija się lista zawierająca dostępne formaty zewnętrzne słownika:

- format tekstowy,
- format PDF,
- format XML TEI.

Po wybraniu formatu następuje zapis pliku zgodnie z ustawieniami wykorzystywanej przeglądarki internetowej (np. do katalogu **Pobrane**).

Dodatek C

Instrukcja dostępu do słownika walencyjnego *Walenty* za pośrednictwem programu ShellValier

Słownik walencyjny *Walenty* ma postać bazy danych, obsługiwanej przez dwie dedykowane przeglądarki: starszą o nazwie *Slowal* i nową SHELLVALIER. Użytkownik uzyskuje dostęp do aktualnej, na bieżąco rozwijanej i korygowanej wersji słownika za pośrednictwem dowolnej przeglądarki internetowej pod adresem <http://walenty.ipipan.waw.pl>. Pod tym adresem udostępniane są oba narzędzia; należy kliknąć na wybrany adres przeglądarki *Slowal* lub SHELLVALIER. Z programu SHELLVALIER mogą korzystać użytkownicy bez przygotowania technicznego, a nawet z ograniczoną wiedzą lingwistyczną. Służą on do przeglądania słownika.

W poniższej instrukcji objaśniamy zasady posługiwania się narzędziem SHELLVALIER oraz sposób wizualizacji słownika za jego pomocą.

C.1. Hasła

Po wybraniu w przeglądarce adresu *Walentego* na monitorze pojawia się główna (domyślna) podstrona programu **HASŁA** z otwartą zakładką SEMANTYKA (RAMY + SCHEMATY), uwidoczniiona na Rys. C.1

The screenshot shows the SHELLVALIER interface with the following components:

- Top Bar:** WALENTY [BETA], HASŁA, FILTROWANIE, OSTATNIO OGLĄDANE, OPCJE, TYPY FRAZ, STATYSTYKI, EN.
- Search Bar:** Szukaj: []
- Left Panel (LEMAT):** A list of lemmas with columns for STATUS and CZ. MOWY. The selected lemma is **ABSORBOWAĆ** (S) sprawdzone czasowni.
- Central Panel (SEMANTYKA (RAMY + SCHEMATY)):** Displays a semantic network for 'absorbować-3'. It includes:
 - OPINIA:** pewna
 - ROLA:** Stimulus, Foreground, Background, Factor, Experienter
 - PREFERENCJE SELEKCYJNE:** ALL, KOMUNIKAT, LUDZIE, LUDZIE, KONCEPCJA, OBIEKTY, SYTUACJA
 - OPINIA:** pewna
 - ROLA:** Theme, Goal, Location, Source, Path
 - PREFERENCJE SELEKCYJNE:** energia-3, ciało-3, organizm-3, substancja-1, roślina-1, ciało-5, mieszczymy-1, meronimi a -> Theme, Goal, powierzc hnia-2
- Right Panel (ABSORBOWAĆ SIĘ (IMPERF. ...)):** Displays morphological and syntactic information:
 - OPINIA:** wątpliwy
 - FUNKCJA:** sub
 - TYPY FRAZ:** np(str)
 - OPINIA:** pewny
 - FUNKCJA:** sub
 - TYPY FRAZ:** np(str), prepnp(przez.acc), xp(sdl|prepnp(do.gen))
 - OPINIA:** pewny
 - FUNKCJA:** sub
 - TYPY FRAZ:** np(str), prepnp(przez.acc), xp(locat)
 - OPINIA:** pewny
 - FUNKCJA:** sub
 - TYPY FRAZ:** cp(int), np(str)

Rysunek C.1: Wstępny widok słownika w narzędziu SHELLVALIER

Po lewej stronie ekranu widnieje lista haseł słownika ułożonych w porządku alfabetycznym. Po prawej stronie są trzy zakładki: SEMANTYKA, SKŁADNIA i PRZYKŁADY NIEDOPASOWANE.

C.1.1. Lista haseł

LEMAT	tl.	STATUS	tl.	CZ. MOWY
ABDYKACJA	(S)	sprawdzone		rzeczownik
ABDYKOWAĆ	(S)	sprawdzone		czasownik
ABLACJA	(S)	gotowe		rzeczownik
ABOLICJA	(S)	gotowe		rzeczownik
ABOMINACJA	(S)	gotowe		rzeczownik
ABONAMENT	(S)	gotowe		rzeczownik
ABONOWAĆ	(S)	sprawdzone		czasownik
ABORCJA	(S)	gotowe		rzeczownik
ABSENCJA	(S)	gotowe		rzeczownik
ABSOLUTORIUM	(S)	gotowe		rzeczownik
ABSOLUTYZACJA	(S)	gotowe		rzeczownik
ABSOLUTYZOWAĆ	(S)	sprawdzone		czasownik
ABSORBOWAĆ	(S)	sprawdzone		czasownik
ABSORPCJA	(S)	gotowe		rzeczownik
ABSTRAHOWAĆ	(S)	sprawdzone		czasownik
ABSTYNENCJA	(S)	gotowe		rzeczownik
ABSURD	(S)	sprawdzone		rzeczownik
ABSURDALNIE		sprawdzone		przysłówek
ABSURDALNOŚĆ	(S)	sprawdzone		rzeczownik
ABSURDALNY		sprawdzone		przymiotnik

Rysunek C.2: Widok listy haseł po prawej stronie okna

Lista haseł słownika ma porządek alfabetyczny i jest zawsze widoczna, bez względu na to, która z zakładek po prawej stronie ekranu jest aktywna: SEMANTYKA (RAMY + SCHEMATY) czy SKŁADNIA (SCHEMATY). Po otwarciu podstrony zawsze zaznaczone jest pierwsze hasło na liście (obecnie jest to rzeczownik ABDYKACJA). Lista nie zawiera haseł o lematach wieloczłonowych, ani części *się* w lematach czasowników (rysunek po lewej). Lista haseł obejmuje cztery części mowy: czasownik, przymiotnik, przysłówki, rzeczownik. Każde hasło ma przypisaną odpowiednią część mowy. Ponadto w zakładce znajduje się także aktualny status hasła, por. punkt B.1.2.

Listę haseł można porządkować alfabetycznie (rosnąco lub malejąco) według każdej ze składowych opisu: lematu, statusu lub części mowy, po naciśnięciu znacznika \updownarrow , znajdującego się we frakcji górnej po prawej stronie ich nazwy. Najwyższy priorytet ma ostatnio zmieniane uporządkowanie.

C.1.2. Wyszukiwanie haseł

W prawym górnym rogu zakładki Lista haseł znajduje się pole:

Szukaj: . Wpisanie w nie lematu hasła powoduje przejście do wyszukiwanego hasła, wpisanie jedynie części początkowej powoduje przejście do pierwszego hasła o lemacie zaczynającym się od wpisanego ciągu liter. Aby otworzyć hasło należy kliknąć na jego lemat.

Powrót do początkowej listy haseł następuje po usunięciu napisu z okienka SZUKAJ.

C.2. Poziom semantyczny opisu hasła

SHELLVALIER otwiera się domyślnie w zakładce SEMANTYKA (RAMY + SCHEMATY). Dzieje się tak pod warunkiem, że hasło ma status przynajmniej (S) gotowe, w przeciwnym razie aplikacja otwiera się w zakładce SKŁADNIA (SCHEMATY), a zakładka SEMANTYKA (RAMY + SCHEMATY) jest nieaktywna, a jej nagłówek – wyszarzony. Nagłówek aktualnie otwartej zakładki ma czarne tło (Rys. C.3 u góry). Pole prezentacji hasła w zakładce podzielone jest na trzy części: po lewej widać ramy semantyczne reprezentujące poszczególne jednostki leksykalne (znaczenia predykatu), po prawej – schematy stanowiące ich realizację składniową, u dołu zakładki wyświetlają się przykłady przypisane do konkretnej ramy semantycznej lub do konkretnego schematu (Rys. C.3).

SEMANTYKA (RAMY + SCHEMATY)	SKŁADNIA (SCHEMATY)	PRZYKŁADY NIEDOPASOWANE																	
<p>abdykacja-1 🔗 abdykować-1 🔗 🔗</p> <p>OPINIA ● pewna</p> <p>ROLA</p> <table border="1"> <tr> <td style="background-color: #4a7ebb; color: white;">Initiator</td> <td style="background-color: #c00000; color: white;">Recipient</td> <td style="background-color: #c00000; color: white;">Attribute</td> </tr> </table> <p>PREFERENCJE SELEKCYJNE</p> <table border="1"> <tr> <td>człowiek-1 istota ludzka-1 jednostka-2 osoba-1 🔗</td> <td>PODMIOTY</td> <td>fotel-2 funkcja-1 posterunek-3 stanowisko-5 stolec-2 stolec-2 2 🔗</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>naczelność-1 panowanie-3 rządy-1 władza-1 władztwo-1 zwierzchnictwo-1 zwierzchność-1 🔗</td> </tr> </table>	Initiator	Recipient	Attribute	człowiek-1 istota ludzka-1 jednostka-2 osoba-1 🔗	PODMIOTY	fotel-2 funkcja-1 posterunek-3 stanowisko-5 stolec-2 stolec-2 2 🔗			naczelność-1 panowanie-3 rządy-1 władza-1 władztwo-1 zwierzchnictwo-1 zwierzchność-1 🔗	<p>ABDYKACJA</p> <p>OPINIA ● pewny</p> <p>FUNKCJA</p> <p>czyjaś abdykacja na korzyść kogoś z władzy</p> <p>TYPY FRAZ</p> <table border="1"> <tr> <td style="background-color: #4a7ebb; color: white;">possp</td> <td style="background-color: #c00000; color: white;">comprepnp(na korzyść)</td> <td>comprepnp(ze względu na)</td> <td style="background-color: #c00000; color: white;">xp(abl)</td> </tr> <tr> <td>czyjaś</td> <td>na korzyść kogoś</td> <td></td> <td>z władzy</td> </tr> </table>	possp	comprepnp(na korzyść)	comprepnp(ze względu na)	xp(abl)	czyjaś	na korzyść kogoś		z władzy	
Initiator	Recipient	Attribute																	
człowiek-1 istota ludzka-1 jednostka-2 osoba-1 🔗	PODMIOTY	fotel-2 funkcja-1 posterunek-3 stanowisko-5 stolec-2 stolec-2 2 🔗																	
		naczelność-1 panowanie-3 rządy-1 władza-1 władztwo-1 zwierzchnictwo-1 zwierzchność-1 🔗																	
possp	comprepnp(na korzyść)	comprepnp(ze względu na)	xp(abl)																
czyjaś	na korzyść kogoś		z władzy																
	<p>OPINIA ● pewny</p> <p>FUNKCJA</p> <p>czyjaś abdykacja na rzecz kogoś z władzy</p> <p>TYPY FRAZ</p> <table border="1"> <tr> <td style="background-color: #4a7ebb; color: white;">possp</td> <td style="background-color: #c00000; color: white;">comprepnp(na rzecz)</td> <td>comprepnp(ze względu na)</td> <td style="background-color: #c00000; color: white;">xp(abl)</td> </tr> <tr> <td>czyjaś</td> <td>na rzecz kogoś</td> <td></td> <td>z władzy</td> </tr> </table>	possp	comprepnp(na rzecz)	comprepnp(ze względu na)	xp(abl)	czyjaś	na rzecz kogoś		z władzy										
possp	comprepnp(na rzecz)	comprepnp(ze względu na)	xp(abl)																
czyjaś	na rzecz kogoś		z władzy																
<p>PRZYKŁAD</p> <p>Co za tym idzie, nie doradzałbym bynajmniej abdykacji z udziału w życiu publicznym wedle recepty: niechże matematycy zajmą się matematyką, a socjologowie socjologią.</p>	<p>ŹRÓDŁO</p> <p>pełny NKJP (1800M segmentów)</p>	<p>OPINIA</p> <p>dobry</p>																	

Rysunek C.3: Widok zakładki SEMANTYKA (RAMY + SCHEMATY)

Najechnięcie myszą na znacznik [🔗](#), umieszczony przy niektórych elementach reprezentowanych w słowniku, powoduje wyświetlenie dodatkowych informacji związanych z tym elementem.

C.2.1. Jednostka leksykalna

Jednostka leksykalna identyfikowana jest przez jej lemat, po którym następuje liczbowy lub literowy identyfikator znaczenia (tu rozdzielone dywizem), np. **adaptować-1** [🔗](#) dla czasownika ADAPTOWAĆ.

Kliknięcie na znacznik [🔗](#) umieszczony przy jednostce leksykalnej przekierowuje do strony *Słowności* wyświetlającej daną jednostkę w oddzielnym

oknie. Kliknięcie na jednostkę leksykalną powoduje ograniczenie listy przykładów do podpiętych do tej konkretnej jednostki.

C.2.2. Rama semantyczna

Każda rama etykietowana jest listą jednostek leksykalnych ze *Słowsieci* identyfikujących poszczególne znaczenia predykatu (Rys. C.4). Struktura ramy semantycznej opisana jest w rozdz. 3.

ROLA	Initiator	Theme	Recipient	Purpose
PREFERENCJE SELEKCYJNE	PODMIOTY	KOMUNIKAT	ISTOTY	KONCEPCJA
		KONCEPCJA	PODMIOTY	OTOCZENIE
		lokal-1		SYTUACJA
		pomieszczenie-3		miejsce ze względu na przeznaczenie-1
		rzecz-4		

OPINIA	FUNKCJA	TYPY FRAZ
● pewna	subj	obj
	np(str)	np(str) comprepnp(na podstawie)
● pewna	subj	obj
	np(str)	np(str) comprepnp(pod kątem)

Rysunek C.4: Widok ramy semantycznej czasownika ADAPTOWAĆ

Ramy semantyczne są wyświetlane w postaci tabeli. Pierwszy wiersz ramy zawiera znacznik jej oceny. Każdej ocenie przypisany jest inny kolor, kolorystyka jest spójna z ocenami schematów (rysunek po lewej).

● pewna	● wątpliwa	● zła	● potoczna	● wulgarna
■ metaforyczna	■ dziedziznowa	■ sporadyczna		

W drugim wierszu tabeli prezentowane są role semantyczne, por. rozdz. 4; w kolejnym – preferencje selekcyjne predykatu dla argumentu identyfikowanego przez daną rolę (rozdz. 5). Dla każdego synsetu *Słowsieci* stanowiącego preferencję selekcyjną wyświetlane są wszystkie składające się nań jednostki.

Aktualną ramę wybieramy klikając w dowolne pole ramy. Kliknięcie powoduje, że role semantyczne, przypisane poszczególnym argumentom, podświetlają się na określone kolory, a u dołu zakładki wyświetla się lista przykładów podpiętych do danej ramy semantycznej. Na takie same kolory podświetlają się pozycje i typy fraz stanowiące składniowe realizacje tych argumentów semantycznych (Rys. C.5). Jak widać na rysunku, kliknięcie na przykład (wyróżniony na szaro) powoduje pogrubienie ról realizowanych w schemacie (także odpowiadających im realizacji składniowych).

Preferencje selekcyjne reprezentują realizacje argumentów w różnych adekwatnych wypowiedzeniach pogrupowane zgodnie ze strukturą *Słowsieci*. Istnieje kilka typów preferencji, por. punkt 5.2. W wypadku preferencji reprezentowanych przez synsety, po kliknięciu na konkretny synset program przekierowuje do jego wizualizacji w *Słowsieci* w oddzielnym oknie. Wizualizacja preferencji w SHELLVALIERZE widnieje na Rys. C.6.

SEMANTYKA (RAMY + SCHEMATY)	SKŁADNIA (SCHEMATY)	PRZYKŁADY NIEDOPASOWANE
adopcja-1 ⓘ adoptować-1 ⓘ OPINIA ● pewna ROLA Initiator Theme PREFERENCJE SELEKCYJNE LUDZIE dzieciak-1 dziecko-1 malizna-2 ⓘ adoptować się-A ⓘ OPINIA ● zła		ADOPTOWAĆ (-, -) OPINIA ● pewny FUNKCJA subj obj <i>ktoś adoptuje dziecko</i> TYPY FRAZ np(str) np(str) np(dat) ktoś dziecko
PRZYKŁAD	ŹRÓDŁO	OPINIA
Moja bratanica została adoptowana przez złych ludzi.	podkorpus zrównoważony NKJP (300M segmentów)	dobry
Nudziłam rodziców, żeby chociaż adoptowali mi brata albo siostrę.	pełny NKJP (1800M segmentów)	dobry

Rysunek C.5: Widok ramy semantycznej wraz z powiązaniem schematem czasownika ADOPTOWAĆ

ROLA	Initiator, Source	Initiator, Goal	Theme	Duration	Measure
PREFERENCJE SELEKCYJNE	PODMIOTY	PODMIOTY	WYTWÓR impreza-1 ⓘ usługa-1 ⓘ	czas-3 moment-1 okres-1 period-1 pora-1 ⓘ	jednostka monetarna-1 jednostka walutowa-1 waluta-1 ⓘ pieniądze-1 środki pieniężne-1 ⓘ

Rysunek C.6: Przykładowe preferencje selekcyjne – widok w SHELLVALIERZE

C.2.3. Prezentacja schematów w widoku zakładki semantyka

W prawej części pola prezentacji hasła w zakładce SEMANTYKA widać schematy stanowiące realizację składniową predykatu. Początkowo są widoczne wszystkie, jednak kliknięcie na ramę semantyczną powoduje ograniczenie wyświetlanych schematów do tych powiązanych z wybraną ramą (por. Rys. C.3 po prawej). Odpowiadające rolom pozycje mają taki sam kolor, jednak nie wszystkie typy fraz z tej pozycji muszą mieć realizacje w danym znaczeniu predykatu identyfikowanym przez ramę. Jeżeli dana pozycja lub konkretny typ frazy nie są realizowane w danym znaczeniu predykatu, pozostają niezakolorowane.

Schematy te są prezentowane nieco inaczej niż w zakładce SKŁADNIA (SCHEMATY). Na poziomie semantycznym prezentowany jest, konstruowany na podstawie preferencji selekcyjnych, intuicyjny opis tak pojedynczych pozycji, jak i całego schematu. Jeśli pasujących schematów jest kilka, każdy taki opis jest odmienny, zależnie od użytych konstrukcji składniowych.

C.3. Poziom składniowy opis hasła

Aby przejść do poziomu składniowego należy kliknąć zakładkę SKŁADNIA (SCHEMATY). Na poziomie składniowym prezentowane są wyłącznie schematy składniowe i przykłady.

AFISZOWAĆ SIĘ (IMPERF, _)			
OPINIA	● pewny		
FUNKCJA	subj		
TYPY FRAZ	np(str)	prepncp(z,inst,int)	
		prepncp(z,inst,że)	
		prepnp(z,inst)	

AFISZOWAĆ (IMPERF, _)			
OPINIA	● pewny		
FUNKCJA	subj	obj	
TYPY FRAZ	np(str)	ncp(str,int)	np(inst)
		ncp(str,że)	
		np(str)	

Rysunek C.7: Widok zakładki SKŁADNIA (SCHEMATY)

C.3.1. Podhasło

Na poziomie składniowym hasło dzieli się na podhasła (większość hasel składa się z pojedynczego podhasła). Nagłówkiem podhasła jest lemat podhasła, po którym w nawiasach następują oddzielone przecinkami dodatkowe własności podhasła, czyli wspólne własności schematów, patrz punkt 1.1.4 s. 17 oraz (Hajnicz, 2022, punkt 5.1):

- dla czasowników *się inherentne* (punkt 1.1.4.1 s. 19) jest częścią lematu podhasła – własności podhasła obejmują informacje określające zanegowanie, predykatywność i aspekt hasła, np. **WADZIĆ (IMPERF, NEG)**;
- dla przymiotników i przysłówków własności podhasła obejmują jedynie predykatywność, np. **DYSKUSYJNY PRED** (nie oznaczamy zanegowania, gdyż cząstka *nie* jest składową lematu hasła, czyli np. CHĘTNY, NIE-CHĘTNY to w *Walentym* dwa odrębne hasła);
- nie istnieją własności charakterystyczne dla rzeczowników.

C.3.2. Schemat składniowy

Schematy grupowane są w postaci podhasel względem danych wspólnych dla wielu schematów. Zawierają znaczniki informujące o ocenie schematu. Aktualny schemat wybieramy klikając w dowolne pole schematu, por. powyższy Rys. C.7.

Wybór schematu powoduje wyświetlenie się powiązanych z nim przykładów, kliknięcie na przykład – wyróżnienie typów fraz realizowanych w przykładzie. Kliknięcie na pole pozycji ogranicza listę przykładów do tych, w których dana pozycja (dowolny składający się nań typ frazy) jest zrealizowana, kliknięcie na pole typu frazy – do tych przykładów, w których zrealizowany jest wybrany typ frazy (por. Rys. C.8). Jeśli klikniemy na kilka pól pozycji/typów fraz, to wyświetlane będą przykłady spełniające wszystkie te wymagania łącznie.

ADRESOWAĆ (IMPERF, _)			
OPINIA	● pewny		
FUNKCJA	subj	obj	
TYPY FRAZ	np(str)	np(str)	prepnp(do,gen)

Adresuję te słowa do rządu.	demo NKJP (wersja 2; 500M segmentów)	dobry
Bayer adresuje swoją ofertę do wszystkich fotografów, którym bliskie są problemy związane z ochroną środowiska naturalnego, a poprzez to także z ochroną zdrowia.	demo NKJP (wersja 2; 500M segmentów)	dobry

Rysunek C.8: Widok schematu wraz z podpiętymi przykładami

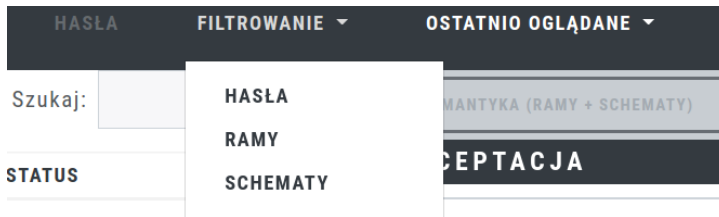
Nowością są objaśnienia notacji, wyświetlające się w dymkach, po najechaniu na dane pole schematu.

C.4. Przykłady niedopasowane

W zakładce PRZYKŁADY NIEDOPASOWANE umieszczone są przykłady ilustrujące użycie danego hasła, mające nietypowe konstrukcje i niepasujące do żadnego schematu hasła. Jeśli wybrane hasło nie ma przypisanych takich przykładów, zakładka jest nieaktywna (jej nagłówek jest wyszarzony, patrz Rys. C.4 u góry po prawej).

C.5. Filtrowanie

Zakres i sposób filtrowania w SHELLVALIERZE jest szerszy i bogatszy niż w *Slowahu*. Po naciśnięciu zakładki FILTROWANIE znajdującej się na pasku narzędzi, rozwija się lista z trzema rodzajami filtrowania (Rys. C.9). Aby wybrać sposób filtrowania, należy wybrać właściwy element tej listy.

Rysunek C.9: Widok rozwiniętej listy z rodzajami filtrowania

Każdy z rodzajów posiada odrębny formularz, zawierający właściwe dla siebie pola, określające możliwe ograniczenia nakładane na hasła, ramy lub schematy. Poszczególne pola formularzy mają postać pól tekstowych, w które można wpisać dowolny napis, okienek do odznaczania ograniczenia bądź też rozwijanych list, z których można wybrać jedną z przewidzianych wartości. Jest możliwość wyboru jednocześnie kilku ograniczeń dla danej własności. Jeśli dla danej własności nie zostanie zaznaczone żadne ograniczenie, oznacza to, że wszystkie możliwości są brane pod uwagę. Odznaczenie kilku wartości takiego pola powoduje, że hasło/schemat/rama musi spełniać którykolwiek z nich. Zaznaczenie pojedynczego ograniczenia automatycznie eliminuje pozostałe.

Wszystkie niezależne od siebie warunki filtrowania muszą być jednocześnie spełnione, żeby dane hasło/schemat/rama zostało zaakceptowane.

U dołu każdego formularza znajdują się dwa przyciski: **FILTRUJ** i **WYCZYŚĆ**. Kliknięcie przycisku **FILTRUJ** powoduje odfiltrowanie haseł zgodnie z wpisanymi ograniczeniami, kliknięcie przycisku **WYCZYŚĆ** powoduje rezygnację z filtrowania. Natomiast kliknięcie na w prawym górnym rogu formularza powoduje zignorowanie nowowprowadzonych ograniczeń i zachowanie ważności poprzednich reguł filtrowania.

Wybrane ograniczenia pozostają aktualne przy ponownym otwarciu formularza filtrowania i można je w dowolny sposób modyfikować.

C.5.1. Filtrowanie po schematach

Jeśli chcemy ograniczyć zbiór schematów widocznych w danym hasle w zakładce SKŁADNIA (SCHEMATY), wybieramy SCHEMATY z listy widniejącej na Rys. C.9. Pojawia się wówczas formularz widniejący na Rys. C.10.

FILTROWANIE SCHEMATÓW

x

Opinia o schemacie pewny wątpliwy zły archaiczny
 potoczny wulgarny

Typ zwykły frazeologiczny

Zwrotność nie tak

Negatywność zanegowany niezanegowany dowolny

Predykatywność tak nie

Aspekt niedokonany dokonany

Liczba pozycji

+ POZYCJA

+ LUB (POZYCJA)

+ INNY (POZYCJA)

Pozycja/e występujące w schemacie

FILTRUJ

WYCZYŚĆ

Rysunek C.10: Widok pustego formularza filtrowania po schematach

Stałe pola wypełniamy w sposób standardowy, zgodnie ze znaczeniem pól, por. (Hajnicz, 2022, p. 5.1 i 5.2.1) oraz opis systemu filtrów dla *Słowala* w punkcie B.4.3 s. 299.

Pole Liczba pozycji umożliwia nam ograniczenie liczby pozycji występujących w schemacie. Wpisanie w to pole pojedynczej liczby (np. 3) spowoduje ograniczenie wyświetlanych schematów do tych złożonych z dokładnie takiej liczby pozycji. Wpisanie zaś zakresu (np. [1,3]) spowoduje ograniczenie wyświetlanych schematów do tych złożonych z nie mniejszej od pierwszej liczby i nie większej od drugiej liczby pozycji. Analogicznie działają wszystkie pola mające ograniczyć liczbę czegoś (typów fraz w pozycji, argumentów w ramie, schematów i ram w haśle).

Kliknięcie na przycisk **+ POZYCJA**, znajdujący się w dolnej części formularza otwiera pole Pozycja składniowa (Rys. C.11). Powtórne skorzystanie z tego przycisku otwiera kolejne pole pozycji, przy czym obie pozycje (lub więcej), spełniające narzucone nań ograniczenia, muszą występować w tym samym schemacie. Warunek jest spełniony nawet wtedy, gdy wszystkie ograniczenia spełnia jedna pozycja.

Kliknięcie na przycisk **+ LUB (POZYCJA)** także otwiera pole Pozycja składniowa, tyle że wpisane tam ograniczenia stanowią alternatywę dla wpisanych wcześniej – schemat może spełniać którekolwiek z nich, żeby zostać zaakceptowanym. Natomiast wymagania uzyskane po wybraniu przycisku

+ INNY (POZYCJA) spełnione muszą być jednocześnie, lecz w odrębnym schemacie¹.

Kolejne wybranie przycisku **+ POZYCJA** dodaje wymaganie do schematu, którego dotyczyło ostatnie wpisywane ograniczenie. Nie zaleca się jednoczesnego używania przycisków **+ LUB (POZYCJA)** i **+ INNY (POZYCJA)**.

C.5.1.1. Filtrowanie pozycji w schemacie

Otwarcie pola Pozycja składniowa za pomocą któregoś z trzech opisanych powyżej przycisków (Rys. C.11) umożliwia zaznaczenie ograniczeń dotyczących oczekiwanych tej własności pozycji. Pola „odznaczone” wypełniamy w sposób standardowy; ich własności omówione są w (Hajnicz, 2022, p. 5.5).

Rysunek C.11: Niewypełnione pole pozycji składniowej w formularzu filtrowania po schematach

Pole Liczba fraz wypełniamy analogicznie jak pole Liczba pozycji omówione powyżej. Jeżeli chcemy dodać ograniczenie na typ fraz składających się na pozycję, wybieramy go z rozwijanej listy pola Typ frazy (widoczne u dołu Rys. C.11), a następnie klikamy przycisk **+ DODAJ**. Pojawia się wówczas pole typu frazy, zawierające parametry tego typu. Jeśli ten parametr wybierany jest z listy, okno wyboru nie zamyka się nawet po kliknięciu na właściwą wartość (Rys. C.12).

Procedurę tę można powtarzać, dodając kolejny typ frazy, który musi współwystępować z już wybranymi na tejże pozycji. Jeśli chcemy dopuścić alternatywny zestaw typów fraz na pozycji, należy powtórzyć procedurę po

¹ Używanie go ma więc głównie sens przy filtrowaniu haseł, patrz punkt C.5.4.

Rysunek C.12: Pole typu frazy danej pozycji składniowej w formularzu filtrowania po schematach

kliknięciu przycisku **+ LUB (FRAZA)**. Przykładowy wypełniony formularz widnieje na Rys. C.13. Ograniczenia filtrowania z rysunku dopuszczają schematy niefrazeologiczne czasowników dokonanych², które posiadają pozycję zawierającą frazę zdaniową z korelatem nominalnym w dowolnym przypadku bądź dwie frazy – dowolną rzeczownikową (**np**) oraz zdaniową typu *że* (**cp(że)**). Jednocześnie schematy te nie mogą posiadać pozycji podmiotu z liczbą fraz większą niż 1 (patrz poniższy punkt C.5.2).

C.5.2. Podstawowe przyciski formularza

Wszystkie otwierane pola formularza filtrowania schematów (oraz pozostałych formularzy) posiadają przyciski mające we wszystkich przypadkach to samo znaczenie.

Zacznijmy od przycisku **Zaneguj**, który powoduje zanegowanie warunku, co prowadzi do ograniczenia zawierające wszystkie typy fraz lub pozycje, a także schematy / ramy / argumenty (w zależności od formularza), które nie spełniają oryginalnego warunku. W formularzu jest to uwidaczniane poprzez zakreślenie zanegowanego pola ukośnymi różowymi liniami (por. Rys. C.13 u dołu).

Przycisk **USUŃ** powoduje usunięcie danego pola; wpisane weń warunki przestają być brane pod uwagę. Jest to operacja nieodwracalna – przywrócić pole można jedynie poprzez ponowne jego otwarcie i wypełnienie.

Pozostałe dwa przyciski mają charakter edycyjny, a ich celem jest ułatwienie pracy użytkownikowi i zwiększenie czytelności formularza.

² To musi być czasownik, bo inne części mowy nie mają aspektu.

FILTROWANIE SCHEMATÓW

Opinia o schemacie pewny wątpliwy zły archaiczny
 potoczny wulgarny

Typ zwykły frazeologiczny

Zwrotność nie tak

Negatywność zanegowany niezanegowany dowolny

Predykatywność tak nie

Aspekt niedokonany dokonany

Liczba pozycji

Pozycja składniowa

- [Fraza zdaniowa z korelatem] Typ frazy zdaniowej: *int*
- LUB
- [Fraza rzeczownikowa]
- [Fraza zdaniowa] Typ frazy zdaniowej: *że*

USUŃ **ROZWIŃ**

LUB

Pozycja składniowa Funkcja gramatyczna: *podmiot*, Liczba fraz: *"[2,]"*

USUŃ **ROZWIŃ**

+ POZYCJA

+ LUB (POZYCJA)

+ INNY (POZYCJA)

Pozycja/e występujące w schemacie

FILTRUJ

WYCZYŚĆ

Rysunek C.13: Widok przykładowo wypełnionego formularza filtrowania po schematach

Pola pozycji, typu fraz itp. prezentowane są w dwóch postaciach: rozwiniętej (Rys. C.11, C.12, C.15, C.12) oraz zwiniętej (Rys. C.13, C.18). Jedynie pola w postaci rozwiniętej mogą być edytowane. Użycie przycisku **ZWIŃ** przekształca je do pozycji zwiniętej, bardziej zwartej i czytelnej. Jeśli chcemy to pole zmodyfikować, musimy użyć przycisku **ROZWIŃ**, który przekształca pole z powrotem do postaci rozwiniętej.

C.5.3. Filtrowanie po ramach

Do wyspecyfikowania własności ram widocznych w zakładce SEMANTYKA (RAMY + SCHEMATY) służy filtrowanie po ramach. W tym celu należy wy-

brać RAMY z listy z Rys. C.9 s. 318. Otwiera się wówczas formularz filtrowania po ramach widniejący na Rys. C.14.

Rysunek C.14: Widok pustego formularza filtrowania po ramach

Widoczne pola wypełniamy w analogiczny sposób jak w formularzu dotyczącym schematów. Kliknięcie przycisków **+ ARGUMENT** czy **+ LUB (ARGUMENT)** powoduje otwarcie pola filtrowania argumentu. Różnice między działaniem tych przycisków są takie same jak dla przycisków **+ POZYCJA** i **+ LUB (POZYCJA)** w punkcie C.5.1 s. 319.

C.5.3.1. Filtrowanie argumentów w ramie

Po wybraniu pola *Argument semantyczny* za pomocą któregoś z dwóch opisanych powyżej przycisków (Rys. C.15) możemy wybrać rolę etykietującą ten argument, patrz rozdz. 4. Należy wybrać jedną rolę oraz ewentualnie jej jeden atrybut.

Podobnie jak w formularzu filtrowania po pozycjach (punkt C.5.1.1), jeśli chcemy dodać ograniczenie na listę preferencji selekcyjnych (rozdz. 5), najpierw wybieramy jej typ z listy rozwijanej (por. punkt 5.2), a następnie klikamy przycisk **+ DODAJ**. Pojawia się wówczas pole danego typu preferencji. Dla *Preferencji predefiniowanych* pole zawiera ich listę. Dla preferencji z *Słowosieci* adekwatną jednostkę wprowadza się ręcznie (Rys. C.16); wpisanie początku lematu powoduje rozwinięcie się listy pasujących jednostek (na rzucie ekranu niewidoczna), z której można ją wybrać.

Preferencje reprezentowane poprzez relację między argumentami określa się za pomocą pola *Preferencja – relacja* (na Rys. C.17 jego górna część). Należy zaznaczyć zarówno typ relacji łączących argumenty, jak i rolę etykietującą argument, powiązania z którym oczekujemy. Wykonuje się to tak samo jak powyżej. Jeśli nie istnieje relacja wybranego typu łącząca wskaza-

Argument semantyczny USUŃ ZWIŃ

Zaneguj

Rola	INICJUJĄCE	TOWARZYSZĄCE	ZAMYKAJĄCE
PODSTAWOWE	☐ Initiator ☐ Stimulus	☐ Theme ☐ Experiencer ☐ Factor ☐ Instrument	☐ Recipient ☐ Result
UZUPELNIJĄCE	☐ Condition	☐ Attribute ☐ Manner ☐ Measure ☐ Location ☐ Path ☐ Time ☐ Duration	☐ Purpose

Atrybut roli

Source
 Foreground
 Goal
 Background

Preferencja selekcyjna: + DODAJ

+ LUB (PREFERENCJA SELEKCYJNA)

Typ frazy: + DODAJ

Typ frazy, przez którą może być realizowany argument.

+ LUB (FRAZA)

Rysunek C.15: Niewypełnione pole argumentu semantycznego w formularzu filtrowania po ramach

ne argumenty, lista wyświetlanych ram będzie pusta (podobnie w wypadku innych ograniczeń).

SHELLVALIER daje nam też możliwość wskazania typów fraz, z jakimi ma być powiązany determinowany argument. Wykonujemy to w taki sam sposób, jak w wypadku filtrowania schematów, por. punkt C.5.1.1, Rys. C.12.

Przykładowy wypełniony formularz (w postaci zwiniętej) widzicie na Rys. C.18.

C.5.4. Filtrowanie po hasłach

Jeśli chcemy, żeby na liście haseł występowały tylko te zawierające ramy i/lub schematy posiadające interesujące nas własności, powinniśmy filtrować po hasłach, czyli wybrać HASŁA z listy z Rys. C.9. Właściwy formularz zawiera trzy podformularze: Własności hasła, Własności składniowe i Własności semantyczne (Rys. C.19).

Rysunek C.16: Pole preferencji ze *Słowosieci* w trakcie wypełniania

Rysunek C.17: Pole preferencji za pomocą relacji między argumentami w trakcie wypełniania

Rysunek C.18: Wypełniony formularz filtrowania argumentu

FILTROWANIE HASEŁ
✕

Własności hasła

Lemat

Część mowy przymiotnik przysłówek rzeczownik czasownik

Frazeologia dowolnie zawiera nie zawiera

Status (S) sprawdzone (S) gotowe (S) w obróbce (F) sprawdzone
 (F) gotowe (F) w obróbce sprawdzone załączkowe gotowe
 do usunięcia w obróbce do obróbki

Własności składniowe

Liczba schematów

+ SCHEMAT + LUB (SCHEMAT) + INNY (SCHEMAT)

Schemat(y) występujące w hasle

+ POZYCJA + LUB (POZYCJA) + INNY (POZYCJA)

Pozycja/e występujące w hasle ⓘ

Typ frazy ⌵ + DODAJ

+ LUB (FRAZA)

Fraza/y występujące w hasle ⓘ

Ukryj niepasujące schematy

Własności semantyczne

Liczba ram

+ RAMA + LUB (RAMA) + INNY (RAMA)

Rama/y występujące w hasle

+ ARGUMENT + LUB (ARGUMENT)

Argument(y) występujące w hasle

Ukryj niepasujące ramy

FILTRUJ wyczyść

Rysunek C.19: Pusty formularz filtrowania po hasłach

Pola reprezentujące Własności hasła wypełniamy w sposób standardowy, por. punkt B.1.2. Podobnie pola Liczba schematów i Liczba ram, patrz punkt C.5.1.

Najważniejszą własnością filtrowania po hasłach jest jego „globalne” działanie na liście hasel. Po kliknięciu na przycisk FILTRUJ lista hasel zostaje ograniczona do tych, które spełniają narzucone ograniczenia.

C.5.4.1. Podformularz Własności składniowe

W podformularzu Własności składniowe występują trzy przyciski – **+ SCHEMAT**, **+ LUB (SCHEMAT)** i **+ INNY (SCHEMAT)**. Otwierają one pole Schemat składniowy identyczne z formularzem schematu składniowego omówionym w punkcie C.5.1. Jedyna różnica jest taka, że można je zanegować przyciskiem **Zaneguj**, usunąć przyciskiem **USUŃ**, zwinąć i następnie rozwinąć.

Różnica między działaniem przycisków **+ INNY (SCHEMAT)**, **+ LUB (SCHEMAT)** i **+ SCHEMAT** jest taka sama jak w wypadku przycisków **+ POZYCJA**, **+ LUB (POZYCJA)** oraz **+ INNY (POZYCJA)** omówione w punkcie C.5.1 s. C.5.1. Te przyciski są zresztą także dostępne w formularzu (por. Rys. C.19) i działają tak samo jak poprzednio – taki uproszczony sposób filtrowania.

C.5.4.2. Podformularz Własności semantyczne

Analogicznie w podformularzu Własności semantyczne występują trzy przyciski **+ RAMA**, **+ LUB (RAMA)** i **+ INNY (RAMA)**, które w odpowiedni sposób otwierają pole Rama semantyczna, identycznego jak formularz filtrowania po ramach z punktu C.5.3. Możliwe jest też uproszczone filtrowanie bezpośrednio po argumentach (przyciski **+ ARGUMENT** i **+ LUB (ARGUMENT)**).

W obu tych podformularzach istnieją dwa dodatkowe przyciski, odpowiednio **Ukryj niepasujące schematy** i **Ukryj niepasujące schematy**. Ich przeznaczeniem jest ukrycie schematów/ram niespełniających narzuconych warunków odpowiednio w zakładkach SKŁADNIA (SCHEMATY) i SEMANTYKA (RAMY + SCHEMATY) dla odfiltrowanych hasel (w obu przypadkach filtrowania „lokalnego” dzieje się to automatycznie).

C.6. Opcje

W SHELLVALIERZE na górnym pasku istnieje zakładka **OPCJE** (rysunek po prawej). Opcja Wyświetlaj opisy realizacji związana jest z zakładką SEMANTYKA. Użycie jej powoduje, że po wybraniu ramy wyświetlane są wewnątrz schematu opisy jej realizacji składniowych.

Opcja Wyświetlaj powiązane hasła dotyczy filtrowania. Użycie jej powoduje, że oprócz hasel spełniających kryteria filtrowania wyświetlane są hasła

powiązane z nimi słowotwórczo i znaczeniowo (mające wspólne ramy). Hasła powiązane niespełniające kryteriów filtrowania są wyróżniane na liście jaśniejszym kolorem. Nie podlegają one filtrowaniu schematów, są zawsze wyświetlane w całości.

C.7. Typy fraz

Kolejną podstroną udostępnianą na górnym pasku są **TYPY FRAZ**. Strona zawiera wszystkie złożone typy fraz, jakie występują w schematach składniowych *Walentego* omówionych w (Hajnicz, 2022, p. 5.4). Lista takich typów widnieje na Rys. C.20 (z rozwiniętym typem fraz motywowanych semantycznie – xp).

ADVP - FRAZY PRZYŚLÓWKOWE	[+]
XP - FRAZY OKOLICZNIKOWE	[+]
XP (ABL)	[+]
XP (ADL)	[+]
XP (CAUS)	[+]
XP (DEST)	[+]
XP (DUR)	[+]
XP (INSTR)	[+]
XP (LOCAT)	[+]
XP (MOD)	[+]
XP (PERL)	[+]
XP (TEMP)	[+]
COMPREPNP - FRAZY PRZYIMKOWE Z PRZYIMKIEM ZŁOŻONYM	[+]
DISTRP - FRAZA DYSTRYBUTYWNA	[+]
POSSP - FRAZA POSESYWNA	[+]

Rysunek C.20: Widok listy typów fraz złożonych

Kliknięcie na podtyp frazy lub na umieszczony po prawej stronie znak [+] otwiera listę realizacji tego podtypu frazy, np. *xp(dur)* na rysunku obok. Najechanie kursorem na którąkolwiek realizację podtypu frazy wyświetla w dymku jego objaśnienie. Każda realizacja podtypu frazy opatrzona jest opinią, analogiczną jak opinie schematów. Aby zamknąć którąkolwiek wyświetloną listę, należy kliknąć na jej główny typ lub znak [-] albo na kolejny typ frazy.

● pewne	advp(dur)
● pewne	comprepnp(na czas)
● pewne	comprepnp(na okres)
● pewne	comprepnp(na przeciąg)
● pewne	comprepnp(w ciągu)
● pewne	cp(aż)
● pewne	cp(dopóki)
● pewne	np(inst)
● pewne	np(str)
● pewne	prepnp(do,gen)
● pewne	prepnp(od,gen)
● pewne	prepnp(przez,acc)

Bibliografia

- N. Abe, H. Li (1996) *Learning Word Association Norms Using Cut Pair Models*, w: *Proceedings of the 13th International Conference on Machine Learning (ICML-1996)*, s. 3–11, Bari, Włochy.
- A. Abeillé (red.) (2003) *Treebanks: Building and Using Parsed Corpora*, Language and Speech, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Holandia.
- S. Abney, M. Light (1999) *Hiding a Semantic Class Hierarchy in a Markov Model*, w: *Proceedings of the ACL Workshop on Unsupervised Learning in Natural Language Processing*, s. 1–8, College Park, MA.
- ACL (1998) *Proceedings of the 36th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics and 17th International Conference on Computational Linguistics (COLING-ACL'98)*, Montreal, Kanada.
- E. Agirre, P. Edmonds (red.) (2006) *Word Sense Disambiguation. Algorithms and Applications*, t. 33 serii *Text, Speech and Language Technology*, Springer-Verlag, Dordrecht, Holandia.
- E. Agirre, D. Martinez (2001) *Learning class-to-class selectional preferences*, w: *Proceedings of the Conference on Natural Language Learning*, s. 15–22, Tuluza, Francja.
- K. Allan (2001) *Natural Language Semantics*, Blackwell Publishing, Maldon MA/Oksford, Wielka Brytania.
- M.-H. Antoni-Lay, G. Francopoulo, L. Zaysser (1994) *A Generic Model for Reusable Lexicons: The Genelex Project*, *Literary and Linguistic Computing*, t. 9, nr 1, s. 47–54.
- J. Apresjan (2000) *SEMANTYKA LEKSYKALNA. Synonimiczne środki języka*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków. Tłumaczone przez Zofia Kozłowska i Andrzej Markowski.
- S. Atkins (1992) *Corpus design criteria*, *Literary and Linguistic Computing*, t. 7, nr 1, s. 1–16.
- C. F. Baker, C. J. Fillmore, B. Cronin (2003) *The structure of the FrameNet database*, *International Journal of Lexicography*, t. 16, nr 3, s. 281–296.
- C. F. Baker, C. J. Fillmore, J. B. Lowe (1998) *The Berkeley FrameNet Project*, w: *ACL*, s. 86–90.
- J. Banasiak (2010) *Wbudowane pozycje argumentowe a intensjonalna zupełność propozycji*, *Slavia Meridionalis*, t. 10, s. 13–22.
- T. Bartosiak (2017) *Shared Forest Representation of Predicate-Argument*

- Structures for Shared Syntactic Forests*, w: Z. Vetulani, P. Paroubek (red.), *Proceedings of the 8th Language & Technology Conference*, s. 410–414, Fundacja Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań.
- M. Bańko (red.) (2000) *Inny słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- P. Besnard (1989) *An Introduction to Default Logic*, Symbolic Logic, Springer-Verlag, Berlin, Niemcy.
- D. Biber (2007) *Representativeness in corpus design*, w: W. Teubert, R. Krishnamurthy (red.), *Corpus Linguistics*, t. 2 serii *Critical Concepts in Linguistics*, s. 134–165, Routledge, Abington, Wielka Brytania; Nowy Jork, NY.
- H. C. Boas (2001) *Frame semantics as a framework for describing polysemy and syntactic structures of English and German motion verbs in contrastive computational lexicography*, w: P. Rayson, A. Wilson, T. McEnery, A. Hardie, S. Khoja (red.), *Proceedings of the Corpus Linguistics 2001 Conference*, nr 13 w: UCREL Technical Papers, s. 64–73, Lancaster, Wielka Brytania.
- (2002) *Bilingual FrameNet Dictionaries for Machine Translation*, w: LREC, s. 1364–1371.
- I. Boguslavsky, L. Iomdin, V. Sizov (2004) *Multilinguality in ETAP-3: Reuse of Lexical Resources*, w: *Proceedings of the PostCOLING Workshop on Multilingual Linguistic Resources*, s. 7–14.
- A. Böhmová, E. Hajičová, J. Hajič, B. Hladká (2003) *THE PRAGUE DEPENDENCY TREEBANK: A Three-Level Annotation Scenario*, w: Abeillé (2003), s. 103–127.
- D. Buttler (1968) *Polski dowcip językowy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- S. Bąba (1971) *Parafrazowanie przysłów i cytatów we współczesnej fraszce polskiej*, Poradnik Językowy, t. 8, s. 499–506.
- (2009) *Frazeologia polska. Studia i szkice*, Seria Językoznawcza, Poznańskie Studia Polonistyczne UAM, Poznań, ISBN 978-83-61573-13-5.
- S. Bąba, J. Liberek (red.) (2001) *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- (2011) *Ze studiów nad frazeologią współczesnego języka polskiego*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, ISBN 978-83-71776-71-7.
- S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyszek (2010) *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, ISBN 978-83-23222-16-3.
- N. Calzolari, K. Choukri, B. Maegaard, J. Mariani, J. Odijk, S. Piperidis, M. Rosner, D. Tapias (red.) (2010) *Proceedings of the 7th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2010)*, ELRA, Valetta, Malta, ISBN 2-9517408-6-7.
- B. Carpenter (1998) *Type-logical semantics*, The MIT Press, Cambridge, MA, USA.

- F. Čermák (1997) *Czech National Corpus: A case Study in Many Contexts*, International Journal of Corpus Linguistics, t. 2, s. 181–197.
- W. A. Cook (1989) *Case Grammar Theory*, Georgetown University Press, Waszyngton, DC.
- M. Czerepowicka (2014) *SEJF – Słownik elektroniczny jednostek frazeologicznych*, Język Polski, t. XCIV, nr 2, s. 116–129.
- F. Daneš (1994) *The Sentence-Pattern Model of Syntax*, w: P. A. Luelsdorff (red.), *The Prague School of Structural and Functional Linguistics*, s. 197–221, John Benjamins.
- H. T. Dang, K. Kipper, M. Palmer (2000) *Integrating compositional semantics into a verb lexicon*, w: *Proceedings of the 18th International Conference on Computational Linguistics (COLING-2000)*, s. 1011–1015, Saarbrücken, Niemcy.
- H. T. Dang, K. Kipper, M. Palmer, J. Rosenzweig (1998) *Investigating regular sense extensions based on intersective Levin classes*, w: ACL, s. 293–299.
- L. Deng, Y. Liu (red.) (2018) *Deep Learning in Natural Language Processing*, Springer-Verlag, ISBN 978-981-10-5208-8.
- M. Derwojedowa, J. Linde-Usiekiewicz, M. Zawisławska (2008) *A FrameNet for Polish*, przedstawione podczas Third International Conference of the German Cognitive Linguistics Association (GCLA-08/DGKL-08).
- M. Derwojedowa, M. Zawisławska (2007) *Ramy interpretacyjne jako rozszerzenie hierarchicznego opisu leksyki w sieciach semantycznych typu WordNet*, przedstawione podczas LXV Zjazd Polskiego Towarzystwa Językoznawczego.
- D. R. Dowty, R. E. Wall, S. Peters (1981) *Introduction To Montague Semantics*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht / Boston / Londyn.
- S. Dubisz (red.) (2006) *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- A. Dziob, M. Piasecki (2018) *Implementation of the Verb Model in plWordNet 4.0*, w: F. Bond, C. Fellbaum, P. Vossen (red.), *Proceedings of the 9th International WordNet Conference (GWC 2018)*, s. 114–123, Global Wordnet Association, , Singapur.
- K. Erk, A. Kowalski, S. Pado, M. Pinkal (2003a) *Towards a resource for lexical semantics: a large German corpus with extensive semantic annotation*, w: *Proceedings of the 41st Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL'03)*, s. 537–544, Sapporo, Japonia.
- K. Erk, A. Kowalski, M. Pinkal (2003b) *A corpus resource for lexical semantics*, w: *Proceedings of the 5th International Workshop on Computational Semantics*, Tilburg, Holandia.
- D. W. Etherington (1987) *Formalizing nonmonotonic reasoning systems*, Artificial Intelligence, t. 31, nr 1, s. 41–85.
- C. Fellbaum (1998a) *A semantic network of English words: The mother of all wordnets*, Computers and the Humanities, t. 32, s. 209–320.

- C. Fellbaum (red.) (1998b) *WordNet — An Electronic Lexical Database*, The MIT Press, Cambridge, MA.
- D. Fensel (2001) *Ontologies: Silver Bullet for Knowledge Management and Electronic Commerce*, Springer-Verlag, Berlin, Niemcy.
- C. J. Fillmore (1968) *The case for the case*, w: E. Bach, R. T. Harms (red.), *Universals in linguistic theory*, s. 1–88, Holt, Rinehart and Winston, Nowy Jork, NY.
- (1969) *Toward a modern theory of case*, w: D. A. R. . S. A. Shane (red.), *Modern Studies in English: Readings in Transformational Grammar*, s. 361–375, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- (1970) *Subjects, Speakers and Roles*, Synthese, t. 21.
- (1971) *Some problems for Case Grammar*, w: *Report of the 22nd Annual Roundtable Meeting on Linguistics and Language Studies*, s. 35–56, Georgetown University Press, Waszyngton, DC.
- (1976) *Frame semantics and the nature of language*, w: *Annals of the New York Academy of Sciences: Conference on the Origin and Development of Language and Speech*, t. 280, s. 20–32, John Wiley.
- (1977) *The case for the case reopened*, w: P. Cole (red.), *Grammatical Relations*, t. 8 serii *Syntax and Semantics*, s. 59–81, Academic Press, Nowy Jork, NY.
- C. J. Fillmore, C. F. Baker (2010) *A frames approach to semantic analysis*, w: B. Heine, H. Narrog (red.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*, s. 313–341, Oxford University Press, Oksford, Wielka Brytania.
- C. J. Fillmore, C. R. Johnson, M. R. L. Petruck (2003) *Background to FrameNet*, *International Journal of Lexicography*, t. 16, nr 3, s. 235–250.
- C. J. Fillmore, C. Wooters, C. F. Baker (2001) *Building a large lexical data-bank which provides deep semantics*, w: B. K. Tsou, O. Y. Kwong (red.), *Proceedings of the Pacific Asian Conference on Language, Information and Computation*, s. 3–25, Hong Kong.
- W. N. Francis, H. Kucera (1964, revised and amplified 1979) *BROWN CORPUS MANUAL*, Internet.
- B. S. Gillon (2019) *Natural Language Semantics. Formation and Valuation*, The MIT Press, Cambridge, MA, USA.
- M. L. Ginsberg (1988) *Readings in Nonmonotonic Reasoning*, Morgan Kaufmann, Los Altos, CA.
- Y. Goldberg (2017) *Neural Network Methods in Natural Language Processing*, Morgan & Claypool Publishers, San Rafael, CA, ISBN 978-1-62705-298-6.
- A. Gomez-Perez (2003) *Ontology Engineering*, Springer-Verlag, Berlin, Niemcy.
- S. T. Gries (2017) *Syntactic alternation research. Taking stock and some suggestions for the future*, *Belgian Journal of Linguistics*, t. 31, nr 1, s. 8–29.

- R. Grisham, C. Macleod, A. Meyers (1994) *COMLEX Syntax: Building a Computational Lexicon*, w: *Proceedings of the 15th International Conference on Computational Linguistics (COLING-1994)*, s. 268–272, Kioto, Japonia.
- J. S. Gruber (1965) *Studies in lexical relations*, Rozprawa doktorska, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA.
- T. R. Gruber (1993) *A translation approach to portable ontology specifications*, Knowledge Acquisition, t. 5, nr 2, s. 199–220, ISSN 1042-8143.
- K. Góra (2021) *Predicate-Argument Structure in a Valence Dictionary (on the Example of the Verb Reward)*, Acta Neophilologica, t. XXIII, nr 1, s. 101–121.
- K. Głowińska, A. Przepiórkowski (2010) *The Design of Syntactic Annotation Levels in the National Corpus of Polish*, w: Calzolari et al. (2010), s. 1816–1821.
- J. Hajič (2006) *Complex Corpus Annotation: The Prague Dependency Treebank*, w: Šimková (2006), s. 54–73.
- J. Hajič, J. Panevová, Z. Urešová, A. Bémová, V. Kolářová, P. Pajas (2003) *PDT-VALLEX: Creating a Large-coverage Valency Lexicon for Treebank Annotation*, Mathematical Modelling in Physics, Engineering and Cognitive Science, t. 9, s. 57–68.
- E. Hajičová, J. Hajič, B. Hladká, P. Pajas, V. Řezníčková, P. Sgall (2001) *The Current Status of the Prague Dependency Treebank*, w: Matoušek et al. (2001), s. 11–20.
- E. Hajičová, B. H. Partee, P. Sgall (1998) *Topic-Focus Articulation, Tripartite Structures and Semantic Content*, t. 71 serii *Studies in Linguistics and Philosophy*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Holandia.
- J. Hajič, E. Bejček, J. Hlaváčová, M. Mikulová, M. Straka, J. Štěpánek, B. Štěpánková (2020) *Prague Dependency Treebank - Consolidated 1.0*, w: N. Calzolari, F. Béchet, P. Blache, K. Choukri, C. Cieri, T. Declerck, S. Goggi, H. Isahara, B. Maegaard, J. Mariani, H. Mazo, A. Moreno, J. Odiijk, S. Piperidis (red.), *Proceedings of the 10th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2020)*, s. 5208–5218, ELRA, Marsylia, Francja.
- E. Hajnicz (2011) *Automatyczne tworzenie semantycznego słownika walencyjnego*, Problemy Współczesnej Nauki. Teoria i Zastosowania: Inżynieria Lingwistyczna, Akademicka Oficyna Wydawnicza Exit, Warszawa.
- (2022) *Słownik walencyjny języka polskiego Walenty. Część pierwsza – składnia*, w przygotowaniu.
- E. Hajnicz, U. Andrejewicz (2014) *Instrukcja uzupełniania słownika walencyjnego Walenty o informacje frazeologiczne*, Manuskrypt.
- E. Hajnicz, A. Andrzejczuk (2016) *Zasady opracowania ram semantycznych w słowniku walencyjnym Walenty*, Manuskrypt.
- E. Hajnicz, T. Bartosiak (2018) *Walencja rzeczowników w słowniku Walenty i sposób jej powiązania z walencją odpowiednich czasowników*, Prace

Filologiczne, t. LXXII, s. 71–85.

- E. Hajnicz, B. Nitoń, A. Patejuk, A. Przepiórkowski, M. Woliński (2015) *Internetowy słownik walencyjny języka polskiego oparty na danych korpusowych*, *Prace Filologiczne*, t. LXV, s. 95–110.
- E. Hajnicz, A. Patejuk, A. Przepiórkowski, M. Woliński (2016) *Walenty: słownik walencyjny języka polskiego z bogatym komponentem frazeologicznym*, w: K. Skwarska, E. Kaczmarska (red.), *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích*, s. 71–102, Slovanský ústav Akademie věd ČR, Praga, Czechy.
- E. Hajnicz, M. Zawisławska, M. Maciejewska (2020) *Zasady znakowania wyrażení metaforycznych w tekstach polskich*, Manuskrypt.
- M. A. K. Halliday, A. Cermáková, W. Teubert, C. Yallop (2004) *Lexicology and Corpus Linguistics. An Introduction*, Continuum, Londyn, Wielka Brytania.
- R. Heinzmann (1999) *Filozofia střednívěková*, ANTYK, Kęty, ISBN 83-911750-0-6.
- D. Hlaváčková (2007) *The Relations between Semantic Roles and Semantic Classes in VerbaLex*, w: *Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing RASLAN 2007*, s. 97–101, Masaryk University, Brno, Czechy.
- D. Hlaváčková, A. Horák (2005) *Transformation of WordNet Czech Valency Frames into Augmented VALLEX-1.0 Format*, w: Z. Vetulani (red.), *Proceedings of the 2nd Language & Technology Conference*, s. 310–313, Poznań.
- (2006) *VerbaLex — New Comprehensive Lexicon of Verb Valences for Czech*, w: *Proceedings of the Third International Seminar on Computer Treatment of Slavic and East European Languages*, s. 107–115, Bratysława, Słowacja.
- D. Hlaváčková, M. Khokhlova, K. Pala (2009) *Semantic Classes of Czech Verbs*, w: Kłopotek *et al.* (2009), s. 207–217.
- D. Hlaváčková, A. Horák, K. Pala (2019) *VerbaLex – Comprehensive Dictionary of Czech Verb Valencies*, *Korpus – gramatika – axiologie*, t. 19, s. 75–82.
- HLT/NAACL (2004) *Proceedings of the HLT/NAACL Workshop on Computational Lexical Semantics*, Boston, MA.
- L. Horn (1989) *A Natural History of Negation*, University of Chicago Press, Chicago, IL.
- H. Härtl (2003) *Conceptual and Grammatical Characteristics of Argument Alternations: The Case of Decausative Verbs*, *Linguistics*, t. 41, nr 5, s. 883–916.
- S. Iwata (2008) *Locative Alternation: A Lexical-constructional Approach*, nr 6 w: *Constructional Approaches to Language*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Filadelfia, PA.
- R. Jackendoff, P. W. Culicover (2003) *The Semantic Basis of Control in English*, *Language*, t. 79, nr 3, s. 517–556.

- R. S. Jackendoff (1972) *Semantic interpretation in generative grammar*, The MIT Press, Cambridge, MA.
- P. N. Johnson-Laird (1983) *Mental models: towards a cognitive model of language, inference and consciousness*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- K. S. Jones (1964) *Synonymy and Semantic Classification*, Cambridge, Wielka Brytania.
- H. Kamp, U. Reyle (1993) *From Discourse to Logic*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Holandia.
- S. Karolak (2002) *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Sławi-styczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- (2008) *Agentywność czy kauzatywność?*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. 43, s. 51–62.
- D. Kastovsky (1980) *Selectional restrictions and lexical solidarities*, w: D. Kastovsky (red.), *Perspektiven der lexikalischen Semantik*, s. 70–92, Bouvier Verlag Herbert Grundmann, Bonn, Niemcy.
- J. J. Katz, J. A. Fodor (1964) *The structure of a semantic theory*, w: J. A. Fodor, J. J. Katz (red.), *The Structure of Language*, s. 479–518, Prentice Hall.
- V. Kettnerová (2021) *Optional valency complementations in Czech light verb constructions*, *Linguistica Pragensia*, t. 31, nr 1, s. 7–27.
- V. Kettnerová, M. Lopatková, E. Bejček, P. Barančíková (2018) *Enriching VALLEX with Light Verbs: From Theory to Data and Back Again*, *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, t. 111, nr 1, s. 29–56.
URL <https://doi.org/10.2478/pralin-2018-0006>
- W. Kieraś (2007) *Analiza wybranych czasowników polskich w aparacie ram interpretacyjnych (na przykładzie czasowników związanych z grą w piłkę nożną)*, Praca magisterska, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- W. Kieraś, M. Woliński (2017) *Morfeusz 2 – analizator i generator fleksyjny dla języka polskiego*, *Język Polski*, t. XCVII, nr 1, s. 75–83.
- P. Kingsbury, M. Palmer (2002) *From TreeBank to PropBank*, w: LREC, s. 1989–1993.
- P. Kingsbury, M. Palmer, M. P. Marcus (2002) *Adding Semantic Annotation to the Penn TreeBank*, w: *Proceedings of the Human Language Technology Conference*, s. 252–256, San Diego, CA.
- K. Kipper, H. T. Dang, M. Palmer (2000) *Class-based construction of a verb lexicon*, w: *Proceedings of the 17th National Conference on Artificial Intelligence*, s. 691–696, AAAI Press, Austin, TX.
- K. Kipper, A. Korhonen, N. Ryant, M. Palmer (2006a) *Extending VerbNet with Novel Verb Classes*, w: *Proceedings of the 5th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2006)*, s. 25–32, Genua, Włochy.

- (2006b) *A Large-Scale Extension of VerbNet with Novel Verb Classes*, w: *Proceedings of the 12th International Congress of European Association for Lexicography (EURALEX)*, Turyn, Włochy.
- (2008) *A Large-scale Classification of English Verbs*, *Language Resources and Evaluation Journal*, t. 42, nr 1, s. 21–40.
- K. Kipper, B. Snyder, M. Palmer (2004) *Using prepositions to extend a verb lexicon*, w: *HLT/NAACL*, s. 23–29.
- K. Kipper-Schuler (2005) *VerbNet: A broad coverage, comprehensive verb lexicon*, Rozprawa doktorska, Computer and Information Science Department, University of Pennsylvania.
- K. Kokot-Góra (2020) *Semantyka i składnia predykatów gratyfikacji we współczesnym języku angielskim i polskim*, Rozprawa doktorska, Instytut Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn.
- W. Kopaliński (1968) *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa, wyd. v.
- A. Korhonen, T. Briscoe (2004) *Extended Lexical-Semantic Classification of English Verbs*, w: *HLT/NAACL*, s. 38–45.
- M. Korytkowska (1984) *Kategoria przypadku semantycznego: (na materiale języka polskiego, bułgarskiego i serbsko-chorwackiego)*, w: V. Koseska-Toszeva, M. Korytkowska (red.), *Studia konfrontatywne polsko-południowosłowiańskie*, t. 26 serii *Prace Slawistyczne*, s. 11–38, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław.
- (1992) *Typy pozycji predykatowo-argumentowych*, t. 5 serii *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska*, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- M. Korytkowska, V. Maldżiewa (2002) *Od zdania złożonego do zdania pojedynczego: Nominalizacja argumentu propozycjonalnego w języku polskim i bułgarskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- N. Kotsyba (2014) *Using Polish Wordnet for Predicting Semantic Roles for the Valency Dictionary of Polish Verbs*, w: A. Przepiórkowski, M. Ogródniczuk (red.), *Advances in Natural Language Processing: Proceedings of the 9th International Conference on NLP*, t. 8686 serii *Lecture Notes in Computer Science*, s. 202–207, Springer-Verlag, Heidelberg, Niemcy.
- URL <http://www.springer.com/computer/ai/book/978-3-319-10887-2>
- A. Krzyżanowska (2017) *Zjawisko zmienności w opisie związków frazeologicznych (na przykładzie badań francuskojęzycznych)*, *Acta Humana*, t. 8, s. 23–37, ISSN 2082-4459.
- M. A. Kłopotek, A. Przepiórkowski, S. T. Wierchoń, K. Trojanowski (red.) (2009) *Recent Advances in Intelligent Information Systems, Challenging Problems in Science: Computer Science*, Akademicka Oficyna Wydawnicza Exit, Warszawa.
- M. Křen (2020) *Czech National Corpus in 2020: Recent Developments and Future Outlook*, w: P. Bański, A. Barbaresi, S. Clematide, M. Kupietz, H.

- Lüngen, I. Pisetta (red.), *Proceedings of the 8th Workshop on Challenges in the Management of Large Corpora. Language Resources and Evaluation Conference (LREC 2020)*, s. 52–57, ELRA, Marsylia, Francja.
- R. Laskowski (1984) *Kategorie morfologiczne języka polskiego – charakterystyka funkcjonalna*, w: R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morforologia*, s. 121–169, Wydawnictwo Naukowe PWN, wyd. wydanie iii poprawione, 1999.
- B. Levin (1993) *English verb classes and alternation: a preliminary investigation*, University of Chicago Press, Chicago, IL.
- B. Levin, M. Rappaport Hovav (2005) *Argument Realisation*, Cambridge University Press, Cambridge, Wielka Brytania.
- B. Lewandowska-Tomaszczyk (2004) *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- A. M. Lewicki (2003) *Studia z teorii frazeologii*, nr 5 w: *Prace językoznawcze*, Oficyna Wydawnicza LEKSEM, Łask, ISBN 83-913437-4-X.
- H. Li, N. Abe (1995) *Generalizing Case Frames Using a Thesaurus and the MDL Principle*, w: *Proceedings of the Recent Advances in Natural Language Processing (RANLP-1995)*, s. 239–248, Borovets, Bułgaria.
- (1998) *Generalizing Case Frames Using a Thesaurus and the MDL Principle*, *Computational Linguistics*, t. 24, nr 2, s. 217–244.
- M. Liberman (1989) *Text on Tap: the ACL Data Collection Initiative*, w: *Proceedings of the DARPA Workshop on Speech and Natural Language*, s. 173–188, Morgan Kaufmann.
- T. Lichte, S. Petitjean, A. Savary, J. Waszczuk (2019) *Lexical encoding formats for multi-word expressions: The challenge of "irregular" regularities*, w: Y. Parmentier, J. Waszczuk (red.), *Representation and parsing of multi-word expressions: Current trends*, s. 1–34, Language Science Press, Berlin, Niemcy.
- M. Lopatková, V. Benešová, K. Hrstková (2008) *Enhancing Czech Valency Lexicon with Semantic Information from FrameNet: The Case of Communication Verbs*, w: *Proceedings of the 1st International Conference on Global Interoperability for Language Resources (ICGL)*, s. 18–25, Hong Kong.
- M. Lopatková, Z. Žabokrtský, K. Skwarska, V. Benešová (2003) *VALLEX 1.0 Valency Lexicon of Czech Verbs*, Rap. tech. TR-2003-18, ÚFAL/CKL MFF UK, Praga, Czechy.
- M. Lopatková, V. Kettnerová, E. Bejček, A. Vernerová, Z. Žabokrtský (2016) *Valenční slovník českých sloves VALLEX*, Karolinum, Praga, Czechy.
- M. Lopatková, V. Kettnerová, A. Vernerová, E. Bejček, Z. Žabokrtský (2020) *VALLEX 4.0*.
URL <http://hdl.handle.net/11234/1-3498>
- M. M. Lopez, J. Kalita (2017) *Deep Learning applied to NLP*, arXiv:1703.03091v1.

- LREC (2002) *Proceedings of the 3rd International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2002)*, Las Palmas, Hiszpania.
- O. Lyashevskaya, E. Kashkin (2015) *FrameBank: A Database of Russian Lexical Constructions*, w: M. Khachay, N. Konstantinova, A. Panchenko, D. Ignatov, L. V. (red.), *Proceedings of the Analysis of Images, Social Networks and Texts (AIST 2015)*, t. 542 serii *Communications in Computer and Information Science*, s. 350–360, Springer-Verlag, ISBN 978-3-319-26122-5.
- J. Lyons (1961) *A structural theory of semantics and its application to lexical sub-systems in the vocabulary of Plato*, Rozprawa doktorska, University of Cambridge, Cambridge, Wielka Brytania.
- (1975) *Wstęp do językoznawstwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- J. Maciaszek (2013) *Od matematyki do analizy języka naturalnego: kilka uwag o filozofii języka Gottloba Fregego*, *Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze*, t. 7, s. 57–75.
- A. Maedche (2002) *Ontology Learning for the Semantic Web*, Kluwer Academic Publishers.
- M. P. Marcus (1994) *The Penn TreeBank: A revised corpus design for extracting predicate-argument structure*, w: *Proceedings of the ARPA Human Language Technology Workshop*, Morgan Kaufmann, Princeton, NJ.
- M. P. Marcus, B. Santorini, M. A. Marcinkiewicz (1993) *Building a Large Annotated Corpus of English: The Penn Treebank*, *Computational Linguistics*, t. 19, nr 2, s. 313–330.
- J. Materna (2009) *Linking Czech Verb Valency Lexicon VerbaLex with FrameNet*, w: Z. Vetulani (red.), *Proceedings of the 4th Language & Technology Conference*, s. 215–219, Poznań.
- V. Matoušek, P. Mautner, R. Mouček, K. Taušer (red.) (2001) *Proceedings of the 4th International Conference on Text, Speech and Dialogue*, t. 2166 serii *Lecture Notes in Artificial Intelligence*, Springer-Verlag, Zelezná Ruda, Czechy.
- M. Maziarz, M. Piasecki, E. Rudnicka (2014) *Słowosieć – polski wordnet. Proces tworzenia tezaury*, *Polonica*, t. XXXIV, s. 79–97.
- M. Maziarz, M. Piasecki, E. Rudnicka, S. Szpakowicz, P. Kędzia (2016) *PlWordNet 3.0 – a Comprehensive Lexical-Semantic Resource*, w: N. Calzolari, Y. Matsumoto, R. Prasad (red.), *Proceedings of the 26th International Conference on Computational Linguistics (COLING 2016)*, *Technical Papers*, ACL, Osaka, Japonia.
- D. McCarthy (2001) *Lexical Acquisition at the Syntax-Semantics Interface: Diathesis Alternations, Subcategorization Frames and Selectional Preferences*, Rozprawa doktorska, University of Sussex.
- D. McCarthy, J. B. Carroll (2003) *Disambiguating nouns, verbs and adjectives using automatically acquired selectional preferences*, *Computational Linguistics*, t. 29, nr 4, s. 639–654.

- J. McCawley (1968) *The role of semantics in a grammar*, w: E. Bach, R. Harms (red.), *Universals in Linguistic Theory*, s. 124–169, Holt, Rinehart and Winston.
- I. Mel'čuk (1988) *Dependency Syntax: Theory and Practice*, State University of New York Press, Albany, NY.
- I. Mel'čuk, A. Zholkovsky (1984) *Explanatory Combinatorial Dictionary of Modern Russian*, Wiener Slawistischer Almanach, Wiedeń, Austria.
- G. A. Miller, R. Beckwith, C. Fellbaum, D. Gross, K. J. Miller (1990) *Introduction to WordNet: An On-Line Lexical Database*, International Journal of Lexicography, t. 3, nr 4, s. 235–244.
- G. A. Miller, C. Fellbaum (2007) *WordNet then and now*, Language Resources and Evaluation, t. 41, s. 209–214.
- M. Minsky (1975) *A framework for representing knowledge*, w: P. H. Winston (red.), *The psychology of computer vision*, s. 211–277, McGraw-Hill, Nowy Jork, NY.
- T. Mohanan (2017) *Grammatical and Light Verbs*, w: M. Everaert, H. van Riemsdijk (red.), *The Wiley Blackwell Companion to Syntax*, s. 1–27, John Wiley & Sons.
- R. Montague (1970) *English as a Formal Language*, w: B. Visentini (red.), *Linguaggi nella e nella Tecnica*, s. 189–224, Edizioni di Comunità, Mediolan, Włochy.
- R. Navigli (2009) *Word Sense Disambiguation: A Survey*, ACM Computing Surveys, t. 41, nr 2, s. 1–69.
- M. Nawrocka-Żarnecka (2015) *Związki frazeologiczne w polskim reportażu literackim autorów debiutujących w latach 60. i 70. XX wieku*, Rozprawa doktorska, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- B. Nitoń, T. Bartosiak, E. Hajnicz (2016) *Accessing and Elaborating Walenty—a Valence Dictionary of Polish—via Internet Browser*, w: N. Calzolari, K. Choukri, T. Declerck, S. Goggi, M. Grobelnik, B. Maegaard, J. Mariani, H. Mazo, A. Moreno, J. Odičk, S. Piperidis (red.), *Proceedings of the 10th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2016)*, s. 1352–1359, ELRA, Portorož, Słowenia.
- B. Nitoń, T. Bartosiak, E. Hajnicz, A. Patejuk, A. Przepiórkowski, M. Wołński (2015) *DEMO: Access to a Valence Dictionary of Polish Walenty via Internet Browser*, w: Z. Vetulani, J. Mariani (red.), *Proceedings of the 7th Language & Technology Conference*, s. 270–272, Fundacja Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań.
- A. Pajdzińska (2001) *O znaczeniu związku frazeologicznego (raz jeszcze)*, w: A. M. Lewicki (red.), *Problemy Frazeologii Europejskiej IV*, s. 11–18, Norbertinum, Lublin.
- K. Pala, A. Horák (2009) *Multilingual Features of Complex Valency Frames*, w: Kłopotek *et al.* (2009), s. 41–49.

- M. Palmer, C. Bonial, J. D. Hwang (2017) *VerbNet: Capturing English verb behavior, meaning and usage*, w: S. Chipman (red.), *The Oxford Handbook of Cognitive Science*, s. 315–336, Oxford University Press, Oksford, Wielka Brytania.
- M. Palmer, P. Kingsbury, D. J. Gildea (2005) *The Proposition Bank: an Annotated Corpus of Semantic Roles*, *Computational Linguistics*, t. 31, nr 1, s. 71–106.
- B. H. Partee (2007) *Compositionality and coercion in semantics: The dynamics of adjective meaning*, w: G. Bouma, I. Krämer, J. Zwarts (red.), *Cognitive Foundations of Interpretation*, s. 145–161, Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, Amsterdam, Holandia.
- A. Patejuk (2015) *Unlike coordination in Polish: an LFG account*, *Rozprawa doktorska*, Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences, Kraków.
- (2016) *Integrating a Rich External Valency Dictionary with an Implemented XLE/LFG Grammar*, w: D. Arnold, M. Butt, B. Crysmann, T. H. King, S. Müller (red.), *Proceedings of the Joint 2016 Conference on Head-driven Phrase Structure Grammar and Lexical Functional Grammar*, s. 520–540, CSLI Publications, Stanford, CA.
- A. Patejuk, A. Przepiórkowski (2015) *Parallel Development of Linguistic Resources: Towards a Structure Bank of Polish*, *Prace Filologiczne*, t. LXV, s. 255–270.
- (2017) *POLFIE: współczesna gramatyka formalna języka polskiego*, *Język Polski*, t. XCVII, nr 1, s. 48–64.
- P. Pałka (2020) *Alternacja lokatywna w wybranych leksykalnych bazach danych*, *Poradnik Językowy*, t. 2, s. 61–81.
- D. M. Perlmutter (1978) *Impersonal passives and the unaccusative hypothesis*, w: *Proceedings of the 4th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, s. 157–189, Berkeley Linguistics Society, Berkeley, CA.
- D. M. Perlmutter, P. M. Postal (1984) *The 1-advancement exclusiveness law*, w: D. M. Perlmutter, C. Rosen (red.), *Studies in Relational Grammar 2*, s. 81–125, University of Chicago Press, Chicago, IL.
- M. R. L. Petrucci (1996) *Frame Semantics*, w: J. Verschueren, J.-O. Östman, J. Blommaert, C. Bulcaen (red.), *Handbook of Pragmatics*, s. 1–13, John Benjamins, Filadelfia, PA.
- M. Piasecki, S. Szpakowicz, B. Broda (2009) *A Wordnet from the Ground Up*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- K. Polański (red.) (1980–1992) *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, t. I–V, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław · Warszawa · Kraków · Gdańsk.
- (1999) *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław.
- A. Popov (2018) *Neural Network Models for Word Sense Disambiguation: An Overview*, *Cybernetics and Information Technologies*, t. 18, nr 1, s.

139–151.

- D. M. W. Powers (1998) *Applications and Explanations of Zipf's Law*, w: D. M. W. Powers (red.), *New Methods in Language Processing and Computational Natural Language Learning (NeMLaP3/CoNLL98)*, s. 151–160, Association for Computational Linguistics.
- (2011) *Evaluation: From Precision, Recall and F-Measure to ROC, Informedness, Markedness & Correlation*, *Journal of Machine Learning Technologies*, t. 2, nr 1, s. 37–63.
- A. Przepiórkowski (2004a) *Korpus IPI PAN. Wersja wstępna*, Instytut Podstaw Informatyki, Polska Akademia Nauk, Warszawa.
- (2004b) *On Case Transmission in Polish Control and Raising Constructions*, *Poznań Studies in Contemporary Linguistics*, t. 39, s. 103–123.
- A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.) (2012) *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- A. Przepiórkowski, P. Bański, Ł. Dębowski, E. Hajnicz, M. Woliński (2003) *Konstrukcja korpusu IPI PAN*, *Polonica*, t. XXII–XXII, s. 33–38.
- A. Przepiórkowski, R. L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, M. Łaziński (2008) *Towards the National Corpus of Polish*, w: *Proceedings of the 6th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2008)*, s. 827–830, ELRA, Marakesz, Maroko.
- A. Przepiórkowski, R. L. Górski, M. Łaziński, P. Pęzik (2009) *Recent developments in the National Corpus of Polish*, w: J. Levická, R. Grabik (red.), *Proceedings of the 5th International Conference on NLP, Corpus Linguistics, Corpus Based Grammar Research (Slovak 2009)*, s. 302–309.
- (2010) *Recent Developments in the National Corpus of Polish*, w: Calzolari et al. (2010), s. 994–997.
- A. Przepiórkowski, J. Hajič, E. Hajnicz, Z. Urešová (2017) *Phraseology in two Slavic Valency Dictionaries: Limitations and Perspectives*, *International Journal of Lexicography*, t. 30, nr 1, s. 1–38.
- A. Przepiórkowski, A. Patejuk (2020) *Predicative Adverbs and Adjectives with Infinitival Subjects: A Corpus Investigation*, *Studies in Polish Linguistics*, t. 15, nr 3, s. 129–150.
- A. Przepiórkowski, F. Skwarski, E. Hajnicz, A. Patejuk, M. Świdziński, M. Woliński (2014) *Modelowanie własności składniowych czasowników w nowym słowniku walencyjnym języka polskiego*, *Polonica*, t. XXXIII, s. 159–178.
- G. C. Ramchand (2008) *Verb Meaning and the Lexicon*, nr 116 w: *Cambridge Studies in Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge, Wielka Brytania.
- S. Ravichandiran (2021) *Getting Started with Google BERT: Build and train state-of-the-art natural language processing models using BERT*, Packt Publishing, Birmingham, Wielka Brytania, ISBN 978-18-38821-59-3.

- P. Resnik (1993) *Selection and Information: A Class-Based Approach to Lexical Relationships*, Rozprawa doktorska, University of Pennsylvania, Filadelfia, PA.
- F. Ribas (1995) *On Acquiring Appropriate Selectional Restrictions from Corpora Using a Semantic Taxonomy*, Rozprawa doktorska, University of Catalonia.
- F. Richter, M. Sailer (2004) *Basic Concepts of Lexical Resource Semantics*, w: A. Beckmann, N. Preining (red.), *ESSLLI 2003 – Course Material I*, t. 5, Kurt Gödel Society, Collegium Logicum, Wiedeń, Austria.
- A. Rogers, O. Kovaleva, A. Rumshisky (2020) *A Primer in BERTology: What We Know About How BERT Works*, Transactions of the Association for Computational Linguistics, t. 8, s. 255–270.
- J. Ruppenhofer, M. Ellsworth, M. R. L. Petruck, C. R. Johnson (2006) *FrameNet II: Extended Theory and Practice*, International Computer Science Institute, Berkeley, CA.
- J. Ruppenhofer, M. Ellsworth, M. R. L. Petruck, C. R. Johnson, C. F. Baker, J. Scheffczyk (2016) *FrameNet II: Extended Theory and Practice (revised)*, International Computer Science Institute, Berkeley, CA.
- Z. Saloni (1974) *Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich (cz. 1)*, Język Polski, t. LIV, nr 1, s. 3–13.
URL <http://mbc.malopolska.pl/Content/57081/>
- (2001) *Czasownik polski. Odmiana, słownik*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- (2004) *Wstęp do koniugacji polskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- A. Savary (2009) *Multiflex: A Multilingual Finite-State Tool for Multi-Word Units*, w: *Proceedings of the 14th International Conference on Implementation and Application of Automata*, s. 237–240.
- A. Savary, S. R. Cordeiro, C. Ramisch (2019) *Without lexicons, multiword expression identification will never fly: A position statement*, w: A. Savary, C. P. Escartín, F. Bond, J. Mitrović, V. B. Mititelu (red.), *Proceedings of the Joint Workshop on Multiword Expressions and WordNet (MWE-WN 2019)*, s. 79–91, Association for Computational Linguistics, Florencja, Włochy.
- F. Schäfer (2009) *The Causative Alternation*, Language and Linguistics Compass, t. 3, nr 2, s. 641–681.
- P. Sgall, E. Hajičová, J. Panevová (1986) *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects*, D. Reidel, Dordrecht, Holandia.
- P. Sikora (2011) *Tools for creating electronic inflectional dictionaries of multi-word units*, Praca magisterska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- M. Šimková (red.) (2006) *Insight into Slovak and Czech Corpus Linguistics*, Veda, Bratysława, Słowacja.
- S. Skorupka (1969) *Podstawy klasyfikacji jednostek frazeologicznych*, Prace Filologiczne, t. XIX, s. 219–226.

- H. Skoumalová, M. S.-. Lopatková, Z. Žabokrtský (2001) *Enhancing the Valency Dictionary of Czech Verbs: Tectogrammatical Annotation*, w: Matoššek *et al.* (2001), s. 142–149.
- K. Stobiecki (2011) *Teoria semantyki w kontekście hierarchicznych relacji semantycznych*, *Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze*, t. 5, s. 167–175.
- C. Subirats-Rüggeberg, M. R. L. Petruck (2003) *Surprise: Spanish FrameNet!*, w: E. Hajičová, A. Kotesovcova, J. Mirovsky (red.), *International Congress of Linguists, Workshop on Frame Semantics*, Matfyzpress, Praga, Czechy.
- C. Subirats-Rüggeberg, H. Sato (2004) *Spanish FrameNet and FrameSQL*, w: *Proceedings of the 4th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2004)*, Lisbon, Portugal.
- N. Svozlizová, H. Prouzová, A. Jirsová (1997) *Slovesa pro praxi*, Academia, Praga, Czechy.
- M. Szupryczyńska (1973) *Syntaktyczna klasyfikacja czasowników przybiernikowych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- M. Szymczak (red.) (1993) *Słownik języka polskiego PWN*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- M. Świdziński (1992) *Gramatyka formalna języka polskiego*, Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- (1994) *Syntactic Dictionary of Polish Verbs*, Uniwersytet Warszawski / Universiteit van Amsterdam.
- A. Taylor, M. P. Marcus, B. Santorini (2003) *THE PENN TREEBANK: AN OVERVIEW*, w: Abeillé (2003), s. 5–22.
- L. Tesnière (1959) *Éléments de syntaxe structurale*, Klincksieck, Paryż, Francja.
- S. Trypanagnostopoulou (2019) *The Treatment of phraseology in English-Greek dictionaries*, Rozprawa doktorska, Universitat Pompeu Fabra, Departament de Traducció i Ciències del llenguatge, Barcelona, Hiszpania.
- S. Ullmann (1951) *Words and Their Use*, F. Muller, Londyn.
- (1953) *Descriptive Semantics and Linguistic Typology*, Word, t. 9.
- Z. Urešová (2006) *The verbal valency in the Prague Dependency Treebank from the annotator's point of view*, w: Šimková (2006), s. 93–112.
- Z. Urešová (2012) *Building the PDT-VALLEX valency lexicon*, w: *Proceedings of the 5th Corpus Linguistics Conference*, s. 1–18, University of Liverpool, Liverpool, Wielka Brytania.
- A. Vernerová (2019) *Lexicographic treatment of the valency aspects of verbal diatheses*, Rozprawa doktorska, Faculty of Mathematics and Physics, Institute of Formal and Applied Linguistics, Charles University, Praga, Czechy.

- Z. Vetulani (2000) *Electronic language resources for Polish: POLEX, CE-GLLEX and GRAMLEX*, w: *Proceedings of the 2nd International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2000)*, s. 367–374, Ateny, Grecja.
- (2004) *Komunikacja człowieka z maszyną. Komputerowe modelowanie kompetencji językowej*, Problemy Współczesnej Nauki. Teoria i Zastosowania: Inżyniera Lingwistyczna, Akademicka Oficyna Wydawnicza Exit, Warszawa.
- P. Vossen (red.) (1998) *EuroWordNet: a multilingual database with lexical semantic network*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Holandia.
- P. Vossen (2002) *EuroWordNet general document version 3*, Rap. tech., University of Amsterdam.
- P. Vossen, L. Bloksma, H. Rodriguez, S. Climent, N. Calzolari, A. Roventini, F. Bertagna, A. Alonge, W. Peters (1998) *The EuroWordNet Base concepts and Top Ontology*, Technical Report Deliverable D017, D034, D036 WP5 EuroWordNet LE2-4003, University of Amsterdam.
- E. Wittenberg (2016) *With Light Verb Constructions from Syntax to Concepts*, Potsdam Cognitive Science Series 7, Universitätsverlag Potsdam, , Poczdam, Niemcy.
- M. Woliński (2004) *Komputerowa weryfikacja gramatyki Świdzińskiego*, Rozprawa doktorska, Instytut Podstaw Informatyki, Polska Akademia Nauk, Warszawa.
- (2009) *Dendrarium – an Open Source Tool for Treebank Building*, w: M. A. Kłopotek, M. Marciniak, A. Mykowiecka, W. Penczek, S. T. Wierchoń (red.), *Intelligent Information Systems, Challenging Problems in Science: Computer Science*, s. 193–204, Akademicka Oficyna Wydawnicza Exit, Warszawa.
- (2019) *Automatyczna analiza składnikowa języka polskiego*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, ISBN 978-83-235-3614-7.
URL https://www.wuw.pl/data/include/cms/Automatyczna_analiza_skladnikowa_Wolinski_Marcin_2019.pdf
- M. Woliński, E. Hajnicz (2021) *Składnica: a Constituency Treebank of Polish Harmonised with the Walenty Valency Dictionary*, Language Resources and Evaluation, t. 55, s. 209–239.
- A. Wójcicka (2018) *Między wymaganiami walencyjnymi a operacjami: czasowniki wykluczające korelat to*, Polonica, t. XXXVIII, s. 199–217.
- Z. Žabokrtský (2005) *Valency Lexicon of Czech Verbs*, Rozprawa doktorska, Institute of Formal and Applied Linguistics, Faculty of Mathematics and Physics, Charles University, Praga, Czechy.
- Z. Žabokrtský, M. Lopatková (2007) *Valency Information in VALLEX 2.0: Logical Structure of the Lexicon*, The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics, t. 87, s. 41–60.
- A. Zatorska (2013) *Polskie i słoweńskie predykatory kauzatywne z parafrazą przymiotnikową*, Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ISBN

978-83-7525-883-7.

- J. Ziomek (1990) *Retoryka opisowa*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków.
- G. K. Zipf (1935) *The Psycho-Biology of Language: An Introduction to Dynamic Philology*, Houghton Mifflin, Boston, MA.
- P. Żmigrodzki, M. Bańko, B. Batko-Tokarz, J. Bobrowski, A. Czelakowska, M. Grochowski, R. Przybylska, J. Waniakowa, K. Węgrzynek (red.) (2018) *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*, Instytut Języka Polskiego PAN/LIBRON, Kraków.